

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CAFER SEYDAMET"İN HİKÂYELERİ
(METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)

Abdulkadir DURAK
Yüksek Lisans Tezi

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
Yeni Türk Dili

ŞUBAT-2024

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

CAFER SEYDAMET'İN HİKÂYELERİ
(METİN DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)

Tez Yazarı
Abdulkadir DURAK

Danışman
Doç. Dr. Birol İPEK

ŞUBAT, 2024
ELAZIĞ

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı	:	CAFER SEYDAMET'İN HİKÂYELERİ (METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)
Yazarı	:	Abdulkadir Durak
Tez Öneri Tarihi:		10.11.2022
Savunma Tarihi:		02.02.2024

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: **Doç. Dr. Birol İPEK**

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Başkan: **Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER**

Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Üye: **Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ**

Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Üye:

Üye:

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20.tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım **“CAFER SEYDAMET”İN HİKÂYELERİ (METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)** Başlıklı Yüksek Lisans Tezi”min içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

02.02.2024

Abdulkadir DURAK

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Cafer Seydamet „in Hikâyelerinin dil yapısını incelenerek Kırım-Tatar Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmaya başlanılmadan önce kaynak taraması yapıldı. Kırım tarihi çeşitli kaynaklardan incelenerek dilin kökeni, tarihi seyri incelendi. Daha sonra çalışmaya esas orijinal eserin dijital ortama aktarılan kopyası esas alınarak, metnin Kiril Alfabeti ile yazılmış olan Kırım-Tatar Türkçesi öncelikle transkripsiyon yöntemi ile Latin Alfabetine çevrildi. Transkripte edilen metin Türkiye Türkçesine çevrildi. Metnin orijinal çevirisinden hareketle dizin çıkartılıp ses ve şekil incelemesi yapıldı.

Eserin dilbilgisi yönünden değerlendirilmesi ile birlikte Kırım-Tatar Türkçesinin Türkiye Türkçesi ile benzer ve farklı yönleri de örneklerle gösterilmiştir. Tez çalışmasında kaynak temin ve seçimi konusunda desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Birol İPEK’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abdulkadir Durak

Elazığ-2024

İÇİNDEKİLER

BEYAN	I
ÖN SÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZETV	
ABSTRACT	VI
TABLolar LİSTESİ	VII
1. GİRİŞ	1
2. KIRIM TÜRKLERİ TARİHİ	2
2.1. Kırım'ın Jeopolitik Tarihi	2
2.2. Kırım Hanlığı Kuruluş Süreci	3
2.3. Kırım Hanlık Dönemi	3
2.4. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Kırım	5
2.5. Çarlık Döneminde Kırım	6
2.6. Sovyet Döneminde Kırım	7
2.7. Kırım Özerk Cumhuriyeti	7
3. KIRIM EDEBİYATI	9
3.1. Hanlık Dönemi	9
3.2. Rus Hâkimiyeti Dönemi	9
3.3. Tercüman Dönemi	10
3.4. 1905-1917 Dönemi	10
3.5. 1917-1944 Dönemi	11
3.6. 1944'ten Günümüze Kadar Olan Dönem	11
4. CAFER SEYDAMET HAKKINDA	13
4.1. Yaşam Öyküsü	13
4.2. Eserleri	13
5. KIRIM TÜRKLERİNİN DİLİ VE ALFABESİ	15
5.1. Dil Yapısı	15
5.2. Kırım Alfabesi	15
6. SES BİLGİSİ	17
6.1. Ünlüler	17
6.1.1. Ünlülerin yapısı	17
6.1.2. Ünlü Uyumu	17
6.1.3. Ünlülerde Ses Olayları	18
6.2. Ünsüzler	22
6.2.1. Ünsüz Seslerin Yapısı	22
6.2.2. Ünsüzlerde Ses Olayları	24
7. ŞEKİL BİLGİSİ	27
7.1. İsimlere Gelen Ekler	27
7.1.1. Çokluk Eki	27
7.1.2. İyelik Ekleri	27
7.1.3. Hal Ekleri	27
7.1.4. Aitlik Eki	29
7.1.5. Soru Eki	29
7.2. Fiillere Gelen Ekler	30
7.2.1. Şahıs Ekleri	30
7.2.1.1. Birinci Tip (Şahıs Zamiri Kökenli)	30
7.2.1.2. İkinci Tip (İyelik Eki Kökenli)	31
7.2.2. Fiil Kip Ekleri	31
7.2.2.1. Haber Kipleri	31
7.2.2.2. Tasarlama Kipleri	34
7.2.3. Ek Fiiller	35
7.2.3.1. Birleşik Kipli Fiiller	35
7.2.3.2. Kuvvetlendirme ve İhtimal	36
7.2.3.3. Olumsuzluk Eki	36
7.3. İsimden İsim Yapım Ekleri	36
7.4. İsimden Fiil Yapım Ekleri	37
7.5. Fiilden İsim Yapım Ekleri	38

7.6. Fiilden Fiil Yapım Ekleri	40
7.7. İsim-Fiil Ekleri	40
7.8. Sıfat-Fiil Ekleri.....	41
7.9. Zarf-Fiil Ekleri	41
8. KELİME TÜRLERİ.....	43
8.1. Zamirler.....	43
8.1.1. Şahıs Zamirleri	43
8.1.2. İşaret Zamirleri	44
8.1.3. Belirsizlik Zamirleri	44
8.1.4. Soru Zamirleri	44
8.2. Zarflar	44
8.2.1. Zaman Zarfları.....	44
8.2.2. Yer-Yön Zarfları.....	44
8.2.3. Durum(Nitelik) Zarfları	44
8.2.4. Miktar Zarfları	44
8.2.5. Soru Zarfları	45
8.3. Sıfatlar.....	45
8.3.1. Niteleme Sıfatları.....	45
8.3.2. İşaret Sıfatları	45
8.3.3. Sayı Sıfatları	45
8.3.4. Belgisiz Sıfatlar	45
8.4. Edatlar	45
8.5. Bağlaçlar	45
8.6. Tekrar Grupları.....	46
8.7. Birleşik Yapılı Kelimeler	46
9. METİN.....	47
9.1. Kırım Tatarca Metin (Transkripsiyon).....	47
9.2. Türkiye Türkçesi Metin	81
SONUÇ	116
SÖZLÜK - DİZİN	117
KAYNAKÇA.....	179
ÖZ GEÇMİŞ	180

ÖZET

CAFER SEYDAMET"İN HİKÂYELERİ (METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)

Abdulkadir DURAK
Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yeni Türk Dili Programı

Elazığ 2024, Sayfa: VII+180

CAFER SEYDAMET"İN HİKÂYELERİ (METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK) başlıklı tez çalışması, çeviri, Türkiye Türkçesine aktarma ve dilbilgisi ana bölümlerinden oluşmaktadır. Çeviri bölümünde eserin Kiril alfabesinden Latin alfabesine çevirisi yapılmıştır. Kırım Tatar Türkçesindeki kelimeler, Türkiye Türkçesine çeşitli kaynaklar kullanılarak aktarılmıştır. Dilbilgisi bölümü içerisinde şekil ve ses bilgisi alt başlıkları bulunmaktadır. Şekil bilgisi bölümünde, yapım ekleri, kelime türleri ve birleşik kelimeler incelenirken; ses bilgisi bölümünde ise ünlü ve ünsüzlerle ilgili ses olayları ele alındı. Yararlanılan kaynaklar belirtildi.

Anahtar Kelimeler: Kiril Alfabe, Kırım-Tatar, Cafer Seydamet, Dil İnceleme, Unutulmaz Közyaşları

ABSTRACT

Stories Of Cafer Seydamet (Text-Language Study- Dictionary)

Abdulkadir DURAK
Master Thesis

FIRAT UNIVERSITY
Social Sciences Institute
Department of Turkish Language and Literature
New Turkish Language Program
February 2024, Page: VII+180

The thesis titled “**STORIES OF CAFER SEYDAMET (TEXT-LANGUAGE STUDY-DICTIONARY)**” consists of translation, transfer to Turkish and grammar main sections. In the translation section, the Cyrillic alphabet of the work was translated into the Latin alphabet. In the transfer to Turkish section, the meanings of the words in the Crimean Tatar Turkish were transferred to Turkish with the help of various sources. The grammar section consists of two subheadings as shape and sound knowledge. In the shape knowledge section, derivation suffixes, word types, and compound words are examined; in the sound knowledge section, sound events related to vowels and consonants are discussed. The sources used are listed in the “Resources Used” section to complete the thesis.

Keywords: Translation From Kiril Alphabet, Cafer Seydamet, Kırım Tatar, Unutulmaz Közyaşları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Kiril alfabesi.....	16
Tablo 2. İyelik Ekleri	27
Tablo 3. Birinci Tip (Şahıs Zamiri Kökenli)	30
Tablo 4. İyelik Kökenli	31
Tablo 5. Görülen Geçmiş Zaman	31
Tablo 6. Öğrenilen Geçmiş Zaman.....	32
Tablo 7. Şimdiki Zaman	32
Tablo 8. Gelecek Zaman.....	33
Tablo 9. Geniş Zaman	33
Tablo 10. Gereklilik Kipi	34
Tablo 11. Şart Kipi	34
Tablo 12. Emir Kipi	35

1. GİRİŞ

İnsanlar, ilkel toplumun ilk devirlerinde başta aile, sonra ise soy olarak yaşamışlardır. Soy, insan kolektifinin en küçük, basit ve eski parçasıdır. Soylardan kabileler oluşmuştur. Her bir soyun ve kabilenin iletişim aracı olarak bir soy ve kabile dili olmuştur. Yaşadığı yerden göçüp giden kardeş kabileler, belli sosyal-ekonomik koşullarda, bir dilin çeşitli ağızlarında konuşan kabilelerin birleşimleri olan kabile ittifaklarına katılırlar. Kabile ittifaklarının genel bir dili olur; ama burada ayrı kabile dilleri, kabile ittifakı diline göre lehçe ya da ağız durumunda olmaktadırlar. (Memetov, 2006).

Türkçe, Ural-Altay dil grubunun Altay kolundan gelmektedir. Başlangıç bir ana Türkçeye dayanmaktadır. Daha sonraki dallanmalarla bu ilk Türkçe; Ana Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça kollarına ayrılmıştır. (Caferoğlu, 1970: 21).

Diller bir toplumun kimliğinin taşıyıcısı, kültürünün yansıması ve tarihini muhafaza eden birer hazinedir. Bu hazinelerden biri de Kırım Tatar dilidir. Zengin tarihi, kültürel derinliği ve melodik yapısıyla Kırım Tatar Türkçesi, Kırım Yarımadası'nın ve çevresindeki bölgelerin dil zenginliğini yansıtan nadir dillerden biridir.

Türklerin oldukça eski ve zengin bir sözlü" edebî geleneği mevcuttur. Bu gelenek içinde vücut bulan Türkçenin ilk sözlü" edebî ürünlerinin hangi tarihe ait olduğunu belirtmek mümkün değildir. Bununla birlikte, bazı komsu kavimlerin kaynaklarından (Çin, Arap, Tibet, Fars, Bizans) bilgi sahibi olabiliriz. Daha sonra bizzat Türkler tarafından tespit edilip yazıya geçirilen metinlerden (Divan-ü Lügâti't-Türk, Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri) bilgi edinmekteyiz. Bunlar dışında araştırmacılar tarafından son yıllarda Türk boyları arasında yapılan derlemelerden ilk sözlü" edebî ürünler hakkında bazı bilgiler edinebilmekteyiz. Ancak Türk dilinin tarihî gelişimini bu sözlü" ürünlere göre değil, yazılı belgelere dayandırarak tespit etmek zorundayız. Onun için, Türk dili tarihi demek, daha çok Türk yazı dili tarihi demektir. Nitekim ancak yazılı metinlerin bize sunduğu imkânlar ölçüsünde dilin temel birimleri olan *ses*, *yapı*, *sözvarlığı*, *sözdizimi* ve *vurgu* "da meydana gelen değişme ve gelişmeleri incelemek mümkündür. (Ercan, Buran, 2011: 341).

Kırım Tatar Türkçesi, Orta Asya'nın bozkırlarından, Karadeniz'in dalgalarına kadar uzanan geniş bir coğrafyada konuşulan bir Türk dili olarak öne çıkar. Binlerce yıllık geçmişi olan bu dil, zaman içinde pek çok medeniyetin etkisi altında kalarak zenginleşmiş, farklı kültürlerin birleşim noktasında önemli bir rol oynamıştır.

Bu yazı dizisinde, Kırım Tatar Türkçesinin zenginliğini, dilin evrimini metin üzerinden inceledik.

2. KIRIM TÜRKLERİ TARİHİ

2.1. Kırım'ın Jeopolitik Tarihi

Kırım, güneyinde ve batısında Karadeniz, doğusunda ise Azak Denizi ile çevrili bir yarımadadır. Kuzeyinden karaya Orkapı (Perekpo) ile bağlanan Kırım'ın uzunluğu 30 kilometre, genişliği ise 9 kilometredir. Yarımada'nın kuzeyinden güneyine kadar olan uzunluk 200 kilometredir. Doğu-batı yönünde en geniş yeri 320 kilometre olan yarımada'nın yüzölçümü 26140 kilometredir. Kıyılarında doğal liman görevindeki koylar gemiler için elverişli bir sığınak vazifesi görmektedir. Dörtte üçü düzlüklerle kaplı olan Kırım'da iklimin de elverişli olması burada tarım ve hayvancılığı verimli kılmaktadır.

Kırım Sibiry'a'nın Karadeniz'e açılan kapısı olduğu için jeopolitik olarak çok önemli bir konumdadır, ayrıca Kafkasya ile Avrupa'yı birbirine bağlamaktadır. Bu nedenlerden ötürü tarihten bugüne kadar birçok devlet Kırım için mücadele etmiştir. En eski yerleşimin İran kökenli Kimmerler'e ait olduğu bilinmektedir. Ardından bu bölgede İskitler, Sarmatlar, Alanlar, Gotlar, Miletliiler, Yunanlılar, Roma, Bizans ve İtalyanlar yaşamıştır. Türkler ise Kırım'a ilk defa Hunlar zamanında gelmiştir. Hunlardan sonra ise Göktürkler, Onoğurlar, Kuturgurlar, Hazar Türkleri ve Peçenekler bu bölgede varlık göstermiştir. Daha sonra Kırım Cengiz Han'ın soyundan gelen Altınordu Devletinin hâkimiyetine girmiş, bu devlet Rusların güneye inmesine engel olmuş ve Ruslar üzerinde Türk hâkimiyeti sağlanmıştır. Altınordu Devleti Timur devletiyle yaptığı mücadelelerle büyük yenilgiler almış ve kendini toparlayamamıştır. Bundan sonra devlet; Kırım, Kazan, Astrahan, Nogay ve Sibir şeklinde hanlıklara bölünmüştür. Bu durumda Rusya'nın güneye inmesindeki engel ortadan kalkmış, Rusları engelleyen güçlü devlet gücünü kaybetmiş ve parçalanmış ve Rusya Türk saldırılarına karşı güç kazanmıştır. Artık Rusya Türklere karşı saldırıya geçmeye başlamış ve Osmanlı Devleti ve Rusya karşı karşıya gelmeye başlamıştır.

Kırım Hanlığı XV. Yüzyıl ortalarında bağımsızlığını ilan etmiş, Moskova ve Cenevizlilere karşı da Osmanlı'nın desteğini almıştır. Daha sonra Ruslar Kazan ve Astrahan'ı ele geçirmiş, bu kez de sıcak denizlere inebilmek için Kırım'ı ele geçirmeye çalışmıştır. Bunun için Çarlık Rusya Osmanlı'ya savaş açmış ve Osmanlı Devletinin koruyuculuğunu üstlendiği Kırım'ı ve Kefe'yi işgal altına almıştır. Rusya'nın işgallerine karşı çıkan halka yaptırımlar uygulanmıştır; kimi tutuklanmış kimi sürgün edilmiş kiminin ise vatanına geri dönmekten başka çaresi kalmamıştır. Böylece Rusya Karadeniz'e ve güneye inme amacına ulaşmıştır. Rusya'nın ilk politikası Kırım'a Slavları yerleştirmek ve ardından Karadeniz'de daha güçlü bir konuma sahip olmaktır. XIX. yüzyıl ortasında Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı Kırım Savaşı'nı başlatmıştır. Osmanlı ise Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa ile iş birliği yapmış ve Rusya'nın Karadeniz'de yayılmasına engel olmuştur. Bu duruma karşı ise Rusya Kırım'da yaşayan Tatarlara karşı zulüm ve baskısını fazlasıyla artırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Rusya'da Bolşevik İhtilali başlamış, bu ihtilal Kırım Tatarlarının bağımsızlıklarını kazanacaklarına dair ümitlerinin yeşermesini sağlamıştır. Tatarlar örgütlenmeye başlamış ve 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Cumhuriyeti'ni kurduklarını açıklamışlardır. Artık Kırım; Alman birliklerinin, Çarlık Beyaz ordularının ve Bolşevik Kızıl ordularının çatışma alanı haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra Bolşeviklerin eline geçmiş, 1921'de ise Lenin Sovyetler Birliği'ne dâhil etmiştir. Sovyet Rusya'da Lenin döneminden sonra Stalin dönemi başlamıştır ve Stalin döneminde Tatarlar sürgün, açlık, baskı ve ölümle karşı karşıya kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı dönemine gelindiğinde ise, 1941 yılının sonlarında Kırım Almanların eline geçmiş ve Almanlar Kırım Türklerine başta birçok konuda özgürlükler tanımış ancak daha sonra bölgedeki Türklerin iş gücünden faydalanmak istenip Kırım Türklerinin bir kısmını batıya göndererek fabrikalarda çalıştırmış bir kısmını ise cepheye göndererek Ruslara karşı savaşmaları için kullanmıştır.

1944 yılında Ruslar tekrar Kırım'ı almış ve Stalin bir kararname yayınlamıştır. Bu kararnameye göre Kırım Türkleri Almanlarla iş birliği yapmakla suçlanmış, bu nedenle Sibiry ve Türkistan'a sürgüne gönderilmiştir. Stalin öldükten sonra Moskova'da yönetime Kruşçev geçmiş,

Kırım'a Özerk Cumhuriyet Statüsü tanımış, Kırım'ın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandığını açıklamıştır. 8 Aralık 1991'de Ukrayna, Sovyetler Birliği'nden ayrıldığını açıklamış, Kırım Sovyet Rusya'dan ayrı Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olarak kalmıştır.

2.2. Kırım Hanlığı Kuruluş Süreci

Kırım Hanlığı (Taht-i Kırım/ Deşt-i Kıpçak), 1441-1783 yılları arasında Kırım'da hüküm sürmüş olan Kırım Tatar devletidir. Altın Orda Devleti, bir Türk-Moğol hanlığıdır.

“Orda” Moğolcada “çadır - otağ” mânasına gelmektedir. Altın Orda Devleti'nin kurucusu Batu Han'ın ak otağının üst kısmının altın yaldızlı olması sebebiyle bu devlete Altın Orda veya Ak Orda denmiştir.

Cengiz Han ölmeden önce topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştır. Cengiz Han 1227'de ölmüş, yerine oğlu Ögeday geçmiştir. Ögeday, 1237-1241 yılları arasında batıya seferler düzenlemiş ve Doğu Avrupalı önemli bir kısmını ele geçirmiştir. Cengiz Han'ın torunu Batu Han döneminde ise Volga Bulgarları ortadan kaldırılmıştır. 1237'nin sonlarında ise Rus Knezliklerinin pek çok kale ve şehirleri ve Moskova ele geçirilmiştir. Daha sonra Kumanlar parçalanmış ve batıya sürülmüşlerdir.

Çağatay Han ve Ögeday Kağan'ın 1241 yılında birbiri ardınca ölmeleri üzerine Cengiz'in torunları arasında en yaşlı ve itibarlı kişi durumuna geçen Batu Han, daha rahat hareket etme imkânına sahip oldu. Böylece İrtiş boyundan Aral gölünün kuzeyindeki yerler de dâhil olmak üzere Kama, İdil havzası, Özü boyu ve Turla bölgesine kadar uzanan geniş bir sahada, merkezi Saray şehri olan Altın Orda Devleti kuruldu.

1242'de Altın Orda Devleti'ni kuran Batu Han, İdil Nehri'nin aşağı havzasındaki Saray kentini kendine başkent edinmiş ve topraklarını genişletmiştir. Batu Han devletin sınırlarını Kıpçak Bozkır'ına İdil'in aşağı ve orta havzasına, Aral Gölü'ne ve Azerbaycan'a kadar olan Kafkas topraklarına kadar genişletmiştir. Batu Han'dan sonra devletin başına Berke Han geçmiştir. Berke Han İslam'ı benimsemiş ve Moğolların bir kolu olan İlhanlılarla savaşmıştır. Bizans ordusuyla da mücadele etmiş ve onları da yenmiştir. 1260 yılında Saray Berke kentini kurmuştur. Bu kent Orta Çağ'ın en büyük kentlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Berke Han öldükten sonra sonra Mengü Timur Han, Özbek Han ve Canibeg Han dönemlerinde de devlet gücünü korumuştur. Ancak Canibeg Han'ın ölümüyle taht kavgaları başlamıştır. Timur'un desteğini alan Toktamış Han 1380'de taht kavgalarına son vererek devletin başına geçmiştir. Daha sonrasında Timur Altın Orda Devleti'nin topraklarına seferler düzenlemiş, bu nedenle devlet gücünü kaybetmiş ve yıkılmıştır. Altın Ordu Devleti yıkıldıktan sonra bu devletin yerine beş ayrı hanlık kurulmuştur. Bu hanlıklar Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Nogay Hanlığı, Sibir Hanlığıdır. Ayrıca Moskova Knezliği serbest kalmıştır ve bu knezlik daha sonra Rusya Çarlığı olacaktır. Moskova Knezliği dışında kalan toprakları Kırım Hanlığı ele geçirmiştir ve en uzun süre hüküm süren hanlık Kırım Hanlığı olmuştur. Altın Orda Hanlığı ise 1502 yılında tarih sahnesinden silinmiştir.

Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusu Hacı Giray olup adını taşıyan en eski para (1441-1442) tarihini taşır. Hacı Giray, XV. yüzyılın başlarında Altın Ordu Devleti'nin uğraşmakta olduğu iç çekişmelerden ve giderek gücünü kaybetmesinden faydalanarak Kırım Hanlığı'nı kurmuştur. Hanlık, kısa süre içinde müstakil bir siyasi güç haline gelmiştir. (İnalçık, 2001:564).

2.3. Kırım Hanlık Dönemi

Altın Orda Devleti'nin yıkılma sürecine girmesiyle Kırım Hanlığı, Hacı Giray önderliğinde 1438'de bağımsızlığını ilan etmiştir. (Genç vd., 1992: 1) Kırım Hanlığı, 1441'de kendi parasını bastırarak devlet olma yolunda önemli bir adım atmıştır. Kırım Hanlığı, Kırım Yarımadası dışında Taman ve Kabartay illerini, Kıpçak Bozkırını, Azak Denizi'nden Dnyester Nehri'ne kadar Nogay ülkesini; kuzeyde Don, Özü ve Dnepr nehirleri arasındaki Don Kazakları bölgelerini ve Belgrad'a kadar olan yerleri kapsamaktaydı. (Görgen, 2022: 283).

Slavlar Türklerin bu kadar önemli ve geniş bir coğrafyadaki varlığından rahatsızlık duymuşlardır. Cenevizliler de bu coğrafyanın nimetlerinden yararlanmak için Karadeniz'deki ticari potansiyellerini arttırmaya çalışmışlardır.

İstanbul'un 1453'te Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesi Cenevizlilerin Karadeniz ve Kefe üzerindeki hâkimiyetini önemli ölçüde sarsmıştır. İstanbul'un Fethiyle Boğazların kontrolünün Tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle Ceneviz'in Karadeniz'deki ticaret merkezi Kefe ile irtibatını kesmiştir. Cenevizlerin Kefe ile deniz bağlantısının kesilmesi Kırım Hanlığı için bulunmaz bir fırsat olarak görülmüştür. Nihayetinde 1454'te Fatih Sultan Mehmed ile Hacı Giray arasında Kefe'nin kuşatılıp fethedilmesini içeren bir anlaşma yapılmıştır. (Görge, 2022: 285).

Anlaşma çerçevesinde Osmanlı donanması denizden, Kırımlılar da karadan 1457'de Kırım'ın güney kıyılarını ve Kefe şehrini kuşatmışlardır. Bu durumda Karadeniz ticaretini ellerinde bulunduran Cenevizliler Osmanlı Devleti'ne ve Kırım Hanlığı'na vergi vermeyi kabul etmişlerdir. Bunun sonucunda Karadeniz Türk Gölü olmuştur.

Kırım Hanı Hacı Giray 1466'da öldükten sonra oğulları kendi arasında taht kavgalarına başlamıştır. Özellikle iki oğlu olan Mengli Giray ile Nur Devlet kendi aralarında taht mücadelelerine girişmiş ve bir fetret devri yaşamıştır.

Nur Devlet ile Mengli Giray arasında yaşanan taht mücadelesinin ilk evresini Nur Devlet ikinci evresini ise Mengli Giray kazanmıştır. Mengli Giray'ın hâkimiyet sağlamasıyla Nur Devlet Cenevizlilere sığınmış ve onlar tarafından hapsedilmiştir. Bu mücadele daha çok Cenevizlilerin işine yaramış böylece hanlığın siyasi kontrolü Cenevizlilerin eline geçmiştir. Bu durumda Mengli Giray, Cenevizlilerin sözünden çıkamaz duruma gelmiştir. Cenevizlilerin baskılarının yanı sıra Moskova, Litvanya ve Altınordu'nun baskısı Kırım Hanlığı'nı iyice yıpratmıştır. (Görge, 2022: 290).

Bu dönemde sıklıkla Cenevizlilere sığınma ve onlarla antlaşmalar yapma yolu izlenmiştir. Mengli Giray I. Hacı Giray'ın altıncı oğludur. Nur Devlet Giray babası I. Hacı Giray'ın ölümü üzerine Kırım Hanlığı tahtını geçmiştir. Aralarında yaşanan çatışmadan sonra küçük kardeş olan Mengli Giray yenilmiş ve Kefe'ye kaçmıştır. Cenevizliler tarafından hapse atılmıştır. Onun yerine de Nur Devlet han oldu.

Eminek Bey (Mirza) önderliğinde Kefe'deki Tatarların önde gelenleri Kırım'da yaşanan taht entrikalarına ve dış baskılara bir son verilmesi amacıyla Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır. Karadeniz'i kontrol altına alma çabasında olan Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) öncelikle Karadeniz'in güney sahillerinin kontrol altında tutulması için 1462'de Trabzon'u fethetmiştir.

Trabzon'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, 1475'te Gedik Ahmet Paşa'yı Kırım sahillerinin alınması için görevlendirmiştir. Böylece Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Haziran 1475'in ilk haftası Kefe'yi fethedilerek Kerç, Sudak ve Balıqlağ kaleleri ele geçirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Kırım'da Cenevizlilerin gücü kırılmış ve Mengli Giray'ın hâkimiyeti güçlenmiştir. (Görge, 2022: 292).

Bundan sonra Osmanlı Devleti Kırım'a Beylerbeyi gönderilmeye başlanmıştır Osmanlı Devleti bölgedeki şehir ve kaleleri elinde tutarak Rusların Kırım'a, Azak ve Karadeniz'e inmesini engellemeye çalışmıştır.

Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmet ve Kırım Hanı Mengli Giray arasındaki anlaşma çerçevesinde yürütülmüştür. Bu anlaşmaya göre:

- 1-Kırım Hanları sadece Cengiz Han soyundan gelen Giraylar tarafından yönetilecek.
- 2-Kırım Hanları, Kırım Kurultayı'nın teklifi ve Osmanlı padişahının onayı ile atanacak.
- 3-Hanlar, Osmanlı padişahı tarafından görevden alınabilecek fakat idam edilemeyecek.
- 4-Osmanlı padişahı, Kırım hanlarını orduları ile birlikte yardıma çağırabilecek.

- 5-Kırım Hanları, Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan başka devletlerle anlaşma yapamayacak.
6-Kırım Hanları adlarına para bastırabilir ve hutbe okutabilir.

Bu mücadeleler sırasında Osmanlı Devleti'ne sürekli mektuplar gönderilmesi ve yardım istenmesi neticesinde, Fatih Sultan Mehmet, Kırım'a bir ordu gönderip Kırım'ı ve kıyı şeridini Cenevizlilerin elinden almıştır. Hanlığın başına ise Mengli Giray geçirilmiştir. Böylelikle 1475 yılında Mengli Giray'ın da mektup yollayarak teyit ettiği, Kırım'ın Osmanlı'ya bağlanması gerçekleşmiştir.

1475'te I. Hacı Giray'dan sonra tahta geçen I. Mengli Giray döneminde Osmanlı'ya bağlanan Kırım Hanlığı, hızla büyüyüp gelişmeye başlamıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır.

Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını ilan ettikten sonra birçok savaşta, özellikle Osmanlı'nın Avusturya ve İran ile giriştiği savaşlarda, bizzat askeri birliklerini göndererek yardımda bulunmuştur. (İnalçık, 2001:564.565).

1502 yılında Mengli Giray tarafından Altın Orda Devleti tam olarak yıkıldıktan sonra Altın Orda'dan kalan topraklar için Rusya ile Kırım birbirleriyle mücadeleye girişmiştir.

Bu dönemde Kırım Hanlığı ile Moskova arasında Kazan ve Astrahan üzerindeki mücadele en şiddetli döneme girmiştir. Ancak Rusya, 1552'de Kazan'ı işgal etmiştir. Astrahan da 1556'da Rusların eline geçmiştir. Böylece Moskova'nın nüfuzu Kafkaslar'a ve Karadeniz'e ulaşmıştır. Böylece 1300 yıldır Türk yurdu olan Doğu-Avrupa bozkırlarında hâkimiyet Slavlara geçmiştir. (Görgeç,2022).

Bu gelişmelerle Rusya, Karadeniz ve Osmanlı Devleti sınırlarına ulaşmıştır. Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inmesinin önünde bir tek Osmanlı Devleti kalmıştır. Bu süreçten sonra Rusya hedefine ulaşmak için Osmanlı Devleti ile mücadelelere girişmiştir

Bu dönemden sonra hem Rusya, hem Kırım Hanlığı bu topraklara hâkim olmak için büyük çaba harcamışlardır.

Böylece bir tür yayılma politikası ve Altın Orda devletinden kalan toprakların yeniden Kırım Hanlığı çatısı altında bir araya toplanması düşüncesiyle Kırım Hanları sürekli mücadele içindeyken, Osmanlı devletinin XVI.-XVII. yüzyıllarda sıkıntılı bir dönem yaşaması ve Kırım Hanlığı'ndan sürekli asker istemesi hanlığı zor duruma düşürmüştür. Osmanlı Devleti'ne asker yardımında bulunan Kırım Hanlığı bir taraftan da güçlenen ve büyük tehlike sinyalleri vermekte olan Rusya ile baş etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Kırım'da Osmanlı'ya karşı muhalif seslerin çıkmasına bile sebep olmuştur.

Bütün bu olumsuzlukların neticesinde XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı himayesinde olan Kırım Hanlığı 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Osmanlı'nın yönetiminden ayrılmıştır. (İnalçık, 2001).

2.4. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Kırım

Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yaşanan 1768- 1774 Osmanlı- Rus savaşını bitiren antlaşmadır. Antlaşma, 17 Temmuz 1774 tarihinde imzalanmıştır. Güney Dobruca'daki Küçük Kaynarca kasabasında imzalanmıştır ve bu nedenle de adını kasabadan almıştır.

Antlaşmanın imzalandığı dönemde I. Abdülhamit tahta yeni çıkmıştır ve anlaşmayı onaylayan da I.Abdülhamit'tir. Antlaşmanın maddeleri Osmanlı Devleti açısından oldukça ağır şartlar barındırmaktadır. Osmanlı, bu antlaşma ile büyük toprak kaybı yaşamıştır.

1768'de başlayan Osmanlı Rus Savaşı'nın sonuçları hem Osmanlı Devleti hem de Rusya için oldukça önemlidir. Bu savaş Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü, Rusya'nın ise büyük bir güç olarak ortaya çıkışını gözler önüne sermektedir.

Rusların Lehistan'ın iç işlerine yaptıkları müdahale ve burasını kendi nüfuzları altına almaları, Kırım Hanlığı ve Osmanlı topraklarına tecavüzleri sebebiyle başlayan savaş, haklı sebeplere dayandırılmış olsa da gerekli hiçbir hazırlık yapılmadan ilan edilmişti. (Kırımlı, 2002).

Ruslar kısa süre içinde Osmanlı topraklarına ağır tahribat yaşatmış aynı zamanda Kırım'ı da istila etmiştir. Osmanlı ordusunun kötü yönetimi, hedefsizliği, disiplinsizliği gibi nedenlerden dolayı ve o dönem çıkan isyan ve yağmalamalar sebebiyle Osmanlı Devleti büyük zorluk yaşamıştır. Ruslar, İngilizlerin yardımıyla gemilerini Akdeniz'e sokmuş ve Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakmıştır. Ayrıca Ruslar, adalarda ve Mora'da isyanlar çıkartmıştır. Tüm bunlara rağmen Ruslar da askeri açıdan Osmanlıya karşı pek üstün durumda değildir. 1773-1775 yılları arasında Rusya'da yaşanan Pugaçev isyanı üzerine Rusya ve Osmanlı barış görüşmelerine başlamış ve görüşmelerde Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'na temel olacak hususlar belirlenmiştir.

Ruslar, savaşın Osmanlı Devleti tarafından ilân edilmiş olmasından ötürü tazminat talebinde bulunarak Kırım'a istiklâl verilmesini, Yenikale ve Kerç kalelerinin kendilerine bırakılmasını, Kılburun istihkâmlarının yıkılmasını, Rusya'ya sığınmış olan eski Boğdan voyvodası Ligor Rika'nın (Gregor Ghika) veraset hakkıyla tekrar tayin edilmesini, Akdeniz ve Karadeniz'de savaş ve ticaret gemilerinin serbestçe dolaşabilmesini istediler. Antlaşma öncelikli olarak Kırım'ın Osmanlı Devleti'yle olan bağlılığına son verip müstakil bir hanlık haline getirmekte ve Tatarlar'a hanlarını seçme hakkı tanımaktaydı. Bununla beraber dini bakımdan hilâfet müessesesine bağlılıkları ve hutbenin padişah adına okunması kabul edilmişti. Her iki devlet Kırım'ın iç işlerine karışmayacaktı. (Kırımlı, 2002: 526).

2.5. Çarlık Döneminde Kırım

1774 tarihinden itibaren Rusya gitgide Kırım üzerinde etkinliği arttırmıştır. 1783 tarihi itibarıyla Kırım'ı tamamen hâkimiyeti altına almıştır. Ardından Kırım'a hızlı bir göç politikası izlemişlerdir. Kırım'daki verimli araziler halkın elinden alınarak Rus subaylarına ve Rus ileri gelenlerine dağıtılmıştır. Bu olumsuz şartlar karşısında Kırım'dan da Osmanlı topraklarına yoğun bir göç hareketi başlamış, topraklarını terk etmek istemeyen Kırımlılar ise Ruslar tarafından ya göçe zorlanmış ya da öldürülmüşlerdir.

Bu olayların ardından Osmanlı 1787 yılında Rusya'ya savaş açmıştır ve Kırım'ı Ruslardan geri almayı amaçlamıştır. Ancak Ruslar bu savaşın galibi olmuş ve savaşın ardından Yaş Antlaşması imzalanmıştır. Yaş Antlaşması'yla Kırım'ın Rusya'ya ait olduğu bir kere daha kesinleşmiştir. Bu antlaşma sonucunda Rusya ve Osmanlı arasındaki Kırım sorunu tamamen kapanmıştır.

İlk dönemlerde Kırım halkının tüm haklarının korunacağı ve Rusya'ya bağlı diğer halkların sahip olduğu tüm haklara sahip olacağı söylene de aksi yapılmıştır. Öncelikle Kırım halkı bölgenin yönetim kadrosundan tamamen uzaklaştırılmış, bu kadrolara ya Rus ya da Rus yanlısı kişiler yerleştirilerek Kırım'da Rus idari sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Kırım'daki birçok Türkçe yer adı Rusça veya Yunanca kelimelerle değiştirilmiş; böylelikle Kırım halkının Kırım bölgesinde tarihi bir geçmişinin olmadığı, bu bölgeyi sonradan ve zorla işgal ettiği izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Akmescit'in adı Simferopol, Gözleve-Kezlev'inki Yevpatoriya, Or'unki Perekop, Kefe'ninki Feodosiya yapılmıştır. (Kırımlı, 1996: 7).

Çarlık yönetimi bu çalışmalarının yanında Kırımla yoğun bir göç siyaseti uygulamıştır. 1783 yılına kadar bu bölgede Rus nüfusu yokken bölge 1783 Rus hâkimiyetine geçmesinden sonra yoğun bir göç siyaseti uygulanmış ve böylece Kırım Rusya'ya ait ve Rusya'nın bölünmez bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır. Rusların bölgeye göçü sağlanırken bir yandan da Kırım halkının bölgeden göçü sağlanmaya çalışılmıştır. Kırım halkı bu bölgeden göç etmeye zorlanmış, başta Osmanlı devletine ve farklı coğrafyalara dağıtılmaya çalışılmışlardır. Bölgede uygulanan bu göç politikası nedeniyle Kırım halkı zaman içinde burada azınlık durumuna düşmüş ve çok ağır şartlar altında yaşamaya çalışmışlardır. Kırımdaki Tatarların nüfusu 18. yüzyılın sonlarından sonra azalmıştır. Rusların baskısına dayanamayan ve zor ekonomik şartlar nedeniyle vergilerini ödeyemeyen Tatarlar göç etmeye karar vermiştir. Göçler 19. Yüz yıl boyunca devam etmiştir. Özellikle savaş sonralarında göçler artmıştır ve büyük göç dalgaları görülmüştür çünkü yaşanan savaşların sonrasında Kırım halkı ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir.

Savaşların ardından çiftçi Tatarların zararları karşılanmamış, vergiler nakdi olarak toplanmıştır. Bu durum Tatarları daha zor bir duruma sokmuştur.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından sonra 200 bin Tatar Kırım'ı bırakıp gitmiştir. (Örenbaşı, 1925). Yine, 1853-1856 Kırım Savaşından sonra da, step bölgesindeki Tatarlar, Osmanlı İmparatorluğuna göç etmeye başlamışlardır. Göçlerin artmasının bölgenin ekonomik yapısına etkisi olumsuz olmuştur. (Nikolsky, 1929).

Vali Graf Stroganof, 3 Ekim 1860 tarihli 983 numaralı raporunda Yalı Boyu'ndaki Tatarların yurtlarında kalması gerektiğini, aksi takdirde, Yalı Boyu bağ, bahçe ve tütün işlerini yapacak ve Tatarların yerini dolduracak işçilerin bulunmasının çok güç ve hatta imkânsız olacağını altını çizmiştir. (Ülküsal, 1980).

2.6. Sovyet Döneminde Kırım

Kırım'ın Bolşeviklerin eline geçmesinin ardından bölgede Bolşevikler gibi düşünmeyenler için büyük bir kıyım politikası izlenmiştir. Yapılan kıyımların ardından bir yumuşama dönemi başlamış ve direnişlerin ise yaramasıyla 1921 yılında Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına göz yumulmuştur; fakat 1920'lerin ikinci yarısında Stalin'in Sovyetler Birliği'nde iktidarı tamamen ele geçirmesiyle nispeten yaşanan bu rahatlık kökten değişmiştir. Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Reisi ve milliyetçi lider Veli İbrahim, Mayıs 1928'de idam edilmiş ve onun çizgisinde olduğundan şüphelenilenler de ortadan kaldırılmıştır.

Stalin'in basa geçmesiyle birlikte Kırım Tatar milli kadroları tasfiye edilmiştir. Toprak mülkiyetinde sınırlı özel mülkiyeti tamamen kaldırma faaliyeti (kolektivizasyon) Kırım'da çok sert bir şekilde uygulanmıştır. Birçok Kırım Tatar köylüsü, toprak ağası (kulak) oldukları iddiasıyla Urallara ve Sibirya'ya sürülmüştür. 1931-1933 yılları arasında ise büyük bir kıtlık baş göstermiş ve bu kıtlıkta birçok insan hayatını kaybetmiştir.

1936-1938 yıllarında bütün Sovyetler Birliği çapında yürütülen ve rejimin potansiyel muhaliflerinin ortadan kaldırılmasının hedeflendiği dönemde Kırım'da çok büyük tahribatlar yapılmıştır. Bu dönemde birçok aydın, din adamı gibi toplumun önde gelen şahsiyetleri ya kursuna dizilmiş ya da çalıştırılmak üzere çalışma kamplarına sürülmüşlerdir. Birçok kişi de çalışma Şartları çok ağır olan bu kamplarda hayatını kaybetmiştir.

1941 yılında II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte birçok Kırım Tatarı Kızıl Ordu'ya asker olarak alınmış ve cephelerde savaşmıştır. Almanlar ile Bolşevikler arasında süren savaşta, Almanlar Kırım'ı ele geçirip Bolşevikleri püskürtmüşlerdir; fakat bu iktidar değişimi Kırım halkına hiçbir ferahlama sağlamamıştır. Almanlar, halkı zorla Almanya'ya götürerek orada ucuz iş gücü olarak kullanmışlardır. Ayrıca Kırım'daki halkı da zamanla Kırım'dan sürüp yerlerine Alman halkını adapte etme düşüncesi içine girmişlerdir.

1944 yılında Kızıl Ordu'nun toparlanarak Almanların üzerine yürümesi ve Kırım'ı tekrar ele geçirmesinin ardından, Alman orduları çekilmekte oldukları yerleri yakıp yıkmış, Rus hükümeti ise hain olarak nitelendirdiği Kırım Tatarlarına karşı kursuna dizme gibi acımasız politikalar izlemiştir. (Kırımlı, 2002: 461-462).

2.7. Kırım Özerk Cumhuriyeti

Stalin tarafından 11 Mayıs 1944'te imzalanan ve Kırım Tatarlarının son ferdine kadar Kırım'dan sürülmesini emreden karardan sonra Kırım halkı için çok kötü sonuçlar doğuracak olan sürgün dönemi başlamıştır.

Ruslar bu sürgün politikasını gerçekleştirirken Kırım Tatarlarının varlığından, izlerinden tamamen kurtulmak istemişlerdir. Dolayısıyla hem kültürel birikimlerini yok etmek için Kırım'daki tarihsel mirasları ortadan kaldırmışlar, hem de sürgüne yolladıkları halkı gittikleri yerde kalıcı hale getirip asimile etme politikasıyla eritmeyi planlamışlardır. Kırım Tatarlarını eğitimden mahrum bırakarak aydınlanmalarını engellemek istemeleri, onların bu projelerinin diğer bir önemli ayağı

olmuştur. Böylelikle hedeflerine ulaşmış ve Kırım Türk milli kimliğini ortadan kaldırmış olacaktı.

Sürgünde birçok insan, hayvan vagonlarına doldurularak haftalarca sürecek olan ölüm kalım yolculuğuna aç ve susuz gönderilmiştir. Bu yolculuk sırasında birçok insan açlık, susuzluk ve hastalık sebebiyle hayatını kaybetmiştir.

Kırım Tatarlarını taşıyan vagonların hemen hemen tamamının kapağı Orta Asya, Urallar ve Sibirya da açılmış ve sağ kalabilenler indirilmiştir.

Kırım Tatarlarının sürgün edilmesinden sonra, Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti Prezidyumu 28 Temmuz 1946 yılında aldığı bir kararla Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini lağvederek Kırım yarımadasını bir vilayet (oblast) statüsüne indirmiştir. 19 Şubat 1954 yılında ise Kırım Oblastı, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlanmıştır.

1953 yılında Stalin'in ölmesiyle birlikte Kırımlılarda tekrar bir hareketlenme başlasa da yapılan tüm görüşmelerden ve Rusya'ya gönderilen dilekçelerden herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Küçük tavizler verilmiş olsa da Kırımlıların geri dönmesine dair bir karara yanaşılmamış, Kırım halkının sürgün edildiği topraklara temelli olarak yerleştirilmesi politikası izlenmiştir.

Kırım Tatarları 1960'lı yıllardan başlayarak her fırsatta topraklarına geri dönme isteklerini dile getirmişlerdir. Bu istekleri de her seferinde küçük tavizler verilmesine rağmen Kırım'a dönmelerine izin verilmemesiyle sonuçlanmıştır.

Bireysel olarak Kırım'a dönen ailelere, Kırım'a yerleşme konusunda kesinlikle izin verilmemiş, bu aileler ya cezalandırılmış ya da tekrar geri gönderilmiştir. Sovyet hükümetinin tutumunda yıllar geçse de herhangi bir değişiklik olmaması, Kırım Tatarlarının daha sistematik ve teşkilatlı bir şekilde hareket etmelerine sebep olmuş ve "Kırım Tatar Milli Hareketi" başlatılmıştır. Bu teşkilatlı hareket sayesinde 1988 yılında toplu şekilde tekrar Kırım'a dönüşler başlamıştır. Her ne kadar bu dönüşler engellenmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Topluca Kırım'a geri dönüş hareketi sonucunda belli oranda başarı sağlanmıştır. Ardından Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı resmi olarak kurulup, başkanlığına da tanınmış bir isim olan Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu getirilmiştir. Bu dönemden sonra Kırım halkının tüm sorunlarıyla bu teşkilat ilgilenmiştir.

1991 yılında Kırım Tatarlarının sayısının artmasından rahatsız olan ve Kırım'da yaşayan Rusların baskısıyla gerçekleştirilen referandum sonucunda, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'inin 12 Şubat 1991 tarihli kararıyla Kırım Oblastı, Ukrayna'ya bağlı Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine dönüştürülmüştür. Kırım Tatarları bu oluşumun yönetim kısmında görev almadıkları için şiddetle itiraz etmişlerdir.

Kırım Muhtar Cumhuriyeti, Ağustos 1991 darbesinden sonra Sovyetler Birliğinin dağılmaya başlaması ve en sonunda tamamen ortadan kalkması sonucunda, bağımsız bir devlet olan Ukrayna'ya bağlı bir muhtar cumhuriyet olmuştur. (Kırımlı, 2002: 462-463).

3. KIRIM EDEBİYATI

Altın Ordu devletinin bir ili iken, ondan ayrılıp XV. yüzyıl başlarında Giray soyunun idaresinde bir hanlık kuran Kırım Türklerinin dili, Kıpçak Türkçesinin bir koludur; fakat güney bölgesinde Oğuz Türkçesinin etkisi çok fazla görülür. Ayrıca I. Hacı Giray'dan sonra tahta geçen Mengli Giray, Fatih Sultan Mehmet'e müracaat ederek Osmanlı devletine bağlanır. Böylece daha Altın Ordu zamanında başlayan İstanbul'un kültürel tesiri, kendini daha da fazla göstermeye başlar. Bundan sonra Kırım'da yazılan edebi eserlerde Osmanlı Türkçesinin etkileri hızla artar. Güneyde Oğuz Türkçesi, kuzeyde Kıpçak Türkçesinin etkisinde kalan Kırım-Tatar edebiyatını bu nedenle iki kola ayırmak mümkündür. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Cilt: 13: Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, 1997)

Hamdi Giraybay'ın yapmış olduğu bilimsel çalışmalar neticesinde Kırım-Tatar edebiyatı şu dönemlere ayrılmıştır:

1. Hanlık Dönemi
2. Rus İstilâsı Dönemi
3. "Tercüman" Dönemi
4. 1905-1917 Dönemi
5. 1917-1944 Dönemi
6. 1944'ten günümüze kadar olan dönem.

3.1. Hanlık Dönemi

XV. asırdan itibaren Kırım'da Mengli Giray ve Hüseyin Kefevi (15. asır), Bora Gazi Giray (Gazai) ve Rammayıl Hoca (16. asır), Âşık Umer, Mustafa Cevheri, Leylâ Bikeç, Âşık Arif, Can Muhammed ve Edip Efendi (17. asır) gibi ünlü şairler yetişir. Fakat Kırım Hanlığı devrinde burada yetişen şairlerin eserleri Potemkin'in Karasu'da katliam yaptığı senelerde işgal edilmiş ve Han Saray'ın Rus ordusu tarafından yağma edildiği zaman, oradaki kütüphane de imha edilmiştir. Bu yüzden, bu dönemde şiir yazan şairlerin eserlerinin tamamı bugün elimizde mevcut değildir. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Cilt: 13: Kırım Türk-Tatar Edebiyatı , 1997)

Dönemin edebiyatında öncü olan Kırım Han'ı Mengi Giray Osmanlı sadrazamı Gedik Ahmet Paşa tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Burada Osmanlı kültür ve medeniyetini yakından tanıyan ve tesirinde kalan Giray, edebi yönden de Osmanlı şairlerinden etkilenmiştir. 1475 yılında Fatih Sultan Mehmet'in yardımının talep edilmesi üzerine Kefe'nin alınmasıyla ilerleyen Osmanlı-Kırım münasebeti, Osmanlı Türkçesi ve edebiyatının Kırım Türkçesi ve edebiyatı üzerindeki tesirinin daha da artmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde Girayların dışında gelişen Kırım edebiyatında da Osmanlı Türkçesinin tesirleri açık olarak görülür. İstanbul'dan Kefe'ye, sonra da Bahçesaray'a gelen Osmanlı memur ve tacirleriyle binlerce yeniçerinin bulunması; seferlerde Osmanlı ordusuyla Kırım ordusunun uzun zaman bir arada kalması etkileşimi artırmış. Mücadeleyle muzafferiyeti birlikte yaşamaları Kırım Türklerinin dili, edebiyatı ve sanatı üzerinde Osmanlıların çok etkili olmasına sebep olmuştur. Kırım-Tatar sahasında Abdülaziz Efendi, Terki, Edip Efendi, Can Muhammed, Âşık Umer, Mustafa Cevheri eserler veren önemli sanatçıların başında gelmektedir. (Ercilasun, 1999).

3.2. Rus Hâkimiyeti Dönemi

XVIII. asra kadar Osmanlı tesirinde gelişen Kırım Türkçesi ve edebiyatı, 1783. yılında Kırım'ın Rusya'ya ilhakı ile gittikçe zayıflar. Bu dönemde Kırım Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasındaki siyasi, edebi ve medeni bağlar tamamen kopar. Daha önceki Müslüman Türk halkını Ruslaştırma idealini gerçekleştirmek için açmış oldukları okullarda başarısız olan Ruslar, 1861'den itibaren yaptıkları başarılı çalışmaların sonucu olarak Rus-Tatar okullarını açmaya başlarlar. Bu okullara, hem Kırım halkının itimadını sağlayabilecek hem de siyasi yönüyle Rusların güvenebileceği öğretmen yetiştirmek maksadıyla Rus misyonerlerinin idaresinde, 1871 yılında Akmesit'te Rus-Tatar Öğretmen okulu (Tatarskaya Uçitelskaya Şkola) açılır. Yoğun baskı ve asimilasyon politikaları neticesinde bu dönemde pek bir edebi eserin ortaya çıktığı söylenemez. Bu dönemdeki edebi eserlere bakıldığında çoğunun Kırım-Tatarlarının Osmanlıya göçünü anlatan halk ozanlarının söylediği eserler olduğunu görürüz. "Muhaceret Türküleri" veya "Hicret Yırları" diye

adlandırılan bu şiirler-maniler Ak-Toprak diye nitelendirilen Osmanlı'ya yapılan göçler esnasındaki halkın çektiği çileleri, acıları vatana özlemleri dile getirir. Bu dönemde hazırlanan Rus okullarında Tatarca ders kitaplarının yazılması bahane edilerek o güne kadar edebi dil kabul edilen ve Osmanlı Türkçesinden farkı olmayan Güney ağzı mı yoksa Kıpçak Türkçesi hususiyetlerinin daha çok hissedildiği kuzey ağzı mı Kırım Tatar edebi dili olmalı tartışması başlatılır. Bunun neticesinde bazı küçük ders kitapları yazma teşebbüsü olur.(Kırımlı, H.: 33).

3.3. Tercüman Dönemi

Tercüman dönemi olarak adlandırılan Kırım-Tatar Edebiyatı, Kırım milli mücadele önderi olan İsmail Gaspıralı'nın çıkarmış olduğu Tercüman Gazetesi etrafında oluşan bir edebi dönemdir. Bu dönemi anlamak için İsmail Gaspıralı'yı ve onun milli mücadelesini incelemek gerek.

Kırım bağlı Avcıköy'de doğan(1914) sanatçı, babasının köyünün Gaspıra olması sebebiyle Gaspıralı soyadını almıştır. Baskıcı Rus yönetiminin yoğunluk gösterdiği yıllarda Rusya'da eğitim gören Gaspıralı burada milliyetçi Slavlarla karşılaştığı için milliyetçilik akımlarında etkilenmiş ve bunun neticesinde milliyetçilik bilinci kazanarak daha sonraki dönemlerde Türklük için mücadele etmiştir. Rusya'dan sonra Avrupa'da çeşitli yerlerde eğitim gören Gaspıralı buralarda gazetecilik ile yakından alakadar olur ve bu yönden kendini geliştirir. İstanbul'a bir dönem gelerek Osmanlı zabiti olmak için uğraşan Gaspıralı birtakım bürokratik engellere takılması nedeniyle bu hayalinden vazgeçerek Kırım'a döner ve burada mili bir mücadele başlatmak için uğraşır ve bu uğurda Kırım'ın ilhakının 100. Yılında 22 Nisan 1883 Tercüman Gazetesini çıkarır. Rus hükümetinin gazetede Rusça tercümesinin bulunması şartıyla izin verdiği Gaspıralı'nın ilk baskısında itibaren gazetede kullandığı dil İstanbul Türkçesidir.

Tercüman gazetesinde Türk halklarının milli duyuş ve zevklerini edebi ürünlerle vererek kırımlıların asimilasyonuna mani olmaya çalışırken diğer yandan eğitim sistemi üzerinde çalışmalara başlayarak Rus hükümeti tarafında atıl durumda bırakılan okullarda „Usul-u Cedid“ diye adlandırılan bir sistem kurmuş ve başarıya ulaşmıştır. 40 günde okuma yazmayı öğreten bu sistem o kadar başarılı bulunmuştur ki Rus rejimi de kendi sınırları içerisinde bu sistemi uygulamaya koyulmuştur.

Tercüman gazetesi ve yaşadığı müddetçe İsmail Bey'in etrafında toplanan şair, düşünür ve yazarlar, pek çok eser yazıp çeviriler yapmışlar; Rus ve Şark edebiyatı klâsiklerini Kırımlılara tanıtmışlardır. Puşkin'in, Tolstoy'un, Turenayev'in, Çehov'un, Nevai'nin, Nizami'nin eserleri Kırım Türkçesine çevrilip Tercüman'da basılmıştır. Bu dönemde yazılan bütün eserler ya Tercüman'da tefrika edilmiş ya da kitap olarak neşredilmiştir. Tercüman gazetesinde çıkan politik yazıların yansırı "Kadınlar Ülkesi", "Arslan Kız", "Gündoğdu" gibi hikâyeleri de tefrika edilmiştir. Osman Akçokraklı'nın "Nenkecan Hanım Türbesi" ve "Kırım Goncaları" adlı hikâyeleri ile Abdullah Özenbaşı'nın "Olacağı Çare Olmaz" adlı oyunu da bu dönemde yazılmıştır.

Tercüman dönemi diye adlandırılan dönemi Kırım'ın milli uyanış ve bağımsızlık mücadelesinin ateşlendiği dönem olarak niteleyebiliriz.

3.4. 1905-1917 Dönemi

1905 Rusya'da gerçekleşen meşrutiyet devrimi ile birlikte Rus coğrafyasında meydana gelen özgürlük alanı Kırım-Tatar Türklerini de etkilemiştir bu yıllarda edebiyat alanında birçok çalışmalar, eserler ortaya konmuştur.

İsmail Gaspıralı'nın Usul-u Cedid okullarında yetiştirdiği gençler İstanbul'a gelerek burada eserler vermişlerdir. Rus-Tatar öğretmen okullarında Rusça eğitim gören kırımlı gençler Rus edebiyatını yakından tanımış ve Rus edebiyatında Türkçeye çeviriler yaparak edebiyatın gelişimine katkı sağlamışlardır.

Osman Akçokraklı, Bekir Emekdar, Asan Çergeyev, Ali Bodaninskiy, Asan Sabri Ayvazof Seyyid Mahmud Rifatov, Seyyid Abdullah Özenbaşı, Habibullah Odabaşı, Mehmet Niyazi, Mithat Rifatov İsmail Lemanov, Hüseyin Şamil Toktargazi, Osman Zaatov, Habibullah Kerim, Abdurreşit Mediyev, Hüseyin Baliç, Gaffar Şerfeddin, Mehmet Nüzhet, gibi yazarlar bu denemde eserler vererek halkı eğitmeye çalışmışlardır.

Kadınlar da edebiyat alanında boy göstererek siyasi alanda özgürlükler kazanmak için mücadele etmişlerdir. İsmail Gaspıralı'nın kızı Şefika Sultan Gaspıralı tarafından 1906 yılında "Älem-i Nisvan" gazetesi çıkartılmıştır.

Ayrıca İsmail Gaspıralı'nın teşvikiyle "Ha-ha-ha" isimli mizah gazetesi çıkarılır. Dönemi için oldukça farklı bir gazete türü olması birçok yönden edebiyatın gençler arasında popülerliğinin artmasına katkı sağlamıştır.

Tercüman gazetesinin ölçülü durumunu onaylamayan, pasif bulan Yaş Tatarların liderlerinden Reşit Mediyev, Asan Sabri Ayvazov ve Seydamet Çelebi gibi gençlerle birlikte 1906 yılının 1 Mayıs günü Karasupazar'da "Vatan Hadimi" adındaki, daha atılğan, daha ileri görüşlü ve inkılâpçı gazeteyi çıkarmışlardır. Türk dil birliğinin taraftarı olan "Vatan Hadimi" gazetesi de "Tercüman" gazetesinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesi ile neşredilmiştir. Daha gazetenin ilk sayısında Ayvazov, Türk birliği ve dilde birlik konularıyla ilgili düşüncelerini yazdığı makaleyle ortaya koymuştur.(Kırımlı, H. Kırım Tatarlarımda Milli Kimlik ve Milli Hareketler, Ankara 1996)

Bu dönem Kırım edebiyatı Rus ve Osmanlı edebiyatı etkisinde kalmıştır. Yine yazarların bir kısmı Rus-Tatar okullarında yetişen yazarlar Kırım-Tatar Türkçesini kullanırken İsmail Gaspıralı'nın eğitim sisteminde yetişen ve İstanbul ile yakın münasebetler kuran yazarlar ise İstanbul Türkçesini kullanmışlardır.

3.5. 1917-1944 Dönemi

Bolşevik devrimi ile birlikte yeni bir döneme giren Kırım coğrafyası 1917 ile 1944 yılları arası bağımsızlığın, özerkliğin, işgalin, baskının, teslimiyetin olduğu karmaşık bir dönemdir.

Bolşevik devrimi ile birlikte kırım Müslümanlar kongresi toplanarak Kırım Halk Cumhuriyetini ilan ederler (26 Mart 1917). Ancak bir sene sonra 1918 yılında Bolşeviklerin Kırım işgali ile birlikte Kırım Halk Cumhuriyeti yerini, Tavrid Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bırakır (26 Ocak 1918). Aradan çok zaman geçmeden 16 Nisan 1918'de Almanlar Kırım'ı işgal edince Kırım Ülke Hükümeti kurulur. Fakat Dünya Savaşı sonrası Osmanlı ve Almanya'nın mağlup olmasıyla birlikte 16 Kasım 1918'de Beyaz Rus Ordusu, 11 Kasım 1920'de ise Kızıl Ordu Kırım'ı işgal etmiş ve Sovyet hâkimiyeti Kırım'a tam olarak yerleşmiştir.

Bütün bu hâkimiyet değişimleri Kırım içerisinde destekçilerini sanatçıları bulmuş her yönetimin karşılığı edebiyat eserlerine de yansımıştır. 18 Ekim 1921'de Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte, Kırım'ı "Tatarlaştırma" döneminin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Tatar okulları, ilmi kurumlar, kütüphaneler, yayınevleri, müzeler, tiyatrolar gibi kültürel eğitim kuruluşları açılmıştır. Kırım Türk aydınları, bütün Kırım halkına hitap edecek yeni Kırım Sovyet edebiyatını meydana getirmeye çalışmışlardır.

Bu dönemin önde gelen sanatçıları arasında Asan Çergeyev, Mehmet Nüzhet, Abdullah Lâtifzâde, Umer İpçi, Bekir Çobanzâde, Yakup Şakirali, Abdurrahim Altaylı, Ziyaddin Cavtöbeli, İlyas Tarhan, İrgat Kadir, Mahmut Nedim, Eşref Şemizâde, Kerim Camanaklı yer almaktadır. Öte yandan dönemin Sovyet rejimine karşı iltifat edebiyatı yapıp da sonradan rejimin cezalandırdığı birçok sanatçı yer almaktadır. Bunlar başında Hamdi Giraybay, Cafer Gafar yer almaktadır.

3.6. 1944'ten Günümüze Kadar Olan Dönem

Sovyet rejiminin 1918 den itibaren başlayan ve zaman zaman artan etnik baskı asimilasyon ve tamamen yok etme politikaları 1944 yılına gelindiğinde Stalin adına hareket eden NKVD adlı resmi örgütün Kırım da yaşayan Kırımların tamamını sürgüne göndermesi ile zirveye ulaşmıştır. Bu dönemle birlikte edebiyatta derin bir sessizlik hâkim olmuş kırım Türklerinin yazı dili ve konuşma dili Kazan Tatar diline yakın hale getirilmeye çalışılmıştır. On yıla yakın süre devam eden bu baskıcı uygulamaların hafiflemesi ile ana yurtlarına dönmeye çalışan az sayıdaki Kırımlı Türk, cılız bir sesle edebiyatlarını ve mücadelelerini devam ettirmeye çalışmışlardır.

"Mayıs 1957 yılında Kırım Türkçesi ile yayımlanmaya başlayan "Lenin Bayrağı" gazetesi, Kırım Türk şairleri, yazarları, sanatçıları ve âlimleri için bir toplantı merkezi olmuştur. 1965 yılına kadar küçük hacimde haftada iki kere çıkan gazete, bu yıldan sonra daha büyük hacimde haftada üç kere çıkarılmıştır. Gazetede edebiyat sayfaları oluşturulmuş, Kırımlı yazar ve şairler eserlerini bu gazetede yayınlamaya başlamışlardır. Ayrıca diğer Türk boylarının şair ve yazarlarının eserleri de

Kırım Türkçesine aktararak muntazam bir şekilde gazetede neşredilir. Lenin Bayrağı, Kırım Türklerinin milli, sosyal ve kültürel hayatlarında meydana getirdiği etkiyle "Tercüman" gazetesini hatırlatmaktadır." (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Cilt: 13: Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, 1997)

1950'li yılların sonuna doğru Kırım Türkçesi ile radyo yayınları başlamış. Kaytarma adı verilen Kırım Türkleri oyun gurubu kurulmuştur.

1968 yılına gelindiğinde Gafur Gulam Neşriyatı bünyesinde kurulan „Kırım Tatar yayınları bölümünün“ oluşturulması, Kırım Türkçesi ile yılda 13-14 kitap neşretme imkânını sağlamıştır. Kırım edebiyatının yeniden canlanmasında Gafur Gulam neşriyatının çok büyük rolü olmuştur. Bu dönemde diğer Türk yazar ve şairlerin eserleri de Kırım Türkçesine aktararak yayımlanmaya başlamıştır. 1976 yılından itibaren „yıldız“ dergisi çıkarılmaya başlanmış. 1980 den sonra iki ayda bir çıkarılmaya devam edilen dergi 7500 sayı ile okuyucusu ile buluşmuştur.

1970'li yıllarda Özbek, Kazak, Rus okullarında okuyan çocuklar artık ana dillerini de öğrenmeye başlarlar. Bu dönemde Mehmet Bekirov ile Yusuf Bolat, üçüncü sınıflar için "Ana Tili" (1974); S. Müjdabayev ve Yusuf Bolat, dördüncü sınıflar için "Ana Tili" (1979); A.M. Gargavets yedinci sınıflar için "Ana Tili" (1988) ve A.Memetov, fakülte öğrencileri için "Tatar Tili Grammatikasınm Praktikumı" (1980) isimli gramer kitaplarını; A.M.Gargavets "Ana Tilinde" (1988) isimli okuma ders kitabını S.A.Asanov, A.M.Gargavets, S.M.Useyinov "Kırımskotatarsko - Russkiy Slovar" (1988) ve S.M. Useyinov "Kırıms- koTatarsko -Russkiy Slovar" (1994) isimli Kırım Türkçesi - Rusça sözlükleri neşretmişlerdir.

1991 yılında Sovyetler birliğinin dağılması sonucu Ukrayna'ya bağlı özerk bir bölge olan Kırım son dönemlerde Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaşlarda yeniden mağdur taraf olmuştur. (Ercilasun, 1999).

4. CAFER SEYDAMET HAKKINDA

4.1. Yaşam Öyküsü

1889 yılında Kırım'a bağlı Yalta ilinin Kızıltaş köyünde doğan Cafer Seydamet altı çocuklu bir ailenin evladıdır. Beş yaşını doldurur doldurmaz köylerindeki okula yazdırılan Seydamet, köydeki eğitim seviyesinin yetersiz olması nedeniyle Akmesic'te öğrenim görmek üzere gönderilir. Burada Eyüp Efendi adında bir Türk hocadan iki yıl ders alan Seydamet daha sonra Aluşta, Gurzuf, Kurkulet köylerinde Tatarca ve Rusça eğitimler alır. 1901 yılında babası ile İstanbul'a eğitim için gelen Seydamet burada Numune-i Terakki okuluna kaydolar. 1901- 1910 yılları arasında İstanbul'da eğitim gören Seydamet, Sultaniye Lisesinden mezun olarak İstanbul Dârülfünun-ı Osmani Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. İstanbul'daki eğitim sürecinde Kırmılı gençlerle tanışıp siyasi hareketlere katılan Seydamet 1908 yılında Numan Çelebicihan ile birlikte Kırımtartar Talebe Cemiyetini kurar. 1909 yılında ise Kırmılı gençlerle birlikte yine „Vatan“ adlı siyasi cemiyeti kurarlar. O dönemlerde Seydamet 'in 30 sayfalık ilk eseri "Yirminci Yüzyılda Tatar Millet-i Mazlumesi" neşredilir. Kitabın neşri ile birlikte Rus yönetiminin İstanbul'daki temsilcilerinin gözetimine takılan Seydamet bu sebepten İstanbul'u terk etmek zorunda kalır.

1911 yılında İstanbul'dan Paris'e geçen Seydamet burada özel Fransızca dersler alarak Sorbonne Üniversitesi'nin hukuk bölümüne girer. O dönemlerde gazeteci ve edebiyatçı olma isteği ile çeşitli kurslara katılarak eğitim görür.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine üniversitede son sınıftaki sınavlarını tamamlamadan Paris'ten ayrılmak zorunda kalır ve Kırım'a gider. Cafer Seydamet, daha sonra Moskova'da bir süre Rusça eğitimi alır ve ardından Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolarak eğitimine burada devam eder. Petersburg'da okuduğu sırada askere alınır ve Besarabya cephesine gönderilir. Milli Duygu hikâyesini burada yazar. 1917'de Rusya'da ihtilal başladıktan sonra Çelebi Cihan ile birlikte Kırım'a döner. (Uzunağaç, 2022)

1917 Bolşevik ihtilali sonrası Kırım'da bağımsızlık ümitlerinin doğması ile birlikte millet meclisinin toplanması ve düzenlenmesi ile ilgili işlerle uğraşır. Meclise vekil olarak giren Seydamet kurulan hükümette dış işleri bakanlığı ve askeri işler vazifesini yürütür.

Kırım'ın tekrar Bolşevikler tarafından işgal edilmesiyle birlikte yurt dışına kaçan Seydamet 1920-1941 yılları arasında Sovyet rejimine karşı mücadele eder. Sahip olduğu Emel dergisinde Sovyet yönetimine karşı makaleler kaleme alır. Milli Hukukları Ve Bağımsızlıkları İhlal Edilen Haklar İçin Promete teşkilatının kurucularından biri olur. (Kerim, 2009)

Dobruca ve diğer vilayetlerde yaşayan Kırım Tatarlılarını birleştirmek, için durmadan uğraşan Seydamet. Alman- Rus savaşı sırasında (1941-45), Avrupa'daki çok sayıda dağınık Kırmılı esirin serbest bırakılmasıyla meşgul oldu. Ömrünün sonuna kadar faal şekilde Kırım milli davası için çalışıp tüm dünyada bu yönü ile tanınan bir siyasetçi oldu. 3 Nisan 1960'ta İstanbul'da vefat etti. Hayatı boyunca yazdığı ve topladığı tarihi materyaller, İstanbul'da İsmail Otar'ın arşivinde saklanmaktadır. (Kerim, 2009)

4.2. Eserleri

Cafer Seydamet „in kaleme aldığı “Unutulmaz Közyaşları" ve "Milli Duygu" hikâyeleri 1916 yılında İstanbul'da "Hilal" matbaasında "Unutulmaz Közyaşları" adıyla ayrı kitap olarak yayımlanır. 1917 yılında Akmesic'te "Millet" gazetesinde "Milli Duygu" ve "Cin Mambet" hikâyeleri yayımlanır. "İslam Aka" 1922 yılında İsviçre'de yazılmıştır. 1930'lu yıllarda aynı hikâyeleri Dobruca 'da Arap alfabesi ile neşir edilerek "Emel" dergisinde de basılır. Bunların haricinde yazarın eserleri şunlardır:

1. 20. Asırda Tatar Millet-i Mazlumesi, İstanbul. 1910
2. Kamçı Saltanatı Fransızcadan tercüme, İstanbul. 1911
3. Unutulmaz Közyaşları, İstanbul. 1916
4. Kırım, Varşova. 1930
5. Rus İnkılabı, İstanbul. 1930

6. Gaspralı İsmailbey, İstanbul. 1934
7. Mefkûre ve Türkçülük, İstanbul. 1934
8. Rus Tarihinin İnkılaba, Bolşevizm'e Ve Cihan İnkılabına Sürüklenmesi, İstanbul. 1948
9. Sovyet Cehenneminde Köylü ve İşçi Çalışma Sistemi, İstanbul. 1948
10. Nurlu Kabirler, İstanbul. 1991
11. Bazı Hatırlar, İstanbul 1993

5. KIRIM TÜRKLERİNİN DİLİ VE ALFABESİ

5.1. Dil Yapısı

Tarihi Kıpçak Türkçesi, Orta Türkçenin Kuzey - Batı koluna ait eski bir Türk lehçesidir. Kıpçaklar tarih içerisinde karadeniz boyunca batıya göç ederek bu coğrafyada devletler kurup yaşayıp kendilerine yurt edinmişlerdir. Geniş bir alana yayıldıkları için zaman içerisinde kıpçak lehçesi kendi içerisinde farklılıklar göstermeye başlamıştır. “*Lehçelerin boy adlarına göre yapılan tasnifinde Kıpçak Türkçesi olarak adlandırılan Türkçenin bu kolu, yön adlarına göre tasnifte Kuzey veya Kuzeybatı Türkçesi olarak adlandırılır ve bu kola Türkçenin Tatar, Başkurt, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Nogay, Karay (Karaim), Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım-Tatar adlarıyla bilinen lehçeleri dâhil edilir.*” (Üstüner, Yavi, 2023: 594). Tarih içerisinde dilin farklılaşması ile birlikte her bölgenin ya da boyun konuştuğu dil de farklı isimlerle isimlendirilir. Kırım Yarımadasında yaşayan Kırım-Tatarlarının konuştuğu dile ise Kırım Tatar Türkçesi denilmektedir. “Kendilerini “Kırım Tatarları” olarak adlandıran bu nüfus, önceleri bozkırdan Karadeniz kıyılarına kadar uzanan bir alanda yaşıyordu. Bozkırda yaşayan Tatar nüfusu kendini “Nogay Tatarları” olarak adlandırmıştır. Bunun yanı sıra Kırım’ın güneyinde yaşayan Tatar nüfusu, bazen “Tat” etnonimini de kullanmıştır. Adı geçen dil, ses özellikleri ve kısmen de söz varlığı bakımından Oğuz grubunun etkisinde kalmıştır.” (Üstüner, Yavi, 2023: 594). Özellikle güney bölgesinde kıyı ağızı da denilen Kırımlıların konuştuğu dil yakın münasebetler sebebiyle Oğuz Türkçesi dil grubuna giren Osmanlı dönemi İstanbul Türkçesinden etkilenmiştir. Dil özellikleri bakımından Türkiye Türkçesi özelliklerini gösteren güney lehçesindeki ünlü yapısı, ünsüz yapısı kelime ek ve çekimleri bakımından pek bir farklılık göstermemektedir.

5.2. Kırım Alfabeti

Kırım Türkleri xiv. Yüzyıldan itibaren Hanlık Dönemi ile birlikte Arap alfabesi kullanmışlardır. O dönemlerden günümüze kalan az sayıdaki eserlerde Arap alfabesi kullanıldığı görülmektedir. Sovyet dönemi ile birlikte alfabe tartışmaları başlamış, 1929’da merkezi hükümetin baskısı ile 31 harfli Latin alfabesine geçilmiştir. (Sevoryan, 1966). 1938 yılına gelindiğinde ise Stalin döneminde hazırlanan bir kanunla birlikte Slav halkları hariç diğer milletlerde olduğu gibi Kırım Türklerinde de Kiril alfabesinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Kırım Türkleri Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte her ne kadar alfabe değişimine gitmek istemişlerse de bunu başaramamışlardır. 1991 yılında toplanan Milli Kurultay Latin alfabesine geçmek için karar vermişlerdir ancak imkânsızlıklar nedeniyle bunu tam olarak başaramamışlardır. (Ercilasun, 2007).

Tablo 1. Kiril alfabesi

KİRİL	LATİN	
А а	A a	
Б б	B b	
В в	V v	
Г г	G g	
Гъ гъ	Ğ ğ	
Д д	D d	
Е е	E/ ye/ e	
Ё ё	Yo- / yö- yo-/yö-	
Ж ж	J j	
З з	Z z	
И и	İ i	
Й й	Y y	
К к	K k	
Къ къ	Q q	
Л л	L l	
М м	M m	
Н н	N n	
нь	ñ	
О о	O, Ö /o,ö	
П п	P p	
Р р	R r	
С с	S s	
Т т	T t	
У у	U,Ü/ u,ü	
Ф ф	F f	
Х х	H h	
Ц ц	Ts ts	
Ч ч	Ç ç	
Дж дж	C c	
Ш ш	Ş ş	
Щ щ	Şç şç	
Ы ы	I ı	
Ъ ъ		Kalınlaştırma ve kesme işareti
Ь ь		İnceltme ve kesme işareti
Э э	E	
Ю ю	Yu-/Yü, yu-/yü:ü	
Я я	Ya ya-:â	

6. SES BİLGİSİ

6.1. Ünlüler

Kırım-Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi 8 ünlü bulunmaktadır: /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/. Ünlülerin telaffuzunda /i/ ünlüsü Türkiye Türkçesindeki /i/ye göre biraz daha kalın ve kısa, /ü/ sesi de Türkiye Türkçesindeki /ü/ye göre daha kalın ve yuvarlaktır. Bu ünlülerin dışında Tatar Türkçesinde bir de y ünsüzü ile birlikte kullanılan ünlüler vardır: E e = yı, yâ, IO io = yu, yü, Я я=ya, ye. E, IO, Я işaretleri kelimedeki ünlülerin kalınlık veya incelik durumuna göre “yı, yâ”, “yu, yü”, “ya, ye” olarak okunmaktadır. (Buran ve Alkaya 2019: 371).

6.1.1. Ünlülerin yapısı

Ünlü fonemler üç özelliğine göre sınıflandırılırlar:

Dilin Yatay Hareketine Göre:

Dil önü (ön sıra) ünlüleri:

i, e, ü, ö

Dil arkası (arka sıra) ünlüleri:

ı, a, o, u

Dilin Dikey Hareketine Göre

Dar ünlüler:

ü, i, u, ı

Orta ünlüler:

ö, e

Geniş ünlüler:

o, a.

Dudakların katılımına Göre

Yuvarlak ünlüler:

ö, ü, o, u

Düz ünlüler:

i, ı, a, e

6.1.2. Ünlü Uyumu

Büyük Ünlü Uyumu (Kalınlık-İncelik)

Kırım Tatar Türkçesinde sağlam bir kalınlık-incelik uyumu vardır. Uyumu bozan ekler şunlardır:

1. Aitlik Eki

ruhlarındaki (51-7)

tatarinkine (47-23)

ucundaki (38-9)

vakıtındaki (62-1)

2. Vasıta Eki

“+nen” eki

sabırsızlıknen (61-27)(58-28)

atlarınen (75-13)

yardımlınen (65-23)

balalarınen (57-14)(64-17)
„+le“ eki
olmakle(56-9)
parmaklarıle(28-26)
raatlıkle(34-4)(26-3)
ruhumle(27-20)(52-22)

Küçük Ünlü Uyumu(Düzlük-Yuvarlaklık)

Kırım-Tatar Türkçesinde dudak uyumu sınırlıdır. Düz ünlüyle başlayan kelimelerde uyum görülür. Ancak yuvarlak ünlülerle başlayan kelimelerde zaman zaman uyum bozulur. İkinci heceden sonra daima düz ünlü bulunduğu için, ikinci heceden sonra düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulur (Buran ve Alkaya 2019: 371-372).

küzgüdür (45-20)
olurmıdı? (20-3)
oturıp (67-19, 68-26)

6.1.3. Ünlülerde Ses Olayları

Ünlü İncelmesi

a > e

ferk < fark (50-7)
seadet < saadet (28-14)(14-13)
emcesile < amcasıyla (18-20)
bunlarle < bunlarla (55-1)(72-18)

ı > i

isinmeye < ısınmaya (20-12)
acisi < hacısı (43-14)
ayibi < ayıbı (49-16)
acibaba < hacıbaba (15-10)

u > i

çabiklikle (13-22)

u > ü

mektüpler < mektup (25-12)
süreleri < sure (28-17) (32-17)
memnün < memnun (18-22)

Ünlü Kalınlaşması

ü > u

musulman (13-14) (23-8)

i > ı

incinmişti (14-19)

zincir (16-13)

çızmalı (46-25)

incitti (50-3)

i > a

şaat < şahit (50/5)

Ünlü Yuvarlaklaşması

a > u

tuvarları < tavarları (28-4)

ı > u

Kapuya < kapıgı (14-15)

Kapu < kapıgı (40-5)

hafuz < hafız (39-23)

toplanup < (51-8) (75-9)

i > ü

kelüp < kelip (14-21)

büllür < billur (17-17)

e > ö

töpecik < tepecik (19-25)

ökmegile < ekmekle (36-11)

töpelikli < tepelikli (46-26)

Ünlü Düzleşmesi

u > a

mıncaqlarle < boncuklarla (26-12)

mıncaq < boncuk (47-2)

u > ı

oturdıkları < oturdukları (14-15)

oturışmaya < oturuşmaya (16-1)

kuruldıktan < kurulduktan (19-7)

ü > i

söndirmek (13-20)

körüci (15-26)

körünişlerle (20-2)

u > i

çabiklikle (13-22)

o > a

horazların (31-17)

o > ı

mıncaqlarle < boncuklarla (26-12)

mıncaq < boncuk (47-2)

Ünlü Genişlemesi

u > o

kozularınıñ < kızularının (13-11)

kozuyu < kızuyu (34-21)

oğrayacağına < uğrayacağına (76-3)

i > a

şaat < şahit (50/5)

i > e

şeer < şehir (17-13)

Ünlü Darlaşması

ö > ü

küzgü < közgü (15-11)

o > ı

mıncaqlarle < boncuklarla (26-12)

mıncağ < boncuk (47-2)

6.2. Ünsüzler

Kırım Tatar Türkçesinde 25 ünsüz bulunmaktadır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, ƙ, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z, ts, şç. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kırım Tatar Türkçesinde art damak k ve g sesleri alfabede ayrı işaretle gösterilir. Ayrıca Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan ñ sesi Kırım Tatar yazı dilinde yer alır. şç ve ts sesleri ise Rusça kelimelerde görülmektedir. (Alkaya,Buran, 2019).

6.2.1. Ünsüz Seslerin Yapısı

Kırım Tatar Türkçesinde sesler çıkış yerlerine göre aşağıdaki gibidir:

Dudak Ünsüzleri: “p, b, m, v”

unutmayup (15-8)
perçemlerini (15-9)
Acibaba (15-10)(15-22)
mañlayında (15-29)(56-26)

Diş Dudak Ünsüzleri: “v, f”

Raftaki (59-19)(30-3)
kıyafetlerine(17-11)
keyflerini(17-24)
Ğafarın(42-39)(52-22)
ufağını (57-8)

Diş Ünsüzleri: “d, t, n, z, s”

ƙaldırmadığı(57-8)
ƙuda(59-9)(62-1)
kirdirip(54-10)(59-23)
tüz(59-25)
totasınıñ(59-19)(59-23)
tenbilerdi(64-6)
nasiatları(64-5)

Damak Diş Ünsüzleri: “c, ç, j, ş”

borc(64-7)
can(39-4)(42-39)
çalğıcılara(18-13)
çökmüşti (71-5)
jeletkalı(44-6)
müjdesini(75-3)

Ön Damak Ünsüzleri: “l, r, y, g, k”

olamayacak (40-22)
oluyırım(26-21)
öğrenmesi (33-18)
örtüliyor,(29-24)
parçalayan(38-18)
parmağındaki(65-30)

Arka Damak Ünsüzleri: “ğ, k, h, ñ”

rımtatarlarnıñ(22-12)
ruğlarınıñ(29-18)(31-21)

6.2.2. Ünsüzlerde Ses Olayları

Tonlulaşma

k > ğ

ubuğını (13-6)
baylığından (13-8)
varlığını (21-12)
sağlığını (21-12)

k > g

kördiği (13-13) (19-2)
işittiği (13-13)
dileğimi (14-17)
yüreginde (18-30)
beşiğinde (33-12)
renge (46-22)

 > c

uclarına (38-24)
sevinci (51-20)

t > d

knadlanıyordu (36-27)
işidilmeğe (38-26)
ısıdıyor (43-22)
kızardıyor (49-10)

s > z

elmaz < elmas (14-24) (34-7)

Tonsuzlaşma

b > p

ęayıp < ęayb (38-27)

c > 

anaçığım (40-8)
torunıklarınıń (54-1)
azaık (22-25)

d > t

renkten (46-23)
kemekte (61-18)
pmşti (33-3)

g > k

bekin < begin (33-27) (37-11)
bek < beg (41-12)

Ünsüz Sızıcılığı

b > v

evlerini < eb (18-28) (38-1) (56-18)

sevmeyen < seb- (25-12)

suv < sub (15-16) (35-1)

ğ > v

suvuklukle (24-9) (32-26)

yavluğ < yağlık (26-13)

suvuk (26-19) (39-17)

suvutulan (41-10)

uvultılar (42-1)

k > ħ

maşhara < maskara (67-2)

Genizsilleşme

b > m

mıyıklı < bıyıklı (16-4) (43-18)

men < ben (17-22) (25-5)

menim < benim (24-11)

meni < beni (24-12)

mıncaklarle < boncuklarla (26-12)

maña < bana (32-12)

minip < binip (33-16)

mıncak < boncuk (47-2)

Ünsüz Patlayıcılığı

v > b

ebet < evet (23-23) (24-1) (25-3)

selbi < selvi (35-27) (60-12)

Ünsüz İkizleşmesi

accı < acı (15-8) (21-4) (27-4)

Ünsüz Türemesi

y türemesi

ruhıy (14-31)

asabiy (14-9)

milliy (20-5)

adiyliği (22-14)

huriyeler (23-24)

aķıķiy (37/6)

fiyat < fiat (45-8)

ilyan < Ar. ilan (49-8)
yüzüminiñ < üzüm (54-24)
yañlayamamasından < añlayamamasından (55-14)
yipek < ipek (59-24)(60-14)(61-22)

Ünsüz Düşmesi

h düşmesi

er < her (13-13) (13-16)
acilerinden < hacılarından (13-18)
aķķında < hakkında (13-16)
şube < şübhe (13-24) (14-4)
ķaveyi < kahveyi (14-3)
daa < daha (14-7) (17-23)
meramet (14-21)
ķadeler < kadehler (16-27)

y düşmesi

inge < yenge (14-26)

Ünsüz Tekleşmesi

k ünsüzü

dükânlar < dükkânlar (13-16)

v ünsüzü

ķuvetleri < kuvvet (13-20)

z ünsüzü

mazin < müezzin (34-3) (54-7)

7. ŞEKİL BİLGİSİ

7.1. İsimlere Gelen Ekler

7.1.1. Çokluk Eki

+IAr

olduklarına (15-4)(51-3)
onlara (18-27)(19-16)
közyaşları "(14-1)(15-25)

7.1.2. İyelik Ekleri

Kırım - Tatar Türkçesiyle yazılan eserde kullanılan iyelik ekleri düz ünlüdür.

Tablo 2. İyelik Ekleri

Teklik 1.şahıs	+m	<i>evim (42-50)</i> <i>Babam (42-47)(43-1)(44-25)(42-50)</i>
Teklik 2.şahıs	+ñ	<i>dediğñ, (40-26)(47-11)</i>
Teklik 3.şahıs	+(s)ı	<i>Bağçasındaki (22-22)</i> <i>Balasının (34-13)(42-22)</i> <i>çalışması, (60-30)</i>
Çokluk 1.Şahıs	+mİz	<i>çekişmemiz(73-23)</i> <i>dedelerimiz(51-17)</i> <i>dinimize(68-3)</i>
Çokluk 2.Şahıs	+ñİz	<i>emellerinizi (24-6)</i> <i>güzelliğñizi, (24-18)</i>
Çokluk 3.Şahıs<	+IArİ	<i>oğulları,(19-26)</i>

7.1.3. Hal Ekleri

Kırım- Tatar Türkçesi“yle yazılan eserde kullanılan iyelik ekleri düz ünlüdür.

İlgi hali

-nıñ/-niñ

öksürmeleriniñ, (53-20)
ömrüniñ (23-9)(25-13)
selbiniñ (65-15)

Yükleme Hali

-nı/ni

sımasını (50-25)(16-13)
siğaralarını (15-1)
şallarını (53-22)
tadını (53-11)
tulluğunu (65-18)
ucunu (38-20)

Yönelme Hali

-ga/ge, -ğa/ke

sözge (71-27)
içmege(36-1)(55-23)
tepeciğe(21-1)

-a/-e

insana (42-33)(19-4)
kadına (15-23)

Bulunma Hali

-da/-de; -ta/-te

karanlıkta (31-30)(41-1)
mezarlıkta (34-8)
evçikte (56-14)
kökte (47-20)(68-25)

Ayrılma Hali

-dan/den; -tan/-ten

evinden (40-29)
göñüllerinden (31-14)
köksünden (39-2)
küneşten (41-8)

Vasıta Hali

-nen/-nan

ömrünen (62-13)
parmaknen (65-2)
sabırnen (75-28)
sağlıknen” (60-5)

-ile

bulutıle(65-27)
canle(57-21)
cevaplarle(36-22)
çantalarile(36-15)

Eşitlik Hali

-ca/-ce;

yüzlerce (15-12)(32-23)(
zengince (16-22

7.1.4. Aitlik Eki

Türkiye Türkçesindeki gibi tek şekillidir. Ve ünlü uyumuna aykırılık arz eder.

-ki

yaşlarımdaki (27-29)
zamanlardaki (57-1)
ağkıdaki (56-21)
deñizdeki (43-4)

7.1.5. Soru Eki

Kırım Türkçesinde soru eki „mi“ şeklindedir. Soru ekinin yuvarlak ünlü ile kullanımı yoktur ve eklendiği kelimeye bitişik yazılır.

-mi/mı

degilmi? (36-9)(46-7)
Neçünmi? (23-5)
begendinmi (61-4)
kalacaklarmı? (73-17)
kalkıştırmıdı? (24-18)

7.2. Fiillere Gelen Ekler

7.2.1. Şahıs Ekleri

7.2.1.1. Birinci Tip (Şahıs Zamiri Kökenli)

Tablo 3. Birinci Tip (Şahıs Zamiri Kökenli)

Teklik 1.Şahıs	-ım/-im; -um/-üm	Duyuyurum (71-23) idiyurdım. (18-4)
Teklik 2.Şahıs	-sıñ/sin	istersiñ (34-13)
Teklik 3.Şahıs	Ø	yapar (74-1)
Çokluk 1. Şahıs	-mız/miz	oğradığımız (73-11)
Çokluk 2. Şahıs	-sıñız/-siniz	isteyursıñız (37-2)
Çokluk 3. Şahıs	-lar/ler	oluyurlar (24-15)

7.2.1.2. İkinci Tip (İyelik Eki Kökenli)

Tablo 4. İyelik Kökenli

Teklik 1.Şahıs	-m	körsem (58-13) yaşadıyursem,(27-24) ezilsem (28-11)
Teklik 2.Şahıs	-ñ/-in	Dedigiñ (40-26)(47-11)
Teklik 3.Şahıs	Ø	hastalandı. (34-19) hatırlardı. (55-26)
Çokluk 1. Şahıs	+k	kiderdik (18-20) kördik(67-2)
Çokluk 2. Şahıs	+ñız/ ñız	itseñiz (26-11)
Çokluk 3. Şahıs	-lAr /-ler	oğramadılar (56-18)

7.2.2. Fiil Kip Ekleri

7.2.2.1. Haber Kipleri

a. Görülen Geçmiş Zaman

-dı/-di; -tı/ti

Tablo 5. Görülen Geçmiş Zaman

Teklik 1.Şahıs	-dım/-dim/-tım/-tim	kederlendim. (24-6) kibirlenirdim! (27-30)
Teklik 2.Şahıs	-dñ/-diñ	olsaydñ, (41-13)
Teklik 3.Şahıs	-dı/-di; -tı/ti	doğmuştu.(41-23) donatılmıştı,(42-9)
Çokluk 1.Şahıs	-dik/-dık;-tık/-tik	tüzelttik(60-4)
Çokluk 2.Şahıs	-dñız/-diñiz	geldiniz (33-22)
Çokluk 3.Şahıs	-dılar/-diler	inanırdılar.(38-23)(20-9)

b.Öğrenilen Geçmiş Zaman

- gan: Bu geçmiş zamanda konuşan, hareketin çok önce yapıldığını ve bittiğini dolaylı olarak öğrenir (Savran 2009: 41). Metinde örneğine rastlanmamıştır.

-miş: Bu metinde Türkiye Türkçesinde kullanılan –miş öğrenilen geçmiş zaman ekinin örneklerine rastlanmıştır.

Tablo 6. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Teklik 1.Şahıs	-mişim/-mişim	(eserde örneğine rastlanmamıştır.)
Teklik 2.Şahıs	-mişsin/-mişsin	(eserde örneğine rastlanmamıştır.)
Teklik 3.Şahıs	-miş/-miş	abdıramış (31-31)
Çokluk 1. Şahıs	-miş-iz	(eserde örneğine rastlanmamıştır.)
Çokluk 2. Şahıs	-miş-sınız	(eserde örneğine rastlanmamıştır.)
Çokluk 3. Şahıs	-mişlar/mişler	Kalmışlardı (49-18)

c. Şimdiki Zaman

Kırım Tatar Türkçesinde Türkiye Türkçesinde kullanılan –mAktA eki de şimdiki zaman eki olarak kullanılan bir başka ektir (Savran 2009: 42). Türkiye Türkçesine özgü olan –(I)yur ekinin fonetik değişikliğe uğramış biçimi –(I)yur ise metinde karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 7. Şimdiki Zaman

	-A , -y		-mAktA	-yur
	-A	-y		
Teklik 1.Şahıs	-	-	-	bilmeyurım. (27-7)
Teklik 2.Şahıs	-	-	-	
Teklik 3.Şahıs	Ola(71-13)	-	Vermekte (74-8) Keçmekte (61-18)	Keliyur (14-18) korkuyur (40-3)
Çokluk 1.Şahıs	-	-	-	
Çokluk 2.Şahıs	-	-	-	isteyursıñız.(26-19)
Çokluk 3.Şahıs	-	-	-	Kederlenmiyurdılar (18-14)

* - İşareti ile gösterilen kutucuklardaki örnek çekimlerine eserde rastlanılmamıştır.

e. Gelecek Zaman
-AcAk, - ycAk

Tablo 8. Gelecek Zaman

Teklik 1.Şahıs	-cağ-ım/-ceğ-im	çarpunacağım (76-15)(71-1)(71-21)
Teklik 2.Şahıs	-cak-sın	-
Teklik 3.Şahıs	-cak/-cek	nurlanmayacak (41-11) yaldızlanmayacak (39-5)
Çokluk 1.Şahıs	-ca-mız	Olacamız (67-2)
Çokluk 2.Şahıs	-cağ-sınız/-cek-siniz	olacaksınız (67-2)
Çokluk 3.Şahıs	-cek-ler/-cak-lar	bilecekler (47-32)

* - İşareti ile gösterilen kutucuklardaki örnek çekimlerine rastlanılmamıştır.

d. Geniş Zaman
-ar/ -(I)r :

Tablo 9. Geniş Zaman

Teklik 1.Şahıs	-r-ım/(ı)r-ım	unutırım...(28-18)
Teklik 2.Şahıs	-(ı)r-sın	-
Teklik 3.Şahıs	-ar/ -(I)r	söylerdi (72-31)(71-27) tenbilerdi (64-6)
Çokluk 1. Şahıs	-r-iz/-(ı)r-ız/(e)r-im	-
Çokluk 2. Şahıs	-r-sınız/-er-siniz	-
Çokluk 3. Şahıs	-r-lar/-er-ler	yağdırırlar.(68-27) yaşarlar...(25-8)

* - İşareti ile gösterilen kutucuklardaki çekimlerine rastlanılmamıştır.

7.2.2.2. Tasarlama Kipleri

a. Gereklilik Kipi

fiil kök +-mAk kerek + şahıs eki ya da -meli/-malı+şahıs ekleri ile yapılır.

Tablo 10. Gereklilik Kipi

Teklik 1.Şahıs	-
Teklik 2.Şahıs	-
Teklik 3.Şahıs	Yapmalı (34-1) eklemeliydi (36-9)
Çokluk 1. Şahıs	-
Çokluk 2. Şahıs	-
Çokluk 3. Şahıs	-

** - İşareti ile gösterilen kutucuklardaki örnek çekimlerine eserde rastlanılmamıştır.*

b. Şart Kipi

-sA/-Se eki ile yapılır.

Tablo 11. Şart Kipi

Teklik 1.Şahıs	ezilsem,(28-11) idersem,(49-13) itsem(63-1)
Teklik 2.Şahıs	-
Teklik 3.Şahıs	Kitse(71-13) körseydi,(19-10)(20-3)
Çokluk 1. Şahıs	körüşsek(27-11) külünmesek,(58-29) tüşmesek(58-29)
Çokluk 2. Şahıs	isteseñiz,(50-4) itseñiz,(26-11)
Çokluk 3. Şahıs	karartsalar(59-16) ayaqlansalar,(30-13)

** - İşareti ile gösterilen kutucuklardaki örnek çekimlerine eserde rastlanılmamıştır.*

c. Emir Kipi

Her şahıs çekimi için emir kipinde farklı bir ek vardır.

Tablo 12. Emir Kipi

Teklik 1.Şahıs	-ıyım -
Teklik 2.Şahıs	Eki yoktur. Fiil kökü ile yapılır. ver(70-29)
Teklik 3.Şahıs	-sın ayırmasın! (75-27)
Çokluk 1. Şahıs	-(a)yık bırakayık (74-9)
Çokluk 2. Şahıs	-ın eki ile yapılır. -
Çokluk 3. Şahıs	-sınlar eki ile yapılır. -

* - *İşareti ile gösterilen kutucuklardaki örnek çekimlerine eserde rastlanılmamıştır.*

7.2.3. Ek Fiiller

7.2.3.1. Birleşik Kipli Fiiller

İki Kipli

I. Hikâye

Eserde hikâye çekimi “fiil + zaman eki+ dI + şahıs eki” formülüyle yapılmaktadır.

a. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Fiil + mış+ dı + şahıs eki
öğrenmişti (57-23)

b.Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Fiil + y / A /yur + dI + şahıs eki
beñzemiyurdı! (34-30)(47-23)

c. Geniş Zamanın Hikâyesi

Fiil + (I)r / Ar / -(mA)z + dI + şahıs eki
bilirdi. (54-13)(53-12)

ç. Şart Kipini Hikâyesi

Fiil + sA + dI + şahıs eki
körseydi (19-10)

d. Gereklilik Kipinin Hikâyesi

Fiil + mAlı + dI + şahıs eki
beklemeliydi (36-9)

II. Rivayet

a. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

Fiil + mIş + mIş + şahıs eki
Eserde örneğine rastlanmamıştır.

b. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Fiil + yur + mış+ şahıs eki
Eserde örneğine rastlanmamıştır.

c. Gereklilik Kipinin Rivayeti

Fiil + mAli+ mIş + şahıs eki
Eserde örneğine rastlanmamıştır

7.2.3.2. Kuvvetlendirme ve İhtimal

Kuvvet ve ihtimal anlamı “+dIr” bildirme ekiyle sağlanmıştır. Ek ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna uyar.
körülmemiştir. (65-21)

7.2.3.3. Olumsuzluk Eki

Kırım Türkçesinde olumsuzluk eki –mA ile yapılır. Olumsuzluk eki Türkiye Türkçesi“yle aynıdır.

kaldırılmamıştı. (60-27)
oğramadılar (56-18)

7.3. İsimden İsim Yapım Ekleri

+çık/+çik

Küçültme ve sevgi anlamı katan bir ektir.
evçikte (56-14)
bağçeçik(56-17)
töpecik(20-28)
Esmacığ(61-21)

+lı/+li

Sıfat yapan işlek bir ektir. “+lı” yapım eki düzlük-yuvarlaklık uyumuna çoğunlukla uyar.
gülgülü(21-11)
köylü(47-5)(49-28)
kuvetli"(56-9)(62-3)
nurlu(16-10)

+sız/+siz

+lı/+li ekinin olumsuz şeklidir. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar.

kadınsız, (25-27)

kalpaşsız (57-4)(68-15)

közyaşsız (57-4)(68-15)

onsuz(26-1)(27-18)

ruhsuzlardı. (64-2)

+lık/+lik

Soyut ve somut anlamlı kelimeler türeten ektir.

töpelik(61-22)

ümitsizlikle(22-17)(50-15)

çeberlikle (38-21)

değişiklik (58-21)(59-18)

dülberliklerle (14-11)

+cı/+çi

Meslek isimleri ya da uğraş anlamları türeten bir ektir.

şarapçı(54-23)

Yapalakçı(47-18)

çalgıcı(42-15)(43-19)

+ca +ça

Soyut, somut isimler ve sıfatlar yapan bir ektir.

uzunca (38-20)(46-11)

varınca, (19-14)

Vucutça(56-9)

+daş/+taş

Ortaklık bildiren kelimeler türeten bir ektir.

sırdaşı(59-27)

yoldaşı(63-7)

arkadaş(44-26)

kardeşçığım? (60-5)

+ıncı/+inci

kaçıncı (69-15)

sekizinci (14-21)

7.4. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+IA-

İsimlerden fiil meydana getiren işlek bir ektir.

yaralamıştı (66-30)

yaşlanan(29-21)

yolladı(51-15)

+lan-

İsimlerden olma bildiren fiillerin türetilmesini sağlar.

yollandırdıktan (69-12)

yaldızlanarak (16-11)

zevklanana (46-17)

+laş- (< +la-ş-)

ağırlaşmış (15-1)

cansızlaşan (17-3)

kalınlaşmasına (56-28)

sabırsızlaşan (31-18)

+lat- (< +la-t-)

nurlatacak (70-26)

sarhoşlata (15-31)

yollatmayı (23-2)

+A-

yaşadı (31-10)

oynamaya (57-28)

boşanmıştı (76-1)

+Al-; +l-

azalıyordu (29-11)

darılmamasını (60-11)

koşuldu. (20-26)(29-17)

+ar-/+er-; +ır-/+r-

sararan, (29-21)

kararan (30-10)

+sıra-/+sire-

külümsirep (62-28)

7.5. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-Av; -v

Kalıcı kelimeler türeten isim fiil ekidir.

yamavlı (21-31)

yıltravuk (17-11)

buğavsız (36-10)

-ma

Kalıcı kelimeler türeten isim fiil ekidir.

Haytarma (46-9)

horlanmasına (27-28)

tokumaya (58-19)

-im/-m

Somut ve soyut kelimeler türeten bir ektir.

sevimli (14-6)

-mAk

İsim fiil eki olan –mak kalıcı kelimeler de oluşturur.

ekmek (38-1)

yemekten (15-11)

çökmek(58-24)

biçmek(67-6)

-ık/-ük; -k

İsim ve sıfat türeten bir ektir.

öksürüklerini (22-3)

-ak

Genellikle fiillerden mekân, yer ve nesne isimleri türetir.

konak(37-6)

-gı/-gi; -kı/-ki

Soyut ve somut isimler türetir.

sevgi(14-2)

saygı(15-8)

-ıç/-iç; -ç

Soyut isimler türeten bir ektir.

sevinç (14-14)

-dı/-de; -tı/-te:

sararıntısı(29-25)

sarsıntı(56-6)

sıkıntı(65-27)

uvultılar(42-29)

fısıltıları(29-11)

-gın/-gin; -kın/-kin

İsim ve sıfatlar türeten bir ektir.

kırgın(72-29)

kızgın(30-20)

ötkün (22-2)

-İci/-ici; -ıçı/-içi

tırmalayıcı (46-14)

yırtıcı, (43-14)

arayıcı (33-15)

7.6. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

-ın/-in-; -n-:

Fiillerde dönüşlülük ifadesi oluşturur.
güllendiğini (17-21)

-ıl/-il-; -l-:

Fiillerde pasiflik ve bilinmezlik ifadesi meydana getirir.
koşuldu. (20-26)
sayıldığı (20-30)
kömüldü.(21-25)
körüldü(74-29)

-ış/-iş-; -ş-

Fiile ortaklık anlamı katar.
tanışmamış (34-6)
tutuştılar... (48-6)
kavuşmayı (36-6)

-dır/-dir-; -tır/-tir

Ettirgenlik çatı ekidir.
toldurulmuş (59-21)
soldurulmuş (24-3)
sattırmamış (34-16)
unuttırdığını (52-11)

-ıt/-it-; -t-

Ettirgenlik çatı ekidir.
korkutuyor (39-1)
okuttıklarını (68-4)
tanıtmak (17-23)

-ır/-ir-; -r-

Ettirgenlik çatı ekidir.
pişirdiği (63-25)
sipirir (57-15)

7.7. İsim-Fiil Ekleri

-mA /-mE

sırdaşmaya (64-13)
yollamaya (61-20)
yalvarmalarından (37-15)
yanmaya (70-18)

-ış/-iş

atışlarından (55-13)
bağırışmalarından (53-9)
alış-verişi

-mAk /-mEk

yüklemekten (24-14)
yükselmek (35-3)
zenginleşmekçün (28-1)
çözmek (71-24)

7.8. Sıfat-Fiil Ekleri

-mez/-maz

añlaşılmaz (35-14)
sarsılmaz (45-21)
unutılmaz (14-1)

- AcAk/-EcEk;-ycAk

körülecek (75-18)
silinecek (37-10)
kalacak (60-31)
okuyacak (33-20)

-an/-en

açan (35-9)
uçan (40-25)
ayıran (17-7)
azırlanan (32-28)

-dik/-dik

öğrendikleri (69-23)
söylediklerine (68-17)
bekledikleri (69-20)
istedikleri (58-23)

-mış/-miş

toplanmış (45-20)
kırılmış (37-27)
çürümüş (18-12)

7.9. Zarf-Fiil Ekleri

-A (-y, -ıy, -iy)

Tekar gruplarında ve birleşik fiil yapılarında kullanılan bir ektir.
dayana-dayana (76-6)
duya-duya (25-4)
koçlaya-koçlaya (27-3)
alabilmemiz (73-12)

-ıp/-ip; -p

sarıp (72-20)
savurıp (15-3)
verip (19-22)
tenbilep (59-23)
fısıldap (54-23)

-erek/ -arak

yükselerek (51-11)
yürüyerek (58-9)
boğarak (73-4)
bozarak (73-3)

-ınca/-ince

varınca (19-14)
azırlayınca (45-18)
kelinceye (22-15)

-dikça/-dikçe

okudıkça (30-5)
yaşadıkça (17-18)
yumşadıkça (23-29)
düşündükçe (16-7)

-madan/-meden

kaçırmadan (59-12)
koşlanmadan (33-23)
körünmeden (40-3)
söylemeden (20-2)

...-r...-mez

keçer-keçmez (58-25)
körü-r-körmez (35-1)
ağlar-ağlamaz (28-8)
alır-almaz (57-9)

8. KELİME TÜRLERİ

8.1. Zamirler

8.1.1. Şahıs Zamirleri

Mevcut Şahıs Zamirleri

Teklik 1. Şahıs: men (18-22)(18-24)

Teklik 2.şahıs: sen (54-29)(69-14)

Teklik 3. şahıs: o (14-2)(14-26)

Çokluk 1.şahıs: biz (65-3)

Çokluk 2.şahıs: siz (29-16)(46-15)

Çokluk 3.şahıs: olar (46-12)

Şahıs Zamirlerinin Hal Eki Almış Biçimleri

Teklik 1. Şahıs

Yalın hali: men (50-1)(27-17)

İlgi hali: benim (25-11)(25-15)(25-16)

Yükleme hali: meni (27-18)(41-8)(27-19)

Yönelme hali: mana (58-29)

Bulunma hali: mende (44-19)

Ayrılma hali: menden (44-19)

Teklik 2.şahıs eki

Yalın hali: sen (41-13)(52-3)

İlgi hali: seniñ (31-19)

Yükleme hali: seni (41-6)(41-6)

Teklik 3.şahıs zamiri

Yalın hali: o (14-8)

İlgi hali: onuñ (60-17)(70-21)

Bulunma hali: onda (16-16)(47-23)

Ayrılma hali: ondan (14-7)(16-13)

Çokluk 1.şahıs zamiri

Yalın hali: biz (65-3)

İlgi hali: bizim (26-19)

Bulunma hali: bizde (20-13)(73-26)

Ayrılma hali: bizden (49-11)(75-27)

Çokluk 2.şahıs zamiri

Yalın hali: siz (24-5)(26-18)

İlgi hali: sizin (24-6)

Yönelme hali: sizlere (24-9)

Ayrılma hali: sizden (26-11)

Çokluk 3.şahıs zamiri

Yalın hali: olar (18-21)

İlgi hali: olarnıñ (33-28)

Belirtme hali: onlarını (48-28)
Ayrılma hali: olardan (18-21)

8.1.2. İşaret Zamirleri

bunu (36-4)(50-20)(58-10)(62-8)
burada (32-4)(34-30)(35-12)(41-6)
orada "(21-1)(31-15)(34-5)

8.1.3. Belirsizlik Zamirleri

er kes(15-1)(18-3)(20-10)
epsi (53-23)(64-24)(64-30)
birisi(18-1)(24-12)(24-13)(25-9)
şey (16-3)(16-17)(19-5)
kimse (18-27)(35-10)
bazıları (57-27)
diğeri(29-20)

8.1.4. Soru Zamirleri

kim (15-30)(15-30)(21-17)
ne (14-2)(14-16)(15-6)
nerede (67-19)

8.2. Zarflar

8.2.1. Zaman Zarfları

bugün (21-10)(23-13)(23-25)(30-20)
gecelerle(15-21)
künlerce (57-22)(63-28)
Künniñ birinde (75-30)
aylardan beri (70-13)(75-19)

8.2.2. Yer-Yön Zarfları

ileri (35-27)(66-18)

8.2.3. Durum(Nitelik) Zarfları

güzel (59-11)
yavaş-yavaş (65-24)
tezlikle (37-23)(43-26)

8.2.4. Miktar Zarfları

az(56-21)
az-çok (14-18)(56-23)(64-16)
çok(74-15)(75-25)
biraz (72-13)(69-23)(68-3)(66-7)
epeyce (75-27)
pek "(15-10)(18-23)(20-15)

8.2.5. Soru Zarfları

ne kadar(14-2)(14-16)(14-26)
ne zaman (36-21)(41-15)
nasıl(14-23)(15-5)(19-21)
neçün(51-9)

8.3. Sıfatlar

8.3.1. Niteleme Sıfatları

dülber (16-23)
kısa (34-22)
güzel (14-3)
yaş (16-20)
yeni(14-15)

8.3.2. İşaret Sıfatları

bu (14-6)
şu (15-16)

8.3.3. Sayı Sıfatları

birer (52-18)(72-13)
altmış (19-17)(30-11)
ikinci (27-10)(32-2)
yigirmi (63-3)

8.3.4. Belgisiz Sıfatlar

bütün (14-23)(76-7)(76-4)
iç bir(74-21)(16-3)(16-4)

8.4. Edatlar

kibi (15-24)(16-11)(18-3)
kadar (30-12)(31-30)
beri(76-19)(14-3)
sanki (45-24)(48-22)(48-23)
soñ (15-1) "(14-24)(15-11)

8.5. Bağlaçlar

ne....ne...(16-10)
ve (16-7)
da (16-19)
yoksa (46-27)
çünkü (26-1)
bile (73-5)
yine (76-10)
ki (14-25)
fakat (15-3)

8.6. Tekrar Grupları

Aynen tekrarlar

ne kadar - ne kadar (32-18)

ne vakıt - ne vakıt (40-14)

yavaş-yavaş (15-25)

birer-birer (21-16)(44-4)

savura-savura (46-18)

Eş Mânâlı Tekrarlar

ev-bark (63-15)(56-22)

halim-selim (53-2)

Saçı-sakalı (53-4)

bağa-bagçaya (53-21)

Zıt Mânâlı Tekrarlar

alış-verişi (54-22)

ikide-bir (55-3)

fukaresi-zengini (43-15)

az-çok (14-18)(56-23)

oturışı-kalkışı (57-2)

8.7. Birleşik Yapılı Kelimeler

Birleşik Fiiller

Yeterlilik Bildirenler:

İdebilene (33-16)

Yaklaşma Bildirenler:

düşündüğü olamadı (37-2)(66-28)

Sürerlilik Bildirenler :

Tutıp kelenler (56-1)(31-15)

bilip kullanmış (56-16)

İsim + Yardımcı Fiil

İzin vermekle, (50-6)

cevap vermekte (74-8)

çoğa varmadan (17-10)

razı olamazdı (76-15)

itiraz itmek (66-19)

teslim itsem (63-1)

Sıfat Tamlaması Biçiminde

delikanlığında (57-3)

9. METİN

9.1. Kırım Tatarca Metin (Transkripsiyon)

UNUTILMAZ KÖZYAŞLARI

Çiçekleri küneş ne kadar diriltir tazelandirirse, insanları da sevgi o kadar küldirir, seadetlendirir. (Tolstoy)

Ahmed efendi bir buçuk yıldan beri yalıboyunıñ eñ güzel bir köyünde muallimlik idiyurdu...

Ucsuz-bucaqsız bağlarıñıñ, tertipli bağçalarıñıñ bereketlerle, yüksek selbileriniñ dülberliklerle, sevimli çiçekleriniñ ince koşularile kibirlenen bu iki yüz evlik köy, ocağ başında kaba yastıklara yaslanarak, çubuğunu çeken ve ondan yükselen dumanlara bakarak keyflenen bir kazı kibi, yüksek dağlara dayanıp deñize bakıyurdu.

Ahmed efendiyi bu köyün baylığından ziyade, güzelliği buraya çekmişti. O, bu cennete beñzeyen köyde, ancak sevinçle, zevkle yaşayacağına inanmıştı. Bu köyün güzelliğine kömülerek yaşayanları, sevgileriniñ dülberliklerle sarhoşlanarak onların dizlerinde yatanlara beñzetiyyor ve bu köyün kuşlarınıñ civcivlerinde, kozularınıñ melemelerinde, atlarınıñ kişnemelerinde, kızlarınıñ ince titrek seslerinde ancak seadet, ancak sevinç yaşayacağını kabul idiyurdu.

Bir buçuk yıldan beri onun er kün köyde kördiği, işittiği yeñi bir keder, yeñi bir felâket onun fikrinde ne kadar yañıldığını anlatıyyor ve musulmanların “cennet”te de közyaşsız, ğamsız yaşamadıklarına onu inandırıyyurdu.

1905 yılınıñ ramazan-şerifi keliyyor, er evde az-çok bir azırlık körünüyyor, cemaatlar arasında camiye koşılmaya başlayanlar, dükânlar ögünde din ve musulmanlık akkında söylenen sözler artıyyurdu...

Köyün zengin acilerinden... ağa Ahmed efendini orazanıñ on sekizinci akşamı iftara çağırmıştı...

Büyük bir yangını söndirmek isteyenler nasıl bütün kuvvetleri, önerleri, ğayretlerle bir dakika boşa coymayarak çalışsalar, namazdan soñ büyük bir siniyi çevre almış on - on iki tatar da sabırla, nefes almaya bile razı olmayarak, büyük bir çabiklikle mezeleri boşaltıyyurdılar. Köyün ak saçallı kart imamı o kadar ğayretle davranıyyordu ki, Ahmed efendi onun bu koşuda birinciliği kazanacağına şube itmeyurdu...

14

Yemekten soñ er kes ağırlaşmış, çabik-çabik siğaralarını buruyor ve onları ocağdaki kaynayan cezveye sabırsızlıkla baktıyyurdu. Akşam şerifler hayırlap, keyfle siğaralarınıñ dumanlarını savurıp kaveyi süzen bu halkları o dakikada körenler, elbette, onların bahtıyyar olduklarına şek ve şube itmezdieler.

Fakat Ahmed efendi bu köyün eñ vaqıtlılarınıñ bile nasıl yaşadıklarını biliyyor, onların yürekleriniñ ne kadar zorluğlar, sıkıntılarle urduğunu anlıyyurdu...

Kaveler daa bitmemiş, imam efendi arada-sırada kekirip, ve er defasında „estağfirulla“larını unutmayup, dine sayğı kalmadığından ağılanıyyor ve en ziyade kızların yubka (fistan)larını, yaşların perçemlerini kızgınlıkla tenkit idiyurdu.

Acibaba ruñınıñ bütün ürmetile, fikriniñ bütün razılığile pek sevip imam efendiyi diñlerken, kendisini çağırdılar. Ahmed efendi de em ağır yemekten soñ biraz ev ögündeki bağçada kaysı direkleri arasında kezinmek ve em de imam efendiniñ yüzlerce (defa) işidilmiş tesirsiz sözlerini diñlememek arzusile abdest alacağını söyleyerek odadan çıktı. Aci efendiniñ karısı, kızları Ahmed efendiden kaçınmadıklarından, o, onlardan abdest yüzbezi istemekçün onların oturdıkları odaya doğru kitti. Kapuya yaklaştığı zaman, bir kadınıñ ağlayan sesinde yükselen şu sözleri işitmişti:

- Allah rizasıçün, acibaba, bu dilegimi red itme!..

Onu yine zavallılar, horlananlar düşündürmeye başlamış, onun ayakları katmış, kalbi suvsamış, ruñu ıncınmıştı. Bu hak ramazan künü bu ses neden ağlayur?... Bu kalp neden

yoksuzlukla yalvarıyor?... Bu musulman kadını yerden başka köklerden bereket yağın ramazan ayında neden gecelerle bu aciniñ evine kelüp meramet dileniyordu?...

Odada kirdigi zaman, acibaba bir elinde bir kaç altın tutuyur, bir elinde öğündeki kadına iki kırmızı onluk uzatıyordu. Kadın parayı alırken, acibabanın elindeki altunlardan ayrılamayan büyük siya közleri kittikçe bulutlanıyor. Ve köz kapakları arasında elmas kibi yıldırayan közyaşları yavaş-yavaş titreye-titreye büyüyor ve canlanıyordu... Ahmed efendi bütün köy halkı kibi, bu kadını tanıyordu... O, Emine inge idi...

Emine inge otuz yaşlarında ince, uzun boylu, solğun çiraylı bir kadındı. O, vaktisiz solmuş bir güle beñziyor, onuñ solmuş yüzünde yorgunlukla derinliklere kömülmüş kara közlerinde, ince katmerlerle bölünmüş geniş mañlayında tazeliginiñ, güzelliginiñ izleri körünüyordu. Kim bilir, o gençliğinde nasıldı? Kim bilir, onuñ güzelliginden yayılan ince hoşkular ne kadar sevimlidiler ve ne kadar ruhiy seadetle sarhoşlata bilirdiler...

15

Bugünkü Emine ingeniñ sararmış yüzünde dünki güzelliginiñ ancak hüznün kölgeleri kalmıştı. O, tamamille kurumaya başlayan açık sarı çiçeklere beñzemişti...

Ahmed efendiniñ ruhunı iç bir şey o Emine ingeniñ ağırlığıyla, zametile buzlaya-buzlaya dökülen közyaşları kadar ıncıtmamış, önle edebiyatı seven fikrini iç bir romanniñ ağlatıcı saifesi bu kadar sarsmamıştı.

O, artık er an kalbe, ömüre sığmayan felâketlerin titiz miñnetlerinden süzülen o közyaşlarını düşünüyor ve düşündikçe, ruhunun kittikçe yayılan kara ağır bir kederle kaplandığını, yüreginiñ accı bir soğuluyla titredigini, bürüştigini duyuyordu.

Ahmed efendi odada oturamadı, asabiy adımlarıyla bağçada kezinmeye başladı. Lâkin o, artık ne oña saatlerce elindeki ikâyelerini unuttıran ayın nurlu saçaklarını, ne de onlarla yıldızlanarak aşâğılarda küzgü kibi parlayan denizi körüyor, ne de kuşların kıysıların zümrüt yaprakları arasından yükseldikleri kağkahalarını, sürürlerini işidiyordu. O, ancak bir kadının solmuş sımasını, bir milletin aksız hissiz ömrünü düşünüyor, ondan saçılan accıları körüyor, ondan yayılan felâketleri, zavallılıkları duyuyordu. O, istemeden bağçadan sevimli bir çiçek koparmış ve onu avuçunda parmaklarının bütün kuvetile sıkmaya başlamıştı. O çiçekten büllür kadar parlak bir kaç damla suv akmış ve bundan soñ çiçek bürüşmüş, onda ne sevimli renkler, ne ince güzellikler - bir şey, bir şey kalmamıştı...

Ahmed efendi bu çiçekten akan damlaları Emine ingeniñ közyaşlarına beñzetiyo ve o akan közyaşlarının da Emine ingeniñ güzelligini, beyazlığını, penbeligini uçurdıklarına inanıyordu. Artık o, ancak kimin merametsizliğile ıncınmadan o yaş kadının kalbini tırnaklayarak, o sağlık, güzellik duşmanı olan közyaşlarını akıttığını öğrenmek istiyordu...

Ahmed efendi bu köye kelüp muallim olduğı yıl, bu köyde zengince bir tul kadının bir dülber kızile evlenmiş ve onların evlerinde yaşamaya başlamıştı. Onuñ ömür arkadaşısı yalnız sevinçle, zevkle külmek isteyen bir genç hanım olduğundan, Ahmed efendi ondan kendisiniñ ruhunu ezen, fikrini matemlendiren közyaşlarının sebebini sormayıyordu. Kaynanası ise akıllı, uzaktan körücü, sabırla söylenir bir hanımdı. O, kocası öldikten beri cemaat ayatına karıştığından mahkemeler vekillerile de tanışmıştı. Ahmed efendi Emine ingeniñ ömrünü kaynanasından anlamaya karar verdi.

Ahmed efendi akşam üstleri cami yahut kasap dükânları öğündeki büyük direkler dibinde toplaşan, bağdaş kırıp oturarak iftarlık sigara azırlayan ve bir taraftan da dumanlanan

16

başlarla tanışan, söğüşen halklarla oturmaya çok sevmiyor ise de, yine onlardan çok uzaklaşmayur, ancak arada-sırada kaynanasına bağçada arkadaşlık iderek keçiriyordu.

Bir kün o, kaynanasından Emine ingeni sormıştı. Yarım saat kadar o cansızlaşan sesi dinledikten soñ, onuñ nemli közleri öğünde o közyaşlarını akıtan kara mıyıklı, geniş omuzlu, yüksek boylu, sararmış çiraylı Seidmuhammedin keçirdiğı aram zevkli ömrü canlandı.

Seidmuhammed köyün eñ zengin acilerinden ... ağaniñ oğlu idi. O, yigirmi üç yaşlarında iken, kendisini keyften, zevktan ayıran sert tabiatlı babasını kömdikten soñ, ömürde yügensiz kalmıştı. Onuñ kardaşları da yaşlıca olduklarından o, yalnız acibabasından kalan kırk-elli biñ rublelik mal ve mülkün ağası oldu. Onuñ dostları, arkadaşları arttı, oña akıl öğretenler ve kendileriniñ baba dostu olduklarını söyleyenler çoklaştı. O, çokta varmadan bizim zengin yaş ağalarımızın kıyafetlerine kirdi. Başında yıldırayuk teriden yapılmış töpelikli bir kalpak, üstüne

yumşak yünden ısmarlap tiktirilmiş tar bir kostüm, ayaklarında yüksek ökçeli pötükler kiymiş, köksüne zıncır kadar kalın yaraşksız bir köstek asmış, parmaklarına da kırmızı-yeşil taşlı altun yüzükler takmıştı.

O, tezden köyde dükan açtı, sık-sık şeerlere katnamaya başladı, bankların dostu oldu. Yavaş-yavaş karışık, aňlaşmaz, atta korkunç yarisile elinde yüzüklerin oynadığını kören Seidmuhammed, zenginliğini, keliriniñ sınırını unuttı. Er kelişinde bankanın anbar kadar bol ve derin hazinesinden kendine avuç-avuç para verdiklerini körerek, o hazine yaşadıkça kendisinin aç, parasız kalmayacağına inandı. O, ğarp bankların ucsuz-bucaksız deñizlere beñzeyen bol hazineleriniñ Seidmuhammed kibileriniñ mallarından, çalışmalarından damlayan damlalarle güllendiğini bilmeyur, aňlamayurdu. O, şeerlerin yumşak yastıklı kadife (örtülü) arabalarında zevkle kurulup savurılmaya alıştığından ve ağalığını köylülere de tanıtmak istediğinden yüksek boylu, çññlayan davuşlı, oynak bir kara ayğırle bir de kadifeli şarabın (dadını) aldı ve yavaş-yavaş şeerlerdeki zevklerini, keyflerini köye köçürmeye başladı.

O, artık halktan, cemaatin saygılarından, kart ak sakallı acilerden sıkılmayurdu. Onların evlerine acibabasınıñ vaktında ancak bir vakıt namazını kaçırmayan esli, durğun adamlar kelirdi. Bu yeñi ağanın ağalığı başladıktan beri, onlar körünmeyur, artık acibabanıñ yurtunda kadeler çoğuştırıp, kemaneler çaldırıp, türküler yırlatıp sabalara kadar oturan, keyfi, zevkı seven yaş ağalar sık sık toplaşıyurdılar.

17

Seidmuhammedin yakın dostlarından birisi de ... köyünüñ ağası ... aciniñ oğlu ve Emine ingeniñ ağası Asandı. Emine ingeniñ babası da Seidmuhammedinki kadar vakıtlı (yaşlı) idi. Ondan da başka o, onuñ kibi saranç olmayup elinden keldiği kadar er kese yardım idup kelen ve ömründe kimseyi incitmayan, yumşak tabiatlı bir adamdı...

O, Seidmuhammedin babasından iki yıl soñ acilikke kidup Mekkeyi Muqaremede ölmüşti.

Asan da Seidmuhammedden aħmak çıkmadı. Onuñ da arkadaşları akilli baba dostları çoklaşmış ve oña da ağa mertebesi verilmiş, o da bizim ağalarımızın o kalın midallarını, altun kösteklerini boynuna takmıştı.

Onlar Seidmuhammedle sık-sık körüşiyur, beraber aftalarle şeerlerde kalıyur ve güzellikleri bem-beyaz, kırmızı boyalarle kefinlenmiş, sağlıkları türlü-türlü marazlarla çürümüş kadınlara ve yavaş-yavaş eritici, öldirici zeerli içkilere, insanlığı coyulup bitmiş çalgıcılara yüzükler savurmakle zevklanıyur, keyfleniyurdılar. Onlar işlerini, kelirleriniñ de birini bile candan düşünmiyur. Onuñ için kederlenmiyurdılar. Kış kelse, bu şeer zevklarına köylerin gürültili toylarında konuşmalar, çalgıcılara diz çöktirip çaldırmalar da koşulıyurdu.

Bu aram zevklı ömür, bu bir-birini yokluğa süyrekleyen dostluk onların arasında kalmadı... Onların bu öldirici yakınlıkları, kafa darlıkları bu aradaki köyler içinde güzelliklige, akillılığile, terbiyesile aňılan, büllür kadar saf, lekesiz bir ömürle yaşayan, melek kadar mulâyim ruhlu, sevimli bir tatar kızınıñ yaşayışını da zeerledi... Onuñ gençliğini, onuñ güzelligini de soldurdu... Onuñ ömrünü de kara matemlerle bürüdi... Biz rametli babañle Eminelerin köylerine çok kiderdik. Onuñ birden bir kız kardaşı Emineniñ emcesile evlenmişti. O rametli kendi er kardaşıle ne kadar aňlaşmasa, olardan ne kadar uzak yaşasa, kız kardaşıle de o kadar sevişir, oña o kadar yaklaşırdı. Men aman er seferimde Eminelerin evlerine varırdım. Onuñ rametli anası yumşak tabiatlı, sıcak ruhlu bir kadındı. Onuñle biz pek dosttuğ. Men Emineyi er körüşimde bir kat daa severdim. Onuñ aman er ay, er yıl güzelligi artıyur, yanaqlarınıñ penbeliği, dudaklarınıñ kırmızılığı, közleriniñ canlı yıldırvuqlığı, kirpikleriniñ, saçlarınıñ uzunluğu ziyadeleşiyurdu...

İç unutmam, bir bazar künü men onlara kelmıştim. Evde kimse yoktu. O yüksek evleriniñ deñize bakan balkonında oturmuş bez tokuyur ve ince titrek, yumşak bir sesle yavaştan:

18

Pencereye kün tiymez meyvalıktan, aħ...

Em sarardım, em soldum sevdalıktan, aħ...

beyitini söylüyurdu...

Men o dakikada yaldaya-yaldaya ruhu, kalbi sararak, insana kendisini unuttiran, tatlı, zevkli, dokunaklı sesi dinlemeye başladım... Men degil, guya er şey - ağaçlar, çiçekler evin ögündeki asmanın yaprakları, kuşlar, ebet, er şey susmuş, büyük bir saygıle, yüksek bir sevgile, derin bir duygule onu dinleyurdılar. O kün, o dakikada o ne kadar - ne kadar güzeldi...

Onuñ o kün nurlu közlerinde o kadar sevimli bir dalğınlık, sıcak sımasında öyle bir yumşaklık vardı ki, onu o dakikada hanlar körseydi, ögünde diz çöker ve bütün ruhlarıyla tağdis iderlerdi...

Seidmuhammed ağalığının ilk yıllarında bu yakın köylerde yapılan bir toydan kalmazdı. Onuñ “Kara Kaşka”sı beyaz köpük bağlap, ince kulaklarını tikleyip, kişneye-kişneye keldigi zaman, çalgıcılar dama çıkarak onu karşılardılar. O da toy evine varınca, atı er adım attıkçe çalgıcılara kümüş rubleler serperdi.

O, Emineniñ acibabası acilige kitmeden, onlara huda yibermişti. Acibaba o vakıtlarda altmış yedi yaşlarında idise de, nurlu çırayında kırmızılıklar silinmemiş, közlerinin nurluluğı artmıştı... Camiden kalmaz, bağçasından-bağından ayrılmaz, yalandan, munaflıktan kaçır, er kesi mulâyimetle, yavaşlıkçe karşılar, azdan çok aınlar, tecribeli bir karttı. Acibaba Seidmuhammedin babası öldikten soñ, keçirdigi ömründen onuñ ruhunu aınlamış ve ömrünü nasıl bitireceğini kestirdigidinden: “O, kırkında akıl-balığ olacağlardandır, men öylesine kızımı verip de horlatmam” - deyüp Seidmuhammedi yakın almamıştı.

Bu aciler öldikten soñ, onların bostanlarında şeytanlar türediler... Onların yurtlarında din ve insanlık laflarından ziyade, kadeler dinlenmeye başlandı, onların sağıklarında cuma namazını kıldıklarını, kartlara selâm verdiklerini körüp, musulman ve ziyalı akıllı insan olğanlarına inanarak sevindikleri oğulları, artık onlardan çok akıllı, çok aınlayışlı olup, onların sevdikleri şeylerden birisine urmet itmedikleri kibi, onların verdikleri korğularını da unuttılar.

Asan eski urbalarını, eski adetlerini, eski saygılarını nasıl kolaylıkçe ömründen kıldırıp attıse, babasına verdiği kararı da o kadar incinmadan fikrinden sildi.

Babasının başına mezar taşı yaptırılmadan, Asan onuñ kararlarını unuttı. Ve onuñ yüreginde babasına olan sevgisinden soğuk bir kölgesi bile kalmazdı... Ve Emine on

19

doğuz yaşlarında iken, Seidmuhammede nişanlandı... Zavallı anası başta buña razı olmamıştı. Soñraları Emineniñ iç bir söz söylemeden o kararı kabul ittiginı kördigi zaman, susmuştu. O, dünden bugünkü felâketi, zeerli ömrü körseydi, iç o karara razı olurımdı?... O, cenazesini kılmaya kail olurı da, o karara karşı elden kelen er şeyni yapardı. Yine ğarip bahtlı idi de, kızının toyundan soñ, bir yıla varmadan öldi. Ve candan ziyade sevdigi evlâdının bu kara, bu matemli ömrünü körmedi.

Kartlar, Emineniñ toyuna kadar şenlikli toy bizim köylerin kuruldıktan beri yapılmadığını söylesele, Emineyi o vakıt kören kadınlar da onuñ kadar toyunda ökürüp kederlenen bir kız körmediklerine inanırdılar...

Bu toydan er kes çalgıcıların, içkilerin, çıraklarle donadılmış sinilerin, pişirilen aşların, kelen musafirlerin, ketirilen bahşışların, saatlerle taşınan ciyezlerin çokluğunu söyleyurdi.

Bizim toylarımız közyaşsız olmasa da, men bizde er gelin olacağ kızın yeñi ömrünü közyaşlarla karşıladığını bilip, onların ökünçli sözlerine alışık olsam da, bilmem neden, maña o çok sevdigim Emineniñ yanıklı sözleri büllürleşe-büllürleşe akan közyaşları pek dokunmuşlardı!..

Ahmed efendinin kaynanası bu bildiklerini küyevine pek sevip yavaş-yavaş aınlatırken, açlığını, yorgunluğunu bile unutmuştu... O, soñ sözlerini söylerken, yoldaki balaların “ezan-ezan” - diye bağırtıştıkları işitildi. O dakikada Ahmed efendinin hanımı da balkondan pek şen sesile ezanı müjdeleye başlamıştı...

Onlar sık adımlarıle eve, sofraya yaklaştıkları zaman, kart Ahmed efendiye şu sözleri söylemişti:

İşte, o aram zevkli sıcak ömür on yıla varmadan, nasıl onların mallarını-mülklerini iritti, bitirdise de, Emineyi de yaşlılığını böyle soldurdi, böyle kuruttı, böyle çürüttü!

Bu künden soñ, Oaza bayramı keldi-keçti... Ahmed efendinin ömrüne bir çok künler, aftalar, aylar daa koşıldı. O, ilk baarde mektepten soñ köyden uzaklarda, yükseklerde yalnız kezinmeye alışmıştı.

Kaba dağın eteginde koyu yeşil çamların ortasındaki kırdışlıkta yüksekçe bir töpecik vardı. O, oradan körülen dülber körünişe bakmayı çok severdi. Oradan köylerdeki evlerin kara toprak, kırmızı kiramit, yeşil boyalı tenekeden yapılmış damları sayıldığı gibi, büyük ceviz ağaçları, yüksek selbiler bir sırada dizilmiş bağçalar, bağlar, aylançık yollar, kayalık yalılar, ucsuz-bucaksız deniz körüliyordu.

20

Ahmed efendi er kün bu töpecige kadar kelir, orada yüzü koyun yatarak okumak ister, lâkin bir türlü közlerini karşısındaki tabiatın dülber renklerle, güzel körünişlerle işlediği, yaldızladığı sevimli levhadan ayrılmaz ve bir çok zamanlar kitabına bakmak degil, onu açmayı bile unutuyordu...

O, bir takım milliy meseleleri düşünmek isterdi, lâkin bir türlü bulunduğu çamlığın arkasındaki dağın yavaş-yavaş köküs keçirerek yükseldiği boğuk inlemeleri dinlemekten vazgeçemezdi... Onuñ ruhu hisleri o derinden yükselen, ağırdan yayılan kavîy iniltileri eñ becerikli çalgıcınıñ kemanesinden yükselen hüznün eninlerin titremelerinden daa ziyade sevip dinlerdi.

Bugün Ahmed efendi bu kırtışlıkta bir çama dayanup saatlerle oturmuş hüznün duygularle gülgülü kefinine sarılarak, batan küneşi yollatmış ve etrafını kaplayan karanlıktan ürkmektense, oña isinmeye çalışarak, yeñi doğmakta olan cansız yarıkli solgun bir yıldızın közlerini ayıramamıştı... O, o sırada ne kuşların yengil türkülerini, ne de keçenlerin davuşlarını işidiyordu.

Emine ingenin ömrünü o ruhun yaşadığı kara künleri, keçirdiği accıları o bulutlu közlerinden akan közyaşlarını birer-birer fikrinden keçirmiş ve artık onuñ bugünkü ömrünü, mektepteki kızçıklarının „kader“lerini añlamağa kalkışmıştı... Kim bilir, neden onuñ saife karşısında fikri kara bulutlarle yüksekçe kaplandığı kadar ruhu da derin matemlere kömüliyordu.

O, titreyen adımları, ezilen ruhule bulunduğu çamlıktan ayrılıp köy yoluna çıktığı zaman, yukarıdan bir davuşın yaklaştığını işitti. Ve onuñle beraber kitmek için biraz beklemeye karar verdi.

Yol kenarındaki yüksekçe kayaya oturarak, köyün titrek, cansız yarıklarına, yalılardaki rusların parlak elektrik fenerlerinin ziyalarına bakmaya başladı... Onuñ ruhu bir kat daa kederlere, gamlara kömüldü...

O aydınlıklardan birisini bütün yigitligile, diriligile ayata atılan bir gencin ümidle parlayan nurlu közlerine, digerini ise, soñ nefeslerinde yaşayan bir hastanın kittikçe bulutlanan ferasız solgun közlerine beñzetiyordu...

Davuş yaklaşmış, Ahmed efendiyi düşüncelerinden ayırmıştı... Karşıdan odun yüklü bir malıy küçlülle, katıyetsiz adımlarle sendeleye-sendeleye ilerileyur ve onuñ arkasından da ayaklarında çarık, başında örme kalpak, üstünde yamavlı palto kiymiş kesik öksürikli bir adam keliyordu.

21

Bu on-on iki yıl evelsi aygırlar oynatan, şarabanlarda kurulan (orospu)lara, çalgıcılara yüzlükler savuran kırmızı çiraylı, ötkün davuşlu Seidmuhammed ağa idi...

Bu adamı körmek, bu adamın öksürüklerini, cansız hırıltılı nefeslerini işitmek, solgun çirayına bakmak Ahmed efendinin ruhundaki kederlerini kaynatmıştı. O diri ve accı yanık onuñ yüregini büs-bütün sarmıştı... O, dünki varlıkle bugünkü yokluğu, dünki sağlıkle bugünkü çürüklüğü düşündikçe, yüreginin bürüşe-bürüşe ezildiğini fikriniñ titreye-titreye buzladığını, dilinin tutulduğunu his idiyordu...

Seidmuhammed ağa Ahmed efendiye atle odun taşımakta beceriksizliğinden, atının yükünüñ yolda iki kere çekildiğinden bu kadar çektiğini kesik nefeslerle añlatıyordu.

Ahmed efendinin ruhu iç bir zaman bu kadar kederle, accılıkla kaplanmamıştı... O, bu adamle yürüdüğü dakikalarda karşısında yalnız Seidmuhammedin degil, bütün kı- rımtatların varlığını, sağlığını öldiren, kömen bir azrail kanadının kara kölgelerini körüyordu... Onuñ yüregi merametle coşmuş, közleri yaşlanmış, dili kemiklenmiş, çengesi kilidlenmişti... Oña Seidmuhammed ağanın yolundan kitmek yoruk idise de, o acele adımlarile ondan ayrıldı, uzaklaştı. O, köye kelinceye kadar yavaş-yavaş yükselen ayın nurlu saçakları arasında bizim sağlığımızı kömen, seadetimizin ayatı olsun, yaşatmayan düşmanı düşünüyor ve evine keldiği zaman, ümitsizlikle ezilen fikrinden kederlerle titreyen kalbinden, matemle örtülen ruhundan şu suali soruyordu:

Er karanlık bir nurle aydınlandığı alda, aceba-aceba, bizim matemli, kederli siya közyaşlı, karanlık ömrümüz iç bir nur, iç bir şavle ile nurlanmayacak, yaldızlanmayacak mı?..

* * *

Ahmed efendi bir kün mektebin bağçasındaki yüksek ceviz ağacının dibindeki iskamide oturuyor. Vucudundaki yorgunluklarını, zametlerini taze avadan serpilen yengil yellere kömmek isteyordu... Balaları üylelik bir saat kadar raatlanıyor, mektebe yakın bir bağçede oynuyor, bağırsıyorlar...

Ahmed efendi yalnız sessiz bulunduğu yüksek tepelikten uzaklara, denize, atta denizden daa uzaklara az-az seçilen yokluklara bakıp düşünüyordu... O, bu durgun, bu sakin ömrünü iç bir şeye bozdurmak istemeyordu.

22

O, yüksek direkli bala bağçasını, uyuyan denizde bir vapurın taya-taya ilerilediğini körse de, onu közleriyle yollatmayı arzu itmeyor... O, er şeyi unutmak, iç bir şeyi körmek isteyor ve közlerini vapurdan, denizden, bütün ömürden, insanlardan uzaklara bakmaya zorlayor ve onları yokluğa sürekleyordu...

Neçünmi?..

Çünkü artık o, er yerde, er şeyde ayatı canlandıran er kölgede bir gam, bir felâket, bir matem izi körüyor, yahtut da er kalbini, er ruhun közyaşıle boğuldıklarına, solduklarına inanıyor...

O, Emine ingenin sevimli güzelliğini, mesut ömrünün ne kadar merametsizlikle, aram zevklarle soldurıldığını bütün ruhule anlamaya çalıştığından beri onun közlerinde bütün-bütün tatar halkının zeerli kara künleri canlanıyor, onun fikrini bu raatsızlığı doğuran sebep oğraştırıyor... Artık onun bu gamlı, bu kederli mesele ile fikri degil, ruhu da yorulmuştu... Onuñçün o, bugün bu ağaç dibinde birisini körmek, er şeyini unutmak isteyordu..

O, yarım saat kadar orada oturmamıştı. Bir kadının yumşak, sıcak, cansız sesi onun dalgın közlerini uyandırdı... Bu kadın Emine inge idi... Onuñ çırayı biraz daa solmuş ve közleri biraz daa derinliklere saklanmış, onların çevrelerindeki kara alğa biraz daa kararışmış, sesi biraz daa yumşaklıkla titremeye başlamıştı...

Emine inge Ahmed efendiye köyde oca parası toplayanlardan ağlamaya kelmışti. Onuñ kocası üç-dört aydan beri mektebe katnayan balaların aylıklarını vermemişti. Onları zorlayor, oña bu aftada para vermezse, balaları mektebe bırakmayacaklarını söylemişlerdi... Emine inge Ahmed efendinin merametine sığınmaya kelmışti...

O, Ahmed efendiden onların tütünlerini satılmasına kadar beklemesini ve para toplayanlara onuñ balalarının da aylıklarını kendisinin aldığını söylemesini rica itmişti...

Ahmed efendi evelleri bu kadını cailligin, merametsizliğin yahtut bunlardan da büyük bir duşman olan - sevgisizliğin, saygısızlığın bir kurbanı diye acıyordu. Fakat bugün onun bu kadar yoksuzlukla, horlukla çektiği alda, balalarının caillikten kurtulmalarını azaçık olsun, okuma-yazma öğretmelerini candan isteyup, oña titreyen, yumşak sesile yalvardığını dinledikten soñ, onu bütün ruhule sevmişti...

Bu kadının kittikçe yumşayan, yumşadıkça ruha, yürege işleyen sesi Ahmed efendinin ruhunun tınçlığını tamamilen bozdu... O, yavaşlıkla söylenilen sözler onun ruhunda denizde körülen vapurın serptiği yengil tebrenmeler gibi degil,

23

yükseldikçe, beyaz köpükler saçan arslan iniltileyle gürleyen furtunalar saçmışlardı. O, Emine ingenin istediğini bir sözsüz kabul itti, fakat o, buña razı olamayordu. O, Emine ingenin soldurılmış ruhunu, ümitsizlendirilmiş kalbini ohşamak, teselli etmek isteyordu... O, Emineye şu sözleri söylemişti:

- Men sizin, siz tatar kadınlarının, keçirdiğiniz felâketli, matemli kara ömür öğünde çok düşündim, çok kederlendim. Sizler sizin ömrünüzü çürüten, emellerinizi öldiren öyle bir duşmanın kurbanlarısınız ki, onun ardından bağıra-çağıra lânet akkına bile malik degil- sizin. Sizin o merametsiz, o melun duşmanız bu memlekette, bu musulman dünyasında o kadar kaviy, onun dostu o kadar çok ki, sizlere onun adını bile söyletmeyurlar... Mollalar, aciler, şeyhler, ağalar - bütün halk o sizin duşmanlar öğünde egiliyor, onu sayıyorlar.

Sizin soldurulan güzelliklerinizden ezile-ezile dökülen közyaşlarınızdan, çürütile-çürütile kömülen yaş vucutlarınızdan birisi onların duygularını coşturmayor, merametlerini arttırmayor, birisi bu bitmez-tükenmez cinayetleri onlara düşün demiyor ve onları er kabaatı, er fenalığı, er

adiyligi “kader”e yüklemekten vazgeçmeyur. Bir takımı adet, bir takımı kör dincilik dostu olup, o sizin büyük duşmanlarıñızın tarafdarı oluyurlar. O bütün güzelliikleri solduran, bütün varlıkları savurtan, kadınlığın ömrünü kara matemlerle örten şeytan yürekli, kanlı tırnaklı duşman - sevgisizlik, duygusuzlıktır. O Seidmuhammed ağa sizi sevseydi, iç sizin o güzelliğiñizi, nazik ruhuñızı, duygulu kalbinizi incıtmaya, ezmeye kalkıştırmıdı?! Oña merametsizlikle sizin melekliğiñize karşı yumruk sallatan, sizin ince, yumşak sesiñizi kattı, ezici davuşlarıle boğan, oña sizi düşündürtmeyen, saydırtmayan, oña malıñızı-mülküñizi yok ittiren şey de ancak o duşmandır. Eger o bağçalarıñızı, bağlarıñızı seve bilseydi, onlar yanında oturmakta, onları düzeltmekten, güzelleştirmekten zevklansaydı, ruhule onlara azacıık olsun bağlansaydı, aceba, onların satılacaklarını düşünip artkaç masraflardan sakınmazmıdı?... Ebet, tatarı melekler kadar yumşak ruhlu, huriyeler kadar dülber çıraylı kadınlarından ayırıp da şeerlerde bir takım soğuk, marazlı kokuşların eteklerine sarılıp dertleten, onlara güzellik ve zenginlik hazinesi olan mallarını-mülklerini unuttıran şey - onların sevememeleridir. Er şeyni yok iden, er sağığı çürüten, er güzelliğı solduran duşman -sevgisizlik, duygusuzlıktır.

24

Ebet, bugüññ tatarları ne kadar sevemeyerek, ne kadar bütün ruhlarıle ailelerini, mallarını, atta kendi “men”liklerini sevemeyerek, er kün biraz daa er şeyniñ öksüzi oluyur- larse, tatar kadınları da o kadar sevilmediklerini, sayılmadıklarını, atta düşünilmediklerini duya-duya er añ biraz daa güzelliıklarını, sağıklarını közyaşlarıle kefinleyur... Ne yapmalı?... Belki, zaman kelir, bu matemler ögünde incınanlar, kederlenenler, ağlayanlar çoklaşır da, niayet, tatarlar da bu er şeyni kömdiren duşmanı öldirir, kömer, ayatlarından silerler... Ve bizim memleketimizde de seadetler, sevinçler saçan sevgi küneşi doğar, bizler de küler, bizim kadınlarımız da seadetle, tazelikle, türkülerle yaşarlar...

Emine inge artık suvuıklıkke bu sözleri diñleyemeyurdı. O sözlerden er birisi onuñ yüregini coşturıyurdı... Onuñ közlerinde yine közyaşları kabarıyur, diriliyurdı.

- Ebet, ebet, Añmed efendi, benim malım-mülküm, boynumdaki altunlarım, sağığım, tazeligim - er şeyim meni sevmeyen bir adamın yañut da sevgiyi duymayan bir yüregın aram zevklı ömrüñiñ kurbanı oldular, bir daa ele keçmeyecek kibi uzaklara uçtular. Yoklukların derinliklerine kömüldiler, faķat meni onların birisi candan ruhumın, kalbimin derinliklerinden coşturıp ağlatmayur... Menim ancak bir şey kalbimi tırnaklayur, varlığımı soldurıyur ki, o da benim sevilmedigim, benim kadınlığımmın sayılmadığıdır... Men çektiğim horluğı, yoksuzlığı, aksızlığı, zulumu - epsini-epsini unuta bilir, o matemli yaşayışımmı tamamilde ömrümden silüp ata bilir, er şeye, er zorluğa sevmeyüp katlana bilirdim. Eger meni acısaydılar, benim kadınlığımmı ürmle karşılasa, maña iç olmazsa sıcak közle bakısaydılar...

Ebet, Añmed efendi, bir kadın güzelliğini, ömrünü, malını eline teslim ittiğı erkekten ancak bir şey ister, o yaklaştığı kalpte ancak bir şey duymak ister ki, o da sevgidir. Maña yaşığımda bir yaş bir türk şairiniñ şu beytlerini yazmıştı. Men de onları miyimin eñ deren bir noķtasına yerleştirmiştım:

Yaşamak çünki, bence, sevmektir...

Aşķa yükselmeyen zavallı hayat

Ne sefilân, ne bir sürünmektir...

Bu sözler tamamilde kadınlığın ruhuñiñ dilidir. Aşķ kadınsız, kadın aşķsız yaşayamaz. Er aşķle titreyen bir kalpte bir kadın sıması ve er matemle baķan kadın közlerinde bir aşķ kölgesi titreyerek yaşar... Bir kadın er şeye katlanır, er şeyle cenkleşir, er aksızlığa boyun eger... Faķat

25

iç bir kadın sevgisiz seadetle yaşayamaz, çünki aşķ kadınıñıñ avasıdır. O, onsuz eñ zengin saraylarda bile solar, eñ sevgili cennetlerde bile irir, kömülir.

Ebet, kim bilir, belki, men saraylarda raatlıkke, zevkle yaşasaydım da, tamamilde mesut olamayacaktım. Faķat men ruhumın tamamilde seadetle nurlanması ümidini çoktan Kara deñizin dalğalarına kömdim... Men kadınlığımmın değıl, ancak insanlığımmın aķkını kıocamdan bekledim. Men sevdiğim kadar olsun, sevilmek yañut da ondan da ziyade sayılmamı, acınmamı aradım. Faķat men kadınlığımmın değıl, insanlığımmın aķkı olan inceliğı, şefķatı, yumşaklığı, merameti bile ömrümdde bulamadım...

Ahmed efendi bu coşmuş yanık ruhlu Emine ingeniñ eñ gizli bir duyğusına da dokundu. Onuñ ruhuñuñ eñ acındığı yarasını da tırnaqladı ve oña:

- Emine inge, musaade itseñiz, sizden bir şey sormak isteyurım... - diyerek, onuñ nasıl olup da Türkiyeden beytlerle işlenmiş mektüpler aldığını ve onları nasıl olup da unutmadığını sordu.

Emine ingeniñ yüzünü ince bir penbelik örtti. Onuñ közleri bir parça daa yıldıramaya başladı... Kaşları çatıldı. Keniş mañlayı katmerlendi. Yavaş-yavaş dudakları titremeye ve kittikçe dumanlanan közlerinde yine bir kaç damla közyaşları yuvarlana-yuvarlana toplanmaya başladılar. Emine inge biraz raatlandıktan soñ, kesik nefesler alup:

- Siz benim ömrümde dilimden kendimin bile işitmedigim bir şeyi diñlemek, benim kalbimin eñ gizli bir sırnı öğrenmek isteyursıñız... Men sizin bizim ömrümüzçün candan incındığını, atta onuñ matemleri karşısında ağladığını kördikten soñ, size onu söylemeye razı oluyurım - dedi.

Köyümüzün Türkiyeye köçen imamınıñ oğlu Veli meni sevmiştı... Men de ruhumda oña bir sıcaklık duyuyurdım. Men ruhumun Veliye olan bu yakınlığını onuñ iri közlerinden, kara kaşlarından, ince mıyıklarından ziyade, tabiatınıñ yumşaklığından, oğşayıcı sözlerinden, nazık ruhlığından doğduğuna inanıyurım... O, İstanbulda rüşdiye mektebini bitirup keldikten soñ, babası onu medreseye kirmek istemedigi için artık okumaya yollamamıştı...

O, bir kaç yıl köyde yaşasa da, halklardan uzaklarda dolaşır, çok zamanlar iki-üç yaşlarındaki bir kardaşınıñ elinden tutup, evleri öğündeki bağçada kezinirdi...

Yazda o, bağ-bağçalarından ayrılmaz, direklerin salkınlarında oturur ve yengil-yengil serinlikler ile feralanıp kitabını okuyurdu. Men bir yaz küñü, on yedi yaşlarımda olduğım zaman anamle bağçamıza kittigimizde, onu bağçalarında di

26

reklerin arasında kezinirdi zaman körmüştim. O küñü, bilmem neden, benim sık-sık uran yüregimde yengil-serin bir sıcaklık yayıldı. Bilmem neden, men onuñ yalıñız sessiz, şamatasız bağçanıñ yeşillikleri arasında elindeki çiçeklerini merametle, nazıklıkla koklaya-koklaya kezinmesini unutmamıştım... Men onu nazık vucudlu, yumşak kanadlı, parlak renkli köbeleklerle beñzetiyur ve onuñ er kesle nazıklıkla, yumşaklıkla körüşmesini, er şeyi merametle yavaşlıkla karşılaşmasını er kün biraz daa seveyurdım... Fakat buña aşk demek mümkünmi?.. Bilmeyurım.

Men onu düşüniyur, saatlerle deñize bakarak, onu közlerim öğüne ketirmekten ve onuñ mektüplerini er kün, er saat tekrar-tekrar okumaktan zevklanıyurdım.

O, Kırımdan kittikleriniñ ikinci yılı Kırıma sılaya ve babasınıñ miyinde kalan alacaklarını toplamaya kelmıştı... O vakıt biz onuñle uzaktan er kün körüşsek de, yakından ancak benim toplamın evinde on dakika kadar beraber kala bilmiştik. O zaman o, maña İstanbuldan çevresi ince, beyaz, parlak mıncaklarla işlenmiş büyükçe bir boyun altını ketirmişti. Men de oña bir bala ile çevrelerinde renkli ipeklerle işledigim “Ümid” sözü yazılı bir beyaz ipek yavluğ yollamıştım. Bir yıl soñ, o, soñki mektübünde koleradan hastalandığını ve ömründen korkıldığını bildiriyurdu. O mektübünde sözlerini şu satırlarla bitirmişti:

“Men, benim ruhumu toprakların derinliklerinde de ısıtacak, sevindirecek bir kelimeyi yaşıdan o sevimli yavluğı benimle beraber kömmelerini vasiyet idecegim. Men onsuz yaşamak degil, çürümek bile istemiyurım. O ümidli yavluğ benimle, benim kemiklerimle çürürken, benim ümitsiz, öksüz sevgim ruhumle uçarak, kökten suvuğ kabrime sıcak közyaşları serpeceklerdir!..”.

O mektüpten soñ çoğa varmadan onuñ öldigi işidildi. Maña, benim Veliye olan ruhumun sıcaklığından, ancak o altın kalmıştı. Men onuñ sevgisini ne kadar sevip kızlığımda kalbimin derinliklerinde yaşıdıyursem, onuñ bahşışını da kalbim üzerinde taşıyurdım... Men onuñ meni yaşıdan, sevindiren bir dua olduğuna inanıyur ve onsuz yaşayamayacağıma, çarpunacağıma da inanıyurdım... Zaman benim er şeyimi irittikten soñ, men o altını büyük kızçığımın bayramlığı yapmıştım. Men kızçığımın bir şaysız, bir altunsız zengin kızları yanında horlanmasına katlanamayurdım. Men o yaşlardaki kızçığın o yoksuzlıktan ne kadar incınacağını bilirdim. Men o yaşlarımdaki iki altunlarıma bakup ne kadar zevklanır, kibirlenirdim! Men onların benim güzelliğimi arttırdıklarına inanıyur ve onları güzelliğim kadar seviyurdım... İşte, o oraza kızımın babası

27

kâğıt oynayup zenginleşmekçün o altını arkadaşım benim sakladığım sağandan alup satmıştı... Onu añladığım zaman, men yıldırımle vurulmuşım! Deli kadar yüreklenmişim... Onuñ

üstüne yürüdüm. O, altını kaç ve kime sattığını soradım. Men oña o vakte kadar er şeyimi yok ittiği alda, iç bir ses çıkarmamış, oña iç bir vakt karşı kelmemiştım. Onuñ er zaman accı sözlerini, kaba muamelelerini yumşaklıkla karşılar ve er aksızlığa: “Ne yapayık, Allahañtan” - dep boyun egerdim.

O, benim bu defaki bağırma, kızarma, ağlama şaşmıştı... Kekeleye-kekeleye... tükâncıya on beş rubleye sattığını söyledi... Men onu aña-añlamaz acı ağanın evine kittim ve oña ölümligimiz diye sakladığım beş altunımı yigirmi kümüşe sattım. Menim ruhum o dakikada ağladığı kadar da seviniyordu... Men yoksuzlıkla o acının kapısına varmaktan ne kadar sıkılısam, ezilsem, o kadar da ömrümün eñ kıymetli altununu kırtaracağımı, bayramda kızığımı onsuz da kıldırmayacağımı düşünip, ümidlenip seviniyordım.

Ahmed efendi dayanmadan:

- Ebet, ebet! Sizin o zamanki közyaşlarıñızda kederle sevinç, felâketle seadet birlikte yaşıyurdılar... Sizin o zamanki közyaşlarıñızda karanlıkla nur bir arada yaldızlanıyor, onlardaki bu zıdlıkta “şiiir” canlanıyordu...

Men alâ o közyaşlarını unudamadım. Bundan soñ onları ağıdan sebebi tamamilde öğrendikten soñ, bilmem ki, onları nasıl-nasıl unuttım...

Saat altıyı çalıyor, Ahmed efendinin yardımcısı balları çağırıyor, erkek balalar oynaş-oynaş, kuvalaş-kuvalaş, kızlar ise, onların arkasından yavaş-yavaş mektebe ilerleyurlar...

Ahmed efendi Emine ingeyi kapudan yollattığı zaman, karşudan onuñ kızının elindeki çiçekleri kıkılaya-kıkılaya kederli ve meyus sımase mektebe keldiğini kordi ve kendi kendisine şu suali verdi:

Aceba, bu çiçek de duygusuz bir yüreğin, sevgisiz, saygısız bir ruhun, merametsiz parmaklarıyla kırılacak, ezilecek, ve bu da matemli, tikenli bir ömrün dalgaları arasında cenkleşerek, kendisinin güzelliği, penbeliği kadar da ruhunun sevinçlerini, seadetlerini yokluğa kömecek, közyaşlarını akıtarak solacak mı?..

28

CIN MAMBET

(Henrik Şinkeviçin “Muzıkacı Yanko”sına ebediy ürmle)

I

Er dakika kalınlığı, kabalığı artan duman, koyu ve bütün körünüşi boşluğa kefinleyur, er saniye inceliği artan yağmur er şeyniñ derinliklerine kiriyor, attı eski caminiñ yıkık divarları arasındaki kuş yuvalarını bile ıslatıyordu.

Bu yigirmi beş-otuz evlik köy bütün cemaatin tuvarları, atları, koyunları, kuşlarıyla öyle bir uykuya dalmış, bu yıldızsız, ıssız geceyi o kadar tınlıkla, sessizlikle keçiriyurlardı ki...

Saba yaklaştıkça duman ziyadeleniyor, ağırlık artıyor, yağmur serpintileri ve onların fısıltıları kittikçe azalıyor.

Bu boş duman dünyasının tınlığı, ağırlığı, karanlığı arasında bütün köy cansızlıkla yuklarken, Mennannın köyün çetinde tobanle örtülü alçak eviniñ küçük penceresinden cansız bir yarığın titrek nurları dumanle cenkleşerek, küçük bir daireye yayılmağa başladı.

Oraya sık adımları, kesik nefesleri, uçkun beñizlerle köyün kart ebeanasile Mennannın kaynanası kirdiler. Bir saat soñra köyün tınlığına, cansızlığına, sessiz, areketsiz bir er bala da koşıldı. Fakat onlar ne balanın, ne de anasının sabağa çıkacaklarına köz kestiremediklerinden, onların vucutlarından ziyade ruhlarının raatlığını azırlamağa karar verdiler.

Onlardan birisi balanın kittikçe ağargan, süt kibi beyaz yüzüne, digeri anası Şerifenin sararan, kerbarlaşan çirayına bakarak, yaşlanan közlerle Kuran-ı-Kerimden ezberlerinde olan süreleri okumaya başladılar.

Kartların közleri kittikçe köyü kaplayan dumandan daa kalın, daa kara bir bulutle örtülüyor, Mennannın penceresindeki titrek yarıkse, er aña bir parça daa diriliyor, yükseliyordu. Şerife ingenin çirayının sararıtısı, nefeslerinin sıcaklığı, dudaklarının tepmesi, kalbiniñ kesik

29

uruşlarının sıklaşması, ağırlıkla yükselen köküsünün uruluşu kuşların kanatları kibi, çırpınması būs-bütün artmıştı. Anası, onuñ ağarmağa başlayan dudığına zemzemlenmiş pamuk kötürirken, ebeana raftaki eski basma Kuran-ı- Kerimi aldı ve onuñ yırtılmış, kıparılmış saifelerini artık ince parmaklarıyla karıştırı-karıştırı “Yasin-i Şerif” süresini buldu. Közlüklerini takarak, ve lampanın

fitilini biraz daa yükselterek, okumaya ve okudukça cansızlaşan Şerife köksünün derinliğinden yükselttiği nefeslerinin yengil-yengil ellerini üflemeye başladı.

O, “Allah kelâmı”nı kötüren nefeslerinin Azrailin kattılığını yumşatacağına, suvuçlığını eksilteceğine iman iden ve ancak onu dileyen kartana o nefeslerle hastaya sağlık, onun buzlayan kanına sıcaklık, kararar közüne aydınlık serptigini aklından bile geçirmiyordu. O, altmış sekiz yaşındaki kartlığına, tecribesine inanıyor, bu kadar cansızlaşan soguyan uzaklara ve yokluklara kergin közlerle bakan hasta yolculuğına kanıyor ve fikrinden dağlar-taşlar, topraklar ne vakit canlansalar, ayaklansalar, o vakıtta Şerife dirilir, dillenir diyordu. O, hastanın yaşamasını ümit degil, onun bu dünyada beş-on dakikalık musafirliğine kanarak dindar ruhunun bütün saflığıle Allahın ona hayırlı yolculuk nasip itmesini, onu imandan ayırmamasını dileyordu.

Dünyada aklın yetmediğı, tecrübeyi kestiremediğı vakıalar ne kadar çokse, fikrin tasarlamasından korktuğı ümidlerin canlanması da o kadar az degildir.

Kim akşam o bütün ağırlığıle, kibirile, saltanatıle kurulmuş ağır dumaña bakarken, bugün birden bu kadar kızgın, sıcak saçaklı bir küneşin ısıtacağını, er yeri, atta caminiñ yıkık divarları arasındaki kuş yuvalarını bile kurutacağını ümit itmişti?!

Kim akşamki karanlığa, yıldızsız boşluğa bakarken, bugün kökün bu kadar lekesiz, bu kadar nurlu olabileceğini aklından geçirmişti?!

Kim akşam er şeyni ezen susturan, yoran, atta kuşların kanadlarına bile ağırlıklar asan, onların oynak dillerini bile kemikleten, atların, tuvarların, koyların bile ayaklarını buğavlayan ağırlığın bugün er şeyden silineceğini ve bugün er kesin bu kadar yengillikle canlanacağını hatırına ketirmişti?!...

Ebet, bugün er şey küliyor, çınlayur, bütün köy şeñleniyor, atta Akmbabetin küçük kara közleri bile aylanıyor, onun küçük dudakları bile oynuyor, onun titrek ince sesi bile işidiliyordu.

Anasının çirayında da bugün ince bir kızarıntı dalgalanıyor, onun közlerinin de nuru artıyor, onun iniltile

30

ri de bugün daa siyreklikle, daa yengillikle işidiliyordu. Bütün tabiatlar şeñlikle, sevinçle küldiğı cuma künü kart imam dünyadan ziyade mezara bakarak doğan cansız balaya ad veriyordu, ve ... köyü cemaatının doğum defterine: “Mennan ve zevcei-meşruası Şerife neslinden muharremin 18-nde bir er bala dünyaya keldi ve kendisine Akmbabet adını verdim” diye kayd itti.

Mennan Akmbabete bakarken, bunun kendisine nasıl yardımcı olabileceğini düşünerek, başını sallayur, imam da cemaatnın bu yeñi filiziniñ küçük boranlara, yengil ayazlara bile dayanamadan solacağına, kırılacağına inanıyor ve sıcak kavestinden yükselen dumanlara bağa-bağa, ona hayırlı sağlıklar, uzun ömürler dileyurdu.

Allanın ikmeti ümitsiz Akmbabet hastacanlığına, arıklığına bakmadan yaşadı. Ebet, çok hastalıklar çekti, çok ağır dakikalar geçirdi, az yaşasa da, çok çekmişti, lâkin yaşadı...

Akmbabet yeñi namını, “Cın” lağabını, pek kolaylıkla kazanmıştı!

Bir oraza künü yatsı vaktında köyü, ince ve yüksek sestten yükselen ezan çınlatıyordu. Er kes bu yeñi musafiri tanımak isteyur, atta bazı kartlar onu sıylamay bile gönüllerinden geçiriyurlardı... Camiye, daa doğrusı ağaniñ evinde ayrılmış bölmeye, kelenler, orada yeñi, yabancı bir sına bulacaklarına inanıyor ve er kes minarenden yañut öğündeki tepecikte bir-biri arasına koyulmuş iki büyük taştan inerek camiye kekeceğini bekleyurdılar.

Lâkin onların sabırsızlaşan közleri camideki balalara koşulan Akmbabetten başka iç bir kimseniñ camiye kirdiğini körmediler. On beş-yigirmi kişilik cemaat namazdan soñ, bu gice ezan okuyanı araştırıyor. O incelikle, sakıtlıkla, yumşaklıkla titreye-titrete yükselen sesin saibini körmek, uzun yıllardan beri kartların ruhlarının duymadıkları o sevinci o kün onlara serpen genci sevmek isteyurlar.

Lâkin o, kimdi? Nereye sinmişti? Onu köyde yalnız bir kadın tanıyurdu ki, o da Şerife inge idi. O, o sesin saibini çoktan biliyurdu. Çünkü o, ona er kesten yakındı. O, o sesi Akmbabetniñ hastalığına ağır dakikalarında az işitmemişti!

İrtesi kün yatsıda köyü biraz daa dirilikle yine o akşamki yumşak ses sarsıyor ve er dile kendisiyle beraber “Allah, Allah” dedirtiyurdu. Bu sefer meraklanan halklar, ezan okuyanı tanıması ve atta tutmasıçün minareye bir yaş yolladılar.

Akmambet muvaffakiyetle, sevinçle iri taşlardan tırmalanarak, asılarak tüşerken, karanlıkta bir kavii el kendisini tamam belinden tutmuştu. O dakikada o, ne kadar korkmuş, nasıl abdıramış, onun küçük kalbi ne kadar tezlikle, ne kadar kuvvetle vurmaya başlamıştı!

31

Onu er şeyden evel yañıldıđı korkutuyordu. Lâkin o, bir aydan beri o taşların dibine kelüp imamı dinlemiş ve er seferinde imamle ezanı tekrarlamış ve ikinci aftası bile imamdan evel ne söyleneceğini yavaştan fısıldamağa başlamıştı. İki aftadır bir kerecik olsun, yañılmamıştı... O, ezanı biliyor ve bildigine iman idi yurdu. Burada nasıl şaşırmıştı? O, kavii kollar arasında bir kuş gibi, titreye-titreye camiye kötürülirken, ezanı tekrar itmeni ve onun er sözünü minarede okudığını hatırlamıştı. O alda neden-neden bu adam onu apansızdan merametsizlikle tutmuştu?

Halklar sekiz yaşındaki küçük, arık vucudile kendisini kötüren adamın kolları arasında ağarmış çirayı, yaşlanmış közlerle, titreyerek camiye kiren Akmambeti kördikleri zaman, bütün manasıyla şaşmış ve bir-iki dakika başlarını sallamıştılar.

Kart imam o dakikada şeñ sımasıle: “Akmambet degil, Cın Mambet!”. - demişti... İşte, bu iki ad bir-iki ay keçmeden, Akmambetin anasından başka, er kese, atta babasına bile, eskisini unutturmuştu.

O kün namazdan soñ, imam Akmambetin başını sıypap, eline bir beş kapık tutturdise de, o vaķia, o dakikadaki korku Cın Mambetin yüreginden silinmemişti. O, artık bütün halktan uzaklarda, kendi dünyasında yaşıyor. Çöller ortasında yalnız o er kesin, er şeyin ezan okudığına inanıyor ve onu kendisiçün de bir vazife tanıyor.

Karğaların eski caminiñ yıkık divarları üstünden kökke bakarak ötmelerini, horazların ezan vaķtı sesleriniñ bütün kuvetile bağırmağını, ruzğârların derinlerden yükselen inlemeleri, çöllerin ağırlıkla kökü keçirmeleri, kuyuların, atta “Canlı-Taş”ın tınılıkları ezan degil de, ne idi? Cın Mambetin fikri er kün bir parça daa namaz ve namaz kılanların dudak oynatmaları oğraştırıyordu. Bu ne demekti? Onlar kimle laf idi yurdılar?

O, bir kün korka-korka anasından namazı soramıştı. O, Cın Mambetin yüzlerce sualleri arasında musulmanların namaz kılarak Allaħa ibadet ittiklerini ve namazda Kuran okuduklarını söyledi.

Namaz, Kuran, Okuv... İşte, Cın Mambet bu sözleri ańlamak isteyur, saatlerle düşünüyordu. O, bir namaz künü kartanasınıñ elini öpmeye vardığı zaman, onun bir şeyle dudaklarını oynattıklarını körmüşti. O, ocaķ başında azırlanan pekmezli katlamasını aşarken, kartanasınıñ ne yaptığını düşünüyordu... O da namaz kılanlar gibi, etrafına bakınıyor, laf itmeyur, onun da dudakları oynayurdu... demek o da okuyurdu, lâkin ne?

32

Süresini bitirip közlükleri dibinden torunına baķan kart, o büyük saygıle, yumşaklıkle, yavaşlıkle yanında oturan Cın Mambeti o kadar sevmiş, onun küçük kara közlerinden o kadar sıcaklıkle öpmüşti ki, ya o, daa onun fikriniñ ne ile oğraştığını bilseydi, kim bilir, o küçük kalbi nelerle sevindirirdi.

Kartana kalın, uzun eski Kuranı kendisi öptükten, Cın Mambete de öptürdikten soñ, rafa koymuştu. Cın Mambet raftan ayrılmayan közlerle kartanasından onun ne olduğunu soramıştı. Kartanası onun Kuran olduğunu söyledise de, Cın Mambet buña da razı olmayur, Kurannıñ ne olduğunu ańlamak isteyurdu. O, oğlum, büyük Allaħın sözüdür - dedi. Cın Mambet büyük bir korku, ağır bir yavaşlıkle, yüksek bir saygıle “Allaħ” sözü, “Allaħ, Allaħ” diye söyleniyurdu.

Kartanası oña Allaħın canlıyı-cansızı, varı-yoku yarattığını ve epsini istedigide yok idebileceğini, er şeyi kördüğünü, işittüğünü, er yerde, er zaman bulunduğunu söyledi. “Ve daa çok soramak, araştırmak, oğlum, ne saña, ne de maña tüşmez. Bundan ötesini medreselerde yüzlerce kitap bitirenler bilirler” dedi.

Cın Mambet bu künden başlap arayıcı fikriniñ raatsızlıkle, ruħunıñ bütün sofulukle, küçük kolundaki er şeyni yok idebilene olan korkusıla kartanasına katnamağa başladı. Kartana ömründe iki ay kadar zevkli, sevinçli bir kün yaşamamıştı.

Torunınıñ şaşılacak bir kolaylıkle elifbeyi öğrenmesi, eceyi sökmesi, süreleri yañışsız okuması, atta ezberlemesi, onun kart ve dindar ruħunu ne kadar-ne kadar sevindiriyurdu!

Bu mektepsiz, ocasız köyde kendisine yas okuyacak dili azırlaması, onu közüle körmesi onun için az şeref, küçük seadetmi idi?

Dünyada seadetler, sevinçler kadar ömürsüz ne var, onlar kadar kolaylıklı, açılmadan solan, kıoklanmadan kuruyan angi çiçek var?..

Ƙartana apansızdan bir yürek çarpıntısıyla öldi, ve öksüz Cın Mambet közyaşlarını silerek, kıartanasının evinden, fikrine, ruhuna raatlık serpen mektepten uzaklaştı... Artık Cın Mambet ömründe bir iş, bir vazife tanıyurdu ki, o da kıartanasının mezarı başında ezberlediği süreleri okumaktı. O, artık büyüklerin akıllarından suvuıklıkla keçirdikleri ölümler dünyasını seviyor. Olarının tınclığında saatlerle okuyur ve sebebini anlamadan ellerile yüzünü sıypayarak evlerine döniyurdu...

33

II

Cın Mambet beş-on afta degil, aylarla er künniñ suvuıkları, boranları, yağmurları arasında eskiden kıalan büyük mezar taşlarının parçaları üstünde titreyen vucudile, kıızaran küçük kıulaqlarile, raatlıkla uran kıalbile bir kaç kereler ezberlediği süreleri tekrarlamış ve orada ne kadar közyaş silmişti.

Cın Mambetin köyle iç bir yakınlığı yoktı. O, iç bir bala ile tanışmamış, birisile sevişmemişti.

Kim bilir, belki, onun bu yalıñızlığı er şeyden ziyade mezarlıkta keçirdiği saatlerin uzamasına, evlerindeki köşede Kıuran kıarşusunda sallanarak yaşadığı dakikaların artmasına sebep olmuştır?...

Onu bütün köyde yakından bilen, ona sıcaklıkla kıakan ancak bir kıadın vardı ki, o da anası Şerife inge idi.

O, beşiginde bile külmeyen balasının ömrünü bir türlü anlamıyordu! Ne bu balanın fikrini arıyor, ruhunu manalandırıyor, kıalbini böyle imanlandırıyor? Ne onu dirilerden ziyade ölümlere bağlıyor? Ne onu saatlerle Kıuran üstünde sallanmaştan, onu ezberlemekten zevkılandırıyor? Anası “kendisile egleniyor, zevkılanıyor” diye ümit ittiği bir küçük tayı babasına yalvarıp sattırmamış, Cın Mambete bağışlatmıştı. Lâkin o, tayını sevse de, biñde bir bile onu minip sıçratmayı aklından keçirmiyordu. O, ömürde o kadar esaslı fikirlerle meşğuldi ki...

Niayet, hastacan Cın Mambet hastalandı. O, ölümler dünyasının zevkılığında titrerken, cigerlerini üşüttü. Onun hastalığının ilk aftası aman er kün evlerinde ölüm tedarigi körüliyurdu. Lâkin Cın Mambet etraftakilerinin bu ümitsizliğini de boşa çıkardı. İki afta soñ, o kısa öksürikleri arasında yavaşlıkla kıalkan uzun kırpıklerle ağırlıkla çevrilen dalğın kıara közlerle sabırlı adımlarile ev içinde kezınmege başladı.

İki buçuğ ay soñra Cın Mambet babasının arabası üstünde sarsıla-sarsıla, şeñ sımasıle, şaşan közlerle kenış denize, kıaba dağlara, yüksek kıayalara kıa-kıa, yalı boyunda ilerileyurdu.

Onlar ilk baari yalıda dağların zümrütleşen yeşillikleri, deñizin kümüşleşen dalğaları kıarşısında, kıuşların canlanan ince türkülerini diñleyerek, kıarşılamak isteyen köylerinin saibi - bekin bazı şeylerini yalıdaki... Köyündeki köşküne kötüriyurdılar.

Bu köy ne kadar Cın Mambetinkilere beñzemiyordu! Burada ne kadar insan, ne kadar yüksek evler, ne kadar canlı yarıklar vardı! Epsinden de ziyade buradaki cami ne kadar

34

beyaz, ne kadar sevimli, ya onun minaresi ne kadar uzundu. Cın Mambet minareyi körür-körmez bütün ruhule orada ezan okumak istemişti. O, kaç kün, kaç kere onun kıaranlık merdivenleri üstünde yukarıdaki mazinle beraber ezan okumuştı. Lâkin o, yükselmek ve o yükseklikten er tarafa da közleyerek, dağların körülmeyen boşluklarına bile sesini etkizmek isteyurdu.

Niayet, Cın Mambet bir yatsı vaktında vapurların yarıklarile, ayın türlü saçaklarile, yıldızların elmaz kölgelerile yaldızlanmış deñize bütün kıoyulığıle uzaklardan büyük bir çiçek demeti alında canlanan dağa ve kıırmızı çıraylı sağ bir yigit gıururle bütün ruzğarlara köksünü açan büyük kıayalara kıa-kıa sesinin kıuvetile ve bütün aenkile Ezan yaydırıyurdu.

Ezandan soñ, onu kimse abdıratmamış, bilakis camideki köyün ocası, imamı onu közlerinden öpmüştiler, o dakikada o, ne kadar mesut, ne kadar bahtıyardı.

İrtesi kün Cın Mambet köy mektebine kelmişti, o burada er şeyden evel kıitaplara kıaşıyurdu, ebet, onlarla yıllarla yaşıyanlar ancak onun fikrini ezen, ruhunu oğraştıran anlaşılmaız suallerin tırnaklarından fikirlerini, ruhlarını kıurtara biliyurdılar. Ah, onlar o kadar - o kadar sıralar üstünde temiz rubaları, beyaz elleri, yüzlerle kıitapları kıarşısında sallananlar, ne kadar - ne kadar mesut insanlardı! O nurlu közler onların ruhlarına o kıitaplardan, kim bilir, er kün, er saat ne kadar seadet, ne kadar raatlık, ne kadar sevinç serpiyurdu.

O kün Cın Mambet bütün kün mektepte kalmıştı, köşkte onu kim közekecek, onu kim arayacak, kim kasevet virecekti? O kün o, ne kadar - ne kadar seviniyordu. O, mektepte er kesle sevişmiş, onların er birisinin kitaplarını karıştırmış, onlardaki yüzlerce resim karşısında düşünmüştü. Onuñ fikri bir türlü kaşkırın tırnakları arasında parçalanmış kızıyı unutmadı. Onuñle asıl uzlaşamıyordu. Kızının sürüden ayrıldığı için kaşkırına aş olmağa lâyık olduğunu söyleyurdılar. Lâkin o, o kızının cezalandırılacak kabaatını köremiyordu.

O, közleri bir karış ilerisini köremeyen, ayaklarını tayaşsız, kamçısız oynatmayan, yanında kart bir köpek bulunan sürü ile canlı ayaklarıyla sıçrayan, tiklenen başile uzaklara bakan oynak, nurlu közleriyle er şeyni seçen bir yaş kızının yaşamayacağına inanmayur. O, daa ileri kitererek, temelden bir sürüye bağlanmayı kabul itmeyur ve ona karşı isyan idiyordu.

35

Er kün er kes aynı taşlıklar arasında atlamağa, aynı bataklıktan suv içmeğe çalışan bir sürüye nasıl bağlanırlardı. O, bundan ne çıkar? - diyur. Bu o nurlu közleri, yaş ruhu, genç yüregi, yengil adımlarıyla yalnız başına uzaklarda sezdiği, sevimli otlığa kiten kızının parçalanmasını bir türlü kabul idemiyordu. O, bunu ballara degil, ocaya da söylemişti.

Ebet, sürüden ayrılmış, yalnız başına kitmiş. Ya ona kimse koşulmayur, onuñ kördüğünü kimse körmeyur, yahut da ona kavuşmayı onuñ kadar kimse dilemeyürse, o, ne yapmalıydı? Korkmalı ve istediğinin bütün güzelliğine, bütün sevimliliğine bakarak, kökü geçirmeli ve ancak umulmaz bir yeller sürünün o tarafa kitmesini (desteklemesini) beklemeliydi, degilmi? Ya o yel esmese? O kadar büyük istekle çırpınan kalp nasıl dayana bilecekti? O, iç bir kuvetin buğavsız ayakları, bağırsız kanadlarıyla, sevimli dileklerine doğru atılanları, uçanları cezalandırılmasını kabul idemeyur. O, yaşlı közleriyle kızucığı selâmlarken, merametsiz kaşkırına lânetler savırıyordu.

Fakat neden ne kitap, ne oca onuñ miyini, ruhunu tırnaklayan bu suallere cevap vermemiş, onu raatlandırmamışlardı.

İrtesi saba ballar arkalarında çantalarıyla mektebe kiterlerken, Cın Mambet babasının arabasından onlara uzaktan ruhunun en sıcak selâmlarını yollaya-yollaya uzaklaşıyordu. O, işte, bir aydır köylerinde yaşıyordu. Lâkin onuñ ruhu, fikri yalnız közleri öğünde canlanan o mektepteki sevimli kitaplar karşısında, o sıcak bakımlı ballar arasında titreyordu. Ah, Yarabbi o nasıl - nasıl onlara katıla bilecekti ? Onu ancak bu fikir, bu arzu, bu iman düşündürüyor, ondan uzaklığıyla gamlandırıyordu!

Evet, nasıl-nasıl Cın Mambet kitaplarla yaşaya bilecek ve onuñ fikri ne zaman onlardan umdiği cevaplarla onuñ tırmalanan ruhuna rahatlık sürecekti.

Onuñ bu büyük dileği, bu büyük arzusu evlerindeki ömrü, çaresizlikle titreyen ruhu duaya sarılmıştı.

O, artık mezarlığın taşları arasında buzlamaya (başlamış) yüregile, bükülmüş küçük başile, küçük kara közlerinde kabaran közyaşlarıyla, kökke doğru uzanan küçük ellerile, titreyen boğuk yumşak sesile “er şeynin Saibine” yüz sürüyor, ona yalvarıyor, ondan kendi dilile, kendi sözleriyle közlerine selbi minareli beyaz cami ve yüksek mektep, ve yüzlerce kitap vermesini dileyordu.

Artık Cın Mambet eski, yıkık caminin titreyen divarlarına, onuñ er kün bir parça daa iriyen, tuzlanan taşlarına bakarken, derin kökü geçiriyor ve onuñ güzelliğini nasıl

36

merametsiz kolnın soldurduğunu, onuñ beyazlığını nasıl hissiz yüregin kararttığını düşünüyor ve fikrinin bütün istidatı ile düşündüğü alda, insanların ruhlarının er yerden ziyade yengillikle, seadetle yaşaya bilecekleri o divarlar arasında bugün nasıl olup da gögercinlerin, kargaların saltanat sürdükleri, kanat kerdiklerini bir türlü anlamıyordu...

Bekin on beş dakika(hık) uzaktan bütün kaviyile köynin yıkıklığına hor bakan büyük, yüksek konağını yazlık temizlemek, eşyanın tozunı silmek için köy kadınları çağırılmıştı.

Bekin anası artkaç kadın-kızı odalara, sofalara ayırmış, epsine ayrı-ayrı işi köstermişti. Şerife ingeniñ çatına bekin musafir odasını temizlemek düşü. Orada kaçılacak yastıkların, minderlerin, silinecek pencere camının, divarlarda asılı ayetler yazılı levhaların isabı yoktu.

Cın Mambet bugün akşama kadar bekin konağında musafir olmuştu. Onları orada suvda pişmiş kartopla, karaca tatar ökmegile doyurmuş ve tatlı kara kave ile sıylamıştı. O kün Cın Mambeti er şeyden ziyade kitap şeklinde divarda altun işlemelerle süslenmiş bir kırmızı kap meraklandırmıştı. Onuñ yalvarmalarından kırtulamayan anası, büyük ihtiyatle o kabı alup içindeki Kuranı öperek açmıştı.

Ah, Yarabbi, o dakikada Cın Mambetin közleri ne kadar derin - derin merâkle açılıyor. Ne kadar parlak bir sevinçle yanayurdılar! O, o yıldızla yazılan saifelere onun ince renkli örneklerle işlenmiş çevrelerine süre başlarına, duraklarına, harekelerine bakıp doymayurdu. Bu Kuranı er şeyden ziyade sevmişti. O, iç bir kere anasına o kadar dikkatle bakmamış, oña o kadar sıcak ellerile sarılmamış, onun elini o kadar sevgile küçük yüregine basmamıştı.

O Kurandaki (yazıları) o, ne kadar tezlikle okuyur ve okudukları ne kadar kolaylıkla onun dimağına diziliyurdılar.

O, akşam üstü evlerine kitecekleri zaman, küçük bir odanın masası üstünde örnekli kumüş bir divit körmüşti. Bu yalıdaki balalarınkinden ne kadar güzel ve ne kadar sevgili idi?! Yalnız onun kurumuş merkekebi, kırılmış kalemi Cın Mambetnin canını sıkıyor, yüregini tırmalayurdu...

Bu künden soñ, Cın Mambetnin fikrini ancak bir arzu, bir karar yoruyurdu... Cuma künü keç vakit mezarlıktan kaytıyurken, onun közleri birden nurlanmış, yüzü külümsemiş, adımları sıklaşmıştı. Onun fikrinde tasarladığı (şeyler) kittikçe canlanıyor, kanadlanıyurdu...

37

Akşam yemeginden soñ, evlerinin ekmek dolabından gizlice yarım köşe ekmek alup, bir yavluğa bağladıktan, ahırlarındaki küçük tayını yügenlep arkasına bir çuval koyduktan soñ, bir daa evlerine kirerek, ruhunun bütün sıcaklığıyla bir kaç kere anasına bakıştı... İki dakka soñra, Cın Mambet tayının yügeninden tutup miyindeki ağır fikri karşusunda titreye-titreye evlerinden uzaklaştı.

Onun bu ağır adımları mezarlığa değil, aikiy ayata doğrulmuşlardı.

Onun küçük yüregi bu dakikalarda o karanlıklar arasında hüzünle, kederle çırpınmağa değil, kitap dünyasından yapılan nurlarla parlamak sevinçin arzusuyla çırpınıyurdu. Onun kanadlanmış ruhu artık kartanasının başı ucundaki taşlara değil, uzaklarda yüksek minareli beyaz caminin taldasındaki mektebin sıraları üstüne konmak isteyurdu.

... Bekin evi görünmeğe başladı. Cın Mambetin yüreginin vurması, közlerinin bulutlaması, nefesinin kesilmesi artıyurdu. O, tayını bekin evi yakınındaki ağaçlardan birisine bağladıktan soñ, yengil adımlarla bekin evinde titremeğe başlayan yarığa doğru ilerledi. Bekin ağası keskin yaz sıcakıyla boğulan evi taze ava ile serinletmek için akşam üstleri onun pencerelerini açtıyurdu.

Açık pencereleri kören Cın Mambetnin ruhu büyük bir sevinçle kanadlanmıştı. Onun adımları sıklaşıyor, yüregindeki ümidinin, fikrindeki kararının diriliği artıyurdu.

Kim bilir, bu dakikada bu yarığa bakan Cın Mambetin aklından kozuyu parçalayan kaşkıran iri közleri, onun sivri kanlı tırnakları kelip geçmişmidir? O, suvuğkanlılığı coymadan boyunun yetişemediği pencereye uzunca bir tahta koydu ve onun bir ucunu ev ögündeki pencereden iki adım uzakta bir direğe dayandırdı. O, tahta üstünde o kadar çeberlikle tırmalana-tırmalana ilerleyurdu ki... Onu o dakikada körenler, onun o tahta sırat köprüsinden ince ve ondan keskin olsaydı bile, kolaylıkla keçeçegine inanırdılar.

III

İşte, Cın Mambet bir kuş gibi çırpınan yüregile, derinliklerinde sevinçle korku dalğalanan közleriyle o masaya yaklaşmış ve sevimli kumüş diviti titreyen parmakları arasında sıkmağa başlamıştı.

Onun artık o büyük imanının, yüksek arzusunun bir parçası canlanmıştı. O, artık yazacak kaleme kavuşmuştu. Lâkin onun en büyük dileği daa uzakta ikinci odada, divarın yüksekliğinde asılı idi.

38

O uzaklık, o yükseklik onun ruhunu o kadar korkutuyor, o kadar sarsıyurdu ki!... Neden-neden onun ayakları zincirleniyor, yüregi köksünden fırlayacak gibi, kuvvetle uruyor? Ne onun boğazını tı kayur? Ebet, neden-neden onun közleri bulutlanıyurdu?!

Niayet, o, o can adımlarının bütün yuvaşlıkları, yengillikleriyle odaya kirdi. Yarabbi, Cın Mambet artık o kırmızı renkli, sevimli işleme kırmızı kap içindeki o yıldızlarla nurlanmış Kuran karşusunda idi. O, bir-iki aydan beri er dakika közleri ögünde hayalini, kölgesini kördiği Kuran, şimdi bütün gerçekliğile kendisine sıcak-sıcak bakıyurdu... Onun düşünde kendisine bağışladıklarını körerek, aftalarla sevindiği Kuran iki dakika geçmeden boyununa asılacaktı!

O, bu yeni Kuranı yalıdaki mektebe kirdiği zaman, kim bilir, onu arkadaşları nasıl sıcaklıkla karşılayacak... ve ne kadar seveceklerdi? Ya o, kim bilir, ne kadar az vakıtta kolaylıkla

Kurannı ezberleyecek, kim bilir, oña ne kadar bahşış kitaplar verilecek, kim bilir, o, ne kadar çok bilen fikrinden yapılan raatlıkla, seadetle yaşayacaktı?!

Kuran karşısında o, yarım saniye titremeden onun fikrini ümidli bir nur kaplamıştı. O, odanın bir köşesindeki küçük masayı yumşak kilim üstünde tuvere-tuvere, yavaş-yavaş dibine ketirmiş ve minderlerdeki yastıklardan bir kaç danesini de bir-biri üstüne koyarak masaya yerleştirmişti.

İşte, onu bu dakika, bu saniyedeki küçük hareketleri, ruhunun büyük arzusuna kıymetli, mübeccel aşkına kavuşturacaktı. Ah, onun saifeleri arasında, kim bilir, o ne kadar sıcaklıkla, sevinçle titreyecek ve onun közlerinden, o, seadetle baktıkça, kim bilir, ne kadar türlü sevinç yaşları akacaklardı.

Lâkin çarh arzuyu solduran biñde bir ruhu bile istediği dala kondurmayan “kader” Cın Mambetin küçük kalbiniñ o büyük ve mübeccel aşkını da keskin merametsiz baltasının bir uruşile temelden devirdi.

Ebet, Cın Mambet kısa kollarını bütün kerginlikleriyle Kurane uzattığı dakikada, bütün kuvvetlerle ayaklarının parmak uçlarına kalkıyor, yükseliyordu. Kittikçe yükselen Cın Mambetin parmakları daa Kurane tokunmamışlardı, büyük bir felâket onun küçük dünyası - onun menliğini, onun ruhunu kara bulutlarla kapladı. Odada şemşekler çakmağa, derin gürültüler işidilmeğe başladı. Ebet, Cın Mambet muvazinesini gayıp itmiş ve birden küçük vucudile divara, divardan yere yuvarlanmıştı... O dakikada er şey kara bulutlarla ör

39

tülmüş... Onun közleri artık bir şey körmeyur, o, bir şey anlamayur, bir şey işitmeyurdu. O, büyük bir korku ile buzlayur, titreyurdu. O, düşünde kendisine bağışladıkları Kuranı ve divitini almağa keldiği alda neden bu kadar korkuyur, neden bu kadar kimseye görünmeden titreyurdu?

Kapular sarıldı, silâhlılar uzaktan yollarını aydınlatan bir lampanın yarıkları arasında vuran kalpleri, ağaran beñizleri, kittikçe açılan közleri, titreyen adımlarıyla odaya kirdiler.

“Büyük” hırsız küçük vucudile cansız, hissiz açılmış elleri, uzanmış ayaklarıyla odanın ortasında yatıyordu. Yarabbi, Mennannın Cın Mambeti bir qarış boyu ile bekin malına düşmanlığa kelmış! Bir tarafa fırlamış divit, Kuran dibindeki azırlık - Cın Mambetin bütün niyetini, kendisinin cansız, hissiz vucuduna zevklikle bakanlara anlatmıştı.

Bekin ağası kittikçe kaşlarını çatırıyor, közlerini açıyur, köksünü sık nefesleriyle kabartıyor ve bunun evine hırsızlığa kelmege cesaret iden “hayırsız saatte doğan”ı padvala kapamalarını emir idiyurdu.

Cın Mambet iki kanlı, merametsiz, ezici kol arasında padvalın boşluğuna karanlığına atılmıştı. Yarım saat soñra babası uçmuş beñzi, titreyen dudakları, kızaran sımasıyla ağanın kararına razı olurken, Cın Mambet padvalda kendisine kelmış ve şamarlanmış, ve atta yumruklanmış vucudunun ağırları arasında fikriniñ bütün kuvvetile olup keçeni anlamğa çalışıyordu. Bu merametsiz halklar neden onu söğüşleri, şamarlarıyla ıslak, karanlık, suvuk padvala atmışlardı?..

Demek, artık o, ebediyen kendisine bağışlanan kıymetli Kurana, sevimli divite nail olamayacak ve ebediyen mekteplerdeki arkadaşlarına koşulamayacaktı?

Yarabbi, ne büyük felâket!

Cın Mambet buzlayan vucudile biñ bir türlü korku ile cansızlaşan yüregile, boğulan kesik nefesile er dakika uçan emellerine bakarak erirken, anası da evde babasınıñ: “Hafuz olacak” dediğñ oğlun hırsız oldu, neslimizi lekeledi” - diye yükselttiği tahkirleri atta şamarları arasında ömrünüñ eñ kara, eñ matemli közyaşlarını akıtıyordu.

Gice bütün manasıyla siya rengile er şeyni kararttığı bir sırada, Şerife inge yavaş-yavaş yuklayan kocasını uyatmadan evinden çıkmıştı. Ruhunun korkaklığına rağmen, yüreginiñ şefkatını evlâdına olan sevgisini zapt idemeyerek, titreyen adımlarıyla yavaş-yavaş bekin padvalına

40

kelmişti. Yarabbi, bütün o tınlıkta, o karanlıkta ince, yumşak bir ses kittikçe coşarak, sesni kaltırarak, makamını er an bir parça daa yengillikle, sıcaklıkla yaşatarak Kuran okuyurdu...

O... O, külüyur, o, birisile laf idiyurdu. Şerife ingeniñ vucudı balık kibi titreyur, yüregi urulmuş bir kuş kibi çapalanıyor, boğazı kittikçe kemikleşiyor, miyi buzlayurdu. O, büyük kalın kapu dibine yaklaşarak, kısık bir sesle:

- Oğlum, Akmambet! Korkma, men burada sabağa kadar seni bekleyeceğim, seni canım kadar seviyorum, saña atılan iftiraya inanmayurım - demişti. Cın Mambet o dakikada: - Ah,

anaçığım, meni sev ve benimle sevin, maña aydan, küneşten daa parlak, daa nurlu yüzlü kızlar, kümüş degil, altundan divit uzatıyor, kırmızı meşin kaplı degil, ipek kibi ince ve onun kadar yumuşak altun kaplı ve altun harflerle yazılı bir Kuranı boynuma asıyurlar. Ondan ne kadar - ne kadar nurlar yayılıyor. Onun süre başlarında, duraqlarında o kadar sevimli renkli örnekler var ki, ya onların uzaklarda kösterdikleri kırdan beyaz cami, onun selbiler kadar uzun minarelerini sen körüp olsaydın, kim bilir, onları ne kadar - ne kadar severdin! Ah, Yarabbi, ne vakıt - ne vakıt oradan men ezan okuyacak ve bu çöllere, boşluklara ezan sesimi yaydıracağım?! Ya, o büyük camiye, mektebe ne zaman kirecek, ne zaman - ne zaman o sıcak ruhlu kıymetli arkadaşlarıma koşulacağım?! Ve, niayet, ne vakıt - ne vakıt men o resimli ve sevimli kitaplara kavuşacağım?! Ah, anaçığım, men ne kadar mesudım! Men, işte - işte tayımdan daa sevimli bir atçikle boynumdaki altun Kuranım, elimdeki altun divitimle uçuyur, o büyük mektep öğünde meni bekleyen arkadaşlarıma kavuşuyurum!..

Ses kesildi... bir daa saatlerle kapu dibinde ruhunun bütün sükütile, o büyük ana şefkatle meraklanarak, nefeslerini bile keserek diñlenen Şerife inge, oradan iç bir ses, iç bir areket işitmedi. Ebet, o soñ sözleri söylerken, Cın Mambetniñ ruhu uzaklara, yükseklerle uçmuş, kendi aradığı dünyasında doğmuştu.

Saba “büyük hırsızı” çıkarmağa kelenler, kapu öğünde dalğalanmış uzun kara saçlar arasında ağaran çırayı, kittikçe cansızlaşan yüregi, kızarmış közlerle bağan Şerife ingeyi körmüş ve padvalda buzlamış, kemiklenmiş Cın Mambetin cesedini bulmuştilar...

İki saat soñra, Cın Mambetin küçük vucudı babasının elleri arasında mezarlığa kötürilerek, sağlığında severek oturduğu kartanası yanındaki ufağ taşların yerine kömüldi...

41

Tamam bir yıl soñra bekin musafir odasından zevkle, şeñlikle, memnuniyetle yükselen kaħkaħalar taşıyor, köyün hüzün tınlığına oradan yükselen kemanelerin, turubaların titrek sesleri yayılıyor, bütün köy degil, atta caminiñ divarları arasındaki kuşlar kibi, o yükseklerden yayılan kaħkaħalarle, türkülerle yuklayamıyor. Mennan kibi, kendi felâketlerle, kendi yaslarla ruhlarının tınlıklarında yaşamak isteyenler bile, sevinmege, çalgılarle, şeñ avarle eglenmege mecbur idiyurlardı.

Kimin köyünde fena yaşandığını iza ide bilir... O gice bekin büyük musafir odasında ortasındaki büyük uzun masaya top-top çıraqlar oturtulmuş, o kızarmış kazlar, hindiler, tatlı güzel, ekşi bir çok mezelerle donatılmıştı ve çevresine de irili-ufaklı büllür kadeler dizilmişti. Köşedeki Cın Mambetin yıkıldığı küçük masaya mahzende suvutılan yüzlerce şişe rakı, bira, likör şişeleri nevbet-nevbet taşıyurlardı.

Büyük masayı çevre almış yigirmi bek, ağa da kittikçe coşarak, kaħkaħalarını yükselterek, karşılarında diz çökmüş çalgıcılara türküler söyleterek, kadeleri tokuşturıyor ve büyük istekle açılan közlerle onları selâmlayarak birden boşaltıyurlar.

Bekler o gice yapılan masrafa, serilen paraya, dökülen içkiye, çalgıcı mañlayına yapıştırılan yigirmibeşliklere bakarak zevklaniyurlarken, Cın Mambetniñ ruhu anasınıñkile kucaqlaşarak, yükseklerde uçuyur ve kendi dünyalarının zevkları, seadetleri arasından aşağılara bakarak, yeñi ağır matemi karşısında kadınınıñ cesedi öğünde asılan başıle ağlayan Mennannıñ ruhunu sıcaklıkla selâmlayurdılar...

Maña bu ikâyeyi anlatan ağ sakallı kart, derinden köküs keçirdikten soñ, bizim beklerimizin yaşları kadelerden, kartları köprülerden, tekkelerden ziyade millet balasınıñ ruhtağı istidadı körmege ve onu nurlandırmaga çalışa idiler. Kim bilir, ne kadar nurlu zekâ kıartılmaz, ne kadar kıymetli sağlık çürütülmez, ve, kim bilir, bu künniñ sönük tatar tarihini onların ilmile, şiirile oynayan parmakları arasında ne kadar nurlanır, canlanır ve ondan da ne kadar ümidli, sevimli nağmeler işidilirdi?! - diyerek sakalın sıypamış ve kökke bakmıştı...

MİLLİY DUYĞU

I

Köy küçük ayaznıñ kattı ruzgârlarından yayılan uvultılar arasında titrerken, men bir tatar ocağından yüselen alevler karşısında “milliy duyğu”dan baħs idiyurdım.

Men: “İnsan angi cemaatta olursa-olsun bilmeli ki, anlamadığı alda kendi halkına bağlıdır. Onun şerefile sevinir, onun horluğıle ezilir. O duyğu o kadar kıviy, o kadar kıkimdir ki, insana

kârını, raatını, seadetini değil, kendisini bile unutturuyor. O yüreklerde bütün diriligrile canlandığı zaman, insanları elinde bir oyuncak kibi, iradesizleştirir ve istediğı yere, atta ateşe, ölüme bile kolaylıkla attırır. Er milletin tarihiniñ diriligr parlaklığı, ruğundaki milliy duyğuniñ derecesile ölçelir. Er millet o duyğuyı his iderek doğar ve onu ruğlarında canlandırarak kaviiyleşir ve onu nura, asalete, yükseligr alet iderek medeniyleşir”.

Dep, milliy duyğ u ağıında başka milletlerin ömürlerinden misal ararken, uzaktan benim sözlerimi can kulağıle dinleyen yigirmi-yigirmi bir yaşlarındaki tükâncı Ğafarın da, közleri kittikçe nurlanıyordı... O, kendisini tutmadan çoktan beri aradığı bir sözü bulmuş kibi: “Demek, o milliy duyğ u... Milliy duyğ u idi” - diye bir vakiaya ad veriyordı.

İki üç kün soñra, men imamlar, aciler, kartlar, sayğılılar meclisinde kitabı olmayan boş sözlerini söylemekten sıkıldığını bildirerek, benim ricalarımı red iden Ğafarı köydeki tükânınıñ tınlığında yalnız bulmuştım.

O, bu sefer benim ricamı bile beklemeden beş-altı yıldan beri unutamadığı ve kendisine ad viremediğı şu vakiayı anlatmaya başladı:

Rametli anamın vefatından bir ay keçmemişt i. Babam meni er kün bir parça daa sıcaklıkle merametle karşılayur... er ş eerden keliş inde meni yeñ i bahşı ş larle sevindiriyordı. Bir akşam üstü men köydeki rus mektebinden ruğumın ağır kederi altında sabırlaş an adımlarle evime kelirken, babam... köyünde koş u olacağını müjdelemiş ve meni barabar alup kiteceğini vaad itmişti.

43

Niayet, benim sabırsızlıkle bekledigim pazar keldi. Babam yanında sım-sıkıya tolmuş lineykada ... (köye) doğru kiterken, tatarın koş u, küreş eglencelerile zevklanmak isteyen o generalı ne kadar seviyordım...

O kün, o iki saatlik yol da o kadar uzayordı ki, ne deñizdeki parağ otlar, kayıklar, ne de yoldaki arabalar, atlar meni eglendirmiyurlardı. Men fikrimle, hayallarımle ancak küreş meydanında yağ ut da koş u karş usında titreyordım. Er yerde er tarafta ya el bele tutuş mış sabırlı ağır adımlerile çevrilen yaş ları, yağ ut da avcınıñ kurş unundan kaç an ayvanlar kibi, bir-birile kuvalaş an atları körüyordım. Bu saatte on altı yaş ıma kadar kördigim bütün küreş ve koş u közlerim öğünde yaş ayur, iş ittigim bütün yigitler, cüyrukler karş ımda canlanıyurlardı.

Yalnız benim değil, arabadaki sekiz-on tatarın fikrini de ancak bu saife oğ rastırıyor. Onların laflarını da ancak küreş , koş u kız ıştırıyor.

Uf, çok ş ükür uzaktan kabaca bir dağ ın eteginde denizden aman, bir saat yukarılarda bağ lar ortasında selbiler çevrilmiş keniş , düz meydan bütün kalabalığıle körüniyor, turubaniñ yırtıcı, davulın ezici davuş ları iş idilmeye başladı. Yağ ın köylerdeki tatarın acisi, ocaşı , kartı-yaşı , fuğaresi-zengini, ruslardan zabitler, zenginler; beyaz, mavı, kırmızı, sarı urbalar içinde karş ıdaki parkın türlü-türlü çiçeklerine beñzeyen kadınlar, kızlar... kırmızı, kara tesbilerini aylandırarak, er kesten ziyade gürült i iden rumlar, kendilerinden baş kalarına hor bakan uzun mıyıklı ermeniler, er kese külen, er sözü in uç ucu tebeş ş umile karş ılayan, er ağıme baş egen çalgıcı çingeneler...

Ebet, türlü tüste, türlü dilde yüzlerce, att a biñlerce ğ alk!..

Ava aydın, kök bulutsız, dağ sabırle yavaş-yavaş teprenen dallarile musafirlerini selâmlıyor. Deñiz uzaklardan bütün tınlığıle bu gürült ileri diñlemege, anlamağ a çalış ıyor. Küneş tabiatı, cemaatı saran saç ları, renkli saç aklarile er şey i, er ruğ u kittikçe ısıdıyor, canlandırıyor...

Yarım saat keçmeden, bir aftamabilin accı, boğ uk sesi iş idildi. Ve aylanmadan tezlikle toz savurıntılar ı arasında ilerileyen aftamabil köründ i. Ğ alk azırlanmaya, yol kenarlarına dizilmeye, çalgıcılar yol avası çalmağ çün aletlerini düzeltmeye başladılar.

İki dakika soñra, aftamabilde yaslanan ak saç allı, diri bağış lı, keniş omuzlu, kırmızı çıraylı kart general ğ alkların selâmları, muzikanıñ yengil aenkleri arasında kendisini ürmetle, rağ betle beklep, ruğ larınıñ minnetdarlığıle karş ılayan ğ alk yarım saat keçmeden, general Yanş ın ğ alka biñ bir zabıt koş uya yazılmış atların ketirilmesini ayttı.

44

Yağ ındaki ağırdan sırasıla çal, kırmızı, kara, kaç ka, temir, kök, ciyren... on at kırmızı, beyaz, sarı, kara kölmekler kiymiş minicilerle ğ alk arasında ilerileyerek çadırı öğünde bekleyen generalı selâmladılar.

Zabıt onlardan er birisiniñ ve atlarınıñ adlarını okudığ ça, general onları birer-birer diğ kkatle baş tan ağığı süzerek yollatıyor.

Bilmem neden onun en son geçen “Ciyren” ve onun kara jeletkalı (yelekli), bol şalvarlı, töpeliksiz kalpaklı on beş yaşlarındaki minicisine baktığı zaman, dudağı buruldu, çırayı külmüsedı.

Bu dakika onun yakınındaki bir hanım şen sesle: „Vah, bu balacığa kara urba ne kadar yaraşıyor” - demişti. Men o zaman onun ne demek istediğini aldırmadım de, bilmem ne- den, o sözleri yine unutamamıştım.

Bilmem ne, meni etraflarında yüzlerce kadınlar, kızlar, zabıtlar, sakallı tecribeli kart tatarlar, dolaşan yüksek boylu, ince boyunlu, kâmiş ayaklı atlardan ve onların sarı yalpak egerleri üstünde tim-tik oturarak parlak yügenlerini çekip tutan kara mıyıklı, kırmızı dudaklı, oynak közlü, yıldıravuk çızmalı minicilerinden uzaklaştırmıştı...

Ebet, bilmem ne, meni etrafında beş-on kişi dolaşan ciyrene bağlamış ve ondan ayırmaydı. Ciyreni saibi ak sakallı karttan başka aman iç bir sıcak köz karşılamayur, onun manlayındaki beyaz töğerek kaşkasını iç bir el oşamaydı...

Onun minicisini, kartın oğlu Selimi ise, menden başka kimse körmeyur, kimse düşünmeyur, kimse ona kulak asmaydı.

II

Selim maña bu yarım saat içinde angi köyden olduklarını, kaç kardaşı, daa kaç atları, ne kadar koyları, bağçaları, cevizlikleri olduğunu söyleyüp bitirmişti. Ve yayla artındaki uzak köyden burada onlardan başka kimse olmadığından onlar da küreşi seyir itmek için bize koşuldılar. Babam artık ciyrene vurulmuştu. O, karttan onun yaşını degil, fiyatını soramıştı. Kart ağırdan babama: Dünyada, arkadaş, fiyatı kesilmeyen şeyler vardır. Men sağ olduğça, ne ciyren, ne de onun evdeki beş kardaşından iç birisi, iç bir altun külçesine değışilmez - diyerek, ruhunun sıcaklığıyla Selime baktıktan son, artık ümit ide

45

rim ki, inşa bu da zamanımızdakilere beñzemez ve bu da neslimizin bıraktığı bu büyük bahşısı ne paraya, ne de yubkaya değışmez - dedi.

Kittikçe keyflenen, coşan kart ciyren neslinin tarihine dair şu sözleri söyledi:

Menim eski zamanda Mayışmaz Seid-Ali adında pek namlı küreşçi bir kart dedem varmış. Hanlardan birisi pek kızık, pek ateşli bir küreşi kazandığıçün, hanın en namlı küreşçisini yenen, bir eybetli yaşı eki kere yıktığıçün ona bir aygır, bir de biye vermiş, ve: “Allah saña bunlardan eppi zamandan uzun, ayağı elden yengil, tırnağı demirden sağlam bir tabun versin” - demiş.

O kart dedemiz de bir kün kelir han bahşısına fiyat kesilir, onun şerefi eksiltilir dep korktuğundan, o nesilden kelen ayvanları satmamalarını evlâdlarına vasiyet itmiş. Çok şükür Allah ki, neslimizden ne han bahşısını horlayacak, ne de dedemizin vasiyetini bozacak kadar ada ve gunañkâr daa kelmedi - dedi.

Niyet, çalgı meydanının gürültisini kesti. Meydan etrafındaki çayırılıkta bağdaş kırıp dizilmiş tatarlar, bir kenarda yüksekçe iskemlede kurulan general ve onun etrafında toplanan kadınlar, kızlar ortada karşı-karşıya yengil adımlarla „Haytarma” canlandıran yaşlara bakmaya başladılar.

Bu sırada dükâna bir müşteri keldi. Men o dakkada küreş meydanı akkında düşünceye daldım...

Ğafar yerine kelüp çığarasını azırlayınca ya kadar, men ona o meydana dair düşündüklerimi söylemekten vazgeçemedim. O meydan tatar ömrünün maddiy, maneviy sağlığını derecesini kösteren bir küzgüdür. Orada toplanmış halkların çıraylarını kaplayan kaviy ciddiyete, derin merağa, seslerindeki sıcak ve sarsılmaz katıyete ve onların orada akkı, adaleti yaşasa da, bilmekçün er yerden ziyade kördikleri azırlığa, akim olarak sayladıkları adamlara yaptıkları ricalarına bakılırsa, tatarın o meydanı kendisinin bütün muğadderatının al olunduğı tarihin çizildiğı bir sahne ad eylediğine inanılır. Ebet, tatarın sanki dünyadaki mizanı burada kurulu yur, onun orada azalatının çevikliği, sinirlerinin kaviyliği, fikrinin becerikliği, atıklığı, atta ruhunun temizliğini, vicdanının azat nefesinimi, yoksa Hakkamı yakınlığının derecesi burada ölçeliyor.

Burada yapılan iç bir aksızlık unutulamaz, iç bir leke kolaylıkla silinmez! Tatar yaşı buradaki yigitliğini er tarafta söyleneceğine atta milletin ruhunda yaşayan tarihe keçe- cegine inandığından, iç bir noktada bu kadar merakla, sıcaklıkla bütün kuvetini, becerikliğini canlandırmaz.

46

Angi yaşı bu meydanda sallanan bayrağı (cüldeyi) alan yigitin tatar kızının ruhunda kazanacağı mevki, yüreğinde bırakacağı tesiri bilmeyur? Az aşkı, az sevdâyımı ancak bu şan, bu

şeref ölümünden kurtardı? Ebet, angi yigit omuzlarındaki bayrağıle köyüne kirenken, sevgilisiniñ evi ögünde dolaşmayur? Angisi uzaklardan olsun, sayğıle, yakınlıkke kendisine baķan k  zleri şerefl   bayrağıle sel  mlamayur?

Men s  z  mi: “L  ķin, Ėafar, a  ķ s  ylesek, art  ķ yal  dan erler kitti, meydanlar   ald  !” - degilmi? - diye bitirdim. Ėafar   ığaranı  n dalĖalanan dumanlarına ba  a-ba  a: “Meydanlar da kimlerin elinde?!” - dep k  k  s ke  irdikten so  n, eski s  z  ne devam itti.

  aytarma b  t  n Ėaml   aenkleri arasında att   generalin sıca   alĖı  larıle alĖı  landıktan so  n,   oban kıyafetindeki Ő en nazarlarının derinliklerinde bir h  z  n dalĖası ya  sayan   ara, diri k  zli, ince siyah mıyıkl  , iri ve uzunca boylu bir gencin canland  rdığı “  oban avası” er kesin g  r  ltili alĖı  ları, bravoları arasında tekrar ittirildik  e ittirildi.

Davulın   attılı  ke ezici davu  ı, dağların kesik, ağır uvultılarını, zurnanı  n ince, t  rmalayıcı sesi keskin ruzĖ arların sızĖırmalarını canlandır  yor. Sabit,   aviy ba  ı  larıle oyuncu  a ba  up   alan areketsiz   alkarse, ne  eli, zev  klı bir s  r  y   a  nd  r  yordu.

RuzĖ arların uvultuların Ő iddetlerine ragmen, s  r  sini  n sağlığından keyfililiginden zev  lanan   oban, ru  hunu  n b  t  n diriligi, canlılı  ıle s  r  si ortasında   mr  n   alan er zev  kını, er Ėamını tepe-tepe   rĖaĖını savura-savura o   adar dirilikle, zev  kle, aenkle ayland  r  yordu ki...

Ebet, bu o   adar sevimli, o   adar canlı, o   adar y  ksek bir lev  ha idi ki, ona y  ksekten, al   aktan ba  an er kes co  uyur, att   general bile ayağa   alkarak oyuncu  ı alĖı  layurdu.

Niayet bizim sabırsızlı  ke beklediğimiz k  re   ba  ladı...   o  a varmadan merağı artmaya, y  rekler sabırsızlı  ke vurmaya, sımalar renkten renge ke  meye ba  ladılar. Ballardan ba  layan sa  hte k  re   yarım saat varmadan ciddiyle  ti. Art  ķ   adınların   ızların   a   a  aları kesildi. Balalar elinde   orlanan tatar k  re  sini  n ciddiye  ti, esaslığı Ő imdi onları da di  kk  atle ba  tırmaya ba  ladı.

Bilmem neden, en   ok onların sıca   ba  ı  larıle yollattı  ları y  ltıravu     ızmalı, i  lemeli t  pelikli, altun y  z  klileri yenili  yordu.

47

Onlar tı  tan k  yl  lerden   ıraylı k  r  nseler de, ne ki     dakika ağır,   attı adımlarıle dolanmaya, savurılmaya ba  lar ba  lamaz y  zlerinde m  n  a   kibi terler t  k  lmeye ba  layur ve, niayet, k     k bir usul     aytartamadan yere serili  yordu. Onların ta  atları yeti  medigi birden k  ze   arpayurdu.

Bunlardan bir namlıları kendini yenen bir k  yl   tatarı vurma   istedise de, bayra   dibinde oturan saylanmı     artlar taya  larıle o  a doğru y  r  y  p, onu accı s  zlerle tazırlap yerine oturt  lar...

Aceba, kim bilir, ne onların   uvetlerini, sağlı  larını emiyur, ru  hlarından   arta say  ı  ı, tatar adetine sıca  lığı sayılı  yurdu?..

Art  ķ er kesni  n, er tarafın namlıları meydana   ı  tılar... K  re  i bunlar, bu on adam bitirecek ve seni  n dediği  n kibi, bir   a   yıllık tarihte yigit nam  le bunlardan birisi ayılacak, bayra   bunlardan birisinin omuzından sevgilisine sel  mlar serpecekti.

Er kesin merağı, zev  kı arttı. Er kes kendi kendisine “aceba, kim o Ő erefe nail olacak?” sualini soruyurdu. Art  ķ biri-birine   ar  ı   ıkan k  re   ilerin dizleri daa ziyade titreyur, onların renkleri daa ziyade ağarıyur, onlar biri-birilerini  n   u  a  larını daa di  kk  atle ba  layur, biri-birilerinin bellerinden daa di  kk  atle bir dak  ķada tutuyur, daa ağır, daa sırlı adımlarle dola  ıyur, daa ciddi, daa   or  k  lı usullarle biri-birilerini   ar  ılayurdu.

Bizim Yapala  cı   urt Seidimiz de kendisini k  sterdi. Uzun boylu,   ara mıyıkl  , ken  ı omuzlu bir y  ltıravu     ızmalı onu   rĖaĖa alacakı zaman, o, onu   yle yapalağa aldı ki, onu  n birden ayakları yerden kesildi ve k  kte aylanmaya ba  ladı. Yarım dakika ke  meden yeri oydu.

Meydanda art  ķ     ki  i   almı  tı, bunlardan birisini  n (ne)   oyu   avemsi rengi, ne de   st  ndeki urbası tatarinkine benzemiyurdu. Onda birden anla  ılan bir yatlık vardı. Onu  n yanına meydana Ő en sımalarıle y  ksek davu  larıle ellerindeki kırmızı tesbi  leri savuran eki-    ki  i keldi. Onu  n ar  asını taptap o  a bir Ő eyler mırıldayarak   a   a  alarını savurarak meydandan   ı  tılar. Demek, bu tatarın se  me y  itleri arasında boy   l   emek isteyen iri vucudlu, ke  n omuzlu,   aviy   ollu ya   - rumdu. İki dak  ķaya varmadan onu  n ... (k  y  nde) doğup,   s  p demircilik iden Yaniy olduğunu er kes biri-birinden   rendi. O, kendisini i   de sıkımayur, onu  n k  zlerini Ő  n bir parlaklık   aplayur, sesi kittik  e canlanıyur. K  lk  leri kittik  e sozulıyur, y  kseli  yurdu.

Kalan iki tatardan birisi küneşte yanmış kırmızı çiraylı, kısaca boylu, ziyade geniş omuzlu, tık bakışlı, kalın bilekli bir köylüydü.

48

Ekincisi ise, naziklendirilmiş kollu, yıldıruvuk ter tipli perçemi, ince uzun boylu, sağ ve çevik vucudlu pravadnik Veli idi.

Er kesin sıması ciddiyeleşti, yüregi bütün aceleliğile tepinmeye başladı. Ortalığı bir ölü tıncılık kapladı. Yaniyle Veli biri-birinin kuşağını bağlayur, biri-birinin közüne bakmaktan korkuyur. Ağaran çiraylarla inceden titreyen dizleriyle bir-biri karşusunda tikiliyurdılar. Niayet, tutuştılar...

Kaviy demir kollu Yaniy acele itmeyur, karşusındakinden mümkün olduğu kadar kaçayur ve onu ezmek, telmirtmek, sonra istediği çenberden keçirmek istediği er adımında, er aylanışında duyuluyurdu.

Veli kaç kereler yapmak istediği usulına ketirtmekçün Yaniyi karşusına çekse de, onun mazallı, ağır vucudu ancak sallaniyur. Lâkin bir türlü yerinden sarsılmayurdu. O dakika Veli vucudunun bütün kuvetile, atıkligile, fikrinin bütün anlayışıle bir çok pılanlar çizdise de, birisini sonuna kötöremedi.

Veli, akikaten, küreşçi ve kendisine benzeyenlerden kat kat kuvetlidi. Bilmem neden, oña bizim halklar da suvuqlıkla bakmayurdılar. Aman episi onu acıyarak, karşusunda kiniñ kuvetini kargayurdılar...

Yaniyniñ yarı mışkıllı suvuk çirayını kittikçe tebensüm kaplayur ve onun bir şeye azırlandığı seziliyurdu. O, beş dakika keçmeden büs-bütün boldurmuş, yiberilmiş Veliyi meydanniñ bir aylanmasında öyle bir dize aldı ki, zavallı Veli yarım saniye keçmeden, bütün uzunlığıle yere serilmişti...

İşte bu saniyede, bu ande meydanı o kadar derin, o kadar ağır bir tıncılık, öyle kaviy bir cansızlık kapladı ki, sanki orada er şey, er kalp, er yaprak o ande buzlamış, can vermişti..

Közler bütün ağırlığıle bir noktaya, nevbetteki tatar yaşına tikilmiş. Sanki ondan ayat, ondan ümit dileniyurdılar. Men anlamadan kendi-kendime: “Ah, Yarabbi, ne oluyor?” - deyurdım...

Ne o dakikada, o meydandaki tatarların yüzlerini ince kırmızılıkle kaplayur? Ne onların seslerini yavaştan titrediyur, boğuyur? Ne onların bakışlarını cansızlaştırıyor? Ebet, ne, ne onların buzlatıyurdu? Ne bu sağlık, bu yigitlik meydanını birden mezarlığa döndürmüş, ne burada merakle oynayan közleriniñ parlaklığını söndürmüş, ne burada yükselen köküsleri birden ezmişti? Ebet, ne bir-iki saat evelisi “Çoban avası”le şerefle, zevkle yükselen ruhların mera

49

metsizlikle kanadlarını kırmıştı? Ne bütün küreş boyu dirilen yürekleri avuçında sıkıyur, eziyur, onları kendi kanlarıyla boğuyurdu? Ebet, o ne idi?!

Yoksa kimsemi ölmüşti? Hayır, insanlar en ziyade o kün de sağlıklarını duyarlar. Burada bir adam ölmemiş, bir ruh cansızlanmamış, bir yürek buzlamamıştı. Burada azır olan bütün tatar birden ölüyur, bir ande buzlayurdu! Onlar cenaze namazındaki cemaata benzemişteler. O meydanı aynı oradaki tıncılık, oradaki cansızlık, oradaki buzlama kaplamıştı. Lâkin burada bir adamın, bir aileniñ anası degil, sanki bütün oradakilerin anası kömülüydü.

Yağut da burası bir mahkemenin en accı kararını ilyan ideceği dakikaya benzeyurdu.

Lâkin burada öğde başı asılmış, beñzi atmış, sesi kesilmiş belli bir kabaatlı yoktu. Burada er kes, er vicdan eziyur, kızardıyur, vereceği büyük accı bir ükümlle titrediyur buzladıyurdu! Ebet, ne bizden bütün damarlardaki kaynayan kanı kattırmış, bütün vicdanları diriltmiş, bütün yüzleri kızartmıştı?!

Soñ körüşmemize kadar ad veremedigim bu duygu, zan idersem, seniñ dedigin “milliy duygu” idi. O, o ande o kadar kaviy, o kadar ağımdı ki, sanki o meydandaki tatarların er zerreleri birden kemiklenmiş, er damla kanları birden buzlamış, er köz kapakları birden cansızlanmış, er kesin kirpikleri közlerinden büyük bir ayibi gizlemeye çalışarak, birden asılıp kalmışlardı.

Ebet, o büyük duygu bütün tatarı bir horluk öğünde kızardıyur, titrediyurdu!

Onlardan er birisinin yüregini Yaniyniñ omuzunda kendi bayraklarınıñ dalğalandığını көrmek korkusu tırnaklayur. Epsini bir Yaniyniñ tatar meydanınıñ eri olacağı, tatar ocaqları başında anılacağı lekesi eziyur, er yüzü o ayıp kızardıyurdu. Ebet, işte, onlardan er birisi sanki o dakikayı көrmemekçün bir an evel sağırlaşıyur, hissizleşiyur, buzlayurdılar!

Orada er kesin yüzünü büyük bir sevinç, közlerini şey bir nur kaplayur, er kes sıcaklıkla birbirleriyle laf idiyurdu. Bu dakika en şeylikli bayramdan daa ruhlu, daa zevkli, daa sevimli idi... Kartlık, yukusuzluk, öksüzlik - iç birisi burada duyulmayur, iç birisi buradaki sevinci tırmalamıyurdu.

General namlı küreşçilere sıcak sözlerle bahşışlar ve meydanniñ yerine yüzlerce parça işlemeli renkli yüzbezleri, maramalar, şaliyer, çullar, yavluklarla donadılmış bayrağı verdikten soñ, cemaate kendi teklifini bu kadar sıcaklıkla karşıladıklarından dolayı, ellerindeki aletlerle bayrağı taldasında şerefle, yükseklikle raatlanan Seitbekirin resmini almak, o er tatarın ruhuna, yüregine kömülmüş sıcak sımayı kâğıtlarda yaşatmak isteyurdılar...

Bu gürültü arasında er kes Seitbekiri sıcak bakışlarla selâmlarken, er ruh uçucı bu seslerle onu öperken, er kes ona karşı ruhunda duyduğu minnetdarlığı közüle, yüzüle ifade itmek isterken, Selim “Ciyren”niñ bütün tezlile meydana doğru uçuyurdu. Er kes o tarafa bakarak birkaç saat

52

evelki şahneniñ o ölmez karamanını da sıcaklıkla karşıladılar... Kart nurlanan sımasıyla parlayan közlerle “Ciyren”niñ yügeninden tuttı ve Seitbekire şu sözleri söyledi:

“Oğlum, sen haberin olmadan meni ömrümde er kesten, er şeyden ziyade sevindirdin, sen bütün ağırlığıyla accılığıyla benim yüregime koyulan bir taşı kaldırıp attın... Sen benim anamın cenazesi karşısında duyduğım matemden bile daa kara, daa buzlu bir kederi ruhumdan sildin... Kimseye satmayacağına, kendisini horlamayacağına emin ittisek de, namusımızla söz versek de, men saña bu atı bağışlamak isteyorım” dedi.

İki dakika keçmeden kartın elini öpüp namlı “Ciyren” üstünde şerefli bayrağını dalğalandırtarak uzaklaşan yigit Seitbekiri ve oradaki sevinen yüzler, nurlanan közler, sıcaklaşan sesler, canlanan yürekler ne kadar sıcaklıkla, sevgile yollatıyurdılar..

Onuñ köydeki sevgilisi ne kazandığını, ne kadar halkın kara matemini unuttırdığını, ne kadar öksüz ruhu sevindirdiğini, ne kadar yüregi duyduğu accı horluğu sildiğini hakkıle anlayabilseydi, kim bilir, onu nasıl sıcaklıkla selâmlar ve, kim bilir, onu yıldızların altın saçakları arasında lekesizliklerle parlayan güllerin, yasminlerin ince koşuları arasında diziniñ yumşaklığına kömülen başını, beyaz mañnayını, kara ipek saçlarını ne kadar yumşaklıkla, ne kadar sevgile oğşardı?!

Ebet, işte, unutulmaz horluğu, oradaki aқиқaten bir ande his ittiren, onları bir saniyede ölümler kibi buzlatan, kemikleştiren ve, niayet, onların er birisini seadetine irimiş birer aşık kibi sevindiren, meraklı, er ruhu ancak sevincile titreterek, ömrün bütün kederlerini, öksüzliklerini onlara unuttıran duygu, menlik duygusından çok kaviy, çok akim, çok yüksek bir duygu idi.

Men bilmem, neden kittikçe keyflenen ruhumla Ğafarın çekmece üstündeki açık kutusından dadını anlamadığım bir çıkartı yakmış ve onuñ ağırlıkla uçucı dumanlarına bakarak dalmıştım... Bu dakikada maña Ğafar: “Ebet, aceba, bu milliy duygu degilmi?” - demişti.

Men er ne zaman bu sözleri hatırlasam, ruhumın ne vakıt, o milliy duygu nur, asalete, yüksekliğe alet olacak ve ne vakıt ondan nurlu bir medeniyet, şerefli bir tarih doğacak? - suali karşısında titredigimi duyuyurum...

53

İSLÂM AKA

İslâm aka köyün eñ yumşak tabiatlısı, eñ halim-selim tanılmışı idi. Onuñ adını yaş-kart yamanlıksız, sessiz, kendi alında dep añlarlardı.

Saçı-sakalı ağarmış, nurlu penbe çırayı bürüşmege başlamış, canlı kara közleri derinleşmiş, uzun boyu biraz çökmüş, iri vücudu oldukça irimiş, büyük elleriniñ iri kemikleri ayrılmış olan bu kartın, ayatınıñ soñ kününden başka, bütün ömrü gürültisiz, patırdısız keçmişti... Bu, küçük suv (kibi), nasıl dağları inletem, denizleri kuturtkan ruzgârlardan, köyleri sarsқан şemşeklerden, özenleri taşıran yağmurlardan kabarsa da, taşmaz-kuturmazse, İslâm akanıñ ruhu da yaşların kavgalarından, kartların bağırışmalarından sarsılmaz, alevlenip kitmezdi...

Zaten halk onu tanımadan o, halkı tanımıştı. Bulundığı meclislerin tadını kim kaçıracak, kimler aşılamayacak o, evelden bilirdi. Bulutların angisinden yağmur yağacağını, angisinden ruzgâr çıkacağını o, nasıl alından kestirirse, köylülerin eñ ufaқ areketlerinden de ruhların da canlanan sıkıntıları, garezleri, duşmanlıkları öyle sezerdi. Biraz til ucundan verilmiş selâmdan, kısa, keskin bir bakıştan, sık, kesik bir-iki nefesten, biri-biri artından yakılan bir kaç sigaradan, biraz öge bakıp susmalardan, ardı-sıra tekrarlanan „bilirik-bilirik“ten o, çok şeyler añlardı.

Fakat acilerin öglerine bakıp yavaştan baş sallamalarının, imam ve mazin efendilerin kartlardan ziyade zenginleri kördikleri zaman, er vermege çalışmalarının, zengin ağaların kattı öksürmelerinin, yaşların camiye katılmalarının, kartlar arasına karışmalarının, kızların sofalarında, pencerelerinde sık görünmelerinin, bağa-bağcaya kittikleri zaman, en iyi çiçekli şallarını kapamaya başlamalarının ve bir zamanlar ep bir yoldan geçmelerinin, bir kapu öğüne keldiklerinde, adımlarını yavaşlatmalarının - epsi

54

niñ manasını sezer, añlardı. Ufağ torunçıklarının kitaplarının güzelligini, ocalarından aferinler aldıklarını söylemege başlamalarını o, er zaman külerek qarşılar ve cebinden eksik itmedigi tek kapiklerle onları sevindirirdi.

O, er zaman acibabaların köyün neresinde çeşme, köprü yaptırmak niyetinde olduklarını bilir, atta angisin köy kelen mollayı, talebeyi evine çağırmağa azırladığını, akşam namazından evel közlerine bir bakmağle añlardı...

İmam ve mazin efendilerin “kurgaklık var... Ekinlere suv kelmez... uşursız bereket...” - diye söze başlamalarından, köy ocasının “okuv - inenen kuyu kazmaktır” - dimesinden, lafin nereye varacağını kestirirdi. Köy ağalarının kimlerle dostluklarını arttırdıklarını, kimin toprağına köz koyduklarını, kimi banklara kirdirip para saibi ve ağa yapmak istediklerini, onların niyetlerini qarılarına bile açmalarından evel duyardı.

Köyde angi yaşın kimin kızını istedigini, angi kızın kime gönül verdigini o, kudalar yollamadan evel degil, o, niyetlerin ingelere, tiyzelere söylenmelerinden çok evel bilirdi.

İslâm ağa yalıñız aralarında östügi iyiliklerinden sevinip, bahtsızlıklarından ağlayıp saçını-sakalını ağarttığı kırımatarların degil, başka milletlerden tüşüp-kalktıklarının düşüncelerini, niyetlerini sezerdi...

Tuvarcı rum Kostyanın yavaş-yavaş, sık-sık başını sallap fazla yumşaklıkla “kalimera-kalimera”, “sabalar hayır” dimesinden, dudaklarından eksik olmayan külmelerini arttırmasından, mutlaka zarar köreceğini kestirir. Çablacı Artyom ermeninin yeminlerini sıklaştırmassından, ille aldatacığını duyar, demirci çingene Settarın yalpak selâmından, kalpağını tüzeltmesinden, mutlaka bir müzevvirlikte bulunacağını añlardı...

Bazirgân çufutın bağırıp-kırılmalarından, alış-verişi bozmaya kalkışmalarından, mutlaka bir kaç tay tütünün ikinci cınse atılacağına, şarapçı qaraimin kulağına fısıldap muşavereye kalkışmasından, mutlaka bir kaç pud yüzünün eksik çekileceğine o, emindi.

Çölden arabasına kartop, kapısta, karpuz ekilip kelen nemseyi o, yılda ancak bir-iki kereler körürdi. O, onun yavaş-yavaş söylemelerinden, lafi çok kısa kesmelerinden, çuvallarına birden sarılmalarından, bir manalar çıkarmak istemişti. Fakat ondan aldığı mallardan ne kapıstası çürümüş, ne kartobı buzlamış, ne de karpuzları boş ve ağıv çıkmazdı. Onun çekisi ve isabı da er zaman doğru idi. Bununçün o, nemsenin sağlamlığına inanmıştı. Onun hareketlerini tabiy bulmuştu.

55

Onun anlayamadığı halkı kazak „katsap“ dediği ruslardı. O, bunlarla Kostyadan, Artyomdan, nemseden çok beraber bulunır, onları daa çok çalıştırırdı, fakat onların deñişmeyen çaraylarından, tikilip kalan közlerinden, salpuğ dudaklarından, ikide-bir de omuzlarını sıkmalarından, cansız seslerinden bir türlü sağlam bir kanaat edinemez, belli bir niyet çıkaramazdı. Dağda odun kesen, tahta biçen kazaklarla o, pek çok iş yapmıştı. İki oğlunun yan-yana yaşamaları için yaptırdığı iki büyük ev yapılırken, o, bu kazaklara kütükler bıçtırmış, tahtalar kestirmiş, ev yaptırmış, teneketmiş. Aylarla beraber çalışmıştı. Fakat bütün bunlara rağmen, onun kazak halkına (nisbeten) sağlam, sarsılmaz bir fikri yoktu.

Bir vakıtlar o, kazağın “a-ğa - a-ğa, tak-tak” “elbet-elbet” diye ağzını açmasından, lafını, meramını añladığını zan itmişti. Soñraları “kaneçna-kaneçna”, “öyle ya - öyle ya” dep qararsız baş sallamalarına emiyet vermişti. Fakat bunlara işanıp başladığı işlerin pek çoğunun yarıda kalması onu yine şaşırtmış ve oña “bu kazak anlaşılmaz” dedirtmişti.

Adamı adım atışlarından yan bakışından, közünden, dudağından, sesinden tanıyan, niyetini sezen İslâm ağa, kazağı anlayamamasından pek de sıkılmazdı. O, kazağa alışmıştı. İşniñ yarım kalmasını, biçilmiş tahtaların açıkta kalup ıslanmasını, evin tenekelerinin bir türlü kaplanılıp bitirilememesini o, ep tabiy bulur, kazağtan başka türlüisini beklemezdi... Kazağın yemin etip, çokunıp verdiği sözleri de boşa kitmesi, onu sinirlendirmez, özür dilep tiziştirtigi yalanlarını da sabırla dinler ve, niayet “haraşo-haraşo” “yahşı-yahşı” dep onun arkasını taptar, onu işin başına

kötürirdi. O, kazağın ağzını açıp, közlerini tikip kalmalarında bir aynecilik bulamadığı gibi, onun sözünde turamamasını, vaadlerini unutmasını da hoş körür, bunların yapılmasını kazağın tabiatına bağlar ve “kazağın bu... kendisine saip değil ki...” - der geçerdi. Evini tenekelerle turan total Vasilin, oradan tesadufen geçen bir arkadaşına uyup, Yeni-Yola kabakka içmege kittediğini, sarhoşlayıp kıldığını ve gice çıkan boranle yarım mihlanmış tenekelerin savurıldıklarını, tahtaların söküldüğünü er zaman hatırlar ogradığı zararı unutmazdı. Vasilin iki kün sonra kendisine kelip bala gibi ağladığını da er zaman külererek hatırlardı. Bütün bunlar onu kazağın çabık aldandığına, kendisini iç de tutamadığına inandırmıştı. Bundan dolayı o, kazağa kızmağtan ziyade acırdı...

İslâm ağa yalnız insanlardan değil, biraz da attan, sığırdan da anırdı. O, köyün mahtavlılarından, namılılarından olmasa da, ona da arada-sırada at, sığır başından tutup

56

kelenler bulunırdı. Onun ufağ malisiniñ aksadığı, küçük sığırının vakıtsız sütünü kestigi körülmemişti.

Aralarında yaşadığı cemaat, işi kördiği elin yat-yabancılarını tanıyan, onların ruhlarını anlayan köydeki atların, sığırların angisiniñ tişledğini, angisiniñ teptiğini, vurduğunu bilen İslâm ağa, yumşak, sessiz tabiatile kimnen nasıl laf ideceğini, kimnen nasıl iş köreceğini bilirdi. Bununçün de onun ömründe iç bir büyük sarsıntı olmazdı...

İslâm ağanın yaşlığı da patırdısız geçmişti. Onun toylarda cam kırdığı, çalgıcı çingene döğdiği, başkasının avasını kestirdiği, şu ve ya bu suretle eyiligin dadını kaçırıldığı, küreşlerde el, ayak çıkardığı körülmemişti. Vucutça kuvvetli olmağle beraber o, bu kibi meclislerde kuvvetinden ziyade, terbiyesiniñ tesirinde kalırdı. Adetlerimizi pek iyi bilir, ayıptan bütün ruhule korkar, külünmekten halk tiline tüşmekten titrerdi.

Onun durgunluğına sebep olan yalnız bunlar değildi. On üç yaşında babasından öksüz kalmış olması da, onun boynunu büklemişti. O künden beri o, anasile, totasile babalarından kalmış dam evçikte yaşar, onlarla horanta sırlarını dertleşir, işlerini sırasına koymağ için çareler arardı. Az zamanda bir kaç yılda o, babasından kalan korulısını, çayırını, Aşlamalardaki cevizliğini, sırtlardaki yerçigini bilip kullanmış. Kendi kuvetile üç beş asmalık bir bağçeçek de yapmıştı. Bu suretle islamlar yaşayışın açlık, borcluluk, yersizlik, yurtsuzluk kibi taliy furtunalarına oğramadılar ise de, er alda evleriniñ direğiniñ yıkılması, onları sarsmış, candan yakmış, ruhlarını ezmişti. İslâmın anasınıñ, Hatice ingeniñ, matemli közyaşlarında, tulluluğundan ğaripsenip çektiği köküs keçirmelerinde evlâtlarının kelecikleri akkındaki korkusının payı da az değildi.

İslâmı ve üç kız kardaşını o büyütecek, o ev-barğ idecekti. Rametli kocasınıñ dostlarından, akrabalarından az-çok yardım körse de, o ayatın bütün zorluğlarını ancak oğlunun yardımile yeñe bileceğine inanırdı. Onun ayatında bazandığı eñ sağlam temel - bir daneçik oğlu, öksüz İslâmı idi. Çok keçmeden o, onun eñ sadık yardımcısı, sağlam sır sandığı olmuştı. O, onun canlı kara közlerinde, yumşak kara saçlarında, açık mañlayında rametlisini körür, onun ince boynunun uzamasına, kemikli elleriniñ büyümesine, sağlam bacaklarının kuvetlenmesine, ince sesiniñ kalınlaşmasına sevinir ve er beş vakitte namazlığundan kalkmadan onunçün Allaha şükür ider, onu kazadan-belâdan, nazardan korumasını candan dilerdi.

Hatice ingeniñ bağda-bağçada, çayırda, evde yanından, işinden ayırmadan büyüttüğü İslâmı, on sekize keldikte, kerçekten

57

anasının nişanlandığı zamanlardaki babasınıñ bir örneği olmuştı. Onun yalnız kaşı, közü, sözü, işi, oturuş-kalkışı da rametli babasınıñ yaşlığını hatırlatırdı. O da babasınıñ korktuğı gunahlardan titrer, o da babasının sakındığı adetlerden kızardı. Onun da delikanlığında kuşaksız, kalpağısız yola çıktığını, azbarları, evleri içinde sızgırdığını, halk yanından selâmsız-sabasız keçip kittediğini, kendisinden esilere yer vermediğini, kartların ellerini öpmediğini, laflarına karıştığını, onların öğüne keçtiğini, onlardan evel bosağadan atladığını, aş, lafa başladığını, munasebetsiz laf kaçırıldığını kimse körmemiş. Onun yerde kördiği bir ökmek parçasını kaldırmadığı, ökmek ufağını çiğnediği, elini yuvmadan ökmek tuttuğı, mubarek Kuranı eline alır-almaz öpüp başına koymadığı, mezarları basıp keçtiği, mezarlık yanında toktap fatiha okumadığı, cuma, teraviğ, bayram namazlarından kıldığı, hasta alını sormaya varmadığı, cenaze namazı kaçırıldığı, mevlütte, bayramda imam, mazin efendilere, acibabalara, kartlara bayram hayırlap kitmediği de vağa değildi.

Yaş İslâmın candan sevip yaptığı, kartlığına kadar bırakmadığı bir işi de - anası, kardaşları, sonra da karısı balalarinen er zaman, oraza ve bayramlardan evel köy camisini temizlemesi idi. O,

er zaman mutlaka minareyi sipirir, ağır kiyizleri çıkarır, silker, tavandaki örümcekleri sipirir, caminiñ dibini ve pencerelerini yuvan kızlara suv taşırdı. O, o kadar zevkten, sevinip caminiñ er yerini temizleyenlere yardım iderdi ki, Allah eviniñ bütün işi onuñ elinde irir, biter kiterdi...

Bu köyün camisi bütün yakın köylerinkinden büyükti, minaresi de epsinkinden daa uzundu. O, anasından onuñ nasıl yasaldığını, bütün cemaat - çoluğ-çocuğın nasıl çalıştıklarını diñlemiştir. Rametli babasının da bu Allah işine nasıl canle, başle koşuldığı, saba ezanından evel yalıya kuma kittigini ve atile künlerce kum taşıdığını, çanasinen taş taşıdığını, ustalara sabadan akşama kadar çamur, taş verip işledigini sevinerek öğrenmiştir.

Kartlardan ve acı emcesinden o kaç kereler Allah evini horlayanların oñmadığı, Allah eviniñ kazakları nasıl vurup çarpındırdığını diñlemiştir. O, öğretmiştir ki, Hanlığımızın yıkan, yurtumuza dalan kazaklar kılıçtan, ateşten geçirdikleri köylerimize kirmiş, evlerimize yerleşmişler... Bunlardan bazıları Allah evine dolmuşlar ve orada tövbe Yarabbim, içki içmeye ve yrlap oynamaya başlamışlar. Başlamışlar ama Allah baba hınsız, atsız, kılıcsız kalan garip kırimlılar degildi! O, susmadı, O, katlanmadı. Onuñ körünmez, sakınmaz kuveti hakkı çigneyen

58

muğaddesate külen o düşüncesiz ve hissizleri sarstı. Onuñ yeri, kökü kanatlarının evceyen, titreten, er yerde hazır ve nazır melekleri bu kazakları öyle bir çarptılar ki, bunlardan bazılarınñ çeñeleri tutulmuş, közleri ağarıp, tikilip kalmış, bazılarınñ bacakları biri-birine keçmiş, kimisinin tili uzanmış, elleri tor-topaç olmuş...

Köyde bu büyük vakiayı er kes bildigi kibi, Allah evini büyük bir korku, sağlam bir imannen seven de yalnız İslâm degildi. Ufağ ballardan başka, er kes camî yanında yavaş-yavaş laf eter, onuñ öğünden mutlaka öğlerine bakıp geçer, oña baktıkta, mutlaka Allahı, Peyğamberi, Musulmanları düşünirlerdi.

İslâm babasının yolunda elifi-elifine yürüyerek, onuñ inandıklarına inanarak, sakındıklarından titreyerek büyürdi. Hatice inge bunu körerek, çok zamanlar bahtsızlığını unuttur, keleeke umidle bakardı. Artık onuñ fikrinde tek bir emel canlanırdı: İslâmı bahtlı bir horantanın elâl süt emmiş, güzel, ağır başlı, becerikli bir kızına nişanlamak... Artık bu fikir onuñ aklına sık-sık kelir ve o, “Allahım, Yarabbim, hayırlısınen o künü körsem...” duasını tekrarlardı.

Hatice ingeniñ becerikligi kadar da kepçesine saipligi, bütün balalarile er kün er kesten evel işlerine kitmeleri ve en soñ kaytmalarının, İslâmlar öksüzlikleriniñ yalnız bir-iki yılını biraz zorlanıp sıkıntile geçirdiler. Soñraları işleri tamamenin sırasına kirdi. Onuñ on sekizlerinde bağ-bağçaları biraz daa arttırılmış, yerleri bütün saçılmıştı. Artık totası Fatme de bezni sıdırgı tokumaya fırsat bulurdu. Bu yılın soñunda er kün bir sofra başında toplanıp, bir çanağtan aşayıp, bir meşrebeden içip, bir saçak túbünde yatan bu horantanıñ ömründe bu bereketli yılda emiyetli bir deñişiklik oldu: Fatme nişanlandı.

Kudalar kelip razılığınen Allahın emri, Peyğamberin senedile İslâmın totasını köyün orta maallesinden Seydaliniñ Kurtvelisine istedikleri künden beri onların kurumlanmış çalın tavanlı, çökmek bilmeyen iri saçaklı evleri canlanmış, şeñlenmiştir. Artık onların ocaıkları toktamadan tütep, yatsıyı beş-on dakika geçer-keçmez sönen yarıkları eppeyce geç vakıtlara kadar, yanar, yaş-kart, eş-dost, kısım-akraba onların eyiliklerini hayırlamağa kelirlerdi.

Bu şeñlik ve sevinç Hatice ingeyi feralandırdığı kadar, onuñ düşüncelerini, işlerini de arttırdı. O, artık bir işinden o birisine geçer, sabırsızlıknen, kasevetnen er şeyi kendi elile yapmak ister ve er işi tuttuğta da “dosta-duşmana külünmesek, el ağzına tüşmesek” dep kökü geçirirdi. Artık ev daa sık sılanmaya, ocağ sıvanmaya, azbar

59

sipirilmeye, odunların istifi bile daa eyi tizilmeye, güğümleri, yıbrıkları yerli-yerinde bulundırmağa daa ziyade diğkat idilmeye başlamıştı. Pencere örtüleri daa sık yuvulup yazılır, ev öğündeki çiçekler, bostanlar daa sık suvarılır, Fatmeniñ bezi daa çabik ileriler, onuñ eteginiñ ucu artık iç de bağda-bağçada körülmezdi.

Yaş İslâm da anasından, totasından daa az çeberleşmedi. O da üstüne-başına, eve-barka, ata-sığıra, egerine-yipine, baltasına-çöküçüne daa az diğkat etmezdi. Artık cuma namazına kittikçe, mutlaka bayramlık keniş töpeli teri kalpagını, temiz şalvarını, kara çablalarını, beyaz yünçoraplarını kiyer, yeñi kırmızı kuşağını bağlardı.

Bu vakıttaki kuda çağırışmaları, sıylaşmaları degil, olup geçenlerden en ufağ şeyler bile İslâmın közünden kaçmamıştı. Kim bilir, belki, o artık anasınıñ dualarınıñ manasını añlamaya

başladı da ondanmı?... Ne de ise, o bütün bu devri azırlıklardan çok güzel, iç bir esresini-ötresini kaçırmadan ezberlemişti. Onuñ o künlerde kalbi sevinçten gayrı, bilinmez bir kedernen de evrirdi. O, bilinmez bir allar geçirirdi. Onuñ yüregi bu añaşılma duygule eñ kuvvetli, en sık olarak yarı bulutlu, yarı nurlu bir gicede vurmuştu. O yaz gicesi ayle bulutlar nasıl biri-birinen erişleşip tosat-tosat koyu, bağçeleri, yalıları, mezarlıkları aydınlatıp qarartsalar, İslâmın añaamadığı sıkıntıları, sevinçi de öylece onuñ ruñunu sıkıp sevindirirlerdi.

Totası nişanlandığınıñ yigirmi beşlerine tesadüfiden bu akşam, İslâm evlerinde büyük bir azırlık, köze çarpar bir deñişiklik sezmişti. Er taraf daa dikkatle temizlenmiş, ille Fatme totasınıñ yattığı kemerli oda, bugün er vañtkinden daa eyi tüzetilmiş. Raftaki saanler, divardaki yastıklar elifi-elifine ketirilip dizilmişti. Odanın ortasında, setlere yakın bir yerde, bulunan yeşil boyalı küçük masanın üstüne de türlü çiçeklerden toldurılmış ufağ yeşil bir yıbrık (gügüm) oturtulmuştu. İslâm bütün bunları kördüğü gibi, akşama doğru anasınıñ Fatmeyi bu odaya kirdirip bir şeyler tenbilep çıktığı da onuñ közünden kaçmamıştı. O, Fatme totasınıñ canlı közleriniñ bir kat daa parladığını, kara yipek saçlarınıñ daa ince örüldüğünü, parmaklarınıñ daa tüz kınalandığını, ince kaşlarınıñ daa kuvvetlice yakıldığını da körmüşti. Onuñ oturıp-çalkmalarında da daa büyük bir tezlik, bir canlılık, sözlerini kısa kesmeleri de közünden kaçmazdı. Bu akşam yemeginden soñ, totasına en çok seviştiği sırdaşı Emine de kelmışti. Onlar uzun boylu fısıldaşır, ardı-arqası kesilmez küleşmelerle bir-birlerine bir şeyler anlatırlardı. Anasınıñ kendisine intilup bir şeyler söylemek iste

60

digini sezen İslâm, o gice ocağ başında daa fazla oturmuşse de, anasınıñ lafı açamayacağını anlayarak, ona hayırlı giceler tiledi ve dam üstündeki yatağına kitmek için çıktı. Sofada odasından bir iş için çıkmış olan totasınıñ en güzel urbasını kiyerek donanmış olduğunu kördi ve onuñ: “Eminenen bayramlık anterimi tüzelttik de, kiyip baktım, nasıl sen de begendinmi, kardeşçığım?” demesine, “çok yahşı, sağlıknen” diye cevap verdi ve damdaki töşegine çekildi.

Uzun zamanlar közüne uyku kirmeyen İslâm, giceniñ bir zamanında damlarına birisinin çıktığını, yanına yaklaştığını ferk itti. Közlerini açtığı zaman, karşusunda komşuları Ramazanı kördi. Bu yaş onuñ yakın dostlarından. Yine dost ve eyi bir maqsadla kelmekte idi. O, bu gice Fatme totasınıñ nişanlısı Kurtveliniñ nişanlısına keleşğini haber aldıklarını ve maalle yaşlarınıñ oña biraz “kılmak” istediklerini söyledi, ve İslâmın darılmamasını rica itti. O bunada acele acele yahşı yahşı dedi ve yorganını başına çekerek yattı.

O gice İslâm ömründe birinci kere düşünde Ğafar akayın selbi kibi fidan boylu, süt kibi beyaz tenli, zeytün kibi kara közlü, kalem kibi ince kaşı, yipek kibi yımşak saçlı Esmasına bir top çiçek attığını körmüşti. Bu tatlı tüş İslâmın kalbine sinmiş, derin yer tutmuştu.

O, ülede cuma namazından kelip eniştesiniñ totasına ketirdiği onuñda kardeşçiklarına verdiği “Keçi boynuz”ların, “Rağatluğum”larından, kanfetlerinden nasıl tatlı-tatlı aşardise, o kadar da tatlılıknen, zevken anasına Esmaların atlarından, sığırlarından, mallarından, anasınıñ-babasınıñ yahşılıklarından bahş iderdi.

Ėatice inge oglunuñ niyetini sezmiş ve o dañıkadan başlap Yaradandan İslâmğa Esmacıknı nasip itmesini dilemeye dalmıştı. İslâm da imam efendiden “Allah evinde yapılan namaz, niyaz yere düşmez!” dep işittiginden, o da artık beş vañtitan yetiştirdiklerini camide kılar ve Allahın kendisini muradına kavuştırması için candan dua iderdi...

Tanrınıñ yardımını ile öksüzlerin ne doğuzlamaları, ne kapandıkları maramalar, dağıttıkları yüzbezler, kömekler külünmiş, ne de aşları yamanlanmış, kaveleri filcanlarında kaldırılmamıştı. “Kırımılda öpkesiz eyilik, köteksiz toy olmaz!” deseler de, bu öksüzlerin bahtlarına Fatmeniñ eyiligi yamanlıksız olup keçti.

Ėatice ingeniñ sandığındaki bütün variyetini ortaya tökmesi İslâmın bütün kuvvetinden çalışması, kısım-akrabanıñ da ellerinden keldiği kadar yardım itmelerinen, öksüzlerin ne betleri kızardı, ne de gönüllerinde dert olup kalacak bir eksiklik kördiler.

61

Fatmeniñ eyiligi kibi ömrü da raat sessiz-şamatasız keçip kitmekte. Kurtveli Ėorandasıla çok yahşı anlaşıp yaşardı. Ėatice inge de, İslâm da orta maalleye baktıkça, Fatmelerin uzaktan körünen ocaklarını sevinçle sezerlerdi. Ėatice inge bu yılın bereketinden de az sevinmezdi. O, bu baarde İslâmı nişanlamayı, vañtında muradına kavuştırmayı düşünirdi. Artık gice-kündüz buña azırlanır, namazlığında, işinde-küçünde yalnız oglunuñ baş-köz olmasını diler, onunçün titrerdi.

Baar kelmiş, ava isinmiş, ruzgârlar tınmış, er taraf yeşillenmege, kuşlar ötmege, bütün tabiat sevinmege, külmege başlamıştı. Er kes sevinçle, ümidle baari selâmlar, yazda bere- ketni toplayacakları işlerine şimdiden zevkle sarılmağa başlardı. Tam bu sırada köyün büyük bir kısmını korkulu bir keder sardı. Köyde “kızamık” salgını başlamış ve ayatlarının daa baarine bile kirememiş bir çok çocukları alup götürmişti. Azrailin kanadı İslâmların evine de dokundu, ve onun küçük kardaşı zavallı Tevidecigi de saldırdı ve kara topraklara kömdürdi. “Ölüm kiren yerde ömür çok zor düşünilir” dedikleri kibi, aftalar degil, aylardan Hatice inge ayata bakamaz, yarını düşünemezdi. İslâm da muradını söylemegi aklından bile keçirmezdi. Bir kaç ay zarfında İslâmın arıklanıp iridigini, ğamlanıp söndüğünü kören Hatice inge kendini topladı ve yavaş-yavaş rametlisini, Tevidecigini, aňmamaya başladı. İşlerinden, kızı Fatmeniň yeni dünyaçığından - bebeginden laf itmege ve İslâmle daa sık dertleşmege çalıştı...

Soň baar keçmekte... Kışın soğuk selâmları kelmekte. Er kes azırlığını körmüş, onu bekler, işlerin arkası alınmıştı. Bu sırada Hatice inge bir akşam yine ocağ başında İslâmle yalnız kalmıştı. Oña niyetini açtı ve Seydali kudababasını Ğafar akaya yollamaya ve Allahın emrinen Emaçığı istemege karar verdigini bildirdi. Tedarik körmek için İslâm kudababasıle beraber Bağçasaraya kitti ve oradan nişanlılık yipek şal, kümüş kuşak, töpelik, altunlar, ufağ küzgülü sakız kutusu, ufağ torbaçıknen İstanbul hınası ve “Rağat-luğum”lar, kanfetler alup keldi.

Artık o, camiye daa sık katnamaya ve kendi akrabalarından ziyade yaşlılarla bulunmağa başlamıştı...

Kudalar kiten gice yatsıyı evlerinde kılmış, sabırsızlıknen onların nasıl karşılandıklarını beklemişti... Müjdeli, ümidli haberdan soň, İslâma biraz daa ağırlık kelmiş, o bir parça daa ağır ve yavaş laf itmege, ince mıyıklarını daa sık burmaya, kara saçlarını, perçemini daa sık taramaya başlamıştı.

62

İslâmın nişanından soň da tıpkı Fatime totasınıň vaqtındaki kibi, kuda haberleşmeleri, sıyışmaları olup keçti. O da eniştesiniň nişanlıya keldigi kibi, tatlılar, misler azırlap sevgili Esmasına kitmege başladı. Onuň da ayakları titrer, yüregi vurur, o da kuvvetli eyecanlar keçirirdi. Maalle gençleri onuň da yolunu kesmiş, ona da “kılnmış”, onuň da üç-beş ruble parasını almışlardı...

Nişanlıya kitmek - bu kırım yaşlarının ayatında keçirdikleri eň büyük vakia sayılırdı. Kitmemek-korkaklık, beceriksizlikti, yetinilirdi. Nişanlısına yüregini açmayan bir gençin onunle ömrünü bağlamağa sanki akkı yoktu. Nişanlı kızlar da bunu böyle kabul ider ve er telükeye rağmen, bunu beklerlerdi.

O kış yapılan İslâmın toyunuň da ne davulı-zurnası, ne de aş-sinisi, maksımaları, erik rakıları eniştesiniňkinden eksik, kalpağı, urbaları, pötükleri onuňkinden aşağı (degil) idi. Kız tarafı patırdıları biraz artık da olsa, ciyez tübü oturuşması adetinden uzun da sürse, İslâmın toyunu da patırdısız keçti saymak mümkündi. Artık Hatice inge oglunuň seadetli ömrünen sevinir, torunçığını, Fatmesiniň kızçığını, tizlerinde oynatır, ğamlarını, yürek accılarını unutmaya yollar bulurdi.

İslâm da eniştesiniň ve kudababasınıň yardımile toy için yaptığı borclardan ayrılmaya başlamış, işlerini kuvvetlendirmege kirmişti.

Hatice inge kelinile İslâmdan da çok memnündi. Onuň evdeki, işteki becerikligi kadar da İslâmına olan sıcaklığı er sözlerinde, er bakışında, er aylanışında körünirdi.

Ne yazık ki, İslâmların dört-beş yıllık bu seadetli yaşayışlarını büyük bir bahtsızlık kararttı... İslâm komşularınıň çoban köpekleriniň kendi azbarına kelip accı-accı ulumalarından, üyle vakı horazlarınıň ötmelerinden, kara haberli tüşlerinden, vakıtsız sağ közüniň oynamalarından bir bahtsızlık keleşini düşünip içini çeker, korğar ve Allah evinde sık-sık namaz-niyazda bulunırdı. Fakat vakıt keldikte, onu ne toktatır, ecelin öğüne kim geçer, kaderi kim deniştirir?!..

Hatice inge de bu sırada düşünde uzun beyaz saçallı, nurlu çiraylı bir kartbabanın elinden tutıp, onu yeşil çayırılar içinden çiçeklerle donanmış bağçalar arasından keçirdigini ve bir büllür kibi akan suv başında külümsirep bağan rametlisine kötürdigini körmüşti. Onuň yüregi titremiş ve hükümüni vermişti... Artık daa büyük şevknen Kuranına sarılmış, namazlığına yapışmıştı. Artık sık-sık namazlarını kılar, Yasin hatim iderdi. Arada-sırada da tolup kelen közyaşlarını tu

63

tamayarak, İslâmına ve kelinine kızı Ayşeyi kösterip: “Bu emaneti de kendi elimle, hayırlısıle Allahın buyurdığına teslim itsem” derdi. Aklıla kelen, başa kelmese, belki, Hatice inge bu

seadetini de körür ve, belki, iç de közü artında kalmazdı... Fakat... Kısa, sancılı, öksürüklü ağır bir hastalıkten Hatice inge yigirmi iki kün içinde irimiş, bir kemik, bir nefes kalmıştı. İslâm anasının bu soñ künlerinde bir añ yatağının yanından ayrılmamıştı. Onuñ bu soñ devirleri aklında kazılıp kalındı. Kendisine er şeyi öğretmiş, tırnakları kadar da közyaşlarıyla seadeti kurmuş, dualarile, tenbiyelerile onu asramış olan anasını İslâm ayatında er şeyden çok severdi. Onlar ana-evlât olmakdan başka, dert arkadaşısı, iş yoldaşı da idiler. Anasının soñ künlerinde közlerinin derinleşmesini, irileşmesini, cam kibi yıldıramasını, köz kapaklarının kerilmesini, kaşlarının yiberilmesini, dudaklarının yanıp kurumasını, sesinin büsbütün kesilmesini ve boğazda titremesini, kendisinin zem-zem şerifile ıslattığı pamukle dudaklarını ıslatırken, soñ nefesini teslim itmesini ve bundan soñra yüzünün nurlanmasını, dudaklarında bir külkü canlanmasını ve köz kapaklarını közyaşları arasında nasıl kaplamış olduğunu o, iç bir zaman aklından çıkaramadı...

Hatice ingenin yalancı dünyadan köçip kitmeden evel oğluna yaptığı vasiyet: “Allaħa emanet, saña emanet evlâdım” diye kızçığı yetim Ayşeyi ev-bark itmesi idi. Kelini Esmadan da çok dilegi cuma akşamları Yasin-şerifleri unutmaması ve musulmanın mubarek künlerinden evel Allaħ evini kendisi kibi sıdırğı ve dikkatnen yuvup temizlenmesi olmuştu...

İslâm akanın yetim kardaşı da bir kaç yıl soñ evlendirildi. Onuñ da balaçıkları oldu. Onuñ da ömür gamları, yaşayış kasevetlerinden başı ağardı, canı sıkıldı, yüregi taldı. Onuñ da huriy kibi kızçığı, kozu kibi oğlançığını rametli babalarının, analarının, kız kardeşlerinin yanlarına alıp kitmişlerdi. Onuñ evine de, ocaklardan yırak (Allaħ başkalarına köstermesin), „kızamık“, „çiçek“ bir iki kere kirip çıkmıştı. Ayşenin yaşayışı akasıninkinden, totasıninkinden ferklıca, biraz sözlü, çekismeli, bir parça tırnaklı da olsa, katlanamayacak kibi degildi. Kaynanasının, er vakıt bastığı hamurının minmedigini, pitelerini tavadan (vaktında) çıkarmadığını, pişirdigi aşın suyunu-tuzunu kaçırıldığını laf etip, sofrası başında, konu-komşu evinde söylemesi, kâğıt kadar beyaz etip yuvmadığı çamaşırların, yüzbezlerin temiz suvlarda yahşı çaykalmadığı, sabunlu kaldıklarını uydurması onu çok sıkır, yüregini tırnaklardı... Yañılıp kaldımı, küçüçük bir sökük, ufağ bir bürüşik için künlerce laf işitmesi onu iritirdi. Fakat o, bü

64

tün bunlara: “Ne yapmalı, baş yazısı!” der, katlanırdı. Kocasının er vakıt sözü: “Ayşe, ne olur yaptığını dikkatle yapsañ da, bu laflar olmasa” - dep bitirmesi, onu büs-bütün ruhsuzlardı. O, teħammüli (sabırı) bittigi, ruhunun kederleri taşıdığı zamanlarda vaziyeti İslâm akasına anlatmak istedise de, ondan da yüz bulamazdı. Ema ingesi de onuñ çektiklerini tamamen anlatamazdı. O da oña: “Anaların nasiatları sert de olsa, yerinde de olmasa, yine katlanmağa borcluyız” - der ve sabırlı olmasını tenbilerdi. Bütün sözlerine rağmen, Ema inge Ayşeyi candan sever ve er zaman düşünir, onuñ gönlünü almayı borc olarak kabül iderdi. Onuñ bu kanaatında yalnız Ayşenin öğradığı aksızlıkların tesiri degil, rametli Hatice ingenin büyük payı vardı. Ve artık sık-sık Ayşeye kiter, İslâm akasının şeerden ketirdigi kanfetlerden, ufağ-tüfek şeylerden onuñ balalarına da pay ayırır, bağdan-bağçadan kayttıkta, mutlağa onlara da öğrayarak, seçilmiş meyvalardan onuñ balalarına da kötürirdi. Ayşelerin er şeyleri vardı. Onların bağçalarında er meyvanın er çeşiti bol idi. Ema inge bütün bunları Ayşeyi körmek, onuñle dertleşmek için vesile olarak kullanırdı. Ayşe Fatme totasile de sırdaşmaya niyetlendi. Ondan yalnız: “O seni karğamay, kocañ da dögmey ya, Allaħa şükür et, sabırlı ol!” - cevabını almıştı.

Ayşeyi az-çok raatlığa, tıncığa kavuştıran vaziyet balalarının artmasından keldi. Artık kaynanası balalarından öğraşmağa dalmış. Ayşe de kocasıle bağ-bağça işlerine sarılmıştı. Ayşenin kaynanasından işittikleri aksızlıklar azalmışse de, soñraları onuñ hassas yüregini evlât accısı ve başka kederler yakıtı. Zavalı yetim Ayşe ev-bark olduğunun onuncı yılında kocasından tul kaldı...

Tam bu yılda İslâm aka işlerini biraz sırasına koyacağını ümit iderdi. O, artık büyük oğlule iki kızını da evlendirmişti. Ema ingenin becerikligi, çalışkanlığı ve kepçesine saipligile, İslâm akanın bütün evlâtlarile giceli-kündüzli sıkı çalışmaları onlarıñ yaşayışları, yaptıkları eyilikler (toylar) - epsi büyük sıkıntılara öğramadan al iderdi. Artık onuñ yükü azalmıştı, keride kalan eyilikleri ve işleri de muvaffakiyetle başaracağına onuñ kanaatı vardı. Bununçün de tedbir Allaħa başlamıştı. İşte, bu sırada kardaşı Ayşenin ocak tolusu balanen tul kalması, onu sarstı, düşündürdi...

Şimdikiñin eyilikleri de evelkilerine beñzemezdi. Kösterişler kadar masraflar da artmıştı. Şimdi çifte zilli davullar, zurnalar, turubalar, kemaneler, türlü-türlü içkiler, sini donatmaları, nişan bahşışları - epsi şeerlerden alı

65

nır. Doğuzlamalara bile pek çok tükân malları karıştırılırdı. Şimdi eyiliklennen köyde beli bükülmemiş tatar parmakneden gösterilirdi.

İslâm aka, Esmâ inge “biz babalarımız kününden körüp keldigimiz kibi kitecekmiş” dediklerinden, ve böyle de yaptıklarından, onların ne bir parça malları satılmış, ne başladıkları evleri yarıda kalmış, ne de dosta-duşmana yüz-köz sürmüşlerdi. Fakat ne de olsa, İslâm akânın artık belinde-tizinde yaşlık kuveti kalmamıştı. Allağa şükür, eli-ayağı tutsa, o yine dağdan-bağdan kalmasa da, artık onun işinde yaşlığındaki bereket kalmamıştı. O, bunu da sezerdi. Oğullarının işlerini azaltmak için oğraşır, didinirdi. Fakat yaptıkları, başardıklarının kendisini duyurmazdı.

Elli yıllık ömrün izleri er işte, er vakiada kendilerini gösterirlerdi. Artık onun yalnız vücudunun değil, yüreginin kuveti de azalmıştı. Sinirleri de ipranmış, gevşemişti. Onun yüregi bu elli yılda ne kadar kederle, gamle, matemle sarsılmış, onun közlerinden de ne kadar accı, ağır közyaşları tökülmişti. O, kaç kereler kaltırayan parmaklarıyla yaş-kart sevdiklerinin köz kapaqlarını kapamış, kaç danesini kendi titreyen ellerile kara topraklara yerleştirmiş ve kömmüştü. O, kaç kereler köy mezarlığındaki üç top selbini dibinde yatan rametli babasının, anasının yanlarında açılan mezarlardan er birisinde yüreginden bir parçasını bırakmış, kaç kereler o, oradan közyaşlarını silerek kaytmıştı.

Bahtsız Ayşenin tulluğunu da “kader” dep karşılayan İslâm aka, mezarlıktan kızılıçık tayağına dayanıp evine keldiği zaman, kardaşının dertlerini de paylaştı, onu teselliye çalıştı ve: „Dünyada çaresi bulunmayan bir ölüm var. Kitenler - kaytmaz, keri kalanların kısmeti kesilmez, açtan ölen körülmemiştir. Sizin malınız-mülkünüz var, onların bakımları er zaman kolay bir iştir...” - dedi ve ona yardımlar vaad itti. Onun közyaşlarını biraz da olsa, dindirdi.

Allağın yardımının büyük oğlunun yigitligile İslâm aka kardaşına verdiği sözünü de yerine ketirdi. Onun işlerini de yavaş-yavaş sırasına koydı. Onun balalarını da büyütti, eyiliklerini de yaptı-yaraştırdı...

Bu son yıllarda onun saçlarının büs-bütün ağarmasında, vücudunun irimesinde, canlı közlerinin daima bir keder, sıkıntı bulutle kaplanmasında başka sebep vardı. O, ayattan kelen zorluklarla yorulur, Allahtan kelen accılarle kederlenir, kaderin sarsıntılarle ezilirdi. Fakat erinmez, çökmez, ayattan bıkmazdı. Arada-sırada yine torunçıklarını tizlerinde oynatır, onların da belinen başlarını tütünlep bağlar, kanayan burunlarını parmağındaki kan

66

taşı yüzüğinen toktatır, onlara ufağ paralar, ceviz-fındıklar verip sevindirirdi. Fakat bütün bunları o, evelki kadar şenlikle, zevkle yapamazdı.

İslâm akânın kederi küçük oğlunun allarından kelirdi. Onun askere alınması bir felâket olmuştu. O vakıt İslâm akânın evi bir matem yerine benzemişti. O, bunu da kadere bağlamıştı, buña da alışmağa çalışmıştı. Üç yıllık asretinin accıları da arada-sırada alınan haberler mektuplerle yengilleşir, yollanılan kuruların, cevizlerin, paraların alındığını bildiren haberlerle biraz da olsa, unutulırdı.

Askerlikten kayttıktan son, oğlunun yaptığı başsızlıklar, gicelernen şeerlerde kalması, toylarda gavsalar çıkarması, başının bayramdan başka iç bir vakıtta secde yüzü körmemesi, arada-sırada yaptığı sarhoşlıklarını arttırması, İslâm akânın yüregini kemirir, ayatını zehirler, onun başını öğüne attırır, közlerini kederle karartırdı. O, bu yüzden halktan da sıkılırdı.

Köyde kendi oğluna beñzeyenler az degildi. Bunların sayısı kün keçtikçe, artardı. Fakat bu onun kederini azaltmasına değil, onu arttırmasına sebep olurdu. O, em kendi oğluna ve em de yaş neslimizin bozulmasına candan yanardı. O, „yıllarnen kazağın kazarmasında, kışlasında yatanlardan, onun aşını aşayanlardan, onun tesirinde kalanlardan, şehirlerin bozuklıklarına alışanlardan ne bekleriz” diye kökü geçirirdi.

Oğlunu acele ev-bark iderek, bu vaziyetin öğüne keçmege karar verdi. Ve bunu bir saba ocak başında Esmasına da açtı. O da bunu candan münasip kördi. İslâm aka daa ileri kitererek, kudasının kızını almayı kararlaştırdığını (söyledi). Esmâ inge bu fikre itiraz itmek istedise de, böyle işlerde „sekiş ölçep, bir kesmeli” dedise de, o kudasının aralarındaki muabbeti arttırmayı düşündi ve „kudanın kızında maşalla nesi var, allağa şükür neresi eksik” diye kardaşının sözünü yarıda bıraktı. Esmâ inge ona, oğlunun ingesine köyünden Erecebin kızını mağtadığını da söylemek istedise de, o buña da emiyet vermedi, kulak asmadı. O, oğlunun da yarı bulutlu, yarı yarıklı bir gicede düşünde bir top çiçek attığı bir „muradı” ola bileceğini aklından bile geçirmedi ve oğlunu kudasının kızına nişanladı.

Bu oğlunun toyu şamatalı-patırdılı geçmişti. Bunun masrafı da az olmamıştı... İslâm aka bütün bunlara razı idi. O, er şeyni köze almıştı. Yeter ki, oğlunun ayatı bir sırasına kirsin... Ne yazık ki, onun isabı çıkmadı ve düşündüğü olamadı. Toyundan bir ay geçmiş-keçmemişti oğlu karısının saçlarından tutup savurmuş, pencereye vurup elini-betini yaralamıştı...

67

Bir saba ocak başında bunları közyaşlarıyla anlatan Esmâ inge: „Kartlıkta el-aleme mashara olacamız, ocağımızda körmediklerimizi kördük“ - demişti. Bu sözler İslâm akânın kafasına, yüregine işlenmiş, onu can yerinden sarsmıştı. Onun kaşları çatılmış, közleri açılmış, kulakları dikilmiş, yüregini derinden ve kuvvetli bir titreme almıştı. O dakikalarda o, yalnız isabının doğru çıkmadığı değil, kendi yañışlığını büyüklüğünü de aňlar ve bundan titrerdi. Esmâsının „böyle şeylerde sekiz ölçep bir biçmek“ sözleri şimdi kulaklarında cınlardı. „İngesine söylettiği, maқтаdığı Erebeciñ kızını alsaydık... belki...“ diye içini çekerdi. Fakat olan olmuştu. O, artık kelinini candan acır ve bütün boş vakıtlarını onların evlerinde keçirmege ve böylelikle oğlunun munasebetsizlikler çıkarmasına mani olmağa çalışırdı. Bu sırada da o, oğluna ep tenbi ve nasiatlar itmege, onu utandıрмаğa, Allah korkusinen korkutmağa oğraşırdı. Lâkin bu oğlunun yaptıklarından ve babasının accı laflarından ne beti o kadar kızarıp, ne de kolay-kolay tilinden tövbeleri işitilirdi...

Artık er saba İslâm aka karısıyla ocak başında yüreginin bu yaralı yerini açar, ruğunu ezen bu dertten bahs iderdi. Onun derdi, kederi yalnız körmediklerini kendi ocağında körmesinden ibaret degildi. Köyün yaşayışı da, onda körölmeyenlerin körölmesi de onu ezerdi. Köyün yükseklerindeki çayırlarından, bağçasından keldiği zaman, öğünde çardak evlerin arttığını, bağ-bağcanın genişledigini, köyün güzelligini arttığını körüp feralanırdı, köye demir borularla ketirilmiş tatlı suya, yapılan çeşmelere bakıp sevinirdi. „Fakat yaşlılığında odaların kapısı yanında oturup diñledigi kartların saygılı bahşları nerede kaldı? Yaşların gürlülükleri, biri-birine bağılılıkları, doğrulukları ne oldu? Onların küreşleri, taş atışmaları, yaldaşmaları, dağlarda avlanmaları kanda kitti?... Eskiden eşe-dosta, kısım-akrabaya kitip-kelmeler, hastaların allarını sormalar, bahtsızların dertlerini paylaşmalar, öksüzlerin evlerini, ciyezlerini yapmalar vardı... Şimdi kün keçtikçe, halkımız kardaşlığı unuttur, eyiligi taptar, bahtsızlığa acınmaz, yoksulları, yetimleri körmemezlige kelir!“ - der, içini çeker ve eskideki acilige yollanmalarını, acileri karşılamaları, mevlüdlarda bayramlardaki gürdelikleri asretten aklından keçirirdi...

Köyün iki katlı mektebi onu sevindiren bir ocaktı. O yapılırkende, o tıpkı camide çalıştığı gibi, saba irkenden kalkıp yatsılara kadar kum, taş, tahta taşımış, ustalara yardım itmişti. Köy cemaatının böyle güzel bir mektep yapmalarından, o, sevinmiş ve yükselmişti. Kendisinin de elinden kelen er yardımı yapmış olmasından, yüreginde bir feralık duyardı.

68

Fakat bizim mektepte de kazağlarıñki gibi sıralar konulması, balaban kara tahta yaptırılması, yaş ocanın forması... Onun da canı az sıkılmamıştı. Fakat imam efendinin Kuran-ı-Kerimden okuyup bunların dinimize karşı olmadığını söylemesi, onu biraz raatlandırmıştı. Balaların da, Kuranı da daa güzel okuttıklarını körmesi onu sevindirmişti. O, artık o sıralara, o tahtaya karşı söyleyenlere karşı çıkar ve „onlarse de okuv okunır ya!“ dep zararsızlıklarını anlatmağa çalışırdı.

Yalnız yaş ocanın bazı alları alâ onun canını sıkmağa idi. O: „Bütün dünya bilir!“ - dedikleri yaş ocanın bildiklerine bir şey dimezdi. Yalnız lafını ep fransızların, ya kazağların maқтаvılarından bildiklerini adlarıyla bitirmesini begenmezdi. Onun sık-sık şeere kitmesine eyi közle bakmazdı. Ama az zamanlarda torunçıklarını yazı yazmaya, gazeta okumaya, karışık isapları çezmeye başladıklarını kördikten soñ, o yaş ocanın munasebetsiz bulduğu allarını da körmemezlige kelmeye başlamıştı. „Balalarımıza okuv öğretir ya... onlar bizim gibi dinden-dünyadan habersiz kütükler olup kalacaklar ya?“ - diye kendisini teselli ider ve ocanın sıkırtma şalvarını, töpesinde kalan kalpağını, kararsız uzun saçlarını, yazda mektebin bağçasında kalpağısız kezmelerini - epsini-epsini körmemezlige kelirdi.

Yaş ocanın yalnız bir alı onun canını tırmalamakta devam iderdi. Bu da onun imam efendinin mubarek Kurandan okup söylediklerine karışması idi. Onun dünyamız için söylediklerini, keriligimizden yanıp anlattıklarını o, pek sevip diñlerdi. Fakat orazaya, zekâta, kurban terisine, karı-kızların yaşayışlarına, yüzüm şarap yapmanın zararı olup-olmadığına karışmalarını begenmez, kendi-kendine: „Ne olur, bu musulmanın balası kendisinin yağısı bildiği avasını çalsa da, başkalarına karışmasa?!“ derdi. O, böyle vaziyetlerde ep lafı deñiştirmege

çalışırdı. Ve yolunu ketirip ocadan uçkuçunu (aeroplannın) nasıl yapıldığını, telefonun nasıl bulunduğunu, gramofonun nasıl yırladığı, ve yaht da kimin saldatının daa çok olduğunu, angi padişının paraşodunun daa çabık kittediğini, angisinin topu daa uzaktan attığını sorap bırakırdı. Ocanın lafını ep: „İşte, kartbabalar, el-alemler kökte uçar, deñizlerin furtunalarını keçer, şemşekler kadar çabıklıkla dünyanın bir ucunda oturıp öbirinden laf ider, duşmanlarına saatlerce uzaklıklardan körünmeden toplar yağdırırlar. Onlar öyle! Ya bizim nemiz var? Yine kartbabalarımızın künündeki kibi atlarımızı doğup avtomobillerin tozlarından kurtulmak istemekdeyiz... Biz yine..., biz yine...” - dep accı-accı bizim horluklarımızı saymasını o, pek sevip ve düşünip dinlerdi.

69

İslâm aka uzak şeerlere, başka memleketlere kitmemişti. Fakat yalının güzel Yaltasına o, iki-üç ayda oğardı. Buradaki balaban yapılar, zengin dükânlar, közleri kamaştıran fenerler, uçup kiten aftamabiller, ajderha kibi deñizleri yarıp kelen paraşotlar oña er zaman içini çektirir ve o: „Elbet, işte, bu şeyler çıktıktan soñ, tatar evçigi yufalıp, horlanıp kitti. Bunlardan soñ onuñ atı özüldi, o toza boğuldu. Bunlardan soñ onuñ reislerinin gemileri degil, adları da battı, unutulup kitti...” - derdi.

Bunuñçün o, artık tenhalaşmış Allah evinde namaz-niyazda bulundıktan soñ yaptığı dualarını mutlağa: „Allahım, Yarabbim, Sen musulmanı horlatma... Sen bizi taptama!” dep bitirirdi.

„Cenk başlayacak... saldatlar çağırılır!” diye kara haber köyde duyulduğu zaman, İslâm aka yetmişini aşmış, köyün sayılı kartlarından birisi idi. Küçük oğlunun er yaptığını unutıp, onuñ közlerinden öpüp yollandırdıktan soñ, sıkılmış, candan kederlenmiş, artık er toplantıdan kaçmaya, yalnız kalmaya başlamıştı. Cenk haberleri köye kelmeye, tükân ve cami öğünde gazet okunmaya başladıktan soñ o, evinde oturamaz olmuştu. Nemsenin iki künlük yoldan atan topunu, boğup bırakan gazı, köknin kaçınıc katına çıkan uçkuçunu, deñiz dibinden kiten paraşotları, gemilerini özenleri taşıyıp memleketleri suv dibinde kaldırmalarını öğrendikçe, bunları Ema ingeye bildirir ve „Bu yaman halk... Allah soñunu hayır itsin!” derdi. Bunların bütün lafları cenk, bekledikleri oğullarının mektübi, haberi idi. Artık onlar dualarını ep: „Allahım, Sen ummet-i-Muhammedin balalarını sakla!” niyazla bitirirlerdi. Büyük oğullarının şeere varıp kelmesini, onbaşının mektüp dağıtmasını bekledikleri kadar, onlar ayrı bir şey için sabırsızlanmış, iç bir şey için o kadar delirmemişlerdi...

Padiş babanın (Sultannın) da nemsenen cenke koşulduğunu, Kavkazlardan kazağı vurmaya başladığını öğrendikleri zaman, onların düşünceleri biraz daa artmıştı. Bundan soñ onların namaz ve niyazları būs-bütün artmıştı. Onlar da artık torunçıklarını ocağ başında yanlarına oturtıp, gazet okur ve er haberi ayrı-ayrı manalamaya dalmışlardı. İslâm aka bununle de kanaatlanmaz, yaş ocanın gazetini manalamasını, keleceni söylemesini, alıp bunları tasarlamasını kaçırmaz, ep ona yakın bir yerde oturur ve bütün söylediklerini bölmemeğe çalışırdı. Onuñ yüreginde artık bir tek dilek canlanır, dilinden bir tek dua yükselirdi: „Allahım, Sen dine, devlete zarar verme! Sen onlara kuvet ver. Sen onları ilerilet!”

70

Aylar keçer, İslâm akanın, adlarını aklında tutamadığı kaleler, şeerler tüşer, memleketler alınır. Cenk yapıldığı kadar da uzayıp kiterdi. Nemseye karşı bütün dünyanın çıktığını öğrendiği zaman, „dünya kuturdu!” dese de, abdıramadı. Lâkin „yapon da işe karıştı!” dedikleri zaman, o kendini tutamadı ve: „Ballar, iş sarpa bağlandı!” - dedi...

Künnün birinde padiş babanın zırhlarının bizim yalılarda körünmesi, bir kaç yeri topa tutması da, onu az düşündürmedi, bu işin sırrını anlamak için de onuñ kafası az oğraşmadı. Niayet o: „Olsa-olsa kazağın, kamçinen yalıdan içerilere sürdüğü türklere, başka hıyanetliklerde bulunmamasını tenbiye için bu topların atıldığına üküm itti”. İçinden gizli bir ses ona bunuñ daa müim, daa esaslı bir sebeple yapıldığını söyler, o da buna inanmak isterdi. „Ebet, padiş baba bu toplarile Kırırda da cenk ittigini ilân ider ve ileride, barış kününde, Kırır meselesini de ortaya atmak ister”. Bu fikre inana bilse, elbette, çok mesut olacaktı, fakat... O, bunu söylemek degil, aklıdan keçirmeye bile cesaret idemezdi...

Cenkin ikinci yılının soñlarında köye kelip yerleşen kara haberler, aylardan beri korkulu tüşlere ezilen zavallı kartların kalblerini buldular... Onlar da oğullarının Karpatlarda buzlap öldiği haberini arkadaşlarından kelen mektüplerden öğrendiler...

Bu kara haberin üçüncü ayı İslâm aka ile ömrün bütün zevklarını, kederlerini paylaşmış olan Ema inge ağır hasta tüştü. Onuñ da İslâm akanın anası kibi, közlerinin nuru artmış, çengesi titremeye, dudakları yanmaya, nefesi derinden sık-sık, kesik-kesik çıkmaya başlamıştı. İki ay soñra

yaşlığında tüşlerini nurlandırmış, bütün ömründe oña bir kerecik olsun, kaçlarını bile çatmamış, onuñ er işini, er lafını tatlılıkla karşılamış olan Esmasına da zavallı İslâm aka titreyen parmaklarıle Zemzem şerifinden içirmiş, onuñda közlerini kapamış, tizlerini uzatmış, onu da közyaşlarıle anasının yanındaki ebediy töşegine yerleştirmiş, onu da kara topraklara kömmüşti.

Bu defa mezarlıktan kayttıkta, o, ne söylenen lafları işitir, ne yanındaki büyük oğlunuñ „sabır-sabır, baba...” dediklerine ve ne de kart dostlarının onu tazieye çalışmalarına bir kıymet verirdi... O, bu künden soñ onuñ ayatını nurlatacak bir ayın doğmayacağına kaildi. O, bundan böyle kalbiñ sevinç ve huzura kavuşmayacağına inanmıştı. O, bütün bunların Esmasıle kömüldiğine iman itmişti. Ayatta er şey - evi, bağı-bağçası, üst-başı, aklı, yuregi ve bütün bildigi ve keçirdigi - er şey oña Esmasını hatırlatırdı. Esmasız bugünniñ bir manası kalmazdı. Onsuz yarınıñ da,

71

elbette, bir kıymeti ve manası olamazdı... Artık onuñ nurlu, penbe betinden, beyaz sakalından, iri danelerle yavaş-yavaş yuvarlanan közyaşlarını körenler az degildi. Zavallı küçük oğlunuñ Karpatlarda buzlap ölmesi, namazsız, kefinsiz kömülmesi de onuñ aklından çıkmazdı. Onuñ közyaşlarında bu büyük faciayıñ da büyük payı vardı. Bu ölümle o, birden çökmüşti. O, artık halktan ziyade Haka gönül vermişti. Gazetten ziyade ibadete dalmıştı. O, artık dıştan kelen sesleri degil, kendi yureginiñ elemlerini dinlemegi severdi. O ayatı degil, onuñ accılarını duyardı. Onuñ aklında, yureğinde dünnün yaşayışı, hatraları degil, bugünniñ yanıkları akimdi. Bu kederle, bu matemle o aқиқata yürerdi. Büyük oğlunuñ, onuñ bütün işlerini de yürütmesi, onu büs-bütün ayattan uzaklaştırmıştı...

Bütün ömrünü namaza-niyaza ve yureginiñ yanıklarını dinlemege vakıf itmiş olan İslâm akayı sarsan büyük vakıa, köye kelen „Padişa tüştü!” haberile başladı. Oña bu haberi söyleyenlere o: „Ne yapmalı, tüşmez, kalmaz bir Allah...” - dedi ve bundan ürkmedi. Ve padişasız, başsız bir memleket ola bilmeyeceğine işandığından: „Nikolay kitse, İvan kelir ve bu iş de olur biter” - diye düşündi. Faқat nedense, İslâm aka bu kadar sade al ittigi bu mesele ile meraklandı. Kün keçtikçe, halklarda artan canlılık ona da tesir itti. Köye kelen gazetleri er kes merakle diñler, er kes yaş ocanıñ etrafını sarar, onuñ ümidli lafları bütün kalpleri sevinçle toldurırdı. Artık İslâm akayı da gazetlerde, ocanıñ laflarında birden anlayamadığı, mana veremediğı laflar düşündürirdi. „Hürriyet”, „Serbestlik” ne demekti? Er kesin, er istediğini söylemesinden ne çıkacaktı. Topraklar pay etilecek! Bu iş nasıl olup bitecekti... Kimin malını kime verecekler, zenginliği-fukareligi nasıl bitireceklerdi?... Bu şeyler İslâm akanın aqlını yorsalar da, onuñ namaz-niyaza dalmasına, kendi dertleriyle kalmasına mani olamazdı...

Yalnız künniñ birinde köy halkınıñ epsiniñ cıyılacağını ve Akmesçitten yaşlar kelip halka bu yeni künlerin kitişatı aқkında söz söyleyeceklerini işittigi zaman, içindeki düğümleri çözmek ve bir şeyler anlap kalmak arzusını yenemedi, o da köy mektebine kitti.

Mektepte acılar, ocalar, yaş-kart, қarı-kız köy halkı ayrı-ayrı sırasinen toplanmıştı. İslâm aka da kartların yanında ög safta, söz söyleyenlerin karşısında, yerleşti.

Birinci sözge başlayan orta boylu, esmeri yaş inkilâp ve cumhuriyet aқkında söylerdi. Bunun çarlığın zulumunuñ, aқsızlığınıñ, idaresizliğiniñ inkilâbı zaruriy kıldığını aydınlatan sözlerini er kes kibi İslâm aka da pek güzel anlamış ve yerinde bulmuştu. Bütün Rusiyede bir Cumhuriyet

72

kurulacağına o, pek eyi akıl irdirememişti. Bütün halkın saylayacağı bir adamın baş olacağına, padişa yerine kelegeğine ve onuñ tanılacağına o, inanmamıştı. „Bir köy halkı yazda bir suv meselesini çözemez. Bu yüzden bir çok aқsızlıklar olur, bir çok bağçalar yanıp kiterdi... Bütün Rusiyeniñ anlaşıp bir adamı padişa etip saylamalarına nasıl akıl irirdi?” Bunu düşünmeye dalıp kitmiş olan İslâm aka, söz söyleyen yaşın lafını bitirdiğiniñ ferқına bile varmamış, ep aqlınıñ çözemediğı o kör düğümlerle oğraşırdı.

İkinci söz söyleyen tiknaz, kırmızı çiraylı, orta yaşlı adam bütün halkın ve İslâm akanın eñ ziyade anlamak istedikleri meseleden bahs iderdi. Toprakların paylaşılması... „Zenginlerin topraklarını kimler işler, mallarını kimler asrar... Er şeyni yapan, yerleştiren fukareler olup da, zenginler niçün bütün kârı alsunlar... Neden er kesin kendi toprağı olmasın ve kendi toprağında çalışmasın?” O, bu sözleri aklı olarak bulurdu, faқat bunun da nasıl meydana ketirileceğine çare bulamazdı... „Bir adamın on desyatına toprağı olacağına, on adamın birer desyatına toprağı olsun, onlar da yaşayışlarını biraz sırasına koysunlar...”. Güzel, doğru, lâkin bu topraklar nasıl alınacak, nasıl dağıtılacak, toprağın eyisi-fenası nasıl ayrılacak. Bunun yapıldığını da faraz itsek, yarın mal

saibi olanlar bunları satamayacaklarını... Satarlarsa, aceba, yine birisinin payı eksilip ötekininki artmayacak mı?.. O satanların balaları yine topraksız kalacaklarını? Söz söyleyen adam bunların epsine çareler kösterse de, İslâm aka kibi bizim halkın büyük kısmı bunlara akıl irdirmez ve bunlarla yaşayışımızın alt-üst idileceğinden korkarlardı.

Söz söyleyen adamın „rus kinazlarının yalıları sarıp alan, yaylaları bile kaplayan ucsuz-bucaksız topraklarının alınıp fukarelere dağıtılacağını“ söylediği zaman, er kes kibi, İslâm akanın da közleri canlandı, köksü kabardı, içten sağlam bir sevinç duydu ve „hağ yerine kelir“ dedi...

Bu rusların nasıl bizim topraklarımızı yağma ittiklerini, köylerimizi zapt ittiklerini, mezarlıklarımızı bile söküp attıklarını aklımdan geçirdi ve ne kadar bahtsız kardaşımızın yurttan atılmalarına, ne kadarının horluğa, yoksuzluğa düşmelerine sebep olduklarını hatırlayarak, köküs geçirdi.

Üçüncü söze başlayan ince uzun boylu yaş, arkadaşlarından daa keskin sesile ve daa kırgın ve daa katıy sözlerle onun yüregini sarsmıştı. O, yalnız kendisinin değil, er kesin de kendilerini unutarak, attı nefes almakta çekinerek, sessizlikle onu dinlediklerini sezdi. Bu yaş ne söylerdi de, bütün halk bu kadar dalıp kitmiş, kendilerini

73

unutmuşlardı. O, söze han kününden başladığı zaman, İslâm aka içinden „çok uzaktan tuttu!“ dese de, kazağın Kırım istiklâlını tanıdığı, Kaynarcı muahedesinin üçüncü maddesinde buna ürmet ideceğine Allah öğünde söz verdiğini, fakat dokuz yıl sonra da bu yemini bozarak 1783-te Kırımı kana, ateşe boğarak zapt ittigini söylediği zaman, o, içinden „ezen - ezilir!“ demiş. Ve kazağın ezilmesini ilk defa bu kadar candan dilemişti. Bu yaşın Kırım faciasının eñ kara saifesini en accı sözlerle anlatması, bütün dertlerimizi, çektiklerimizi sayması artık yalnız İslâm akanın değil, bütün halkın yüregini eyecanle sarsmış ve epsine kazağın taptalmasına ve oñmamasına can yürekten dua ittirmişti.

Bu yaşın: „Milliy topraklarımız ne olacak?! Bunu bırakayık... Toprağımız ne olacak, Kırımımızın, yurtumuzun kelegeği ne olacak?! ... Bunu düşüneyik. Çektiklerimizin soñu kelmesi için, oğradığımız zuluma, aksızlığa bir daa boyun egmememiz için, çektigimiz facianın intikamını alabilmemiz için bunun bir tek çaresi var. Hağ yerine kelmeli! Kırımtatara kaytarılmalıdır!“ Bu sözleri bir algış tufanı karşılamıştı. Er kesin közlerinden yaşlar akmakta, er kes içinden büyük bir kuvetin canlandığını duymakta, er kes o ande duşmanle çarpışma fırsatını aramakta idi.

İslâm aka bu laflardan, bu duygulardan candan sevinse de: „Aceba, bu nasıl olup olur... Bu nasıl meydana ketirilir. Bizim istememizle yalnız halkımız olduğu için kazağın nasıl Kırımı bize verir. Dün yeminini bozan, hağkı çignemekten kuvet alan kazağın, bugünde de o kazağın, değil mi? Hağkımızı ondan koparmaya, tutup almaya bizlere kimler yardım edecek?! ... - dep düşünmeye daldı. Ve kendi kendine: „Hağkı aramasan, onu kimse de tanımaz. Ağlamasan, saña kimse süt vermez, tırışılmadan iç bir maksada irişilmez. Bize yardım edecekler, belki, bulunır, fakat bunun için de bizim var olmamız, bizim hağkımız için çırpınmamız, en başta bizim bu yolda çekişmemiz ve can vermemiz lâzım“ - dedi ve tutulan yolun doğru olduğuna kanaat ketirdi. O, artık er namazdan, er niyazdan soñ dualarını bir tek dilekle bitirirdi: „Allahım, Yarabbim, Sen halkımızı hağkına kavuştur. Sen Kırımı kurtar... Sen bizde davamızı yürütecek kadar birlik, kuvet, fedakârlık canlandır, Sen duşmanlarımızın duşmanlarına kuvet ver!..“.

İslâm aka artık sık-sık kavelere kiter, ocanın okuduğu gazetleri dinler ve bilinmez bir merakla bir sevgile olup geçenleri anlamağa, haberleri öğrenmeğe çalışırdı. O, aman er kün ocanın Kırımdan ve Rusiyeden başka mem-

74

leketlerde, kurtulmak isteyen memleketlerde, olup geçenleri anlatmasını: „Kazağın ne yapar, anda neler olur?“ - sualile keserdi.

Kazakların padişasız kaldıklarını, bir kimseyi sayıp olamadıklarını ve er işte biñ baştan biñ bir türlü laf çıkardıklarını öğrettikçe, o, bir derin nefes alırdı. Nemsenin er kün bir parça daa rusları keriye aydığını, kazakların tüfenklerini atıp kaçtıklarını, kazağın saldatlarının evlerine kaytıp kittiklerini işittikçe, ve o: „Kazağın ükmünün soñu keldi!“ - dep sevinmişti. Onun içinde: „Ya bizim askerler de kazağın saldatı kibi başsızlansalar...“ - diyen bir korku kelip geçti, lakin oña kendi ölçüsile cevap vermekte küçlük çekmedi ve: „Ne de olsa, bizi taptamazlar ya, kendi halkımızı bırakıp duşmana keçmezler ya!..“ - dedi.

Bu sıralarda: „Bağçasarayda, Han-Sarayda, Kurultay açılmış, kırım tatar hükümeti kurulmuş, bizimkiler Kırım işlerini ellerine almışlar“ - diyen haberler er kesi heyecanlandırmış, ayaklandırmıştı. Artık halk kulağ kesilmişti. Er kes, er şeyden evel yurt davasında atılan adımları, yapılan işleri öğrenmekçün çırpınırdı. Er kes gazet etrafında toplanır, er kes şeere kitip-kelenleri karşılar, er gice köyün bir çok yerlerinde toplaşmalar olurdu. Bu günlerde İslâm akânın anlayamadığı bir kelime tillerde çok dolaşır, bütün halk ona karşı tiş biler, er kes onu büyük bir telûke, korkunç bir düşman olarak tanır ve meydan verilmemesini candan dilerdi: „Bolşevik“... ne dimekti? Neden bu kadar korkunçtı?! ...“ O, bunu ocadan sormuş, şeere kitip-kelenlerden anlamağa çalışmıştı. Onların sözlerini kafasında yoğurdıktan sonra: „Balşevikler“ demek - kütürmüş, delirmiş, canavarlanmış kazağlar dimektir!..“ hükümini vermişti. Balşeviklerin Moskovayı, Petersburgı almaları, onu ayrete düşürmüştü. Bütün kazağların bu delilerin arkasından sürüklenmelerini o çok hayırlı bir bozukluk olarak körmüştü. Onların bütün dünyanın padişalarını kaldıracağılarını, fabrikalarını saiplerinden alıp kendileri işleteceklerini, dinleri kaldıracağılarını, horandayı yıkup, ırız-namus denilen şeyleri kötöceklerini işittikten soñ, o, kendi hükümünde haklı olduğunu bir kere daa iman itmişti. Çarğını bağlayamayan kazağın bütün dünyanın işlerini sırasına koymaya kalkışmasına küldü ve: „Ballar, artık kazağ tamam şaşırdu, o bûs-bütün delirdi“ - dedi.

Cuma akşamı köyde büyük bir azırlık başlamıştı. Bir çok evlerin furunları yakılmış, bir çok karılar buralarda toplanıp hamur basar, bir çok evlerde kurbanlar soyulur, büyük kazanlar asılır, er evde büyük azırlıklar körülirdi. Köy onbaşısı ve kelenler, Akmesçitten askerlerimizin ke

75

leceğini, ve bu gice köyde musafir kalacaklarını, ve irtesi günü Yaltaya kiteceklerini söylemişlerdi. O, bu askerlerde Karpatlarda buzlap kalan, kefinsiz, namazsız kömülen zavallı oğlunun alını körür kibi oldu. Onun yüregi sanki kendi oğlunun kelegeci müjdesini almış kibi sevindi. Vakit gayıp itmeden ellerini sıgıyıp (enlerini çırpıp), kendi elinen koylarından birisini soydu ve kelemek musafirler için azırlık kördürmeğe başladı. Onun oğlu, torunları, bütün komşuları yıllardır onda boyle çeviklik, böyle çalışma, böyle er şeyle oğraşma körmemişlerdi...

Bütün köyün sanki büyük bir toy günü kibi, azırlandığını, yaşların atlara minip askerlerimizi karşılamağa kittiklerini, balaçağanın damlarse toplanup, onları uzaktan körmeye çalışmalarını er tarafta büyük bir canlılığın, areketin köze çarpması, kart-yaş - er kesin bir işi yapayım deye dolaşması... İslâm akaya yine bir hüküm verdirmişti: „Bugün aciniñ, ocanın, zenginniñ, yigitin degil, kırım tatarın toyu, bütün halkımızın toyu olmağa!!!“

Bir boyda, bir tüste, sağlam kara atlarından uzaktan körünen askerlerimiz köye yaklaştıkları zaman, „Dolu“yı çalmağa başlamışlardı. Halkın toplandıkları meydana kitecekleri zaman, ocanın ballara bizim marşımız dep bellediği „Ant etkenmen“i çalmağa başladılar. Bütün halk ayakta iki saf olarak dizilmişlerdi. Askerlerimiz bunların arasından yavaş-yavaş ilerlerken, bütün halkın közlerinden sevinç yaşları aktığını kördiler. Atlarından inen askerlere halkın kucağaşmaları körülecek bir levha idi. Böyle bir şey bu köyler kuruluından beri körölememişti. Onlar kartlarımızın ellerinden öper, yaşların ellerini kuvetle, candan kelen sevgile sıkarlardı.

Bütün halk o gice saygılı musafirlerine sofralar kurmuş, yüreklerini açmış, er kes elinden kelen er şeyni yapıp, yıllardan beri kazağın elinde horlanmış, onun kazanından aşamış, yurtlarına asret kalmış kırım tatar yigitlerini sıylamağa, raatlandırmağa candan tırışmıştı...

Saba olup da asker köyden ayrıldığı zaman, köy ocası onlara çok yanık sözlerle öğurlar diledikten, imam efendi de dualar ittikten soñ, kart İslâm aka da: „Allah sizleri bir daa bizden ayırmassın!“ - dedi ve köy halkınen beraber askerlerimizi epeyce ozdurdı...

İslâm aka artık daa raat düşünür, namazlarını daa sabırlan kılardı, niyazlarını daa ziyade uzatırdı. Artık onun dualarının büyük kısmı askerlerimiz içündi.

Künniñ birinde „balşevik“ belâsı bizimkilerini yendigi haberi onun aqlını alt-üst itmişti. Bütün köy halkı, kendi büyük oğlu da çoluğ-çocuğile köyü bırakıp, dağlara

76

kaçmağa başlamışlardı. Bir-iki saat içinde bütün köy boşanmıştı. Ekindide köy ezansız kalmıştı. Akşam ezan vakti olmağa, ortada ne imam, ne mazin var... Er tarafı bir ölü tıncılığı kaplamıştı. O, köyün ezansız kalmasından dolayı, biñ türlü bahtsızlığa oğrayacağına, musulmanlığa büyük bir belâ kelegeğine inananlardandı. Bütün köyün böyle bir garip ala kelmesi de onu fena alda sarsmıştı. Allah eviniñ öksüzliği ise, onu can yerinden urmuş, titretmişti. O, dayanmadı tayağına dayana-dayana, yavaş-yavaş camiye kitti ve camideki bütün çırakları, mumları yaktıktan sonra,

yüksek minareye çıktı. Ve koyu çınlatan kuvvetli kalın bir sesle ezan okumağa başladı. Sesinin kuvvetine, gürlüğüne o da şaşmıştı. Oña nereden, nasıl bu kadar kuvvetli ses kelmışti?.. O, bunda Allahın kendisinden razılığını kördi. O, yaptığı işin hayırlı olduğına bir kat daa iman itti.

Bu sırada köyde yarıklar yandığını kören „balşevik“lerden bir çokları bulundıkları aşağıdaki maalleden camiye doğru koştular. Er tarafa saldırdılar, bilhassa camiye doğru kurşun yağdırmağa başladılar. „Minareden dağdaki tatarları çağırılar...“ dedikleri İslâm akayı kurşuna tuttular... Ezan-şerifi yarım kaldırmak... Bu büyük gunaha İslâm aka, elbette, razı olamazdı. O, bir elile sanki kurşunları tüşürmege ve başını korumağa çalışıp, diger elini yine kulağında tutup, ezanını devam itti...

Minareden inip de camiden namaza uyacağı sırada, o bir takım patırdıların arttığını duydu ve bir sürü sarhoş, kuturmuş kazağların pusyur çizmalarının, ellerindeki tüfenklerinin camiye kirmege başladıklarını kördi. O, artık kendisini unutmuş olup, geçeni anlamaz olmuştu... O, yalnız başına „Allah evine kazağı sokmamak için“ onların üstüne atılmıştı... Bir kaç kurşun birden patlamış, zavallı kart İslâmı caminin iç kapısı ögünde yere sermişti... Ertesi kün kırımtatar askerlerinin köyü kurtarması üzerine dağlardan inen köy halkı camide al kanlara boyanarak yatan kart kırımtatar şahidini kök bayrağa sardılar ve ep birden onun torunçıklarına söyletip sevip dinledigi „Balalarımıza

yüreginin

etkenmen“i söyleyerek, mezarlığa kötürdiler, üç tüp selbi túbünde yatan rametli anasını, babasını ve sevgili ömür arkadaşısı Esmanı yanına kömdüler...

77

9.2. Türkiye Türkçesi Metin

UNUTULMAZ GÖZYAŞLARI

Çiçekleri güneş ne kadar diriltir tazelandirirse, insanları da sevgi o kadar güldürür, mutlu eder. (Tolstoy)

Ahmed Efendi bir buçuk yıldan beri Yalıboyu“nun en güzel köylerinden birinde öğretmenlik yapıyordu...

Uçsuz bucaksız bağlarının, düzenli bahçelerinin bereketleriyle, yüksek selvilerinin güzellikleriyle, sevimli çiçeklerinin ince kokularıyla kibirlenen bu iki yüz evlik köy, ocak başında kaba yastıklara yaslanarak, piposunu içen ve ondan yükselen dumanlara bakarak keyiflenen bir kadı gibi, yüksek dağlara dayanıp denize bakıyordu.

Ahmed Efendi“yi bu köyün zenginliğinden ziyade, güzellikleri buraya çekmişti. O, bu cennete benzeyen köyde, ancak sevinçle, zevkle yaşayacağına inanmıştı. Bu köyün güzelliğine gömülerek yaşayanları, sevgilerinin güzellikleriyle sarhoş olup onların dizlerinde yatanlara benzetiyor ve bu köyün kuşlarının ötüşlerinde, kuzularının melemelerinde, atlarının kişnemelerinde, kızlarının ince titrek seslerinde ancak mutluluk, ancak sevinç yaşayacağını kabul ediyordu.

Bir buçuk yıldan beri her gün köyde gördüğü, işittiği yeni bir keder, yeni bir felaket fikrinde ne kadar yanıldığını anlatıyor ve Müslümanların “cennet”te de gözyaşı dökmeden, gamsız yaşamadıklarına onu inandırıyor.

1905 yılının Ramazan-ı Şerif“i geliyor, her evde az çok bir hazırlık görülüyor, insanlar arasında camiye gitmeye başlayanlar, dükkânların önünde din ve Müslümanlık hakkında söylenen sözler artıyordu...

Köyün zengin hacılarından Ağa Ahmed Efendi“yi orucun on sekizinci akşamı iftara çağırmıştı...

Büyük bir yangını söndürmek isteyenler nasıl bütün kuvvetleri, hünerleri, gayretleriyle bir dakika boşa kaybetmeyerek çalışırlarsa, namazdan sonra büyük bir siniyi çevre almış on on iki Tatar da sabırla, nefes almaya bile razı olmayarak büyük bir çabuklukla mezeleri boşaltıyorlardı.

Köyün aksakallı yaşlı imamı o kadar gayretle davranıyordu ki, Ahmed Efendi onun bu koşuda birinciliği kazanacağına şüphe etmiyordu...

14

Yemekten sonra herkes ağırlaşmış, çabuk çabuk sigaralarını büküyor ve onları ocakta kaynayan cezveye sabırsızlıkla tutuyordu. Akşam şeriflerini hayırlayıp keyifle sigaralarının dumanlarını savurup kahveyi süzen bu insanları o dakikada görenler, elbette, onların bahtiyar olduklarına şüphe etmezlerdi.

Fakat Ahmed Efendi bu köyün en yaşlılarının bile nasıl yaşadıklarını biliyor, onların yüreklerinin ne kadar zorluklar, sıkıntılarla vurduğunu anlıyordu...

Kahveler daha bitmemiş, imam efendi arada sırada geçirip ve her defasında „estağfurullah“larını unutmayıp dine saygı kalmadığından sızlanıyor ve en çok kızların fistanlarını, gençlerin perçemlerini kızgınlıkla tenkit ediyordu.

Hacıbaba ruhunun bütün hürmetiyle, fikrinin bütün razılığıyla imam efendiyi severek dinlerken kendisini çağırdılar. Ahmed Efendi de hem ağır yemekten sonra biraz evin önündeki bahçede kayısı ağaçları arasında gezinmek hem de imam efendinin yüzlerce defa işitilmiş tesirsiz sözlerini dinlememek arzusuyla abdest alacağını söyleyerek odadan çıktı. Hacı Efendi'nin karısı, kızları Ahmed Efendi'den kaçınmadıklarından, onlardan abdest havlusu istemek için oturdukları odaya doğru gitti. Kapıya yaklaştığı zaman, bir kadının ağlayan sesinde yükselen şu sözleri işitişti:

- Allah rızası için, hacıbaba, bu dileğimi reddetme!..

Onu yine zavallılar, küçük görülenler düşündürmeye başlamış, ayakları uyuşmuş, kalbi kırılmış, ruhu incinmişti. Bu hak Ramazan günü bu ses neden ağlıyor? Bu kalp neden yoksullukla yalvarıyor? Bu Müslüman kadını yerden başka göklerden bereket yağın Ramazan ayında neden gece gece bu hacının evine gelip merhamet dileniyordu?

Odaya girdiği zaman, hacıbaba bir elinde birkaç altın tutuyor, bir elinde önündeki kadına iki kırmızı onluk uzatıyordu. Kadın parayı alırken, hacıbabanın elindeki altınlardan ayrılamayan büyük siyah gözleri gittikçe bulutlanıyor. Ve göz kapakları arasında elmas gibi parıltıyan gözyaşları yavaş yavaş titreye titreye büyüyor ve canlanıyordu... Ahmed Efendi bütün köy halkı gibi, bu kadını tanıyordu... O, Emine yenge idi...

Emine yenge otuz yaşlarında ince, uzun boylu, solgun yüzlü bir kadındı. O, vakitsiz solmuş bir güle benziyor, solmuş yüzünde yorgunlukla derinliklere gömülmüş kara gözlerinde, ince katmerlerle bölünmüş geniş alnında tazeliğinin, güzelliğinin izleri görünüyordu. Kim bilir, gençliğinde nasıldı? Kim bilir, onun güzelliğinden yayılan ince kokular ne kadar sevimlilerdi ve ne kadar ruhsal mutlulukla sarhoş edebilirlerdi...

15

Bugün Emine yengenin sararmış yüzünde dünkü güzelliğinin ancak hüznünlü gölgeleri kalmıştı. O, tamamıyla kurumaya başlayan açık sarıçiçeklere benzemişti...

Ahmed Efendi'nin ruhunu hiçbir şey Emine yengenin ağırlığıyla, sıkıntıyla üşüye üşüye dökülen gözyaşları kadar incitmemiş, edebiyatı seven fikrini hiçbir romanın ağılatıcı sayfası bu kadar sarsmamıştı.

O, artık her an kalbe, ömre sığmayan felaketlerin titiz emeklerinden süzülen o gözyaşlarını düşünüyor ve düşündükçe, ruhunun gittikçe yayılan kara ağır bir kederle kaplandığını, yüreğinin acı bir soğukla titrediğini, sıkıştığını duyuyordu.

Ahmed Efendi odada oturamadı, asabi adımlarla bahçede gezinmeye başladı. Lakin o, artık ne ona saatlerce elindeki hikâyelerini unutturan ayın nurlu saçaklarını, ne de onlarla yaldızlanarak aşağılarda ayna gibi parlayan denizi görüyor, ne de kuşların kayısıların zümrüt yaprakları arasından yükselen kahkahalarını işitiyordu. O, ancak bir kadının solmuş simasını, bir milletin haksız hissiz ömrünü düşünüyor, ondan saçılan acıları görüyor, ondan yayılan felaketleri, zavallılıkları duyuyordu. O, istemeden bahçeden sevimli bir çiçek koparmış ve avucunda parmaklarının bütün kuvvetiyle sıkıya başlamıştı. O çiçekten billur kadar parlak birkaç damla su akmış ve bundan sonra çiçek büzüşmüş, onda ne sevimli renkler, ne ince güzelliği; bir şey, bir şey kalmamıştı...

Ahmed Efendi bu çiçekten akan damlaları Emine yengenin gözyaşlarına benzetiyor ve o akan gözyaşlarının da Emine yengenin güzelliğini, beyazlığını, pembeliğini uçurduklarına inanıyordu. Artık o, ancak kimin merhametsizliği ile incinmeden o genç kadının kalbini tırnaklayarak, o sağlık, güzellik düşmanı olan gözyaşlarını akıttığını öğrenmek istiyordu...

Ahmed Efendi bu köye gelip öğretmen olduğu yıl, bu köyde zengince bir dul kadının bir güzel kızı ile evlenmiş ve onların evlerinde yaşamaya başlamıştı. Hayat arkadaşı yalnız sevinçle, zevkle gülmek isteyen bir genç hanım olduğundan, Ahmed Efendi ondan kendisinin ruhunu ezen, fikrini matemlendiren gözyaşlarının sebebini soramıyordu. Kaynanası ise akıllı, ileri görüşlü, sabırla konuşan bir hanımdı. O, kocası öldüğünden beri cemaat hayatına karıştığından mahkemelerin vekilleriyle de tanışmıştı. Ahmed Efendi Emine yengenin hayatını kaynanasından öğrenmeye karar verdi.

Ahmed Efendi akşamüstleri cami veya kasap dükkânları önündeki büyük direkler dibinde toplaşan, bağdaş kurup oturarak iftarlık sigara hazırlayan ve bir taraftan da dumanlanan

16

başlarla tanışan, kavga eden insanlarla oturmayı çok sevmiyorsa da, yine onlardan çok uzaklaşmıyor, ancak arada sırada kaynanasına bahçede arkadaşlık ederek geçiriyordu.

Bir gün o, kaynanasına Emine yengeyi sormuştu. Yarım saat kadar o cansızlaşan sesi dinledikten sonra, nemli gözleri önünde o gözyaşlarını akıtan kara bıyıklı, geniş omuzlu, yüksek boylu, sararmış yüzlü Seidmuhammed'in geçirdiği haram zevkli ömrü canlandı.

Seidmuhammed köyün en zengin hacılarından ağanın oğlu idi. O, yirmi üç yaşlarında iken, kendisini keyiften, zevkten ayıran sert tabiatlı babasını gömdükten sonra, hayatta dizginsiz kalmıştı. Kardeşleri de yaşlıca olduklarından, yalnız başına hacıbabasından kalan kırk elli bin rublelik mal ve mülkün ağası oldu. Dostları, arkadaşları arttı, ona akıl öğretenler ve kendilerinin baba dostu olduklarını söyleyenler çoklaştı. Çok geçmeden bizim zengin genç ağalarımızın kıyafetlerine girdi. Başında parlak deriden yapılmış süslü bir kalpak, üstüne yumuşak yünden ısmarlanıp diktirilmiş dar bir kostüm, ayaklarında yüksek ökçeli ayakkabılar giymiş, göğsüne zincir kadar kalın süssüz bir köstek asmış, parmaklarına da kırmızı yeşil taşlı altın yüzükler takmıştı.

O, hemen köyde dükkân açtı, sık sık şehirlere gidip gelmeye başladı, bankaların dostu oldu. Yavaş yavaş karışık, anlaşılmaz, hatta korkunç hırsla elinde yüzüklerin oynadığını gören Seidmuhammed, zenginliğinin, gelirinin sınırını unuttu. Her gelişinde bankanın ambar kadar bol ve derin hazinesinden kendine avuç avuç para verdiklerini görerek, hazine yaşadıkça kendisinin aç, parasız kalmayacağına inandı. Batı bankalarının uçsuz bucaksız denizlere benzeyen bol hazinelerinin Seidmuhammed gibilerinin mallarından, çalışmalarından damlayan damlalarla güçlendiğini bilmiyor, anlamıyordu. O, şehirlerin yumuşak yastıklı kadife örtülü arabalarında zevkle kurulup savurulmaya alıştığından ve ağalığını köylülere de tanıtmak istediğinden yüksek boylu, çınlayan sesli, oynak bir kara aygırla bir de kadifeli şarabın tadını aldı ve yavaş yavaş şehirlerdeki zevkleri, keyifleri köye taşımaya başladı.

O, artık halktan, cemaatin değerlilerinden, yaşlı aksakallı hacılardan çekinmiyordu. Onların evlerine hacıbabasının zamanında sadece bir vakit namazını bile kaçırmayan yaşlı, durgun adamlar gelirdi. Bu yeni ağanın ağalığı başladıktan beri, onlar görünmüyor, artık hacıbabanın yurdunda kadehler tokuşturup kemaneler çaldırıp türküler söyleyip sabahlara kadar oturan, keyfi, zevki seven genç ağalar sık sık toplaşıyorlardı.

17

Seidmuhammed'in yakın dostlarından birisi de ... köyünün ağası ... hacının oğlu ve Emine yengenin ağabeyi Hasan'dı. Emine yengenin babası da Seidmuhammed'ininki kadar yaşlı idi. Ayrıca onun gibi cimri olmayıp elinden geldiği kadar herkese yardım eden ve ömründe kimseyi incitmemiş yumuşak tabiatlı bir adamdı...

O, Seidmuhammed'in babasından iki yıl sonra hacca gidip Mekke-i Mükerrerme'de ölmüştü.

Hasan da Seidmuhammed'den ahmak çıkmadı. Onun da arkadaşları akıllı baba dostları çoğalmış ve ona da ağa mertebesi verilmiş, o da bizim ağalarımızın altın kösteklerini boynuna takmıştı.

Onlar Seidmuhammed'le sık sık görüşüyor, beraber haftalarca şehirlerde kalıyor ve güzellikleri bembeyaz, kırmızı boyalarla örtülmüş, sağlıkları türlü türlü marazlarla çürümüş kadınlara ve yavaş yavaş critici, öldürücü zehirli içkilere, insanlığı bitmiş çalgıcılara yüzükler savurmakla zevkleniyor, keyifleniyordular. Onlar işlerini, gelirlerinin birini bile candan düşünmüyor. Onun için kederlenmiyordular. Kış gelince, bu şehir zevklerine köylerin gürültülü düğünlerindeki konuşmalar, çalgıcılara diz çöktürüp çaldırmalar da katılıyordu.

Bu haram zevkli ömür, bu birbirini yokluğa sürükleyen dostluk onların arasında kalmadı... Onların bu öldürücü yakınlıkları, kafa darlıkları buradaki köylerin içinde güzelliği ile akıllılığı ile,

terbiyesi ile anılan, billur kadar saf, lekesiz bir ömürle yaşayan, melek kadar mülâyim ruhlu, sevimli bir Tatar kızının yaşayışını da zehirledi... Onun gençliğini, onun güzelliğini de soldurdu... Onun ömrünü de kara matemlerle bürüdü... Biz rahmetli babanla Eminelerin köylerine çok giderdik. Onun tek kız kardeşi Emine'nin amcasıyla evlenmişti. O rahmetli kendi erkek kardeşiyle ne kadar anlaşılmazsa, onlardan ne kadar uzak yaşasa, kız kardeşiyle de o kadar sevişir, ona o kadar yaklaşırdı. Ben hemen her seferinde Eminelerin evlerine varırdım. Onun rahmetli anası yumuşak tabiatlı, sıcak ruhlu bir kadındı. Onunla biz çok iyi dosttuk. Ben Emine'yi her görüşümde bir kat daha severdim. Onun hemen her ay, her yıl güzelliği artıyor, yanaklarının pembeliği, dudaklarının kırmızılığı, gözlerinin canlı parlaklığı, kirpiklerinin, saçlarının uzunluğu artıyordu...

Hiç unutmam, bir pazar günü ben onlara gelmişim. Evde kimse yoktu. O yüksek evlerinin denize bakan balkonunda oturmuş bez dokuyor ve ince titrek, yumuşak bir sesle yavaştan:

18

Pencereye gün değmez meyvelikten, ah...
Hem sarardım, hem soldum sevdalıktan, ah...

beyitini söylüyordu...

Ben o dakikada yavaş yavaş ruhu, kalbi sararak, insana kendisini unutturan, tatlı, zevkli, dokunaklı sesi dinlemeye başladım... Ben değil, güya her şey; ağaçlar, çiçekler evin önündeki asmanın yaprakları, kuşlar, evet, her şey susmuş, büyük bir saygıyla, yüksek bir sevgiyle, derin bir duyguyla onu dinliyorlardı. O gün, o dakikada o ne kadar ne kadar güzeldi...

Onun o gün nurlu gözlerinde o kadar sevimli bir dalgınlık, sıcak simasında öyle bir yumuşaklık vardı ki, onu o dakikada hanlar görseydi, önünde diz çöker ve bütün ruhlarıyla takdis ederlerdi...

Seidmuhammed ağalığının ilk yıllarında bu yakın köylerde yapılan hiçbir düğünden kalmazdı. Onun "Kara Kaşka"sı beyaz köpük bağlayıp ince kulaklarını dikip kişneye kişneye geldiği zaman, çalgıcılar dama çıkarak onu karşılarlardı. O da düğün evine varınca, atı her adım attığında çalgıcılara gümüş rubleler serperdi.

O, Emine'nin hacıbabası hacılığa gitmeden, onlara aracı göndermişti. Hacıbaba o vakitlerde altmış yedi yaşlarında idiyse de, nurlu yüzünde kırmızılıklar silinmemiş, gözlerinin nuru artmıştı... Camiden kalmaz, bahçesinden bağından ayrılmaz, yalandan, münafıklıktan kaçır, herkesi mülâyimlikle, yavaşlıkla karşılar, azdan çok anlar, tecrübeli bir insandı. Hacıbaba Seidmuhammed'in babası öldükten sonra, geçirdiği ömründen onun ruhunu anlamış ve ömrünü nasıl bitireceğini kestirdiğinden: "O, kırkında olgunlaşacaklardandır, ben öylesine kızımı verip de eziyet çektirmem" diyerek Seidmuhammed'i istememişti.

Bu hacılar öldükten sonra, onların bostanlarında şeytanlar türediler... Onların yurtlarında din ve insanlık laflarından ziyade, kadehler dinlenmeye başlandı, onların sağlıklarında cuma namazını kıldıklarını, yaşlılara selam verdiklerini görüp Müslüman ve aydın akıllı insan olduklarına inanarak sevindikleri oğulları, artık onlardan çok akıllı, çok anlayışlı olup onların sevdikleri şeylerden birisine hürmet etmedikleri gibi, onların verdiği korkularını da unuttular.

Hasan eski kıyafetlerini, eski adetlerini, eski saygılarını nasıl kolaylıkla ömründen kaldırıp attı ise, babasına verdiği sözü de o kadar incinmeden fikrinden sildi.

Babasının başına mezar taşı yaptırılmadan, Hasan onun kararlarını unuttu. Ve onun yüreğinde babasına olan sevgisinden soğuk bir gölgesi bile kalmadı... Ve Emine on

19

dokuz yaşlarında iken, Seidmuhammed'le nişanlandı... Zavallı anası başta buna razı olmamıştı. Sonraları Emine'nin hiçbir söz söylemeden o kararı kabul ettiğini gördüğü zaman, susmuştu. O, dünden bugünkü felaketi, zehirli ömrü görseydi, hiç o karara razı olur muydu? Cenazesini kılmaya razı olurdu da, o karara karşı elinden gelen her şeyi yapardı. Yine zavallı şanslıydı da, kızının düğününden sonra, bir yıla varmadan öldü ve canından çok sevdiği evladının bu kara, bu matemli hayatını görmedi.

Yaşlılar, Emine'nin düğünü kadar şenlikli bir düğünün bizim köyler kurulu beri yapılmadığını söyleseler de Emine'yi gören kadınlar onun kadar düğününde ağlayıp kederlenen bir kız görmediklerine inanırlardı

Herkes bu düğünde çalgıcıların, içkilerin, kandillerle donatılmış sinilerin, pişirilen aşların, gelen misafirlerin, getirilen bahşişlerin, saatlerce taşınan çeyizlerin çokluğunu söylüyordu.

Bizim düğünlerimiz gözyaşı dökülmeden geçmese de, ben bizde her gelin olacak kızın yeni hayatını gözyaşlarıyla karşıladığını bilip onların pişmanlık sözlerine alışıksam da, bilmem neden, bana o çok sevdiğim Emine'nin kederli sözleri billur gibi akan gözyaşları pek dokunmuştu.

Ahmed efendinin kaynanası bu bildiklerini damadına sevgiyle yavaş yavaş anlatırken, açlığını, yorgunluğunu bile unutmuştu... O, son sözlerini söylerken, yoldaki çocukların "ezan-ezan" diye bağıştıkları işitildi. O dakikada Ahmed efendinin hanımı da balkondan pek şen sesiyle ezanı müjdelemeye başlamıştı...

Onlar sık adımlarla eve, sofraya yaklaştıkları zaman, yaşlı Ahmed efendiye şu sözleri söylemişti:

İşte, o haram zevkli tatlı hayat on yıla varmadan, nasıl onların mallarını mülklerini eritti, bitirdiyse de, Emine'nin de gençliğini böyle soldurdu, böyle kuruttu, böyle çürüttü!

Bu günden sonra, Ramazan Bayramı geldi geçti... Ahmed efendinin hayatına birçok gün, hafta, ay daha eklendi. O, ilkbaharda okuldan sonra köyden uzaklarda, yükseklerde yalnız gezinmeye alışmıştı.

Kaba dağın eteğinde koyu yeşil çamların ortasındaki çayırda yüksekçe bir tepecik vardı. O, oradan görülen güzel manzaraya bakmayı çok severdi. Oradan köylerdeki evlerin kara toprak, kırmızı kiremit, yeşil boyalı tenekeden yapılmış damları sayıldığı gibi, büyük ceviz ağaçları, yüksek selviler bir sırada dizilmiş bahçeler, bağlar, dolambaçlı yollar, kayalık yalılar, uçsuz bucaksız deniz görülüyordu.

20

Ahmed efendi her gün bu tepeciğe kadar gelir, orada yüzükoyun yatarak okumak ister, lâkin bir türlü gözlerini karşıdaki tabiatın güzel renklerle, güzel görünüşlerle işlediği, parlattığı sevimli manzaradan ayrılamaz ve çoğu zaman kitabına bakmayı değil, onu açmayı bile unuturdu...

O, birtakım milli meseleleri düşünmek isterdi, lâkin bir türlü bulunduğu çamlığın arkasındaki dağın yavaş yavaş göğüs geçirerek yükseldiği boğuk inlemeleri dinlemekten vazgeçemezdi... Onun ruhu, hisleri o derinden yükselen, ağırdan yayılan sağlam iniltileri en becerikli çalgıcının kemanesinden yükselen hüznün titremelerinden daha çok sevip dinlerdi.

Bugün Ahmed Efendi bu toprakta bir çama dayanıp saatlerce oturmuş hüznü duyularla pembe kefenine sarılarak, batan güneşi yollamış ve etrafını kaplayan karanlıktan ürkmektense, ona ısınmaya çalışarak, yeni doğmakta olan cansız ışıklı solgun bir yıldızdan gözlerini ayıramamıştı... O sırada ne kuşların hafif türkülerini, ne de geçenlerin seslerini işitiyordu.

Emine yengenin hayatını o ruhun yaşadığı kara günleri, geçirdiği acıları o bulutlu gözlerinden akan gözyaşlarını birer birer aklından geçirmiş ve artık onun bugünkü ömrünü, okuldaki kızlarının „kader“lerini anlamaya kalkışmıştı... Kimbilir, neden onun sayfa karşısında fikri kara bulutlarla yüksekçe kaplandı kadar ruhu da derin matemlere gömülüyordu.

O, titreyen adımları, ezilen ruhuyla bulunduğu çamlıktan ayrılıp köy yoluna çıktığı zaman, yukarıdan bir sesin yaklaştığını işitti ve onunla beraber gitmek için biraz beklemeye karar verdi.

Yol kenarındaki yüksekçe kayaya oturarak, köyün titrek, cansız ışıklarına, yalılardaki Rusların parlak elektrik fenerlerinin ışıklarına bakmaya başladı... Onun ruhu bir kat daha kederlere, gamlara gömüldü...

O aydınlıklardan birisini bütün yiğitliğiyle, diriliğiyle hayata atılan bir gencin ümitle parlayan nurlu gözlerine, diğerini ise, son nefeslerinde yaşayan bir hastanın gittikçe bulutlanan rahatsız solgun gözlerine benzetiyordu...

Ses yaklaşmış, Ahmed Efendi'yi düşüncelerinden ayırmıştı... Karşıdan odun yüklü bir at güçlükle, şaşkın adımlarla sendeleye sendeleye ilerliyor ve onun arkasından da ayaklarında çarık, başında örme kalpak, üstünde yamalı paltolu kesik öksürüklü bir adam geliyordu.

21

Bu on on iki yıl önce aygırları oynatan, orospulara, çalgıcılara yüzlükler savuran kırmızı yüzlü, gür sesli Seidmuhammed ağabey idi...

Bu adamı görmek, bu adamın öksürüklerini, cansız hırıltılı nefesini işitmek, solgun yüzüne bakmak Ahmed Efendi'nin ruhundaki kederleri kaynatmıştı. O diri ve acı yanık yüreğini büsbütün sarmıştı... O, dünkü varlıkla bugünkü yokluğu, dünkü sağlıkla bugünkü çürüklüğü düşündükçe, yüreğinin sıkışa sıkışa ezildiğini aklının titreye titreye buz kestiğini, dilinin tutulduğunu hissediyordu...

Seidmuhammed ağabey Ahmed Efendi'ye atla odun taşımadaki beceriksizliğinden, atının yükünün yolda iki kere çözüldüğünden bu kadar geciktiğini kesik nefeslerle anlatıyordu.

Ahmed Efendi'nin ruhu hiçbir zaman bu kadar kederle, acıyla kaplanmamıştı... O, bu adamla yürüdüğü dakikalarda karşısında yalnız Seidmuhammed'in değil, bütün Kırım Tatarların varlığını, sağlığını öldüren, gömen bir Azrail kanadının kara gölgelerini görüyordu... Onun yüreği merhametle coşmuş, gözleri yaşarmış, dili kemikleşmiş, çenesi kilitlenmişti... Onun için Seidmuhammed ağabeyin yolundan gitmek alışkanlık idiyse de, acele adımlarla ondan ayrıldı, uzaklaştı. Köye gelinceye kadar yavaş yavaş yükselen ayın nurlu saçakları arasında bizim sağlığını gömen, mutluluk hayatımızı, yaşatmayan düşmanı düşünüyor ve evine geldiği zaman, ümitsizlikle ezilen fikrine kederlerle titreyen kalbine, matemle örtülen ruhuna şu suali soruyordu:

Her karanlık bir nurla aydınlandığı halde, acaba, bizim matemli, kederli siyah gözyaşlı, karanlık ömrümüz hiçbir nur, hiçbir ışık ile aydınlanmayacak, yaldızlanmayacak mı?..

* * *

Ahmed Efendi bir gün okulun bahçesindeki yüksek ceviz ağacının dibindeki sandalyede oturuyor. Vücudundaki yorgunluklarını, endişelerini taze havadan serpiyen hafif yellere gömmek istiyordu... Çocukları öğlen bir saat kadar dinleniyor, okula yakın bir bahçede oynuyor, bağırıyorlardı...

Ahmed Efendi yalnız sessiz bulunduğu yüksek tepelikten uzaklara, denize, hatta denizden daha uzaklara az az seçilen yokluklara bakıp düşünüyordu... O, bu durgun, bu sakin hayatını hiçbir şeyin bozmasını istemiyordu.

22

O, yüksek direkli çocuk bahçesini, uyuyan denizde bir vapurun kaya kaya ilerlediğini görse de, onu gözleriyle yollatmayı arzu etmiyor... O, her şeyi unutmak, hiçbir şeyi görmemek istiyor ve gözlerini vapurdan, denizden, bütün ömürden, insanlardan uzaklara bakmaya zorluyor ve onları yokluğa sürüklüyordu...

Niçin mi?..

Çünkü artık o, her yerde, her şeyde hayatı canlandıran her gölgede bir gam, bir felaket, bir matem izi görüyor, yahut da her kalbin, her ruhun gözyaşıyla boğulduklarına, solduklarına inanıyordu...

O, Emine yengenin sevimli güzelliğinin, mesut ömrünün ne kadar merhametsizlikle, haram zevklerle soldurulduğunu bütün ruhuyla anlamaya çalıştığından beri onun gözlerinde bütün Tatar halkının zehirli kara günleri canlanıyor, onun fikrini bu rahatsızlığı doğuran sebep uğraştırıyordu... Artık onun bu gamlı, bu kederli mesele ile fikri değil, ruhu da yorulmuştu... Onun için, bugün bu ağaç dibinde birisini görmemek, her şeyini unutmak istiyordu...

O, yarım saat kadar orada oturmamıştı. Bir kadının yumuşak, sıcak, cansız sesi onun dalgın gözlerini uyandırdı... Bu kadın Emine yenge idi... Onun yüzü biraz daha solmuş ve gözleri biraz daha derinliklere saklanmış, onların çevrelerindeki kara halka biraz daha kararmış, sesi biraz daha yumuşaklıkla titremeye başlamıştı...

Emine yenge Ahmed Efendi'ye köyde hoca parası toplayanlardan yakınmaya gelmişti. Kocasını üç dört aydan beri okula gidip gelen çocukların aylıklarını vermemişti. Onları zorluyorlar, bu hafta da para vermezlerse, çocukları okula almayacaklarını söylüyorlardı... Emine yenge Ahmed Efendi'nin merhametine sığınmaya gelmişti...

O, Ahmed Efendi'den tütünlerinin satılmasına kadar beklemesini ve para toplayanlara onun çocuklarının da aylıklarını kendisinin aldığını söylemesini rica etmişti...

Ahmed Efendi ilk başlarda bu kadına cahilliğin, merhametsizliğin yahut bunlardan da büyük bir düşman olan; sevgisizliğin, saygısızlığın bir kurbanı diye acıyordu. Fakat bugün onun bu kadar yoklukla, aşağılanmayla mücadele etmesine rağmen, çocuklarının azıcık olsun cahillikten kurtulmalarını, okuma yazma öğrenmelerini candan isteyerek ona titreyen, yumuşak sesiyle yalvarmasını dinledikten sonra, onu bütün ruhuyla sevmişti...

Bu kadının gittikçe yumuşayan, yumuşadıkça ruha, yüreğe işleyen sesi Ahmed Efendi'nin ruhunun sakinliğini tamamen bozdu... Yavaşlıkla söylenen o sözler ruhunda denizde görülen vapurun serptiği hafif kıpırdanmalar gibi değil,

23

yükseldikçe, beyaz köpükler saçan aslan iniltileriyle gürleyen fırtınalar saçmışlardı. Emine yengenin istediğini hemen kabul etti, fakat o, buna razı olamıyordu. Emine yengenin soldurulmuş ruhunu, ümitsizleştirilmiş kalbini okşamak, teselli etmek istiyordu... Emine'ye şu sözleri söylemişti:

- Ben sizin, siz Tatar kadınlarının, geçirdiğiniz felaketli, matemli kara hayatın önünde çok düşündüm, çok kederlendim. Sizler sizin ömrünüzü çürüten, emellerinizi öldüren öyle bir düşmanın kurbanlarısınız ki, onun ardından bağıra çağıra lanet hakkına bile sahip değilsiniz. Sizin o merhametsiz, o melun düşmanınız bu memlekette, bu Müslüman dünyasında o kadar güçlü, onun dostu o kadar çok ki, sizlere onun adını bile söyletmiyorlar... Mollalar, hacılar, şeyhler, ağalar, bütün halk o sizin düşmanlarınızın önünde eğiliyor, onu sayıyorlar.

Sizin soldurulan güzelliklerinizden ezile ezile dökülen gözyaşlarınızdan, çürütüle çürütüle gömülen genç vücutlarınızdan birisi onların duygularını coşturmuyor, merhametlerini artırmıyor, birisi bu bitmez tükenmez cinayetleri onlara düşün demiyor ve onları her kabahati, her fenalığı, her adiliği "kader"e yüklemekten vazgeçmiyor. Birtakımı adet, birtakımı kör dincilik dostu olup sizin o büyük düşmanlarınızın taraftarı oluyorlar. O bütün güzellikleri solduran, bütün varlıkları savurtan, kadınlığın ömrünü kara matemlerle örten şeytan yürekli, kanlı tırnaklı düşman; sevgisizlik, duygusuzluktur. Seidmuhammed ağa sizi sevseydi, hiç sizin o güzelliğinizi, nazik ruhunuzu, duygulu kalbinizi incitmeye, ezmeye kalkışır mıydı?! Ona merhametsizlikle sizin melekliğinize karşı yumruk sallatan, sizin ince, yumuşak sesinizi sert, ezici seslerle boğan, ona sizi düşündürtmeyen, saydırtmayan, ona malınızı mülkünüzü yok ettiren şey de ancak o düşmandır. Eğer o bahçelerinizi, bağlarınızı sevebilseydi, onların yanında oturmaktan, onları düzeltmekten, güzelleştirmekten zevklenseydi, ruhuyla onlara azıcık olsun bağlansaydı, acaba, onların satılacaklarını düşünüp fazla masraflardan sakınmaz mıydı?... Evet, Tatar'ı melekler kadar yumuşak ruhlu, huriler kadar güzel yüzlü kadınlarından ayırıp da şehirlerde birtakım soğuk, marazlı kuklaların eteklerine sarılıp dertleten, onlara güzellik ve zenginlik hazinesi olan mallarını mülklerini unutturan şey onların sevebilmeleridir. Her şeyi yok eden, her sağlığı çürüten, her güzelliği solduran düşman sevgisizlik, duygusuzluktur.

24

Evet, bugünün Tatarları ne kadar sevebilmeyerek, ne kadar bütün ruhlarla ailelerini, mallarını, hatta kendi "ben"liklerini sevebilmeyerek, her gün biraz daha her şeyin öksüzü oluyorlarsa, Tatar kadınları da o kadar sevilmediklerini, sayılmadıklarını, hatta düşünülmediklerini duya duya her an biraz daha güzelliklerini, sağlıklarını gözyaşlarıyla kefenliyor... Ne yapmalı?... Belki, zaman gelir, bu matemler önünde incinenler, kederlenenler, ağlayanlar çoğalır da, nihayet, Tatarlar da bu her şeyi gömdüren düşmanı öldürür, gömer, hayatlarından silerler... Ve bizim memleketimizde de saadetler, sevinçler saçan sevgi güneşi doğar, bizler de güler, bizim kadınlarımız da saadette, tazeliğe, türkülerle yaşarlar...

Emine yenge artık soğuklukla bu sözleri dinleyemiyordu. O sözlerden her birisi onun yüreğini coşturuyordu... Onun gözlerinde yine gözyaşları kabarıyor, diriliyordu.

- Evet, evet, Ahmed Efendi, benim malım mülküm, boynumdaki altınlarım, sağlığım, tazeliğim; her şeyim beni sevmeyen bir adamın yahut da sevgiyi duymayan bir yüreğin haram zevkli ömrünün kurbanı oldular, bir daha ele geçmeyecek gibi uzaklara uçtular. Yoklukların derinliklerine gömüldüler, fakat beni onların birisi candan ruhumun, kalbimin derinliklerinden coşturup ağlatmıyor... Benim ancak bir şey kalbimi sıkıyor, varlığımı solduruyor ki, o da benim sevilmediğim, benim kadınlığının sayılmadığıdır... Ben çektiğim horluğu, yoksulluğu, haksızlığı, zulmü, hepsini hepsini unutabilir, o matemli yaşayışımı tamamıyla ömrümden silip atabilir, her şeye, her zorluğa sevmeyerek katlanabilirdim. Eğer bana acısalardı, benim kadınlığımı hürmetle karşılasa, bana hiç olmazsa sıcak gözle baksalardı...

Evet, Ahmed Efendi, bir kadın güzelliğini, ömrünü, malını eline teslim ettiği erkekten ancak bir şey ister, o yaklaştığı kalpte ancak bir şey duymak ister ki, o da sevgidir. Bana gençliğimde bir genç bir Türk şairinin şu beyitlerini yazmıştı. Ben de onları beynimin en derin noktasına yerleştirmiştim:

Yaşamak çünkü, bence, sevmektir...
Aşka yükselmeyen zavallı hayat
Ne sefiller, ne bir sürünmektir...

Bu sözler tamamıyla kadınlığın ruhunun dilidir. Aşk kadınsız, kadın aşksız yaşayamaz. Her aşkla titreyen bir kalpte bir kadın siması ve her matemle bakan kadın gözlerinde bir aşk gölgesi titreyerek yaşar... Bir kadın her şeye katlanır, her şeyle savaşı, her haksızlığa boyun eğer... Fakat

25

hiçbir kadın sevgisiz saadetle yaşayamaz, çünkü aşk kadının havasıdır. Onsuz en zengin saraylarda bile solar, en sevgili cennetlerde bile erir, gömülür.

Evet, kimbilir, belki, ben saraylarda rahatlıkla, zevkle yaşasaydım da, tamamıyla mesut olamayacaktım. Fakat ben ruhumun tamamıyla saadetle nurlanması ümidini çoktan Karadeniz'in dalgalarına gömdüm... Ben kadınlığının değil, ancak insanlığının hakkını kocamdan bekledim. Ben sevdiğim kadar olsun, sevilme ya da ondan da fazla sayılmama, acınmamı aradım. Fakat ben kadınlığının değil, insanlığının hakkı olan inceliği, şefkati, yumuşaklığı, merhameti bile ömrümde bulamadım...

Ahmed Efendi bu coşmuş yanık ruhlu Emine yengenin en gizli duygusuna da dokundu. Onun ruhunun en acındığı yarasını da ortaya çıkardı ve ona:

- Emine yenge, müsaade ederseniz, sizden bir şey öğrenmek istiyorum, diyerek onun nasıl olup da Türkiye'den beyitlerle işlenmiş mektuplar aldığını ve onları nasıl olup da unutmadığını sordu.

Emine yengenin yüzünü ince bir pembelik örttü. Onun gözleri bir parça daha parlamaya başladı... Kaşları çatıldı. Geniş alını kırıştı. Yavaş yavaş dudakları titremeye ve gittikçe dumanlanan gözlerinde yine birkaç damla gözyaşı yuvarlana yuvarlana toplanmaya başladı. Emine yenge biraz dinlendikten sonra, kesik nefesler alıp:

- Siz benim ömrümde dilimden kendimin bile işitmediği bir şeyi dinlemek, benim kalbimin en gizli bir sırrını öğrenmek istiyorsunuz... Ben sizin bizim ömrümüz için candan incindiğinizi, hatta onun matemleri karşısında ağladığınızı gördükten sonra, size onu söylemeye razı oluyorum, dedi.

Köyümüzün Türkiye'ye göçen imamının oğlu Veli beni sevmiştir... Ben de ruhumda ona bir sıcaklık duyuyordum. Ben ruhumun Veli'ye olan bu yakınlığını onun iri gözlerinden, kara kaşlarından, ince bıyıklarından ziyade, tabiatının yumuşaklığından, okşayıcı sözlerinden, ince ruhundan doğduğuna inanıyorum... O, İstanbul'da Rüştîye mektebini bitirip geldikten sonra, babası onu medreseye girmek istemediği için artık okumaya yollamamıştı...

O, birkaç yıl köyde yaşasa da, insanlardan uzaklarda dolaşır, çoğu zaman iki üç yaşlarındaki bir kardeşinin elinden tutup evlerinin önündeki bahçede gezinirdi...

Yazın o, bağ bahçelerinden ayrılmaz, ağaçların serinliklerinde oturur ve hafif serinlikler ile ferahlanıp kitabını okurdu. Ben bir yaz günü, on yedi yaşlarımda olduğum zaman annemle bahçemize giderken, onu bahçelerinde ağaçların

26

arasında gezindiği zaman görmüştüm. O gün, bilmem neden, benim küt küt vuran yüreğimde hafif serin bir sıcaklık yayıldı. Bilmem neden, ben onun yalnız sessiz, şamatasız bahçenin yeşillikleri arasında elindeki çiçeklerini merhametle, naziklikle koklaya koklaya gezinmesini unutmamıştım... Ben onu nazik vücutlu, yumuşak kanatlı, parlak renkli kelebeklere benzetiyor ve onun herkesle naziklikle, yumuşaklıkla görüşmesini, her şeyi merhametle yavaşlıkla karşılaşmasını her gün biraz daha seviyordum... Fakat buna aşk demek mümkün mü?.. Bilmiyorum.

Ben onu düşünüyor, saatlerce denize bakarak, onu gözlerimin önüne getirmekten ve onun mektuplarını her gün, her saat tekrar tekrar okumaktan zevk alıyordum.

O, Kırım'dan gittiklerinin ikinci yılı Kırım'a sılaya ve babasının aklında kalan alacaklarını toplamaya gelmişti... O vakit biz onunla uzaktan her gün görüşsek de, yakından ancak benim teyzemin evinde on dakika kadar beraber kalabilmıştık. O zaman bana İstanbul'dan çevresi ince, beyaz, parlak boncuklarla işlenmiş büyükçe bir boyun altını getirmişti. Ben de ona bir çocukla çevrelerinde renkli ipeklerle işlediğim "Ümit" sözü yazılı bir beyaz ipek mendil yollamıştım. Bir

yıl sonra, son mektubunda koleradan hastalandığını ve hayatından korktuğunu bildiriyordu. O mektubunda sözlerini şu satırlarla bitirmişti:

“Ben, benim ruhumu toprakların derinliklerinde de ısıtacak, sevindirecek bir kelimeyi yaşatan o sevimli mendili benimle beraber gömmelerini vasiyet edeceğim. Ben onsuz yaşamak değil, çürümek bile istemiyorum. O ümitli mendil benimle, benim kemiklerimle çürürken, benim ümitsiz, öksüz sevgim ruhumla uçarak, gökten soğuk kabrime sıcak gözyaşları serpeceklerdir!..”.

O mektuptan sonra çok geçmeden onun öldüğü işitildi. Bana, benim Veli’ye olan ruhumun sıcaklığından, ancak o altın kalmıştı. Ben onun sevgisini ne kadar sevip kızlığında kalbimin derinliklerinde yaşıtıyorsam, onun hediyesini de kalbimin üzerinde taşıyordum... Ben onun beni yaşatan, sevindiren bir dua olduğuna inanıyor ve onsuz yaşayamayacağıma, çırpınacağıma inanıyordum... Zaman benim her şeyimi erittikten sonra, ben o altını büyük kızcığının bayramlığı yapmışım. Ben kızcığının bir şeysiz, bir altınsız zengin kızları yanında aşağılanmasına katlanamıyordum. Ben o yaşlardaki kızcığın o yoksulluktan ne kadar incineceğini bilirdim. Ben o yaşlarımdaki iki altınımı bakıp ne kadar zevklenir, kibirlenirdim! Ben onların benim güzelliğimi artırdıklarına inanıyor ve onları güzelliğim kadar seviyordum... İşte, o Ramazan kızının babası

27

kağıt oynayıp zenginleşmek için o altını arkadaki benim sakladığım yerden alıp satmıştı... Onu anladığım zaman, ben yıldırımla vurulmuşa döndüm! Deli kadar yüreklenmişim... Onun üstüne yürüdüm. O, altını kaça ve kime sattığını sordum. Ben ona o vakte kadar her şeyimi yok ettiği halde, hiçbir ses çıkarmamış, ona hiçbir vakit karşı gelmemişim. Onun her zaman acı sözlerini, kaba muamelelerini yumuşaklıkla karşılamış ve her haksızlığa: “Ne yapalım, Allah’tan” deyip boyun eğmişim.

O, benim bu defaki bağırma, kızarma, ağlamama şaşmıştı... Kekeleye kekeleye dükkâna on beş rubleye sattığını söyledi... Ben onu anlar anlamaz Hacıağanın evine gittim ve ona ölümlüğümüz diye sakladığım beş altınımı yirmi gümüşe sattım. Benim ruhum o dakikada ağladığı kadar da seviniyordu... Ben yoklukla o hacının kapısına gitmekten ne kadar sıkılırsam, ezilirsem, o kadar da ömrümün en kıymetli altınımı kurtaracağımı, bayramda kızcığımı onsuz da bırakmayacağımı düşünüp ümitlenip seviniyordum.

Ahmed Efendi dayanamadan:

- Evet, evet! Sizin o zamanki gözyaşlarınızda kederle sevinç, felaketle saadet birlikte yaşıyordular... Sizin o zamanki gözyaşlarınızda karanlıkla aydınlık bir arada parlıyor, onlardaki bu zıtlıkta “şiir” canlanıyordu...

Ben hâlâ o gözyaşlarını unutamadım. Bundan sonra onları akıtan sebebi tamamen öğrendikten sonra, bilmem ki, onları nasıl nasıl unutturum...

Saat altıyı gösteriyor, Ahmed Efendi’nin yardımcısı çocukları çağırıyor, erkek çocuklar oynaya oynaya, koşuşa koşuşa, kızlar ise, onların arkasından yavaş yavaş okula ilerliyorlar...

Ahmed Efendi Emine yengeyi kapıdan yolladığı zaman, karşıdan onun kızının elindeki çiçekleri koklaya koklaya kederli simasıyla mektebe geldiğini gördü ve kendi kendisine şu soruyu sordu:

Acaba, bu çiçek de duygusuz bir yüreğin, sevgisiz, saygısız bir ruhun, merhametsiz parmaklarıyla kırılacak, ezilecek, ve bu da matemli, dikenli bir ömrün dalgaları arasında savaşıyor, kendisinin güzelliği, pembeliği kadar da ruhunun sevinçlerini, saadetlerini yokluklara gömecek, gözyaşlarını akıtarak solacak mı?..

28

CİN MAMBET

(Henrik Şinkeviç’in “Muzıkacı Yanko” suna ebedi hürmetle)

I

Her dakika kalınlığı, kabalığı artan duman, koyu ve bütün görünüşü boşluğuyla kefenliyor, her saniye inceliği artan yağmur her şeyin derinliklerine giriyor, hatta eski caminin yıkık duvarları arasındaki kuş yuvalarını bile ıslatıyordu.

Bu yirmi beş-otuz evlik köy bütün cemaatin hayvanları, atları, koyunları, kuşlarıyla öyle bir uykuya dalmış, bu yıldızsız, ıssız geceyi o kadar sakinlikle, sessizlikle geçiriyorlardı ki...

Sabah yaklaştıkça duman fazlaşıyor, ağırlık artıyor, yağmur serpintileri ve onların fısıltıları gittikçe azalıyordu.

Bu boş duman dünyasının sakinliği, ağırlığı, karanlığı arasında bütün köy cansızlıkla uyurken, Mennan'ın köyün dışında samanla örtülü alçak evinin küçük penceresinden cansız bir ışığın titrek yansımaları dumanla savaşıarak küçük bir daireye yayılmaya başladı.

Oraya sık adımları, kesik nefesleri, kıvılcım benizleriyle köyün yaşlı ebe anasıyla Mennan'ın kaynanası girdiler. Bir saat sonra köyün sakinliğine, cansızlığına, sessiz, hareketsiz bir erkek çocuğu da katıldı. Fakat onlar ne çocuğun, ne de anasının sabaha çıkacaklarına göz kestiremediklerinden, onların vücutlarından ziyade ruhlarının rahatlığını hazırlamaya karar verdiler.

Onlardan birisi çocuğun gittikçe ağaran, süt gibi beyaz yüzüne, diğeri anası Şerife'nin sararan, kehribarlaştıran suratına bakarak, yaşlanan gözleriyle Kuran-ı-Kerim'den ezberlerinde olan sureleri okumaya başladılar.

Yaşlıların gözleri gittikçe köyü kaplayan dumandan daha kalın, daha kara bir bulutla örtülüyor, Mennan'ın penceresindeki titrek ışıksa, her an bir parça daha diriliyor, yükseliyordu. Şerife yengenin suratının sararıntısı, nefeslerinin sıcaklığı, dudaklarının tekmesi, kalbinin kesik

29

vuruşlarının sıklaşması, ağırlıkla yükselen göğsünün vuruluşu kuşların kanatları gibi, çırpınması büsbütün artmıştı. Anası, onun ağarmaya başlayan dudağına zemzemlenmiş pamuk götürürken, ebe ana raftaki eski basma Kuran-ı-Kerim'i aldı ve onun yırtılmış, koparılmış sayfalarını artık ince parmaklarıyla karıştıra karıştıra "Yasin-i Şerif" suresini buldu. Gözlüklerini takarak, ve lambanın fitilini biraz daha yükselterek, okumaya ve okudukça cansızlaşan Şerife'ye göğsünün derinliğinden yükselttiği nefeslerinin hafif hafif yellerini üflemeye başladı.

O, "Allah kelamı"nı götüren nefeslerinin Azrail'in katılığını yumuşatacağına, soğukluğunu eksilteceğine iman eden ve ancak onu dileyen ihtiyar o nefesleriyle hastaya sağlık, onun buz kesen kanına sıcaklık, kararan gözüne aydınlık serptiğini aklından bile geçirmiyordu. O, altmış sekiz yaşındaki yaşlılığına, tecrübesine inanıyor, bu kadar cansızlaşan soğuyan uzaklara ve yokluklara gergin gözleriyle bakan hasta yolculuğuna kanıyor ve fikrinden dağlar taşlar, topraklar ne vakit canlansalar, ayaklansalar, o vakitte Şerife dirilir, dillenir diyordu. O, hastanın yaşamasını ümit değil, onun bu dünyada beş on dakikalık misafirliğine kanarak dindar ruhunun bütün saflığıyla Allah'ın ona hayırlı yolculuk nasip etmesini, onu imandan ayırmamasını diliyordu.

Dünyada aklın yetmediği, tecrübenin kestiremediği olaylar ne kadar çoksa, fikrin tasarlamasından korktuğu ümitlerin canlanması da o kadar az değildir.

Kim akşam o bütün ağırlığı ile, kibri ile, saltanatı ile kurulmuş ağır dumana bakarken, bugün birden bu kadar kızgın, sıcak saçaklı bir güneşin ısıtacağını, her yeri, hatta caminin yıkık duvarları arasındaki kuş yuvalarını bile kurutacağını ümit etmişti?!

Kim akşamki karanlığa, yıldızsız boşluğa bakarken, bugün göğün bu kadar lekesiz, bu kadar nurlu olabileceğini aklından geçirmişti?!

Kim akşam her şeyi ezen susturan, yoran, hatta kuşların kanatlarına bile ağırlıklar asan, onların oynak dillerini bile kemikleten, atların, hayvanların, koyunların bile ayaklarını kelepçeleyen ağırlığın bugün her şeyden silineceğini ve bugün herkesin bu kadar rahatlıkla canlanacağını aklına getirmişti?!...

Evet, bugün her şey gülüyor, çınlıyor, bütün köy şenleniyor, hatta Akmbet'in küçük kara gözleri bile dönüyor, onun küçük dudakları bile oynuyor, onun titrek ince sesi bile işitiliyordu.

Anasının yüzünde de bugün ince bir kızarıklık dalgalanıyor, onun gözlerinin de nuru artıyor, onun iniltile

30

ri de bugün daha seyrek, daha hafif işitiliyordu. Bütün tabiatlar şenlikle, sevinçle güldüğü cuma günü yaşlı imam dünyadan ziyade mezara bakarak doğan cansız çocuğa ad veriyordu, ve ... köyü cemaatinin doğum defterine: "Mennan ve zevcei-meşruası Şerife neslinden Muharrem'in 18'inde bir erkek çocuk dünyaya geldi ve kendisine Akmbet adını verdim" diye kaydetti.

Mennan Akmbet'e bakarken, bunun kendisine nasıl yardımcı olabileceğini düşünerek, başını sallıyor, imam da cemaatin bu yeni filizinin küçük boranlara, hafif ayazlara bile dayanmadan solacağına, kırılacağına inanıyor ve sıcak kahvesinden yükselen dumanlara baka baka, ona hayırlı sağlıklar, uzun ömürler diliyordu.

Allah'ın hikmeti ümitsiz Akmbet hastalıklı olmasına, zayıflığına bakmadan yaşadı. Evet, çok hastalıklar çekti, çok ağır dakikalar geçirdi, az yaşasa da, çok ıstırap çekti, lâkin yaşadı...

Akmambet yeni namını, “Cin” lakabını, pek kolaylıkla kazanmıştı!

Bir Ramazan günü yatsı vaktinde köyü, ince ve yüksek sestem yükselen ezan çınlatıyordu. Herkes bu yeni misafiri tanımak istiyor, hatta bazı yaşlılar onu ağırlamayı bile gönüllerinden geçiriyorlardı... Camiye, daha doğrusu ağanın evinde ayrılmış bölmeye, gelenler, orada yeni, yabancı bir sima bulacaklarına inanıyor ve herkes minareden veya önündeki tepecikte birbiri arasına koyulmuş iki büyük taştan inerek camiye geleceğini bekliyorlardı.

Lâkin onların sabırsızlaşan gözleri camideki çocuklara katılan Akmambet’ten başka hiçbir kimsenin camiye girdiğini görmediler. On beş yirmi kişilik cemaat namazdan sonra, bu gece ezan okuyanı araştırıyor. O incelikle, yumuşaklıkla titreye titreye yükselen sesin sahibini görmek, uzun yıllardan beri yaşlıların ruhlarının duymadıkları o sevinçli o gün onlara serpen genci sevmek istiyorlar.

Lâkin o, kimdi? Nereye sinmişti? Onu köyde yalnız bir kadın tanıyordu ki, o da Şerife yenge idi. O sesin sahibini çoktan biliyordu. Çünkü o, ona herkesten yakındı. O sesi Akmambet’in hastalığının ağır dakikalarında az işitmemişti!

Ertesi gün yatsıda köyü biraz daha dirilikle yine o akşamki yumuşak ses sarsıyor ve her dile kendisiyle beraber “Allah, Allah” dedirtiyordu. Bu sefer meraklanan halklar, ezan okuyanı tanınması ve hatta tutması için minareye bir genç yolladılar.

Akmambet muvaffakiyetle, sevinçle iri taşlardan tırmalanarak, asılarak düşerken, karanlıkta bir güçlü el kendisini tam belinden tutmuştu. O dakikada o, ne kadar korkmuş, nasıl titremiş, onun küçük kalbi ne kadar tezlikle, ne kadar kuvvetle vurmaya başlamıştı!

31

Onu her şeyden önce yanılttığı korkutuyordu. Lâkin o, bir aydan beri o taşların dibine gelip imamı dinlemiş ve her seferinde imamla ezanı tekrarlamış ve ikinci haftası bile imamdı önce ne söyleneceğini yavaştan fısıldamaya başlamıştı. İki haftadır bir kerecik olsun, yanılmamıştı... O, ezanı biliyor ve bildiğine iman ediyordu. Burada nasıl şaşırmıştı? O, güçlü kollar arasında bir kuş gibi, titreye titreye camiye götürülürken, ezanı tekrar etmeyi ve onun her sözünü minarede okuduğunu hatırlamıştı. O halde neden bu adam onu apansız merhametsizlikle tutmuştu?

Halklar sekiz yaşındaki küçük, zayıf vücuduyla kendisini götüren adamın kolları arasında ağarmış yüzü, yaşlanmış gözleriyle, titreyerek camiye giren Akmambet’i gördükleri zaman, bütün manasıyla şaşmış ve bir iki dakika başlarını sallamıştılar.

Yaşlı imam o dakikada şen simasıyla: “Akmambet değil, Cin Mambet!”, demişti... İşte, bu iki ad bir iki ay geçmeden, Akmambet’in anasından başka, herkese, hatta babasına bile, eskisini unutturmuştu.

O gün namazdan sonra, imam Akmambet’in başını okşayıp eline bir beş kapik tutturduysa da, o olay, o dakikadaki korku Cin Mambet’in yüreğinden silinmemişti. O, artık bütün halktan uzaklarda, kendi dünyasında yaşıyor. Çöller ortasında yalnız o herkesin, her şeyin ezan okuduğuna inanıyor ve onu kendisi için de bir vazife tanıyordu.

Kargaların eski caminin yıkık duvarları üstünden göğsü bakarak ötmeleri, horozların ezan vakti seslerinin bütün kuvvetiyle bağrımları, rüzgârların derinlerden yükselen inlemeleri, çöllerin ağırlıkla göğsü geçirmeleri, kuyuların, hatta “Canlı Taş”ın solgunlukları ezan değil de, ne idi? Cin Mambet’in fikri her gün bir parça daha namaz ve namaz kılanların dudak oynatmaları uğraştırıyordu. Bu ne demektir? Onlar kimle laf ediyorlardı?

O, bir gün kırk-kırk anasından namazı soramıştı. O, Cin Mambetin yüzlerce sualleri arasında musulmanların namaz kılarak Allaha ibadet ettiklerini ve namazda Kuran okuduklarını söyledi.

Namaz, Kuran, Okuv... İşte, Cin Mambet bu sözleri ahlamak isteyur, saatlerle düşünüyordu. O, bir namaz günü kırtanasının elini öpmeye vardığı zaman, onun bir şeyle dudaklarını oynattıklarını görmüştü. O, ocağ başında azırlanan pekmezli katlamasını aşarken, kırtanasının ne yaptığını düşünüyordu... O da namaz kılanlar gibi, etrafına bakınıyor, laf etmiyor, onun da dudakları oynuyordu... demek o da okuyordu, lakin ne?

32

Süresini bitirip gözlükleri dibinden torununa bakan yaşlı, o büyük saygıyla, yumuşaklıkla, yavaşlıkla yanında oturan Cin Mambeti o kadar sevmiş, onun küçük kara gözlerinden o kadar sıcaklıkla öpmüştü ki, ya o, daha onun fikrinin ne ile uğraştığını bilseydi, kimbilir, o küçük kalbi nelerle sevindirirdi.

İhtiyar kadın kalın, uzun eski Kuran'ı kendisi öptükten, Cin Mambet'e de öptürdükten sonra, rafa koymuştu. Cin Mambet raftan ayrılmayan gözleriyle ninesinden onun ne olduğunu sormuştu. Ninesi onun Kuran olduğunu söyleyince de, Cin Mambet buna da razı olmuyor, Kuran'ın ne olduğunu anlamak istiyordu. O, oğlum, büyük Allah'ın sözüdür, dedi. Cin Mambet büyük bir korku, ağır bir yavaşlıkla, yüksek bir saygıyla "Allah" sözü, "Allah, Allah" diye söyleniyordu.

Ninesi ona Allah'ın canlıyı cansız, varı yoğu yarattığını ve hepsini istediği anda yok edebileceğini, her şeyi gördüğünü, işittiğini, her yerde, her zaman bulunduğunu söyledi. "Ve daha çok sormak, araştırmak, oğlum, ne sana, ne de bana düşmez. Bundan ötesini medreselerde yüzlerce kitap bitirenler bilirler" dedi.

Cin Mambet bu günden başlayıp arayıcı fikrinin rahatsızlığı ile, ruhunun bütün sofuluğu ile, küçük kolundaki her şeyi yok edebilene olan korkusu ile ninesine gidip gelmeye başladı. İhtiyar kadın ömründe iki ay kadar zevkli, sevinçli bir gün yaşamamıştı.

Torununun şaşılacak bir kolaylıkla alfabeyi öğrenmesi, heceyi sökmesi, sureleri yanlışsız okuması, hatta ezberlemesi, onun yaşlı ve dindar ruhunu ne kadar ne kadar sevindiriyordu!

Bu mektepsiz, hocasız köyde kendisine yas okuyacak dili hazırlaması, onu gözüyle görmesi onun için az şeref, küçük saadetmi idi?

Dünyada saadetler, sevinçler kadar ömürsüz ne var, onlar kadar kolayca, açılmadan solan, koklanmadan kuruyan hangi çiçek var?..

İhtiyar kadın aniden bir yürek çarpıntısıyla öldü, ve öksüz Cin Mambet gözyaşlarını silerek, ninesinin evinden, fikrine, ruhuna rahatlık serpen mektepten uzaklaştı... Artık Cin Mambet ömründe bir iş, bir vazife tanıyordu ki, o da ninesinin mezarı başında ezberlediği sureleri okumaktı. O, artık büyüklerin akıllarından soğuklukla geçirdikleri ölümler dünyasını seviyor. Onların sakinliğinde saatlerce okuyor ve sebebini anlamadan elleriyle yüzünü sıvazlayarak evlerine dönüyordu...

33

II

Cin Mambet beş on hafta değil, aylarca her günün soğukları, boranları, yağmurları arasında eskiden kalan büyük mezar taşlarının parçaları üstünde titreyen vücut ile, kızaran küçük kulakları ile, rahatlıkla vuran kalp ile birkaç kere ezberlediği sureleri tekrarlamış ve orada ne kadar gözyaşı silmişti.

Cin Mambet'in köyle hiçbir yakınlığı yoktu. O, hiçbir çocuk ile tanışmamış, birisiyle sevişmemişti.

Kimbilir, belki, onun bu yalnızlığı her şeyden ziyade mezarlıkta geçirdiği saatlerin uzamasına, evlerindeki köşede Kuran karşısında sallanarak yaşadığı dakikaların artmasına sebep olmuştur?...

Onu bütün köyde yakından bilen, ona sıcaklıkla bakan ancak bir kadın vardı ki, o da anası Şerife yenge idi.

O, beşiğinde bile gülmeyen çocuğunun ömrünü bir türlü anlamıyordu! Ne bu çocuğun fikrini arıyor, ruhunu anlamlandırıyor, kalbini böyle imanlandırıyordu? Ne onu dirilerden ziyade ölümlere bağlıyor? Ne onu saatlerce Kuran üstünde sallanmaktan, onu ezberlemekten zevklendiriyordu? Anası "kendisiyle eğleniyor, zevkleniyor" diye ümit ettiği bir küçük tayı babasına yalvarıp sattırmamış, Cin Mambet'e bağışlatmıştı. Lakin o, tayını sevse de, binde bir bile ona binip onu sıçratmayı aklından geçirmiyordu. O, ömürde o kadar esaslı fikirlerle meşguldü ki...

Nihayet, zayıf Cin Mambet hastalandı. O, ölümler dünyasının zevkinde titrerken, ciğerlerini üşüttü. Onun hastalığının ilk haftası hemen her gün evlerinde ölüm tedariği görülüyordu. Lakin Cin Mambet etraftakilerin bu ümitsizliğini de boşa çıkardı. İki hafta sonra, o kısa öksürükleri arasında yavaşlıkla kalkan uzun kirpiklerle ağırlıkla çevrilen dalgın kara gözlerle sabırlı adımlarla ev içinde gezinmeye başladı.

İki buçuk ay sonra Cin Mambet babasının arabası üstünde sarsıla sarsıla, şen simasıyla, şaşan gözleriyle geniş denize, kaba dağlara, yüksek kayalara baka baka, yalı boyunda ilerliyordu.

Onlar ilk baharı yalıda dağların zümrütleşen yeşillikleri, denizin gümüşleşen dalgaları karşısında, kuşların canlanan ince türkülerini dinleyerek, karşılamak isteyen köylerinin sahibi beyin bazı şeylerini yalıdaki ... köyündeki köşküne götürüyorlardı.

Bu köy hiç Cin Mambetinkilere benzemiyordu! Burada ne kadar insan, ne kadar yüksek evler, ne kadar canlı ışıklar vardı! Hepsinden de ziyade buradaki cami ne kadar

beyaz, ne kadar sevimli, ya onun minaresi ne kadar uzundu. Cin Mambet minareyi görür görmez bütün ruhuyla orada ezan okumak istemişti. O, kaç gün, kaç kere onun karanlık merdivenleri üstünde yukarıdaki müezzinle beraber ezan okumuştı. Lakin o, yükselmek ve o yükseklikten her tarafı da gözleyerek, dağların görülmeyen boşluklarına bile sesini ulaştırmak istiyordu.

Nihayet, Cin Mambet bir yatsı vaktinde vapurların ışıkları ile, ayın türlü saçakları ile, yıldızların elmas gölgeleri ile yaldızlanmış denize bütün koyuluğu ile uzaklardan büyük bir çiçek demeti hâlinde canlanan dağa ve kırmızı yüzlü sağ bir yiğit gurur ile bütün rüzgârlara göğsünü açan büyük kayalara baka baka sesinin kuvvet ile ve bütün ahenk ile Ezan yaydırıyordu.

Ezandan sonra, onu kimse şaşırtmamış, bilakis camideki köyün hocası, imamı onu gözlerinden öpmüşlerdi, o dakikada ne kadar mesut, ne kadar bahtiyardı.

Ertesi gün Cin Mambet köy mektebine gelmişti, o burada her şeyden evvel kitaplara bakıyordu, evet, onlarla yıllarca yaşayanlar ancak onun fikrini ezen, ruhunu uğraştıran anlaşılmaz suallerin tırnaklarından fikirlerini, ruhlarını kurtarabiliyorlardı. Ah, onlar o kadar çok sıralar üstünde temiz kıyafetleri, beyaz elleri, yüzlerce kitapları karşısında sallananlar, ne kadar ne kadar mesut insanlardı! O nurlu gözler onların ruhlarına o kitaplardan, kimbilir, her kgün, her saat ne kadar saadet, ne kadar rahatlık, ne kadar sevinç serpiyordu.

O gün Cin Mambet bütün gün mektepte kalmıştı, köşkte onu kim gözetleyecek, onu kim arayacak, kim merak edecekti? O gün o, ne kadar ne kadar seviniyordu. O, mektepte herkesle sevişmiş, onların her birisinin kitaplarını karıştırmış, onlardaki yüzlerce resim karşısında düşünmüştü. Onun fikri bir türlü kurdun tırnakları arasında parçalanmış kuzuyu unutmadı. Onunla asıl uzlaşmıyordu. Kuzunun sürüden ayrıldığı için kurda aş olmaya lâyık olduğunu söylüyorlardı. Lâkin o, o kuzunun cezalandırılacak kabahatini göremiyordu.

O, gözleri bir karış ilerisini göremeyen, ayaklarını dayaksız, kamçısız oynatmayan, yanında yaşlı bir köpek bulunan sürü ile canlı ayaklarıyla sıçrayan, diklenen başı ile uzaklara bakan oynak, nurlu gözler ile her şeyi seçen bir genç kuzunun yaşamayacağına inanmıyor. O, daha ileri giderek, temelden bir sürüye bağlanmayı kabul etmiyor ve ona karşı isyan ediyordu.

Her gün herkes aynı taşlıklar arasında atlamaya, aynı bataklıktan su içmeye çalışan bir sürüye nasıl bağlanırdı? O, bundan ne çıkar, diyor. Bu o nurlu gözleri, genç ruhu, genç yüreği, hafif adımlarıyla yalnız başına uzaklarda sezdiği, sevimli otlığa giden kuzunun parçalanmasını bir türlü kabul edemiyordu. O, bunu sadece çocuklara değil, hocaya da söylemişti.

Evet, sürüden ayrılmış, yalnız başına gitmiş. Ya ona kimse katılmıyor, onun gördüğünü kimse görmüyor, ya da ona kavuşmayı onun kadar kimse dilemiyorsa, o, ne yapmalıydı? Korkmalı ve istediğinin bütün güzelliğine, bütün sevimliliğine bakarak, göğüs geçirmeli ve ancak umulmaz bir yeller sürünün o tarafa gitmesini (desteklemesini) beklemeliydi, değilmi? Ya o yel esmezse? O kadar büyük istekle çırpınan kalp nasıl dayanabilecekti? O, hiçbir kuvvetin kelepçesiz ayakları, bağırsız kanatları ile, sevimli dileklerine doğru atılanları, uçanları cezalandırılmasını kabul edemiyor. O, yaşlı gözleriyle kuzucuğu selamlarken, merhametsiz kurda lanetler savuruyordu.

Fakat neden ne kitap, ne hoca onun beynini, ruhunu tırnaklayan bu suallere cevap vermemiş, onu rahatlatmamışlardı.

Ertesi sabah çocuklar arkalarında çantalarıyla mektebe giderlerken, Cin Mambet babasının arabasından onlara uzaktan ruhunun en sıcak selamlarını yollaya yollaya uzaklaşıyordu. O, işte, bir aydır köylerinde yaşıyordu. Lâkin onun ruhu, fikri yalnız gözleri önünde canlanan o mektepteki sevimli kitaplar karşısında, o sıcak bakımlı çocuklar arasında titriyordu. Ah, Yarabbi o nasıl, nasıl onlara katılabilecekti ? Onu ancak bu fikir, bu arzu, bu iman düşündürüyor, ondan uzaklığı ile gamlandırıyordu!

Evet, nasıl nasıl Cin Mambet kitaplarla yaşayabilecek ve onun fikri ne zaman onlardan umduğu cevaplarla onun tırmalanan ruhuna rahatlık sürecekti.

Onun bu büyük dileği, bu büyük arzusu evlerindeki ömrü, çaresizlikle titreyen ruhu duaya sarılmıştı.

O, artık mezarlığın taşları arasında donmaya başlamış yüreği ile bükülmüş küçük başıyla, küçük kara gözlerinde kabaran gözyaşlarıyla, göğre doğru uzanan küçük elleriyle, titreyen boğuk yumuşak sesiyle “her şeyin Sahibine” yüz sürüyor, ona yalvarıyor, ondan kendi dili ile, kendi

sözleri ile gözlerine selvi minareli beyaz cami ve yüksek mektep, ve yüzlerce kitap vermesini diliyordu.

Artık Cin Mambet eski, yıkık caminin titreyen duvarlarına, onun her gün bir parça daha eriyen, tuzlanan taşlarına bakarken, derin göğüs geçiriyor ve onun güzelliğini hangi

36

merhametsiz elin soldurduğunu, onun beyazlığını hangi hissiz yüreğin kararttığını düşünüyor ve fikrinin bütün istidadı ile düşündüğü halde, insanların ruhlarının her yerden ziyade hafiflikle, saadette yaşayabilecekleri o duvarlar arasında bugün nasıl olup da güvercinlerin, kargaların saltanat sürdükleri, kanat gerdiklerini bir türlü anlamıyordu...

Beyin on beş dakika(lık) uzaktan bütün sağlamlığıyla köyün yıkıklığına hor bakan büyük, yüksek konağını yazlık temizlemek, eşyanın tozunu silmek için köy kadınları çağırılmıştı.

Beyin anası fazla kadınları ve kızları odalara, sofalara ayırmış, hepsine ayrı ayrı işi göstermişti. Şerife yengenin bahtına beyin misafir odasını temizlemek düşü. Orada silkilecek yastıkların, minderlerin, silinecek pencere camının, duvarlarda asılı ayetler yazılı levhaların hesabı yoktu.

Cin Mambet bugün akşama kadar beyin konağında misafir olmuştu. Onları orada suda pişmiş patatesle, siyah Tatar ekmeği ile doyurmuş ve tatlı kara kahve ile ağırlamıştı. O gün Cin Mambeti her şeyden ziyade kitap şeklinde duvarda altın işlemelerle süslenmiş bir kırmızı kap meraklandırmıştı. Onun yalvarmalarından kurtulamayan anası, büyük ihtiyatla o kabı alıp içindeki Kuran'ı öperek açmıştı.

Ah, Yarabbi, o dakikada Cin Mambet'in gözleri ne kadar derin merakla açılıyor. Ne kadar parlak bir sevinçle yanıyordu! O yaldızla yazılan sayfalara onun ince renkli örneklerle işlenmiş çevrelerine sure başlarına, duraklarına, hareketlerine bakmaya doymuyordu. Bu Kuran'ı her şeyden ziyade sevmişti. O, hiç bir kere anasına o kadar dikkatle bakmamış, ona o kadar sıcak elleri ile sarılmamış, onun elini o kadar sevgi ile küçük yüreğine basmamıştı.

O Kuran'daki yazıları, ne kadar tezlikle okuyor ve okudukları ne kadar kolaylıkla onun dimağına diziliyorlardı.

O, akşamüstü evlerine gidecekleri zaman, küçük bir odanın masası üstünde örnekli gümüş bir divit görmüştü. Bu yalıda ki çocuklarınkinden ne kadar güzel ve ne kadar sevgili idi?! Yalnız onun kurumuş mürekkebi, kırılmış kalemi Cin Mambet'in canını sıkıyor, yüreğini tırmalıyordu...

Bu günden sonra, Cin Mambet'in fikrini ancak bir arzu, bir karar yoruyordu... Cuma günü geç vakit mezarlıktan dönüyorken, onun gözleri birden nurlanmış, yüzü gülümsemiş, adımları sıklaşmıştı. Onun fikrinde tasarladığı şeyler gittikçe canlanıyor, kanatlanıyordu...

37

Akşam yemeğinden sonra, evlerinin ekmek dolabından gizlice yarım köşe ekmek alıp, bir mendile bağladıktan, ahırlarındaki küçük tayına gem vurup arkasına bir çuval koyduktan sonra, bir daha evlerine girerek, ruhunun bütün sıcaklığı ile birkaç kere anasına baktı... İki dakika sonra, Cin Mambet tayının dizgininden tutup aklındaki ağır fikir karşısında titreye titreye evlerinden uzaklaştı.

Onun bu ağır adımları mezarlığa değil, hakiki hayata doğrudu.

Onun küçük yüreği bu dakikalarda o karanlıklar arasında hüznle, kederle çırpınma değil, kitap dünyasından yapılan nurlarla parlama sevincinin arzusuyla çırpınıyordu. Onun kanatlanmış ruhu artık ninesinin başı ucundaki taşlara değil, uzaklarda yüksek minareli beyaz caminin gölgesindeki mektebin sıraları üstüne konmak istiyordu.

... Beyin evi görünmeye başladı. Cin Mambet'in yüreğinin vurması, gözlerinin bulutlanması, nefesinin kesilmesi artıyordu. O, tayını beyin evi yakınındaki ağaçlardan birisine bağladıktan sonra, hafif adımlarla beyin evinde titremeye başlayan ışığa doğru ilerledi. Beyin ağası keskin yaz sıcaklığıyla boğulan evi taze hava ile serinletmek için akşam üstleri onun pencerelerini açtırıyordu.

Açık pencereleri gören Cin Mambet'in ruhu büyük bir sevinçle kanatlanmıştı. Onun adımları sıklaşıyor, yüreğindeki ümidinin, fikrindeki kararın diriliği artıyordu.

Kimbilir, bu dakikada bu ışığa bakan Cin Mambet'in aklından kuzuyu parçalayan kurdun iri gözleri, onun sivri kanlı tırnakları gelip geçmişmiydi? O, soğukkanlılığı yitirmeden boyunun yetişemediği pencereye uzunca bir tahta koydu ve onun bir ucunu ev önündeki pencereden iki adım uzaktaki bir direğe dayandırdı. O, tahta üstünde o kadar ustalıkla tırmana tırmana ilerliyordu ki... onu o dakikada görenler, onun o tahta sırat köprüsünden ince veya hatta ondan keskin olsaydı bile, kolaylıkla geçeceğine inanırlardı.

III

İşte, Cin Mambet bir kuş gibi çırpınan yüreği ile derinliklerinde sevinçle korku dalgalanan gözleriyle o masaya yaklaşmış ve sevimli gümüş diviti titreyen parmakları arasında sıkımsamaya başlamıştı.

Onun artık o büyük imanının, yüksek arzusunun bir parçası canlanmıştı. O, artık yazacak kaleme kavuşmuştu. Lâkin onun en büyük dileği daha uzakta ikinci odada, duvarın yüksekliğinde asılı idi.

38

O uzaklık, o yükseklik onun ruhunu o kadar korkutuyor, o kadar sarsıyordu ki!... Neden neden onun ayakları zincirleniyor, yüreği göğsünden fırlayacak gibi, kuvvetle vuruyor? Ne onun boğazını tıkıyor? Evet, neden neden onun gözleri bulutlanıyordu?!

Nihayet, o can adımlarının bütün yavaşlıkları, hafiflikleri ile odaya girdi. Yarabbi, Cin Mambet artık o kırmızı renkli, sevimli işleme kırmızı kap içindeki o yaldızlarla nurlanmış Kuran karşısında idi. O, bir-iki aydan beri her dakika gözleri önünde hayalini, gölgesini gördüğü Kuran, şimdi bütün gerçekliğiyle kendisine sıcak sıcak bakıyordu... Onun düşünde kendisine bağışladıklarını görerek, haftalarca sevindiği Kuran iki dakika geçmeden boynuna asılacaktı!

O, bu yeni Kuran ile yalıda ki mektebe girdiği zaman, kimbilir, onu arkadaşları nasıl sıcaklıkla karşılayacak... ve ne kadar seveceklerdi? Ya o, kimbilir, ne kadar az vakitte kolaylıkla Kuran'ı ezberleyecek, kimbilir, ona ne kadar bahşış kitaplar verilecek, kimbilir, o, ne kadar çok bilen fikrinden yapılan rahatlıkla, saadetle yaşayacaktı?!

Kuran karşısında o, yarım saniye titremeden onun fikrini ümitli bir ışık kaplamıştı. O, odanın bir köşesindeki küçük masayı yumuşak kilim üstünde ite ite, yavaş yavaş dibine getirmiş ve minderlerdeki yastıklardan birkaç tanesini de birbiri üstüne koyarak masaya yerleştirmişti.

İşte, onu bu dakika, bu saniyedeki küçük hareketleri, ruhunun büyük arzusuna kıymetli, mübeccel aşkına kavuşturacaktı. Ah, onun sayfaları arasında, kimbilir, o ne kadar sıcaklıkla, sevinçle titreyecek ve onun gözlerinden, o, saadetle baktıkça, kimbilir, ne kadar türlü sevinç yaşları akacaklardı.

Lâkin arzuyu solduran binde bir ruhu bile istediği dala kondurmayan "kader" Cin Mambet'in küçük kalbinin o büyük ve mübeccel aşkını da keskin merhametsiz baltasının bir vuruşu ile temelden devirdi.

Evet, Cin Mambet kısa kollarını bütün gerginlikleri ile Kuran'a uzattığı dakikada, bütün kuvvetleri ile ayaklarının parmak uçlarına kalkıyor, yükseliyordu. Gittikçe yükselen Cin Mambet'in parmakları daha Kuran'a dokunmamışlardı, büyük bir felaket onun küçük dünyası; onun benliğini, onun ruhunu kara bulutlarla kapladı. Odada şimşekler çakmaya, derin gürültüler işitmeye başladı. Evet, Cin Mambet dengesini kaybetmiş ve birden küçük vücudu ile duvara, duvardan yere yuvarlanmıştı... O dakikada her şey kara bulutlarla ör

39

tülmüş... Onun gözleri artık bir şey görmüyor, o, bir şey anlamıyor, bir şey işitmiyordu. O, büyük bir korku ile buz kesiyor, titriyordu. O, düşünde kendisine bağışladıkları Kuran'ı ve divitini almaya geldiği halde neden bu kadar korkuyor, neden bu kadar kimseye görünmeden titriyordu?

Kapılar sarıldı, silahlılar uzaktan yollarını aydınlatan bir lambanın ışıkları arasında vuran kalpleri, ağaran benizleri, gittikçe açılan gözleri, titreyen adımlarıyla odaya girdiler.

"Büyük" hırsız küçük vücudu ile cansız, hissiz açılmış elleri, uzanmış ayakları ile odanın ortasında yatıyordu. Yarabbi, Mennan'ın Cin Mambet'i bir karış boyu ile beyin malına düşmanlığa gelmiş! Bir tarafa fırlamış divit, Kuran dibindeki hazırlık; Cin Mambet'in bütün niyetini, kendisinin cansız, hissiz vücuduna zevkle bakanlara anlatmıştı.

Beyin ağabeyi gittikçe kaşlarını çatıyor, gözlerini açıyor, göğsünü sık nefeslerle kabartıyor ve bunun evine hırsızlığa gelmeye cesaret eden "hayırsız saatte doğan"ı bodruma kapamalarını emrediyordu.

Cin Mambet iki kanlı, merhametsiz, ezici kol arasında bodrumun boşluğuna karanlığına atılmıştı. Yarım saat sonra babası uçmuş benzi, titreyen dudakları, kızaran simasıyla ağanın kararına razı olurken, Cin Mambet bodrumda kendisine gelmiş ve tokatlanmış, ve hatta yumruklanmış vücudunun ağırları arasında fikrinin bütün kuvvetiyle olup geçeni anlamaya çalışıyordu. Bu merhametsiz insanlar neden onu küfürleri, şamarları ile ıslak, karanlık, soğuk bodruma atmışlardı?..

Demek, artık o, ebediyen kendisine bağışlanan kıymetli Kuran'a, sevimli divite nail olamayacak ve ebediyen mekteplerdeki arkadaşlarına katılamayacaktı?

Yarabbi, ne büyük felaket!

Cin Mambet buz kesen vücudu ile binbir türlü korku ile cansızlaşan yüreği ile, boğulan kesik nefesle her dakika uçan emellerine bakarak erirken, anası da evde babasının: "Hafız olacak" dediğin oğlun hırsız oldu, neslimizi lekeledi" - diye yükselttiği tahkirleri hatta şamarları arasında ömrünün en kara, en matemli gözyaşlarını akıtıyordu.

Gecenin bütün manasıyla siyah rengi ile her şeyi kararttığı bir sırada, Şerife yenge yavaş yavaş uyuyan kocasını uyandırmadan evinden çıkmıştı. Ruhunun korkaklığına rağmen, yüreğinin şefkatini evladına olan sevgisini zapt edemeyerek, titreyen adımlarla yavaş yavaş beyin bodrumuna

40

gelmişti. Yarabbi, bütün o sessizlikte, o karanlıkta ince, yumuşak bir ses gittikçe coşarak, sesi titreterek, makamını her an bir parça daha hafiflikle, sıcaklıkla yaşatarak Kuran okuyordu...

O... O, gülüyor, o, birisi ile laf ediyordu. Şerife yengenin vücudu balık gibi titriyor, yüreği vurulmuş bir kuş gibi çırpınıyor, boğazı gittikçe kemikleşiyor, beyni üşüyordu. O, büyük kalın kapı dibine yaklaşarak, kısık bir sesle:

- Oğlum, Akmambet! Korkma, ben burada sabaha kadar seni bekleyeceğim, seni canım kadar seviyorum, sana atılan iftiraya inanmıyorum, demişti. Cin Mambet o dakikada: Ah, anacığım, beni sev ve benimle sevin, bana aydan, güneşten daha parlak, daha nur yüzlü kızlar, gümüş değil, altından divit uzatıyor, kırmızı meşin kaplı değil, ipek gibi ince ve onun kadar yumuşak altın kaplı ve altın harflerle yazılı bir Kuran'ı boynuma asıyorlar. Ondan ne kadar ne kadar nurlar yayılıyor. Onun sure başlarında, duraklarında o kadar sevimli renkli örnekler var ki, ya onların uzaklarda gösterdikleri kardan beyaz cami, onun selviler kadar uzun minarelerini sen görseydin, kimbilir, onları ne kadar ne kadar çok severdin! Ah, Yarabbi, ne zaman ne zaman oradan ben ezan okuyacak ve bu kırlara, boşluklara ezan sesimi yaydıracağım?! Ya, o büyük camiye, mektebe ne zaman girecek, ne zaman ne zaman o sıcak ruhlu kıymetli arkadaşlarıma katılacağım?! Ve, nihayet, ne zaman ne zaman ben o resimli ve sevimli kitaplara kavuşacağım?! Ah, anacığım, ben ne kadar mesudum! Ben, işte işte tayımdan daha sevimli bir atla boynumdaki altın Kuran'ım, elimdeki altın divitimle uçuyor, o büyük mektep önünde beni bekleyen arkadaşlarıma kavuşuyorum!..

Ses kesildi... bir daha saatlerce kapı dibinde ruhunun bütün sükutu ile, o büyük ana şefkati ile meraklanarak, nefeslerini bile keserek dinleyen Şerife yenge, oradan hiç bir ses, hiç bir hareket işitmedi. Evet, o son sözleri söylerken, Cin Mambet'in ruhu uzaklara, yükseklerle uçmuş, kendi aradığı dünyasında doğmuştu.

Sabah "büyük hırsız" çıkarmaya gelenler, kapı önünde dalgalanmış uzun kara saçlar arasında ağaran yüzü, gittikçe cansızlaşan yüreği, kızarmış gözleriyle bakan Şerife yengeyi görmüş ve bodrumda buz kesmiş, kemikleşmiş Cin Mambet'in cesedini bulmuşlardı...

İki saat sonra, Cin Mambet'in küçük vücudu babasının elleri arasında mezarlığa götürülerek, sağlığında severek oturduğu ninesi yanındaki ufak taşların yerine gömüldü...

41

Tam bir yıl sonra beyin misafir odasından zevkle, şenlikle, memnuniyetle yükselen kahkahalar taşıyor, köyün hüznü sessizliğine oradan yükselen kemanelerin, borazanların titrek sesleri yayılıyor, bütün köy değil, hatta caminin duvarları arasındaki kuşlar gibi, o yükseklerden yayılan kahkahalarla, türkülerle uyuyamıyor. Mennan gibi, kendi felaketleri ile, kendi yasları ile ruhlarının sakinliklerinde yaşamak isteyenler bile, sevinmeye, çalgılarla, şen havalarla eğlenmeye mecbur ediyorlardı.

Kimin köyünde fena yaşandığını iza edebilir... O gece beyin büyük misafir odasının ortasındaki büyük uzun masaya top top kandiller oturtulmuş, o kızarmış kazlar, hindiler, tatlı güzel, ekşi birçok mezelerle donatılmıştı ve çevresine de irili ufaklı billur kadehler dizilmişti. Köşedeki Cin Mambet'in yıkıldığı küçük masaya mahzende soğutulan yüzlerce şişe rakı, bira, likör şişeleri sırayla taşıyorlardı.

Büyük masayı çevre almış yirmi bey, ağa da gittikçe coşarak, kahkahalarını yükselterek, karşılarında diz çökmüş çalgıcılara türküler söyleterek, kadehleri tokuşturuyor ve büyük istekle açılan gözlerle onları selamlayarak birden boşaltıyorlardı.

Beyler o gece yapılan masrafa, harcanan paraya, dökülen içkiye, çalgıcı alına yapıştırılan yirmibeşliklere bakarak zevkleniyorken, Cin Mambet'in ruhu anasınınki ile kucaklaşarak, yükseklerde uçuyor ve kendi dünyalarının zevkleri, saadetleri arasından aşağılara bakarak, yeni ağır matemi karşısında kadının cesedi önünde asılan baş ile ağlayan Mennan'ın ruhunu sıcaklıkla selamlıyordular...

Bana bu hikâyeyi anlatan aksakallı ihtiyar, derinden göğüs geçirdikten sonra, bizim beylerimizin gençleri kadehlerden, yaşlıları köprülerden, tekkelerden ziyade millet çocuğunun ruhtaki istidadı görmeye ve onu aydınlatmaya çalışırdılar. Kimbilir, ne kadar nurlu zekâ karartılmaz, ne kadar kıymetli sağlık çürütülmez, ve, kimbilir, bu günün sönük tatar tarihini onların ilmiyle, şiiriyle oynayan parmakları arasında ne kadar nurlanır, canlanır ve ondan da ne kadar ümitli, sevimli nağmeler işitilirdi?!, diyerek sakalını okşamış ve göğe bakmıştı...

MİLLİ DUYGU

I

Köy küçük ayazın sert rüzgârlarından yayılan uğultular arasında titrerken, ben bir Tatar ocağından yüselen alevler karşısında "milli duygu"dan bahsediyordum.

Ben: "İnsan hangi cemaatte olursa olsun bilmeli ki, anlamadığı halde kendi halkına bağlıdır. Onun şerefi ile sevinir, onun aşağılanması ile ezilir. O duygu o kadar sağlam, o kadar hâkimdir ki, insana kârını, rahatını, saadetini değil, kendisini bile unutturuyor. O yüreklerde bütün diriliği ile canlandığı zaman, insanları elinde bir oyuncak gibi, iradesizleştirir ve istediği yere, hatta ateşe, ölüme bile kolaylıkla attırır. Her milletin tarihinin diriliği parlaklığı, ruhundaki milli duygunun derecesi ile ölçülür. Her millet o duyguyu hissederek doğar ve onu ruhlarında canlandırarak güçlenir ve onu nura, asalete, yüксеklığe alet ederek medenileşir".

Diyerek milli duygu hakkında başka milletlerin hayatlarından örnek ararken, uzaktan benim sözlerimi can kulağı ile dinleyen yirmi yirmi bir yaşlarındaki dükkân işletmecisi Gafar'ın da, gözleri gittikçe aydınlanıyordu... O, kendisini tutmadan çoktan beri aradığı bir sözü bulmuş gibi: "Demek, o milli duygu... Milli duygu idi" diye bir olaya ad veriyordu.

İki üç gün sonra, ben imamlar, hacılar, yaşlılar, muhteremler meclisinde kitabı olmayan boş sözleri söylemekten sıkıldığını bildirerek benim ricalarımı reddeden Gafar'ı köydeki dükkânının sessizliğinde yalnız bulmuştum.

O, bu sefer benim ricamı bile beklemeden beş altı yıldan beri unutamadığı ve ad veremediği şu olayı anlatmaya başladı:

Rahmetli annemin vefatından bir ay geçmemişti. Babam beni her gün bir parça daha sıcaklıkla merhametle karşılıyor... Şehirden her gelişinde beni yeni hediyelerle sevindiriyordu. Bir akşamüstü ben köydeki Rus mektebinden ruhumun ağır kederi altında yavaş adımlarla evime gelirken, babam ... köyünde koşu olacağını müjdelemiş ve beni beraber alıp gideceğini vadetmişti.

43

Nihayet, benim sabırsızlıkla beklediğim pazar geldi. Babam yanında büsbütün dolmuş arabada ... köye doğru giderken, Tatar'ın koşu, güreş eğlenceleri ile zevklenmek isteyen o generali ne kadar seviyordum...

O gün, o iki saatlik yol da o kadar uzuyordu ki, ne denizdeki vapurlar, kayıklar, ne de yoldaki arabalar, atlar beni eğlendirmiyorlardı. Ben fikrimle, hayallerimle ancak güreş meydanında ya da koşu karşısında titriyordum. Her yerde her tarafta ya el bele tutuşmuş sabırlı ağır adımlarla çevrilen gençleri, ya da avcının kurşunundan kaçan hayvanlar gibi, birbiriyle takipleşen atları görüyordum. Bu saatte on altı yaşına kadar gördüğüm bütün güreş ve koşu gözlerimin önünde yaşıyor, işittiğim bütün yiğitler, koşu atları karşımda canlanıyordular.

Yalnız benim değil, arabadaki sekiz on Tatar'ın fikrini de ancak bu sayfa uğraştırıyor. Onların laflarını da ancak güreş, koşu kızırtıyordu.

Uf, çok şükür uzaktan kabaca bir dağın eteğinde denizden hemen, bir saat yukarılarda bağlar ortasında selvilerle çevrilmiş geniş, düz meydan bütün kalabalığı ile görünmeye, borazanın yırtıcı, davulun ezici sesleri işitmeye başladı. Yakın köylerdeki Tatar'ın hacısı, hocası, yaşlısı, genci, fakiri, zengini, Ruslardan zabıtlar, zenginler; beyaz, mavi, kırmızı, sarı kıyafetler içinde karşıdaki parkın türlü türlü çiçeklerine benzeyen kadınlar, kızlar... Kırmızı, kara tesbihlerini döndürerek, herkesten ziyade gürültü eden Rumlar, kendilerinden başkalarına hor bakan uzun

bıyıklı Ermeniler, herkese gülen, her sözü tebessümle karşılayan, her hâkime baş eğen çalgıcı çingeneler...

Evet, türlü renkte, türlü dilde yüzlerce, hatta binlerce halk!..

Hava aydınlık, gök bulutsuz, dağ sabırla yavaş yavaş sallanan dalları ile misafirlerini selamlıyor. Deniz uzaklardan bütün sakinliğiyle bu gürültüleri dinlemeye, anlamaya çalışıyor. Güneş tabiatı, cemaati saran saçları, renkli saçaklarıyla her şeyi, her ruhu gittikçe ısıtıyor, canlandırıyor...

Yarım saat geçmeden, bir otomobilin acı, boğuk sesi işitildi. Ve dönmeden hızla toz bulutu arasında ilerleyen otomobil görüldü. İnsanlar hazırlanmaya, yol kenarlarına dizilmeye, çalgıcılar yol havası çalmak için aletlerini düzeltmeye başladılar.

İki dakika sonra, otomobile yaslanan ak sakallı, diri bakışlı, geniş omuzlu, kırmızı yüzlü yaşlı general selamlar, müziğin hafif ahenkleri arasında kendisini hürmetle, rağbetle bekleyip ruhlarının minnetdarlığını gösterem insanlar tarafından karşılandı. Yarım saat geçmeden, general Yanşın halka binbir subay koşuya yazılmış atların getirilmesini söyledi.

44

Yakındaki ahırdan sırasıyla beyaz, kırmızı, siyah, beyaz işaretli, demir, gri, kestane rengi... On at kırmızı, beyaz, sarı, kara gömlekler giymiş binicilerle halk arasında ilerleyerek çadırı önünde bekleyen generali selamladılar.

Subay onlardan her birisinin ve atlarının adlarını okudukça, general onları birer birer dikkatle baştan aşağı süzerek yollatıyordu.

Bilmem neden onun en son geçen “Kestane rengi” ve onun kara yelekli, bol şalvarlı, süssüz kalpaklı on beş yaşlarındaki binicisine baktığı zaman, dudağı buruldu, yüzü güldü.

O sırada yakınındaki bir hanım şen sesle: „Vah, bu çocuğa siyah kıyafet ne kadar yakışıyor“, demişti. Ben o zaman onun ne demek istediğini anlayamadıysam da, bilmem neden, o sözleri yine de unutamamıştım.

Bilmem neden, beni etraflarında yüzlerce kadın, kız, subay, sakallı tecrübeli yaşlı Tatarlar, dolaşan yüksek boylu, ince boyunlu, kamış ayaklı atlardan ve onların sarı düz eğreri üstünde dimdik oturarak parlak dizginlerini çekip tutan kara bıyıklı, kırmızı dudaklı, oynak gözlü, parlak çizmeli binicilerinden uzaklaştırmıştı...

Evet, bilmem ne, beni etrafında beş on kişi dolaşan doru ata bağlamış ve ondan ayırmıyordu. Doru atı sahibi ak sakallı yaşlıdan başka hemen hiçbir sıcak göz karşılamıyor, onun alnındaki beyaz yuvarlak işaretini hiçbir el okşamıyordu...

Onun binicisini, ihtiyarın oğlu Selim’i ise, benden başka kimse görmüyor, kimse düşünmüyor, kimse ona kulak asmıyordu.

II

Selim bana bu yarım saat içinde hangi köyden olduklarını, kaç kardeşi, daha kaç atları, ne kadar koyunları, bahçeleri, cevizlikleri olduğunu söylemişti. Ve yayla ardındaki uzak köyden burada onlardan başka kimse olmadığından onlar da güreşi seyretmek için bize katıldılar. Babam artık doru ata vurulmuştu. İhtiyara onun yaşını değil, fiyatını sormuştu. İhtiyar hafifçe babama: Dünyada, arkadaş, fiyatı kesilmeyen şeyler vardır. Ben sağ oldukça, ne doru, ne de onun evdeki beş kardeşinden hiç birisi, hiçbir altın külçesine değişilmez diyerek, ruhunun sıcaklığı ile Selim’e baktıktan sonra, artık ümit ede

45

rim ki, inşallah bu da zamanımızdakilere benzemez ve bu da neslimizin bıraktığı bu büyük bahışı ne paraya, ne de başka bir şeye değişmez, dedi.

Gittikçe keyiflenen, coşan yaşlı kızıl neslinin tarihine dair şu sözleri söyledi:

Benim eski zamanda Bükülmez Seid Ali adında çok ünlü güreşçi bir yaşlı dedem varmış. Hanlardan birisi pek heyecanlı, pek ateşli bir güreşi kazandığı için, hanın en ünlü güreşçisini yenen, bir heybetli genci iki kere yıktığı için ona bir aygır, bir de kısrağı vermiş, ve: “Allah sana bunlardan epey zamandan sonra, ayağı elden hafif, tırnağı demirden sağlam bir soy versin”, demiş.

O yaşlı dedemiz de bir gün gelir han hediyesine fiyat kesilir, onun şerefi eksiltir diye korktuğundan, o nesilden gelen hayvanları satmamalarını evladlarına vasiyet etmiş. Çok şükür Allah’a ki, neslimizden ne han hediyesini hor görecektir, ne de dedemizin vasiyetini bozacak kadar kötü ve gelnahkâr daha gelmedi, dedi.

Nihayet, çalgı meydanının gürültüsünü kesti. Meydan etrafındaki çayırılıkta bağdaş kurup dizilmiş Tatarlar, bir kenarda yüksekçe iskemlede kurulan general ve onun etrafında toplanan kadınlar, kızlar ortada karşı karşıya hafif adımlarla „Haytarma “ canlandıran gençlere bakmaya başladılar.

Bu sırada dükkâna bir müşteri geldi. Ben o dakikada güreş meydanı hakkında düşünceye daldım...

Gafar yerine gelip sigarasını hazırlayınca kadar, ben ona o meydana dair düşündüklerimi söylemekten vazgeçemedim. O meydan Tatar ömrünün maddi, manevi sağlığının derecesini gösteren bir aynadır. Orada toplanmış insanların yüzlerini kaplayan güçlü ciddiyete, derin meraka, seslerindeki sıcak ve sarsılmaz katıyete ve onların orada hakkı, adaleti yaşasa da, bilmek için her yerden ziyade gördükleri hazırlığa, hâkim olarak seçtikleri adamlara yaptıkları ricalarına bakılırsa, Tatarın o meydanı kendisinin bütün mukadderatının hallolunduğu tarihin çizildiği bir sahne ad eylediğine inanılır. Evet, Tatar'ın sanki dünyadaki terazisi burada kuruluyor, onun orada özgürlüğünün çevikliği, sınırlarının sağlamlığı, fikrinin becerikliliği, atikliği, hatta ruhunun temizliğinin, vicdanının özgür nefesini mi, yoksa Hakka mı yakınlığının derecesi burada ölçülüyor.

Burada yapılan hiçbir haksızlık unutulamaz, hiçbir leke kolaylıkla silinmez! Tatar genci buradaki yiğitliğinin her tarafta söyleneceğine hatta milletin ruhunda yaşayan tarihe geçeceğine inandığından, hiçbir noktada bu kadar merakla, sıcaklıkla bütün kuvvetini, becerikliliğini canlandırmaz.

46

Hangi genç bu meydanda sallanan bayrağı alan yiğidin Tatar kızının ruhunda kazanacağı mevki, yüreğinde bırakacağı tesiri bilmiyor? Az aşkı, az sevdayı mı ancak bu şan, bu şeref ölümünden kurtardı? Evet, hangi yiğit omuzlarındaki bayrağı ile köyüne girerken, sevgilisinin evi önünde dolaşmıyor? Hangisi uzaklardan olsun, saygıyla, yakınlıkla kendisine bakan gözleri şerefli bayrağıyla selamlamıyor?

Ben sözümü: “Lakin, Gafar, açık söylersek, artık yalıdan erler gitti, meydanlar kaldı!, değil mi?, diye bitirdim. Gafar sigaranın dalgalanan dumanlarına baka baka: “Meydanlar da kimlerin elinde?!” diye göğüs geçirdikten sonra, eski sözüne devam etti.

Haytarma bütün gamlı ahenkleri arasında hatta generalin sıcak alkışlarıyla alkışlandıktan sonra, çoban kıyafetindeki şen bakışlarının derinliklerinde bir hüznün dalgası yaşayan kara, diri gözlü, ince siyah bıyıklı, iri ve uzunca boylu bir gencin canlandığı “Çoban havası” herkesin gürültülü alkışları, bravoları arasında tekrar ettirildikçe ettirildi.

Davulun sertlikle ezici sesi, dağların kesik, ağır uğultularını, zurnanın ince, tırmalayıcı sesi keskin rüzgârların ısıklarını canlandırıyor. Sabit, güçlü bakışlarıyla oyuncuya bakıp kalan hareketsiz insanlarsa, neşeli, zevkli bir sürüyü andırıyordu.

Rüzgârların uğultuların şiddetlerine rağmen, sürüsünün sağlığından keyifliliğinden zevklen çoban, ruhunun bütün diriliği, canlılığı ile sürüsü ortasında ömrün kalan her zevkini, her gamını tepe tepe çengelini savura savura o kadar dirilikle, zevkle, ahenkle döndürüyordu ki...

Evet, bu o kadar sevimli, o kadar canlı, o kadar yüksek bir tablo idi ki, ona yüksekte, alçaktan bakan herkes coşuyor, hatta general bile ayağa kalkarak oyuncuyu alkışlıyordu.

Nihayet bizim sabırsızlıkla beklediğimiz güreş başladı... Çok geçmeden merağı artmaya, yürekler sabırsızlıkla vurmaya, simalar renkten renge geçmeye başladılar. Çocuklarla başlayan sahte güreş yarım saate varmadan ciddileşti. Artık kadınların kızların kahkahaları kesildi. Çocukların elinde aşağılanan Tatar güreşinin ciddiyeti, esaslığı şimdi onları da dikkatle baktırmaya başladı.

Bilmem neden, en çok onların sıcak bakışları ile yollattıkları parlak çizmeli, işlemeli süslü, altın yüzüklüleri yeniliyordular.

47

Onlar dışarıdan köylülerden daha iyi görünseler de, üç dakika ağır, sert adımlarla dolanmaya, savrulmaya başlar başlamaz yüzlerinde boncuk gibi terler dökülmeye başlıyor ve nihayet, küçük bir yöntemi döndüremeden yere seriliyordular. Onların gücünün yetmediği hemen göze çarpıyordu.

Bunlardan ünlü biri kendini yenen bir köylü Tatar'ı vurmaya istediye de, bayrak dibinde oturan seçilmiş yaşlılar bastonlarıyla ona doğru yürüyüp onu acı sözlerle azarlayıp yerine oturttular...

Acaba, kimbilir, ne onların kuvvetlerini, sağlıklarını emiyor, ruhlarından yaşlıya saygıyı, Tatar adetine sıcaklığı sayılıyordu?..

Artık herkesin, her tarafın tanınmışları meydana çıktılar... Güreşi bunlar, bu on adam bitirecek ve senin dediğin gibi, birkaç yıllık tarihte yiğit namı ile bunlardan birisi anılacak, bayrak bunlardan birisinin omuzundan sevgilisine selamlar serpecekti.

Herkesin merağı, zevki arttı. Herkes kendi kendisine “acaba, kim o şerefe nail olacak?” sualini soruyordu. Artık birbirine karşı çıkan güreşçilerin dizleri daha fazla titriyor, onların renkleri daha fazla ağarıyor, onlar birbirlerinin kuşaklarını daha dikkatle bağlıyor, birbirlerinin bellerinden daha dikkatle bir dakikada tutuyor, daha ağır, daha gizemli adımlarla dolaşıyor, daha ciddi, daha korkulu usullerle birbirlerini karşılıyorlardı.

Bizim değirmenci Kurt Seid“imiz de kendisini gösterdi. Uzun boylu, kara bıyıklı, geniş omuzlu bir parlak çizmeli onu kancaya alacağı zaman, o, onu öyle çembere aldı ki, onun birden ayakları yerden kesildi ve gökte dönmeye başladı. Yarım dakika geçmeden yeri oydu.

Meydanda artık üç kişi kalmıştı, bunlardan birisinin ne koyu kahvemsî rengi ne de üstündeki kıyafeti Tatar“inkine benzemiyordu. Onda hemen anlaşılan bir yabancılik vardı. Onun yanına meydana şen simalarıyla yüksek seslerle ellerindeki kırmızı tesbihleri savuran iki üç kişi geldi. Arkasını okşayıp ona bir şeyler mırıldanarak kahkahalarını savurarak meydandan çıktılar. Demek, bu Tatar“ın seçme yiğitleri arasında boy ölçüşmek isteyen iri vücutlu, geniş omuzlu, güçlü kollu genç, Rum“du. İki dakikaya varmadan onun ... köyünde doğup büyüyen demircilik eden Yaniy olduğunu herkes birbirinden öğrendi. Kendisini hiç de sıkırmıyor, gözlerini şen bir parlaklık kaplıyor, sesi gittikçe canlanıyor. Gülüşleri gittikçe uzuyor, yükseliyordu.

Kalan iki Tatar“dan birisi güneşte yanmış kırmızı suratlı, kısaca boylu, çok geniş omuzlu, dik bakışlı, kalın bilekli bir köylüydü.

48

İkincisi ise, nazik kollu, parlak terli perçemi, ince uzun boylu, sağlam ve çevik vücutlu Veli idi.

Herkesin yüzü ciddileşti, yüreği bütün aceleliği ile tepinmeye başladı. Ortalığı bir ölü sessizliği kapladı. Yaniy“le Veli birbirinin kuşağını bağlıyor, birbirinin gözüne bakmaktan korkuyor. Ağaran yüzlerle inceden titreyen dizlerle birbiri karşısında dikiliyordular. Nihayet, tutuştular...

Güçlü demir kollu Yaniy acele etmiyor, karşısındakinden mümkün olduğu kadar kaçıyor ve onu ezmek, sabırsızlandırmak, sonra istediği çemberden geçirmek istediği her adımında, her dönüşünde duyuluyordu.

Veli kaç kere yapmak istediği usulüne getirtmek için Yaniy“i karşısına çekse de, onun dalyan gibi, ağır vücudu sadece sallanıyor. Lakin bir türlü yerinden sarsılmıyordu. O sırada Veli vücudunun bütün kuvveti ile atikliği ile zihninin bütün kavrayışı ile birçok plan çizdiyse de birisini sonuna götüremedi.

Veli, hakikaten, güreşçi ve kendisine benzeyenlerden kat kat kuvvetliydi. Bilmem neden, ona bizim insanlar da soğuklukla bakmıyorlardı. Hemen hepsi ona acıyarak, karşısında kinin kuvvetini lanetliyorlardı...

Yaniy“in yarı alaylı soğuk yüzünü gittikçe tebessüm kaplıyor ve onun bir şeye hazırlandığı seziliyordu. O, beş dakika geçmeden büsbütün yorulmuş, hâli kalmamış Veli“yi meydanın bir dönemecinde öyle bir dize aldı ki, zavallı Veli yarım saniye geçmeden, bütün uzunluğu ile yere serilmişti...

İşte bu saniyede, bu anda meydana o kadar derin, o kadar ağır bir sakinlik, öyle güçlü bir cansızlık kapladı ki, sanki orada her şey, her kalp, her yaprak o anda buz kesmiş, can vermişti..

Gözler bütün ağırlığı ile bir noktaya, sıradaki Tatar gencine dikilmiş. Sanki ondan hayat, ondan ümit dileniyordular. Ben anlamadan kendi kendime: “Ah, Yarabbi, ne oluyor?”, diyordum...

Ne o dakikada, o meydandaki Tatarların yüzlerini ince kırmızılıkla kaplıyor? Ne onların seslerini yavaştan titretiyor, boğuyor? Ne onların bakışlarını cansızlaştırıyor? Evet, ne, ne onları donduruyordu? Ne bu sağlık, bu yiğitlik meydanını birden mezarlığa döndürmüş, ne burada merakla oynayan gözlerinin parlaklığını söndürmüş, ne burada yükselen göğüsleri birden ezmişti? Evet, ne bir iki saat evvel “Çoban havası” ile şerefle, zevkle yükselen ruhların merha

49

metsizlikle kanatlarını kırmıştı? Ne bütün güreş boyu dirilen yürekleri avucunda sıkıyor, eziyor, onları kendi kanları ile boğuyordu? Evet, o ne idi?!

Yoksa birisi mi ölmüştü? Hayır, insanlar en ziyade o gün de sağlıklarını duyarlar. Burada bir adam ölmemiş, bir ruh uyuşmamış, bir yürek buz kesmemişti. Burada hazır olan bütün Tatar birden ölüyor, bir anda üşüyordu! Onlar cenaze namazındaki cemaate benzemişlerdi. O meydana aynı oradaki sessizlik, oradaki cansızlık, oradaki donma kaplamıştı. Lakin burada bir adamın, bir ailenin annesi değil, sanki bütün oradakilerin annesi gömülüyordu.

Ya da burası bir mahkemenin en acı kararını ilân edeceği dakikaya benziyordu.

Lakin burada önde başı asılmış, benzi atmış, sesi kesilmiş belli bir suçlu yoktu. Burada herkes, her vicdan eziyor, kızartıyor, vereceği büyük acı bir hükümle titretiyor donduruyordu! Evet, ne bizden bütün damarlardaki kaynayan kanı koyulaştırmış, bütün vicdanları diriltmiş, bütün yüzleri kızartmıştı?!

Son görüşmemize kadar ad veremediğim bu duygu, zannedersem, senin dediğin “milli duygu” idi. O anda o kadar sağlam, o kadar hâkimdi ki, sanki o meydandaki Tatarların her zerrelere birden kemikleşmiş, her damla kanları birden donmuş, her gözkapakları birden cansızlaşmış, herkesin kirpikleri gözlerinden büyük bir ayıbı gizlemeye çalışarak, birden asılıp kalmışlardı.

Evet, o büyük duygu bütün Tatarı bir horluk önünde kızartıyor, titretiyordu!

Onlardan her birisinin yüreğini Yaniy’in omzunda kendi bayraklarının dalgalandığını görmek korkusu sıkıyor. Hepsini bir Yaniy’in Tatar meydanının eri olacağı, Tatar ocakları başında anılacağı lekesi eziyor, her yüzü o ayıp kızartıyordu. Evet, işte, onlardan her birisi sanki o dakikayı görmemek için bir an evvel sağırlaşıyor, hissizleşiyor, donduruyorlardı!

Demirci Yaniy’in kollarındaki, bacaklarındaki kuvvet, Tatar usüllerindeki becerikliliği ne kadar da acı olsa, “kader”e boyun eğmeye, ne kadar da zehirli olsa, milli aşağılanmayı kalbinin derinliğine gömmeye hazırlanıyordu...

Uzaktan, halkların arkasından, ilerleyen ince boylu, zayıf vücutlu, sıcak bakışlı, beyaz yüzlü, gözlü, geniş alınlı bir köylü genci meydanın ölü sessizliğini yırttı, canlandırdı. O, doğru yaşlıların yanına geldi ve onları büyük bir saygıyla selamlayarak şu sözleri söyledi:

50

“Ben babama güreşmemek için yemin edip söz verdiğimden, bugün buraya ancak başkalarını seyir için ve herkesten arkada oturmuştum. Ancak bu dakikada bilmem ne, benim yüreğimi o kadar derinden incitti ki, bilmem neden, benim vicdanımı o kadar kuvvetle sarstı ki, ben ya güreşmeye, ya da ölmeye karar verdim. Benim yeminimi bozdurmamak isterseniz, unutmayınız ki, bana daha büyük günah işleteceksiniz. Evet, bu cemaat şahit olsun ki, benim güreşmeme izin vermekle, siz benim ölümüne hükmetmiş olacaksınız!”, dedi.

Yaniy ile güreşeceği beklenen genç de donmuştu. Ne olup bittiğini fark edemiyor... Yaniy’e doğru elindeki kırmızı kuşağı ile, şen ve güzel siması ile ilerleyen gencin kim olduğunu ve ne için kendisi yerine güreşe çıktığını hâlâ fark edemiyordu..

Burada benim önümde en unutulmaz manzara canlanıyordu. Yaniy, karşısına gelen bu aralık Tatar gencini de aynı alayla bükülen dudağı, hor bakışı, şen simasıyla karşılamıştı. Onun kuşağını da sabırla, kalın parmaklarının bütün kuvvetleriyle çekerek bağlamıştı... Bilmem neden, bu Tatar gencinin yarım saniyede bütün kolaylıkla Yaniy’in kuşağını bağlaması, onu baştan aşağıya süzmesi benim yüreğime ümit, ruhuma ince bir sevinç serpmişti.

İnsanlar aynı cansızlık, aynı korku, aynı ümitsizlikle donmuşlardı... Onların başlarını Yaniy’in gücü, atikliği öyle dumanlatmış, gözlerini öyle bulutlatmıştı ki, onlar önlerinde bütün ışıyla parlayan bu Tatar gencinin kara, iri gözlerindeki sarsılmaz imanı göremiyor, sezemiyorlardı.

Bir dakika geçmeden küçük bir ayak usulü Yaniy’in dizini yere getirmişti. Tatarlar sevinçle bağııştırlar, ancak general bunu yenme saymadı. Bizim yaşlı hakemlerimizin de ümitleri arttığından mı, yoksa böyle yenişin de Tatar yiğitliği için aşağılanma sayılacağına inandıklarından mı, onlar da Tatar güreş kanununa kulak asmadan güreşçilerin yeniden tutuşmalarını emrettiler.

Artık Seitbekir’in yüzündeki asil imanı, gözlerindeki derin ümidi herkes görüyor ve gittikçe herkes canlanıyor, herkesin göğsü kabarıyor, herkes geniş nefes almaya başlıyor, herkesin ümitle aydınlanan simasını ince bir şenlik kaplıyordu.

Tatar felaketi her şeyden kolaylıkla unutsa da, onun birkaç dakika evvel yaşadığı acı matemini daha ruhundan silinmiyordu... Evet, uyuşturucu, öldürücü korku hâlâ yüzlerden kalkmıyordu.

Bu sefer hiçbir taraftan hücum, yorulma görünmüyor. Meydanda ancak birisinin bütün ağırlığı ile sertliğiyle ezici, diğerinin bütün hafifliğiyle uçucu adımları görölüyordu...

51

Ancak ne olacak, iş nasıl bitecekti? İşte, bu dakikada sabırsızlıkla, korku ile heyecanla titreyen Tatar'ı görenler, bu meydana ne kadar önem verdiğini anlar ve senin sözlerinin ne kadar doğru olduklarına inanırdılar... O terazi, o tartı o kadar ağırlıkla, ihtiyatla oynuyor, onun etrafında o kadar dikkatle, o kadar göz, fikir, his titriyordu ki, orada altın değil, namus, şeref çekildiği birden duyuluyordu.

Neredeyse on dakikayı geçiyordu; ama Yaniy'in hiçbir teşebbüsü görölümüyordu. Nihayet, bütün sakinliği insanların sabırsızlıkla titreyen ruhlarındaki korkuyu, bütün donup kalan bakışları bir güçlü ses, bir canlı hareket sarstı, yerinden oynattı, canlandırdı. Seitbekir birden toplanıp bütün kuvvetiyle sağ ayağını yere vurmuştu. Yaniy ümit etmediği, ömründe görmediği, işitmediği bu usul karşısında donmuş, iradesizleşmiş ve Tatarın sağ omuzu, yarı göğsü üstünde gittikçe yükselerek, havalanarak ilerliyordu...

Yarım dakikaya varmadan, o, generalin önünde başıyla ayakları bir anda arka üstü yere serilmişti...

Bu dakikada arkadaşım Selim'in babası kulağına bir şeyler söyledi ve onu bir yere yolladı.

İnsanlar öyle seviniyor, öyle canlanıyor, öyle nurlanıyor, tazeleniyorlardı ki...

Kimbilir, dedelerimiz kan dökerek, can vererek Viyana'yı, İsfahan'ı, Moskova'yı önlerinde eğilttikleri zamanlarda bu kadar sevinmiş, bu kadar canlanmışlar mıdır?..

Orada herkesin yüzünü büyük bir sevinç, gözlerini şen bir nur kaplıyor, herkes sıcaklıkla birbirleriyle konuşuyordu. O an en şenlikli bayramdan daha ruhlu, daha zevkli, daha sevimli idi... Yaşlılık, uykusuzluk, öksüzlük, hiçbirisi burada duyulmuyor, hiçbirisi buradaki sevinci etkilemiyordu.

General ünlü güreşçilere sıcak sözleri ile hediyeler ve meydanın yerine yüzlerce parça işlemeli renkli havlular, örtüler, kumaşlar, çullar, mendillerle donatılmış bayrağı verdikten sonra, cemaate kendi teklifini bu kadar sıcaklıkla karşıladıklarından dolayı, ellerindeki aletlerle bayrağı gölgesinde şerefle, gururla dinlenen Seitbekir'in resmini almak, her Tatar'ın ruhuna, yüreğine gömülmüş sıcak simayı kağıtlarda yaşatmak istiyordular...

Bu gürültü arasında herkes Seitbekir'i sıcak bakışlarla selamlarken, her ruh uçucu bu seslerle onu öperken, herkes ona karşı ruhunda duyduğu minnettarlığı gözüyle, yüzüyle ifade etmek isterken, Selim "Kızıl Saçlı"nın bütün tezliğiyle meydana doğru uçuyordu. Herkes o tarafa bakarak birkaç saat

52

evvelki sahnenin o ölmez kahramanını da sıcaklıkla karşıladılar... İhtiyar, aydınlanan yüzüyle parlayan gözleriyle "Kızıl Saçlı"nın dizgininden tuttu ve Seitbekir'e şu sözleri söyledi:

"Oğlum, sen haberin olmadan beni ömrümde herkesten, her şeyden çok sevindirdin, sen bütün ağırlığıyla acılığıyla benim yüreğime koyulan bir taşı kaldırıp attın... Sen benim anamın cenazesi karşısında duyduğum matemden bile daha kara, daha donmuş bir kederi ruhumdan sildin... Kimseye satmayacağına, kendisine eziyet etmeyeceğine yemin etsek de, namusumuzla söz versek de, ben sana bu atı bağışlamak istiyorum" dedi.

İki dakika geçmeden ihtiyarın elini öpüp ünlü "Kızıl Saçlı" üstünde şerefli bayrağını dalgalandırarak uzaklaşan yiğit Seitbekir'i ve oradaki sevinen yüzler, aydınlanan gözler, sıcaklaşan sesler, canlanan yürekler ne kadar sıcaklıkla, sevgiyle gönderiyordular..

Onun köydeki sevgilisi ne kazandığını, ne kadar halkın kara matemini unutturduğunu, ne kadar öksüz ruhu sevindirdiğini, ne kadar yüreğin duyduğu acı aşağılanmayı sildiğini hakkıyla anlayabilseydi, kimbilir, onu nasıl sıcaklıkla selamlar ve kimbilir, onun yıldızların altın saçakları arasında lekesizlikleriyle parlayan güllerin, yaseminlerin ince kokuları arasında dizinin yumuşaklığına gömülen başını, beyaz alnını, kara ipek saçlarını ne kadar yumuşaklıkla, ne kadar sevgiyle okşardı?!

Evet, işte, unutulmaz aşağılanmayı, oradaki hakikaten bir anda hissettiren, onları bir saniyede ölümler gibi donduran, kemikleştiren ve nihayet, onların her birisini saadetine ulaşmış birer âşık gibi sevindiren, meraklı, her ruhu ancak sevinçle titreterek ömrün bütün kederlerini, öksüzlüklerini onlara unutturan duygu, benlik duygusundan çok sağlam, çok hâkim, çok yüksek bir duygu idi.

Ben bilmem, neden gittikçe keyiflenen ruhumla Gafar'ın çekmece üstündeki açık kutusundan tadını anlamadığım bir sigara yakmış ve onun ağırlıkla uçucu dumanlarına bakarak dalmıştım... Bu dakikada bana Gafar: "Evet, acaba, bu milli duygu değil mi?" demişti.

Ben her ne zaman bu sözleri hatırlasam, ruhumun ne vakit, o milli duygu nur, asalete, yüксеklığe alet olacak ve ne vakit ondan nurlu bir medeniyet, şerefli bir tarih doğacak? suali karşısında titrediğimi duyuyorum...

53

İSLÂM AKA

İslam ağabey köyün en yumuşak tabiatlısı, en halim selim tanınmışı idi. Onun adını genç yaşlı iyi niyetli, sessiz, kendi halinde diye anlardı.

Saçı sakalı ağarmış, nurlu pembe yüzü buruşmaya başlamış, canlı kara gözleri derinleşmiş, uzun boyu biraz çökmüş, iri vücudu oldukça erimiş, büyük ellerinin iri kemikleri ayrılmış olan bu ihtiyarın, hayatının son gününden başka, bütün ömrü gürültüsüz, patırtısız geçmişti... Bu, küçük su gibi, nasıl dağları inleyen, denizleri kudurtan rüzgârlardan, köyleri sarsan şimşeklerden, nehirleri taşıran yağmurlardan kabarsa da, taşmaz kudurmazsa, İslam ağabeyin ruhu da gençlerin kavgalarından, yaşlıların bağırışmalarından sarsılmaz, alevlenip gitmezdi...

Zaten halk onu tanımadan o, halkı tanıdı. Bulunduğu meclislerin tadını kim kaçırarak, kimler anlaşılmayacak o, önceden bilirdi. Bulutların hangisinden yağmur yağacağını, hangisinden rüzgâr çıkacağını o, nasıl önceden kestirirse, köylülerin en ufak hareketlerinden de ruhlarında canlanan sıkıntıları, garazları, düşmanlıkları öyle sezerdi. Biraz dil ucundan verilmiş selamdan, kısa, keskin bir bakıştan, sık, kesik bir iki nefesten, birbiri ardından yakılan birkaç sigaradan, biraz öne bakıp susmalardan, ardı sıra tekrarlanan „biliriz biliriz“den o, çok şeyler anlardı.

Fakat hacıların önlerine bakıp yavaştan baş sallamalarının, imam ve müezzin efendilerin yaşlılardan ziyade zenginleri gördükleri zaman, yer vermeye çalışmalarının, zengin ağaların sert öksürmelerinin, gençlerin camiye katılmalarının, yaşlılar arasına karışmalarının, kızların sofalarında, pencerelerinde sık görünmelerinin, bağa bahçeye gittikleri zaman, en iyi çiçekli şallarını kapamaya başlamalarının ve bir zamanlar hep bir yoldan geçmelerinin, bir kapı önüne geldiklerinde, adımlarını yavaşlatmalarının hepsi

54

nin manasını sezer, anlardı. Ufak toruncuklarının kitaplarının güzelliğini, hocalarından aferinler aldıklarını söylemeye başlamalarını o, her zaman gülerek karşılar ve cebinden eksik etmediği tek kapiklerle onları sevindirirdi.

O, her zaman hacıbabaların köyün neresinde çeşme, köprü yaptırmak niyetinde olduklarını bilir, hatta hangisinin köye gelen mollayı, talebeyi evine çağırmaya hazırlandığını, akşam namazından evvel gözlerine bir bakma ile anlardı...

İmam ve müezzin efendilerin "kuraklık var... Ekinlere su gelmez..." diye söze başlamalarından, köy hocasının "Okumak, iğneyle kuyu kazmaktır" demesinden, lafın nereye varacağını kestirirdi. Köy ağalarının kimlerle dostluklarını artırdıklarını, kimin toprağına göz koyduklarını, kimi bankalara sokup para sahibi ve ağa yapmak istediklerini, onların niyetlerini karılarına bile açmalarından evvel duyardı.

Köyde hangi gencin kimin kızını istediğini, hangi kızın kime gönül verdiğini o, dünürler yollanmadan evvel değil, o, niyetlerin yengelere, teyzelere söylenmelerinden çok evvel bilirdi.

İslam ağabey yalnız aralarında büyüdüğü iyilikleriyle sevinip bahtsızlıklarıyla ağlayıp saçını sakalını ağarttığı Kırım Tatarların değil, başka milletlerden düşüp kalktıklarının düşüncelerini, niyetlerini sezerdi...

Hayvan çiftliği işçisi Rum Kostya'nın yavaş yavaş, sık sık başını sallayıp fazla yumuşaklıkla "kalimera kalimera", "hayırlı sabahlar" demesinden, dudaklarından eksik olmayan gülmelerini artırmasından, mutlaka zarar göreceğini kestirir. Ayakkabıcı Artyom Ermeni'nin yeminlerini sıklaştırmamasından, ille aldatacağını duyar, demirci çingene Settara'nın düz selamından, kalpağını düzeltmesinden, mutlaka bir uyanıklıkta bulunacağını anlardı...

Tüccar Yahudi'nin bağırıp kırımlarından, alışverişi bozmaya kalkışmalarından, mutlaka birkaç tay tütününün ikinci cinse atılacağına, şarapçı Karaim'in kulağına fısıldayıp müşavereye kalkışmasından, mutlaka birkaç pud üzümünün eksik çekileceğine o, emindi.

Çölden arabasına patates, lahana, karpuz ekilip gelen Alman"ı o, yılda ancak bir iki kere görürdü. Onun yavaş yavaş söylenmelerinden, lafı çok kısa kesmelerinden, çuvallarına birden sarılmalarından, bir manalar çıkarmak istemişti. Fakat ondan aldığı mallardan ne lahanası çürümüş, ne patatesi donmuş, ne de karpuzları boş ve acı çıkmazdı. Onun terazisi ve hesabı da her zaman doğru idi. Bunun için o, Alman"ın sağlamlığına inanmıştı. Onun hareketlerini doğal bulmuştu.

55

Onun anlayamadığı halkı Kazak „katsap“ dediği Ruslardı. O, bunlarla Kostya"dan, Artyom"dan, Alman"dan çok beraber bulunur, onları daha çok çalıştırdı, fakat onların değişmeyen yüzlerinden, dikilip kalan gözlerinden, dudaklarından, ikide birde omuzlarını sıkmalarından, cansız seslerinden bir türlü sağlam bir kanaat edinemez, belli bir niyet çıkaramazdı. Dağda odun kesen, tahta biçen Kazaklarla o, pek çok iş yapmıştı. İki oğlunun yan yana yaşamaları için yaptırdığı iki büyük ev yapılırken, o, bu kazaklara kütükler biçirmiş, tahtalar kestirmiş, ev yaptırmış, tenekelerlemiş. Aylarca beraber çalışmıştı. Fakat bütün bunlara rağmen, onun Kazak halkına yönelik nisbeten sağlam, sarsılmaz bir fikri yoktu.

Bir zamanlar o, Kazak"ın "aha, aha, tak tak" "elbette elbette" diye ağzını açmasından, lafını, meramını anladığını zannetmişti. Sonraları "öyle ya, öyle ya" diyerek kararsız baş sallamalarına önem vermişti. Fakat bunlara inanıp başladığı işlerin pek çoğunun yarıda kalması onu yine şaşırtmış ve ona "bu Kazak anlaşılmaz" dedirtmişti.

Adamı adım atışlarından yan bakışından, gözünden, dudağından, sesinden tanıyan, niyetini sezen İslâm ağa, Kazak"ı anlayamamasından pek de sıkılmazdı. O, Kazak"a alışmıştı. İşin yarım kalmasını, biçilmiş tahtaların açıkta kalıp ıslanmasını, evin tenekelerinin bir türlü kaplanıp bitirilememesini o, hep doğal bulur, Kazak"tan başka türlüünü beklemezdi... Kazak"ın yemin edip haç çıkarıp verdiği sözlerin boşa gitmesi, onu sinirlendirmez, özür dileyip ard arda sıraladığı yalanlarını da sabırla dinler ve nihayet "iyi iyi" diyerek onun arkasını okşar, onu işin başına götürürdü. Kazak"ın ağzını açıp gözlerini dikip kalmalarında bir kurnazlık bulamadığı gibi, onun sözünde duramamasını, vaatlerini unutmasını da hoş görür, bunların yapılmasını Kazak"ın tabiatına bağlar ve "Kazak bu... kendisine sahip değil ki..." der geçerdi. Evini tenekelenen topal Vasilin, oradan tesadüfen geçen bir arkadaşına uyup Yeni Yola Kabak"a içmeye gittiğini, sarhoş olup kaldığını ve gece çıkan boranla yarım çivilenmiş tenekelerin savrulduklarını, tahtaların söküldüğünü her zaman hatırlar uğradığı zararı unutmazdı. Vasilin iki gün sonra kendisine gelip çocuk gibi ağladığını da her zaman gülererek hatırlardı. Bütün bunlar onu Kazak"ın çabuk aldandığına, kendisini hiç de tutamadığına inandırmıştı. Bundan dolayı o, Kazak"a kızmaktan ziyade acırdı...

İslâm ağa yalnız insanlardan değil, biraz da attan, sığırdan da anlardı. Köyün meşhurlarından, tanınmışlarından olmasa da, ona da arada sırada atı, sığırı başından tutup

56

gelenler bulunurdu. Onun ufak koyununun aksadığı, küçük sığırının vakitsiz sütünü kestiği görülmemişti.

Aralarında yaşadığı cemaat, işi gördüğü elin yabancılarını tanıyan, onların ruhlarını anlayan köydeki atların, sığırların hangisinin dişlediğini, hangisinin teptiğini, vurduğunu bilen İslâm ağa, yumuşak, sessiz tabiatı ile kimle nasıl laf edeceğini, kimle nasıl iş göreceğini bilirdi. Bunun için de onun ömründe hiçbir büyük sarsıntı olmazdı...

İslâm ağanın gençliği da patırtısız geçmişti. Onun düğünlerde cam kırdığı, çalgıcı çingene dövdüğü, başkasının havasını kestirdiği, şu veya bu suretle iyiliğin tadını kaçırdığı, güreşlerde el, ayak çıkardığı görülmemişti. Vücutça kuvvetli olmakla beraber o, bu gibi meclislerde kuvvetinden ziyade, terbiyesinin tesirinde kalırdı. Adetlerimizi pek iyi bilir, ayıptan bütün ruhıyla korkar, gülünmekten halk diline düşmekten titrerdi.

Onun durgunluğuna sebep olan yalnız bunlar değildi. On üç yaşında babasından öksüz kalmış olması da, onun boynunu bükmişti. O günden beri o, anasıyla, ablasıyla babalarından kalmış dam evde yaşar, onlarla aile sırlarını dertleşir, işlerini sırasına koymak için çareler arardı. Az zamanda birkaç yılda o, babasından kalan korusunu, çayırını, fidanlardaki cevizliğini, sırtlardaki yerini bilip kullanmış. Kendi kuvveti ile üç beş asmalık bir bahçecik de yapmıştı. Bu suretle İslamlar hayatın açlık, borçluluk, yersizlik, yurtsuzluk gibi kader fırtınalarına uğramadılar ise de, her halde evlerinin direğinin yıkılması, onları sarsmış, candan yakmış, ruhlarını ezmişti.

İslâmın anasının, Hatice yengenin, matemli gözyaşlarında, dulluğundan garip hissedip çektiği göğüs geçirmelerinde evlatlarının gelecekleri hakkındaki korkusunun payı da az değildi.

İslâmı ve üç kız kardeşini o büyütecek, o evlendirecekti. Rahmetli kocasının dostlarından, akrabalarından az çok yardım görse de, o hayatın bütün zorluklarını ancak oğlunun yardımıyla yenebileceğine inanırdı. Onun hayatında dayandığı en sağlam temel, bir tanecik oğlu, öksüz İslâm"ı idi. Çok geçmeden onun en sadık yardımcısı, sağlam sır küpü olmuştu. Onun canlı kara gözlerinde, yumuşak kara saçlarında, açık alnında rahmetlisini görür, onun ince boynunun uzamasına, kemikli ellerinin büyümesine, sağlam bacaklarının kuvvetlenmesine, ince sesinin kalınlaşmasına sevinir ve her beş vakitte namazlığından kalkmadan onun için Allah"a şükreder, onu kazadan beladan, nazardan korumasını candan dilerdi.

Hatice yengenin bağda bahçede, çayırda, evde yanından, işinden ayırmadan büyüttüğü İslâm"ı, on sekize geldiğinde, gerçekten

57

annesinin nişanlandığı zamanlardaki babasının bir örneği olmuştu. Onun yalnız kaşı, gözü, sözü, işi, oturuşu kalkışı da rahmetli babasının gençliğini hatırlatırdı. O da babasının korktuğu günahlardan titrer, o da babasının sakındığı adetlerden çekinirdi. Onun da delikanlılığında kuşaksız, kalpaksız yola çıktığını, avluları, evleri içinde ısıklık çaldığını, insanların yanından selamsız geçip gittiğini, kendisinden yaşlılara yer vermediğini, büyüklerin ellerini öpmediğini, laflarına karıştığını, onların önüne geçtiğini, onlardan önce merdivenden indiğini, aş, lafa başladığını, münasebetsiz laf kaçırdığını kimse görmemişti. Onun yerde gördüğü bir ekmek parçasını kaldırmadığı, ekmek kırıntısını çiğnediği, elini yıkamadan ekmek tuttuğu, mübarek Kuran"ı eline alır almaz öpüp başına koymadığı, mezarlara basıp geçtiği, mezarlık yanında durup Fatiha okumadığı, cuma, teravih, bayram namazlarından kaldığı, hasta halini sormadığı, cenaze namazını kaçırdığı, mevlütte, bayramda imam, müezzin efendilerin, hacıların, yaşlıların bayramını kutlamadığı da görülmemişti.

Genç İslâmın candan sevip yaptığı, yaşlılığına bırakmadığı bir işi de annesi, kardeşleri, sonra da karısı ve çocuklarıyla her zaman, Ramazan ve bayramlardan önce köy camisini temizlemesi idi. O, her zaman mutlaka minareyi süpürür, ağır keçeleri çıkarır, silker, tavandaki örümcekleri süpürür, caminin dibini ve pencereleri yıkayan kızlara su taşırdı. O kadar zevkle, sevinip caminin her yerini temizleyenlere yardım ederdi ki, Allah evinin bütün işi onun elinde erir, biter giderdi...

Bu köyün camisi bütün yakın köylerinkinden büyüktü, minaresi de hepsinden daha uzundu. O, annesinden onun nasıl yapıldığını, bütün cemaat, çoluk çocuğun nasıl çalıştıklarını dinlemişti. Rahmetli babasının da bu Allah işine nasıl canla, başla katıldığını, sabah ezanından önce yalya kuma gittiğini ve atı ile günlerce kum taşıdığını, kızıyla taş taşıdığını, ustalara sabahtan akşama kadar çamur, taş verip çalıştığını sevinerek öğrenmişti.

Yaşlılardan ve hacı amcasından o kaç kere Allah"ın evini hor görenlerin işlerinin yolunda gitmediğini, Allah"ın evinin Kazakları nasıl vurup çarptığını dinlemişti. O, öğrenmişti ki, Hanlığımızı yıkan, yurdumuza dalan Kazaklar kılıçtan, ateşten geçirdikleri köylerimize girmiş, evlerimize yerleşmişler... Bunlardan bazıları Allah"ın evine dolmuşlar ve orada tövbe Yarabbim, içki içmeye ve şarkı söyleyip oynamaya başlamışlar. Başlamışlar ama Allah baba hansız, atsız, kılıcsız kalan garip Kırımlılar değildi! O, susmadı, O, katlanmadı. Onun görünmez, sakınmaz kuvveti Hakkı çiğneyen

58

mukaddese gülen o düşüncesiz ve hissizleri sarstı. Onun yeri, göğü titreten, her yerde hazır ve nazır melekleri bu Kazakları öyle bir çarptılar ki, bunlardan bazılarının çeneleri tutulmuş, gözleri ağarıp, dikilip kalmış, bazılarının bacakları birbirine geçmiş, kimisinin dili uzamış, elleri paramparça olmuş...

Köyde bu büyük olayı herkes bildiği gibi, Allah"ın evini büyük bir korku, sağlam bir imanla seven de sadece İslâm değildi. Ufak çocuklardan başka, herkes cami yanında yavaş yavaş laf eder, onun önünden mutlaka önlerine bakıp geçer, ona bakınca, mutlaka Allah"ı, Peygamberi, Müslümanları düşünürlerdi.

İslâm babasının yolundan harfi-harfine yürüyerek, onun inandıklarına inanarak, sakındıklarından korkarak büyürdü. Hatice yenge bunu görerek, çoğu zaman bahtsızlığını unuttur, geleceğe ümitle bakardı. Artık onun fikrinde tek bir emel canlanırdı: İslâm"ı mutlu bir ailenin helal süt emmiş, güzel, ağır başlı, becerikli bir kıızıyla nişanlamak... Artık bu fikir onun aklına sık sık gelir ve "Allahım, Yarabbim, hayırlısı ile o günü görsem..." duasını tekrarlardı.

Hatice yengenin becerikliliği kadar da kepeçesine sahipliği, bütün çocukları ile her gün herkesten önce işlerine gitmeleri ve en son dönmeleriyle, İslâmlar öksüzlüklerinin yalnız bir iki yılını biraz zorlanarak sıkıntı ile geçirdiler. Sonraları işleri tamamen düzene girdi. Onun on sekizlerinde bağ bahçeleri biraz daha çoğalmış, toprakları hep saçılmıştı. Artık kız kardeşi Fatma da bezi aralıksız dokumaya fırsat bulurdu. Bu yılın sonunda her gün bir sofra başında toplanıp bir çanakdan yiyip bir maşrapadan içip bir saçak dibinde yatan bu ailenin hayatında bu bereketli yılda önemli bir değişiklik oldu: Fatma nişanlandı.

Görücüler gelip kendi rızasıyla Allah'ın emri, Peygamberin kavliyle İslâm'ın kız kardeşini köyün orta mahallesinden Seydali'nin Kurtveli'sine istedikleri günden beri onların kurumlanmış kalın tavanlı, çökmek bilmeyen iri saçaklı evleri canlanmış, şenlenmişti. Artık onların ocakları durmadan tütüp yatsıyı beş on dakika geçer geçmez sönen ışıkları epeyce geç vakitlere kadar, yonar, genç yaşlı, eş dost, hısım akraba onların iyiliklerini kutlamaya gelirlerdi.

Bu şenlik ve sevinç Hatice yengeyi sevindirdiği kadar, onun düşüncelerini, işlerini de arttırdı. O, artık bir işinden öbürüne geçer, sabırsızlıkla, endişe ile her şeyi kendi eliyle yapmak ister ve bütün işleri yaparken de "dosta düşmana güldürmesek, el ağzına düşmesek" diye göğüs geçirirdi. Artık ev daha sık sıvalanmaya, ocak temizlenmeye, avlu

59

süpürülmeye, odunların istifi bile daha iyi dizilmeye, güğümleri, kapları yerli yerinde bulundurmaya daha ziyade dikkat edilmeye başlamıştı. Pencere örtüleri daha sık yıkanıp serilir, ev önündeki çiçekler, tarlalar daha sık sulanır, Fatma'nın bezi daha çabuk ilerler, onun eteğinin ucu artık hiç bağda bahçede görülmezdi.

Genç İslâm da anasından, kız kardeşinden daha az çalışmadı. O da üstüne başına, eve barka, ata sığıra, eğerine ipine, baltasına çekicine daha az dikkat etmezdi. Artık cuma namazına gittikçe, mutlaka bayramlık geniş tepeli deri kalpağını, temiz şalvarını, kara ayakkabılarını, beyaz yün çoraplarını giyer, yeni kırmızı kuşağını bağlardı.

Bu dönemdeki dünür gidip gelmeleri, ziyafetleri değil, olup geçenlerden en ufak şeyler bile İslâm'ın gözünden kaçmamıştı. Kim bilir, belki, o artık annesinin dualarının manasını anlamaya başladı da ondan mı?... Ne ise, o bütün bu devri hazırlıklardan çok güzel, hiçbir şeyi kaçırmadan ezberlemişti. Onun o günlerde kalbi sevinçten çok, bilinmez bir kederle de erirdi. O, bilinmez bir haller geçirirdi. Yüreği bu anlaşılmaz duygu ile en kuvvetli, en sık olarak yarı bulutlu, yarı nurlu bir gecede vurmuştu. O yaz gecesı ayla bulutlar nasıl birbiriyle şakalaşıp zaman zaman koyu, bahçeleri, yalıları, mezarlıkları aydınlatıp karartırlarsa, İslâm'ın anlamadığı sıkıntıları, sevinci de öylece onun ruhunu sıkıp sevindirirlerdi.

Kız kardeşinin nişanlandığı yirmi beşlerine tesadüf eden bu akşam, İslâm evlerinde büyük bir hazırlık, göze çarpar bir değişiklik sezmişti. Her taraf daha dikkatle temizlenmiş, ille Fatma ablasının yattığı kemerli oda, bugün her zamankinden daha iyi düzeltilmiş. Raftaki sahanlar, duvardaki yastıklar harfi harfine getirilip dizilmişti. Odanın ortasında, kanepelere yakın bir yerde bulunan yeşil boyalı küçük masanın üstüne de türlü çiçeklerle doldurulmuş ufak yeşil bir güğüm oturtulmuştu. İslâm bütün bunları gördüğü gibi, akşama doğru annesinin Fatma'yi bu odaya sokup bir şeyler tenbihleyip çıktığı da onun gözünden kaçmamıştı. Fatma ablasının canlı gözlerinin bir kat daha parladığını, kara ipek saçlarının daha ince örüldüğünü, parmaklarının daha düz kınalandığını, ince kaşlarının daha kuvvetlice yakıldığını da görmüştü. Onun oturup kalkmalarında da dha büyük bir tezlik, bir canlılık, sözlerini kısa kesmeleri de gözünden kaçmazdı. Bu akşam yemeğinden sonra, ablasına en çok anlaştığı sırdaşı Emine de gelmişti. Onlar uzun süre fısıldaşır, ardı arkası kesilmez gülüşmelerle birbirlerine bir şeyler anlatırlardı. Annesinin kendisine yanaşıp bir şeyler söylemek iste

60

diğini sezen İslâm, o gece ocak başında daha fazla oturmuşsa da, annesinin lafi açamayacağını anlayarak ona hayırlı geceler diledi ve dam üstündeki yatağına gitmek için çıktı. Sofada odasından bir iş için çıkmış olan ablasının en güzel elbisesini giyerek süslenmiş olduğunu gördü ve onun: "Emineyle bayramlık elbisemi düzelttik de giyip baktım, nasıl sen de beğendin mi, kardeşçğim?" demesine, "çok güzel, sağlıklı" diye cevap verdi ve damdaki döşeğine çekildi.

Uzun zaman gözüne uyku girmeyen İslâm, gecenin bir zamanında damlarına birisinin çıktığını, yanına yaklaştığını fark etti. Gözlerini açtığı zaman, karşısında komşuları Ramazan'ı gördü. Bu genç onun yakın dostlarındandı. Yine dost ve iyi bir maksatla gelmekteydi. Bu gece

Fatma ablasının nişanlısı Kurtveli'nin nişanlısına geleceğini haber aldıklarını ve mahalle gençlerinin onunla biraz şakalaşmak istediklerini söyledi ve İslâm'ın darılmamasını rica etti. O, buna da acele acele iyi iyi dedi ve yorganını başına çekerek yattı.

O gece İslâm ömründe ilk defa düşünde Gafar amcanın selvi gibi fidan boylu, süt gibi beyaz tenli, zeytin gibi kara gözlü, kalem gibi ince kaşlı, ipek gibi yumuşak saçlı Esma'sına bir top çiçek attığını görmüştü. Bu tatlı düş İslâm'ın kalbine sinmiş, derin yer tutmuştu.

O, öğlen cuma namazından gelip eniştesinin ablasına getirdiği onun da kardeşlerine verdiği keçiboynuzları, Türk lokumlarından, şekerlemelerden nasıl tatlı tatlı yediyse, o kadar da tatlılıkla, zevkle annesine Esma'ların atlarından, sığırlarından, mallarından, annesinin babasının iyiliklerinden bahsederdi.

Hatice yenge oğlunun niyetini sezmiş ve o dakikadan itibaren Yaradan'dan İslâm'a Esma'cığı nasip etmesini dilemeye dalmıştı. İslâm da imam efendiden "Allah evinde yapılan namaz, niyaz yere düşmez!" diye işittiğinden, o da artık beş vakitten yetiştiklerini camide kılar ve Allah'ın kendisini muradına kavuşturması için candan dua ederdi...

Tanrının yardımı ile öksüzlerin ne örttükleri eşarplar, dağıttıkları havlular, gömlekler eleştirilmiş, ne de yemekleri kötülenmiş, kahveleri fincanlarında bırakılmamıştı. "Kırımlıda sitemsiz iyilik, dayaksız düğün olmaz!" deseler de, bu öksüzlerin şanslarına Fatma'nın düğünü sıkıntısız bir şekilde geçti.

Hatice yengenin sandığındaki bütün variyetini ortaya dökmesi İslâm'ın bütün gücüyle çalışması, hısım akrabanın da ellerinden geldiği kadar yardım etmeleriyle, öksüzlerin ne yüzleri kızardı, ne de gönüllerinde dert olup kalacak bir eksiklik gördüler.

61

Fatma'nın düğünü gibi hayatı da rahat sessiz şamatasız geçip gitmekte. Kurtveli'nin ailesiyle çok güzel anlaşır yaşıyordu. Hatice yenge de, İslâm da orta mahalleye baktıkça, Fatmaların uzaktan görünen evlerini sevinçle izlerlerdi. Hatice yenge bu yılın bereketinden de az sevinmezdi. O, bu baharda İslâm'ı nişanlamayı, vaktinde muradına kavuşturmayı düşünürdü. Artık gece gündüz buna hazırlanır, namazlığında, işinde gücünde yalnız oğlunun baş göz olmasını diler, onun için titrerdi.

Bahar gelmiş, hava ısınmış, rüzgârlar dinmiş, her taraf yeşillenmeye, kuşlar ötmeye, bütün tabiat sevinmeye, gülmeye başlamıştı. Herkes sevinçle, ümitle baharı selâmlar, yazda bereketi toplayacakları işlerine şimdiden zevkle sarılmaya başladılar. Tam bu sırada köyün büyük bir kısmını korkulu bir keder sardı. Köyde "kızamık" salgını başlamış ve hayatlarının daha baharına bile girememiş birçok çocuğu alıp götürmüştü. Azrail'in kanadı İslâmların evine de dokundu ve onun küçük kardeşi zavallı Tevide'ciği de saldırdı ve kara topraklara gömdürdü. "Ölüm giren yerde hayat çok zor düşünülür" dedikleri gibi, haftalar değil, aylarca Hatice yenge hayata bakamaz, yarını düşünemezdi. İslâm da muradını söylemeyi aklından bile geçirmezdi. Birkaç ay zarfında İslâm'ın zayıflayıp eridiğini, gamlanıp söndüğünü gören Hatice yenge kendini topladı ve yavaş yavaş rahmetlisini, Tevide'ciğini, anmamaya başladı. İşlerinden, kızı Fatma'nın yeni dünyacığandan, bebeğinden laf etmeye ve İslâm'la daha sık dertleşmeye çalıştı...

Sonbahar geçmekte... Kışın soğuk selamları gelmekte. Herkes hazırlığını görmüş, onu bekler, işlerin arkası alınmıştı. Bu sırada Hatice yenge bir akşam yine ocak başında İslâm ile yalnız kalmıştı. Ona niyetini açtı ve Seydali dünürünü Gafar ağaya yollamaya ve Allah'ın emri ile Esma'cığı istemeye karar verdiğini bildirdi. Tedarik görmek için İslâm dünürü ile beraber Bahçesaray'a gitti ve oradan nişanlılık ipek şal, gümüş kuşak, süs, altınlar, ufak aynalı sakız kutusu, ufak torbacıkla İstanbul kınası ve Türk lokumları, şekerlemeler alıp geldi.

Artık o, camiye daha sık gitmeye ve kendi akranlarından ziyade yaşlılarla bulunmaya başlamıştı...

Dünürülerin gittiği gece yatsıyı evlerinde kılmış, sabırsızlıkla onların nasıl karşılandıklarını beklemişti... Müjdeli, ümitli haberdan sonra, İslâm'a biraz daha ağırlık gelmiş, o bir parça daha ağır ve yavaş laf etmeye, ince bıyıklarını daha sık burmaya, kara saçlarını, perçemini daha sık taramaya başlamıştı.

62

İslâm'ın nişanından sonra da tıpkı Fatma ablasının zamanındaki gibi, dünür haberleşmeleri, ağırlamaları yapıldı. O da eniştesinin nişanlısına geldiği gibi, tatlılar, parfümler hazırlayıp sevgili Esma'sına gitmeye başladı. Onun da ayakları titrer, yüreği vurur, o da kuvvetli heyecanlar

geçirirdi. Mahalle gençleri onun da yolunu kesmiş, onunla da “şakalaşmış”, onun da üç beş ruble parasını almışlardı...

Nişanlıya gitmek Kırım gençlerinin hayatında geçirdikleri en büyük olay sayılırdı. Gitmemek, korkaklık, beceriksizlikti. Nişanlısına yüreğini açmayan bir gencin onunla ömrünü geçirmeye sanki hakkı yoktu. Nişanlı kızlar da bunu böyle kabul eder ve her tehlikeye rağmen, bunu beklerlerdi.

O kış yapılan İslâm’ın düğününün de ne davul zurnası, ne de aşı sinisi, bozaları, erik votkaları eniştesininkinden eksik, kalpağı, kıyafetleri, ayakkabıları onunkinden aşağı değildi. Kız tarafı patırtıları biraz fazla da olsa, çeyiz dibi oturması gereğinden uzun da sürse, İslâm’ın düğünü de sıkıntısız geçti demek mümkündü. Artık Hatice yenge oğlunun mutlu hayatına sevinir, toruncuğunu, Fatma’sının kızını, dizlerinde oynatır, kederlerini, yürek acılarını unutmaya yollar bulurdu.

İslâm da eniştesinin ve dünürçüsünün yardımı ile düğün için yaptığı borçlardan kurtulmaya başlamış, işlerini güçlendirmeye girişmişti.

Hatice yenge gelini ile İslâm’dan da çok memnundu. Onun evdeki, işteki becerikliliği kadar da İslâm’ına olan sıcaklığı her sözünde, her bakışında, her tavrında görünürdü.

Ne yazık ki, İslâm’ların dört beş yıllık bu mutlu yaşayışlarını büyük bir bahtsızlık kararttı... İslâm komşularının çoban köpeklerinin kendi avlusuna gelip acı acı ulumalarından, öğle vakti horozlarının ötmelerinden, kara haberli düşlerinden, vakitsiz sağ gözünün seyirmelerinden bir bahtsızlık geleceğini düşünüp içini çeker, korkar ve Allah’ın evinde sık sık namaz niyazda bulunurdu. Fakat vakit gelince, onu ne durdurur, ecelin önüne kim geçer, kaderi kim değiştirir?!..

Hatice yenge de bu sırada düşünde uzun beyaz sakallı, nur yüzlü bir dedenin elinden tutup onu yeşil çayırılar içinden çiçeklerle donanmış bahçeler arasından geçirdiğini ve bir billur gibi akan suyun başında gülümseyerek bakan rahmetlisine götürdüğünü görmüştü. Onun yüreği titremiş ve hükmünü vermişti... Artık daha büyük şevkle Kuran’ına sarılmış, namazlığına yapışmıştı. Artık sık sık namazlarını kılar, Yasin hatim ederdi. Arada sırada da dolup gelen gözyaşlarını tu

63

tamayarak, İslâm’ına ve gelinine kızı Ayşe’yi gösterip: “Bu emaneti de kendi elimle, hayırlısıyla Allah’ın buyurduğuna teslim etsem” derdi. Akla gelen, başa gelmese, belki, Hatice yenge bu mutluluğu da görür ve belki, hiç de gözü arkada kalmazdı... Fakat... Kısa, sancılı, öksürüklü ağır bir hastalıkla Hatice yenge yirmi iki gün içinde erimiş, bir kemik, bir nefes kalmıştı. İslâm anasının bu son günlerinde bir an yatağının yanından ayrılmamıştı. Onun bu son devirleri aklında kazılıp kaldı. Kendisine her şeyi öğretmiş, tırnakları kadar da gözyaşları ile mutluluğu kurmuş, dualarıyla, öğütleriyle onu beslemiş olan anasını İslâm hayatında her şeyden çok severdi. Onlar ana evlat olmaktan çok, dert arkadaşı, iş yoldaşı da idiler. Anasının son günlerinde gözlerinin derinleşmesini, irileşmesini, cam gibi parlamasını, göz kapaklarının gerilmesini, kaşlarının gevşemesini, dudaklarının yanıp kurumasını, sesinin büsbütün kesilmesini ve boğazda titremesini, kendisinin zemzemle ıslattığı pamukla dudaklarını ıslatırken, son nefesini teslim etmesini ve bundan sonra yüzünün aydınlanmasını, dudaklarında bir gülüş canlanmasını ve gözkapaklarının gözyaşlarının nasıl kaplamış olduğunu o, hiçbir zaman aklından çıkaramadı...

Hatice yengenin yalancı dünyadan göçüp gitmeden evvel oğluna yaptığı vasiyet: “Allah’a emanet, sana emanet evladım” diye kızıcığt yetim Ayşe’yi evlendirmesi idi. Gelini Esmâ’dan da en çok istediği cuma akşamları Yasin-i Şerif’leri unutmaması ve Müslümanların mübarek günlerinden önce Allah’ın evini kendisi gibi sürekli ve dikkatle yıkayıp temizlemesi olmuştur...

İslâm’ın yetim kardeşi de birkaç yıl sonra evlendirildi. Onun da yavruları oldu. Onun da hayatın dertleri, yaşamın endişelerinden başı ağrıdı, canı sıkıldı, yüreği yoruldu. Onun da huri gibi kızı, kuzu gibi oğlunu rahmetli babalarının, analarının, kız kardeşlerinin yanlarına alıp gitmişlerdi. Onun evine de, evlerden ırak (Allah başkalarına göstermesin), „kızamık“, „çiçek“ bir iki kere girip çıkmıştı. Ayşe’nin hayatı ağabeyininkinden, ablasınıninkinden farklıca, biraz sözlü, çekişmeli, bir parça sıkıntılı da olsa, katlanamayacak gibi değildi. Kaynanasının, her vakit bastığı hamurunun kabarmadığını, pidelerini tavadan vaktinde çıkarmadığını, pişirdiği yemeğin suyunu tuzunu kaçırdığını söyleyip sofrada başında, konu komşu evinde söylemesi, kâğıt kadar beyazlatarak yıkamadığı çamaşırların, havluların temiz sularda iyi durulanmadığı, sabunlu kaldıklarını uydurması onu çok sıkır, yüreğini acıttırdı... Yanıldı mı, küçücük bir sökülük, ufak bir buruşukluk için günlerce laf ışıtması onu eritirdi. Fakat o, bu

tün bunlara: “Ne yapmalı, kader!” der, katlanırdı. Kocasının her vakit sözü: “Ayşe, ne olur yaptığını dikkatle yapsan da, bu laflar olmasa” diyerek bitirmesi, onu büsbütün sıkardı. Sabrı bittiği, ruhunun kederleri taşıdığı zamanlarda vaziyeti İslâm ağabeyine anlatmak isterse de, ondan da yüz bulamazdı. Esmâ yengesi de onun çektiklerini tamamen anlayamazdı. O da ona: “Anaların nasihatları sert de olsa, yerinde de olmasa, yine katlanmaya borçluyuz” der ve sabırlı olmasını tenbihlerdi. Bütün sözlerine rağmen, Esmâ yenge Ayşe’yi candan sever ve her zaman düşünür, onun gönlünü almayı borç olarak kabul ederdi. Onun bu hoşnutluğunda yalnız Ayşe’nin uğradığı haksızlıkların tesiri değil, rahmetli Hatice yengenin büyük payı vardı. Ve artık sık sık Ayşe’ye gider, İslâm ağabeyinin şehirden getirdiği şekerlemelerden, ufak tefek şeylerden onun çocuklarına da pay ayırır, bağdan bahçedan dönünce, mutlaka onlara da uğrayarak, seçilmiş meyvelerden onun çocuklarına da götürürdü. Ayşe’lerin her şeyleri vardı. Onların bahçelerinde her meyvenin her çeşidi boldu. Esmâ yenge bütün bunları Ayşe’yi görmek, onunla dertleşmek için vesile olarak kullanırdı. Ayşe Fatma ablasıyla da dertleşmeye niyetlendi. Ondan yalnız: “Sana beddua etmiyor, kocan da dövmüyor ya, Allah’a şükret, sabırlı ol!” cevabını almıştı.

Ayşe’yi az çok rahatlığa, sakinliğe kavuşturan vaziyet çocuklarının artmasıyla geldi. Artık kaynanası çocuklarıyla uğraşmaya dalmış. Ayşe de kocasıyla bağ bahçe işlerine sarılmıştı. Ayşe’nin kaynanasından işittiği haksızlıklar azalmışsa da, sonraları onun hassas yüreğini evlat acısı ve başka kederler yaktı. Zavallı yetim Ayşe evliliğinin onuncu yılında dul kaldı...

Tam bu yılda İslâm işlerini biraz yoluna koyacağını ümit ediyordu. O, artık büyük oğlu ile iki kızını da evlendirmişti. Esmâ yengenin becerikliliği, çalışkanlığı ve kepçesine sahipliği ile, İslâm’ın bütün evlâtları ile geceli gündüzlü sıkı çalışmaları ile onların hayatları, yaptıkları düğünlerin hepsi büyük sıkıntılara uğramadan halledildi. Artık onun yükü azalmıştı, geride kalan düğünleri ve işleri de muvaffakiyetle başaracağına inancı vardı. Bunun için de tedbir Allah’a başlamıştı. İşte, bu sırada kardeşi Ayşe’nin ev dolusu çocukla dul kalması, onu sarstı, düşündürdü...

Şimdikinin düğünleri de evvelkilere benzemezdi. Gösterişler kadar masraflar da artmıştı. Şimdi çifte zilli davullar, zurnalar, borazanlar, kemaneler, türlü türlü içkiler, sini donatmaları, nişan bahşişleri hepsi şehirlerden alı

nır. Dokuzlamalara bile pek çok dükkân malı karıştırılırdı. Şimdi düğünlerle köyde beli bükülmemiş Tatar parmakla gösterilirdi.

İslâm ağa, Esmâ yenge “Biz babalarımızın zamanından gördüğümüz gibi gideceğiz” dediklerinden ve böyle de yaptıklarından, onların ne bir parça malları satılmış, ne başladıkları evleri yarıda kalmış, ne de dosta düşmana yüz göz sürmüşlerdi. Fakat ne de olsa, İslâm ağanın artık belinde dizinde gençlik kuvveti kalmamıştı. Allah’a şükür, eli ayağı tutsa, o yine dağdan bağdan kalmasa da, artık onun işinde gençliğindeki bereket kalmamıştı. O, bunu da sezerdi. Oğullarının işlerini azaltmak için uğraşır, didinirdi. Fakat yaptıkları, başardıklarını kendisini duyurmazdı.

Elli yıllık ömrün izleri her işte, her olayda kendisini gösterirdi. Artık onun yalnız vücudunun değil, yüreğinin kuvveti de azalmıştı. Sinirleri de yıpranmış, gevşemişti. Onun yüreği bu elli yılda ne kadar kederle, gamla, matemle sarsılmış, onun gözlerinden de ne kadar acı, ağır gözyaşları dökülmüştü. O, kaç kere titreyen parmakları ile genç yaşlı sevdiklerinin göz kapaklarını kapamış, kaç tanesini kendi titreyen elleriyle kara topraklara yerleştirmiş ve gömmüştü. O, kaç kere köy mezarlığındaki üç top selvinin dibinde yatan rahmetli babasının, anasının yanlarında açılan mezarlardan her birisinde yüreğinden bir parçasını bırakmış, kaç kere oradan gözyaşlarını silerek dönmüştü.

Bahtsız Ayşe’nin dulluğunu da “kader” diye karşılayan İslâm ağa, mezarlıktan kızılık sopasına dayanıp evine geldiği zaman, kardeşinin dertlerini de paylaştı, onu teselliye çalıştı ve: „Dünyada çaresi bulunmayan bir ölüm var. Gidenler dönmez, geri kalanların kısmeti kesilmez, açlıktan ölen görülmemiştir. Sizin malınız mülkünüz var, onların bakılmaları her zaman kolay iştir.” dedi ve ona yardımlar vadetti. Onun gözyaşlarını biraz da olsa, dindirdi.

Allah’ın yardımıyla büyük oğlunun yiğitliği ile İslâm ağa kardeşine verdiği sözünü de yerine getirdi. Onun işlerini de yavaş yavaş yerine koydu. Onun çocuklarını da büyüttü, düğünlerini de yaptı, donattı...

Bu son yıllarda onun saçlarının büsbütün ağarmasında, vücudunun erimesinde, canlı gözlerinin daima bir keder, sıkıntı bulutu ile kaplanmasında başka sebep vardı. O, hayattan gelen

zorluklarla yorulur, Allah'tan gelen acılarla kederlenir, kaderin sarsıntıları ile ezilirdi. Fakat erinmez, çökmez, hayattan bıkmazdı. Arada sırada yine toruncuklarını dizlerinde oynatır, onların da beliyle başlarını tütünleyip bağlar, kanayan burunlarını parmağındaki kan

66

taşı yüzüğü ile durdurur, onlara ufak paralar, ceviz fındıklar verip sevindirirdi. Fakat bütün bunları o, eskisi kadar mutlulukla, zevkle yapamazdı.

İslâm ağasının kederi küçük oğlunun hallerinden gelirdi. Onun askere alınması bir felaket olmuştu. O zaman İslâm ağasının evi bir matem yerine benzemişti. O, bunu da kadere bağlamıştı, buna da alışmaya çalışmıştı. Üç yıllık hasretinin acıları da arada sırada alınan haberler mektuplarla rahatlar, yollanan kuruların, cevizlerin, paraların alındığını bildiren haberlerle biraz da olsa, unutulurdu.

Askerlikten döndükten sonra, oğlunun yaptığı akılsızlıklar, gecelerce şehirlerde kalması, düğünlerde kavgalar çıkarması, başının bayramdan başka hiçbir zaman secde yüzü görmemesi, arada sırada yaptığı sarhoşluklarını artırması, İslâm ağasının yüreğini kemirir, hayatını zehirler, onun başını önüne eğer, gözlerini kederle karartırdı. O, bu yüzden insanlardan da sıkılırdı.

Köyde kendi oğluna benzeyenler az değildi. Bunların sayısı gün geçtikçe artardı. Fakat bu onun kederini azaltmaya değil, artırmaya sebep olurdu. O, hem kendi oğluna hem de genç neslimizin bozulmasına candan yanardı. O, „yıllarca Kazak“ın kışlasında yatanlardan, onun yemeğini yiyenlerden, onun tesirinde kalanlardan, şehirlerin bozukluklarına alışanlardan ne bekleriz“ diye göğüs geçirirdi.

Oğlunu acele evlendirerek, bu vaziyetin önüne geçmeye karar verdi. Ve bunu bir sabah ocak başında Esmâ'sına da açtı. O da bunu candan münasip gördü. İslâm ağa daha ileri giderek, dünürünün kızını almayı kararlaştırdığını söyledi. Esmâ yenge bu fikre itiraz etmek istediye de, böyle işlerde „sekiz ölçüp bir kesmeli“ dediye de, o dünürüyle aralarındaki muhabbeti artırmayı düşündü ve „dünürün kızının da maşallah nesi var, Allah'a şükür neresi eksik“ diye karısının sözünü yarıda bıraktı. Esmâ yenge ona, oğlunun yengesine köyünden Ereceb'in kızını övdüğünü de söylemek istediye de, o buna da önem vermedi, kulak asmadı. O, oğlunun da yarı bulutlu, yarı ışıklı bir gecede düşünde bir top çiçek attığı bir „muradı“ olabileceğini aklından bile geçirmedi ve oğlunu dünürünün kızıyla nişanladı.

Bu oğlunun düğünü şamatalı patırtılı geçmişti. Bunun masrafı da az olmamıştı... İslâm ağa bütün bunlara razı idi. O, her şeyi göze almıştı. Yeter ki, oğlunun hayatı bir düzene girsin... Ne yazık ki, onun hesabı doğru çıkmadı ve düşündüğü gibi olmadı. Düğünden bir ay geçmiş geçmemiş oğlu karısının saçlarından tutup savurmuş, pencereye vurup elini yüzünü yaralamıştı...

67

Bir sabah ocak başında bunları gözyaşları ile anlatan Esmâ yenge: „Yaşlılıkta elaleme maskara olacağız, evimizde görmediklerimizi gördük“ demişti. Bu sözler İslâm ağasının kafasına, yüreğine işlemiş, onu can evinden vurmuştu. Onun kaşları çatılmış, gözleri açılmış, kulakları dikilmiş, yüreğini derinden ve kuvvetli bir titreme almıştı. O dakikalarda o, yalnız hesabının doğru çıkmadığını değil, kendi yanlışlığının büyüklüğünü de anlar ve bundan korkardı. Esmâ'sının „böyle şeylerde sekiz ölçüp bir biçmek“ sözleri şimdi kulaklarında çınlardı. „Yengesine söylediği, övdüğü Ereceb'in kızını alsaydık... belki ...“ diye içini çekerti. Fakat olan olmuştu. O, artık gelinine candan acır ve bütün boş vakitlerini onların evlerinde geçirmeye ve böylelikle oğlunun münasebetsizlikler çıkarmasına mani olmaya çalışırdı. Bu sırada da o, oğluna hep öğütler vermeye, onu utandırmaya, Allah korkusuyla korkutmaya uğraşırdı. Lakin bu oğlunun yaptıklarından ve babasının acı laflarından ne yüzü o kadar kızarır, ne de kolay kolay dilinden tövbeleri işitilirdi...

Artık her sabah İslâm ağa karısı ile ocak başında yüreğinin bu yaralı yerini açar, ruhunu ezen bu dertten bahsederdi. Onun derdi, kederi yalnız görmediklerini kendi evinde görmesinden ibaret değildi. Köyün yaşayışı da, onda görülmeyenlerin görülmesi de onu ezerdi. Köyün yükseklerindeki çayırılarından, bahçesinden geldiği zaman, önünde çardak evlerin arttığını, bağ bahçenin genişlediğini, köyün güzelliğinin arttığını görüp ferahlardı, köye demir borularla getirilmiş tatlı suya, yapılan çeşmelere bakıp sevinirdi. „Fakat gençliğinde odaların kapısının yanında oturup dinlediği yaşlıların saygılı sohbetleri nerede kaldı? Gençlerin neşeli olmaları, birbirine bağlılıkları, doğrulukları ne oldu? Onların güreşleri, taş atışmaları, yüzmeleri, dağlarda avlanmaları nereye gitti?... Eskiden eşe dosta, hısım akrabaya gitip gelmeler, hastaların hallerini sormalar, bahtsızların dertlerini paylaşmalar, öksüzlerin evlerini, çeyizlerini yapmalar vardı... Şimdi gün geçtikçe,

insanımız kardeşliği unuttur, iyiliği yok sayar, bahtsızlığa acımaz, yoksulları, yetimleri görmemezliğe gelir!" der, içini çeker ve eskideki hacıya yollamalarını, hacıları karşılamaları, mevlüdlerde bayramlardaki heyecanları hasretle aklından geçirirdi...

Köyün iki katlı mektebi onu sevindiren bir yerdi. O yapılırken de, tıpkı camide çalıştığı gibi, sabah erkenden kalkıp yatsılara kadar kum, taş, tahta taşımış, ustalara yardım etmişti. Köy cemaatinin böyle güzel bir mektep yapmalarından, sevinmiş ve yükselmişti. Kendisinin de elinden gelen her yardımı yapmış olmasından, yüreğinde bir ferahlık duymuştu.

68

Fakat bizim mektepte de Kazaklarınki gibi sıralar konulması, büyük kara tahta yaptırılması, genç hocanın forması... Onun da canı az sıkılmamıştı. Fakat imam efendinin Kuran-ı Kerim'den okuyup bunların dinimize karşı olmadığını söylemesi, onu biraz rahatlatmıştı. Çocukların da, Kuran'ı da daha güzel okuttuklarını görmesi onu sevindirmişti. O, artık o sıralara, o tahtaya karşı söyleyenlere karşı çıkar ve „onlarsa da okuma yapılır ya!" diye zararsızlıklarını anlatmaya çalışırdı.

Yalnız genç hocanın bazı halleri hâlâ onun canını sıkıyordu. O: „Bütün dünya bilir!" dedikleri genç hocanın bildiklerine bir şey demezdi. Yalnız lafını hep Fransızların, ya Kazakların ünlülerinden bildiklerinin adları ile bitirmesini beğenmezdi. Onun sık sık şehre gitmesine iyi gözle bakmazdı. Ama kısa zamanda toruncuklarının yazı yazmaya, gazete okumaya, karışık hesapları çözmeye başladıklarını gördükten sonra, o genç hocanın münasebetsiz bulduğu hallerini de görmezlikten gelmeye başlamıştı. „Çocuklarımıza okuma öğretiyor ya... Onlar bizim gibi dinden dünyadan habersiz kütükler olup kalacaklar ya?" diye kendisini teselli eder ve hocanın sıkırtma şalvarını, tepesinde kalan kalpağını, çok uzun saçlarını, yazın mektebin bahçesinde kalpaksız gelmelerinin hepsini görmezlikten gelirdi.

Genç hocanın yalnız bir hali onun canını sıkıyordu devam ederdi. Bu da onun imam efendinin mübarek Kuran'dan okuyup söylediklerine karışması idi. Onun dünyamız için söylediklerini, geriliğimizden yanıp anlattıklarını o, pek sevip dinlerdi. Fakat oruca, zekata, kurban derisine, kadınların yaşayışlarına, üzümü şarap yapmanın zararı olup olmadığına karışmalarını beğenmez, kendi kendine: „Ne olur, bu Müslüman'ın çocuğu kendisinin iyi bildiği havasını çalsa da, başkalarına karışmasa?!" derdi. O, böyle durumlarda hep lafı değiştirmeye çalışırdı. Ve yolunu bulup hocadan uçağın nasıl yapıldığını, telefonun nasıl bulunduğunu, gramofonun nasıl çaldığını ya da kimin askerinin daha çok olduğunu, hangi padişahın vapurunun daha çabuk gittiğini, hangisinin topu daha uzaktan attığını sorardı. Hocanın lafını hep: „İşte, ihtiyarlar, elalemler gökte uçar, denizlerin fırtınalarını geçer, şimşekler kadar çabuklukla dünyanın bir ucunda oturup öbüründen laf eder, düşmanlarına saatlerce uzaklıktan görünmeden toplar yağdırırlar. Onlar öyle! Ya bizim neyimiz var? Yine ihtiyarlarımızın zamanındaki gibi atlarımızı ortaya çıkarıp otomobillerin tozlarından kurtulmak istemekteyiz... Biz yine ..., biz yine..." diyerek acı acı bizim eksikliklerimizi saymasını o, pek severek ve düşünerek dinlerdi.

69

İslâm ağa uzak şehirlere, başka memleketlere gitmemişti. Fakat yalının güzel Yalta'sına, iki üç ayda uğradı. Buradaki büyük yapılar, zengin dükkânlar, gözleri kamaştıran fenerler, uçup giden otomobiller, ejderha gibi denizleri yarıp gelen vapurlar ona her zaman içini çektirir ve: „Elbette, işte, bu şeyler çıktıktan sonra, Tatar evciği ufalıp hor görüldü. Bunlardan sonra onun adı bırakıldı, o toza boğuldu. Bunlardan sonra onun reislerinin gemileri değil, adları da battı, unutulup gitti..." derdi.

Bunu için o, artık tenhalaşmış camide namaz niyazda bulunduktan sonra yaptığı dualarını mutlaka: „Allahım, Yarabbim, Sen Müslümanı hor gördürme... Sen bizi küçük düşürme!" diye bitirirdi.

„Savaş başlayacak... Askerler çağırılır!" diye kara haber köyde duyulduğu zaman, İslâm ağa yetmişini aşmış, köyün sayılı yaşlılarından birisi idi. Küçük oğlunun her yaptığını unutup onun gözlerinden öpüp yolladıktan sonra, sıkılmış, candan kederlenmiş, artık her toplantıdan kaçmaya, yalnız kalmaya başlamıştı. Savaş haberleri köye gelmeye, dükkân ve cami önünde gazete okunmaya başladıktan sonra o, evinde oturamaz olmuştu. Alman'ın iki günlük yoldan attığı topunu, atıp bıraktığı gazı, göğün kaçınıcı katına çıkan uçağını, deniz dibinden giden gemilerini nehirleri taşıyıp memleketleri su dibinde bırakmalarını öğrendikçe, bunları Esmâ yengeye bildirir ve „Bu yaman halk... Allah sonunu hayır etsin!" derdi. Bunların bütün lafları savaş, bekledikleri oğullarının mektubu, haberi idi. Artık onlar dualarını hep: „Allah'ım, Sen ümmet-i Muhammed'in

çocuklarını koru!" niyazı ile bitirirlerdi. Büyük oğullarının şehre varıp gelmesini, onbaşının mektup dağıtmasını bekledikleri kadar, onlar başka bir şey için sabırsızlanmış, hiçbir şey için o kadar delirmemişlerdi...

Padişah babanın, sultanın da Alman"la savaşa girdiğini, Kafkas"lardan Kazak"ı vurmaya başladığını öğrendikleri zaman, onların düşünceleri biraz daha artmıştı. Bundan sonra onların namaz ve niyazları büsbütün artmıştı. Onlar da artık torunlarını ocak başında yanlarına oturtup gazete okumaya ve her haberi ayrı ayrı anlamaya dalmışlardı. İslâm ağa bununla da yetinmez, genç hocanın gazeteyi yorumlamasını, geleceği söylemesini, alıp bunları tasarlamasını kaçırmaz, hep ona yakın bir yerde oturur ve bütün söylediklerini bölmemeye çalışırdı. Onun yüreğinde artık bir tek dilek canlanır, dilinden bir tek dua yükselirdi: „Allah"ım, sen dine, devlete zarar verme! Sen onlara kuvvet ver. Sen onları ilerlet!"

70

Aylar geçer, İslâm ağanın, adlarını aklında tutamadığı kaleler, şehirler düşer, memleketler alınır. Savaş yapıldığı kadar da uzayıp giderdi. Alman"a karşı bütün dünyanın çıktığını öğrendiği zaman, „dünya kudurdu!" dese de, telaşa düşmedi. Lakin „Japon da işe karıştı!" dedikleri zaman, o kendini tutamadı ve: „Çocuklar, iş sarpa sardı!" dedi...

Günün birinde padişah babanın zırlıhlarının bizim yalılarda görünmesi, birkaç yeri topa tutması da, onu az düşündürmedi, bu işin sırrını anlamak için de onun kafası az uğraşmadı. Nihayet: „Olsa olsa Kazak"ın, kırbaçla yalıdan içerilere sürdüğü Türklere, başka ihanetlerde bulunmamasını tenbih için bu topların atıldığına hükmetti". İçinden gizli bir ses ona bunun daha önemli, daha esaslı bir sebeple yapıldığını söyler, o da buna inanmak isterdi. „Evet, padişah baba bu toplar ile Kırım"da da savaş ettiğini ilân eder ve ileride, barış gününde, Kırım meselesini de ortaya atmak ister". Bu fikre inanabilse, elbette, çok mesut olacaktı, fakat... O, bunu söylemek değil, aklından geçirmeye bile cesaret edemezdi...

Cenkin ikinci yılının sonlarında köye gelip yerleşen kara haberler, aylardan beri korkulu düşlerle ezilen zavallı yaşlıların kalplerini buldu... Onlar da oğullarının Karpatlarda donup öldüğü haberini arkadaşlarından gelen mektuplardan öğrendiler...

Bu kara haberin üçüncü ayı İslâm ağa ile hayatın bütün zevklerini, kederlerini paylaşmış olan Esma yenge ağır hasta düştü. Onun da İslâm ağanın anası gibi, gözlerinin nuru artmış, çenesi titremeye, dudakları yanmaya, nefesi derinden sık sık, kesik kesik çıkmaya başlamıştı. İki ay sonra gençliğinde düşlerini süslemiş, bütün ömründe ona bir kerecik olsun, kaşlarını bile çatmamış, onun her işini, her lafını tatlılıkla karşılamış olan Esma"sına da zavallı İslâm ağa titreyen parmakları ile Zemzem suyundan içirmiş, onun da gözlerini kapamış, dizlerini uzatmış, onu da gözyaşları ile anasının yanındaki ebedi döşeğine yerleştirmiş, onu da kara topraklara gömmüştü.

Bu defa mezarlıktan döndüğünde, ne söylenen lafları işitir, ne yanındaki büyük oğlunun „sabır sabır, baba..." demelerine ve ne de ihtiyar dostlarının onu taziyeye çalışmalarına bir kıymet verirdi... O, bu günden sonra hayatını aydınlatacak bir ayın doğmayacağına kaildi. O, bundan böyle kalbin sevinç ve huzura kavuşmayacağına inanmıştı. O, bütün bunların Esması ile gömüldüğüne iman etmişti. Hayatta her şey evi, bağı bahçesi, üstü başı, aklı, yüreği ve bütün bildiği ve geçirdiği her şey ona Esma"sını hatırlatırdı. Esmasız bugünün bir manası kalmazdı. Onsuz yarının da,

71

elbette, bir kıymeti ve manası olamazdı... Artık onun nurlu, pembe yüzünden, beyaz sakalından, iri tanelerle yavaş yavaş yuvarlanan gözyaşlarını görenler az değildi. Zavallı küçük oğlunun Karpatlarda donup ölmesi, namazsız, kefensiz gömülmesi de onun aklından çıkmazdı. Onun gözyaşlarında bu büyük facianın da büyük payı vardı. Bu ölümle o, birden çökmüştü. O, artık insandan ziyade Hakka gönül vermişti. Gazeteden ziyade ibadete dalmıştı. O, artık dıştan gelen sesleri değil, kendi yüreğinin elemlerini dinlemeyi severdi. O hayatı değil, onun acılarını duyardı. Onun aklında, yüreğinde dünün yaşayışı, hatıraları değil, bugünün yaraları hâkimdi. Bu kederle, bu matemle o hakikate yürürdü. Büyük oğlunun, onun bütün işlerini de yürütmesi, onu büsbütün hayattan uzaklaştırmıştı...

Bütün ömrünü namaza niyaza ve yüreğinin yaralarını dinlemeye vakfetmiş olan İslâm ağayı sarsan büyük olay, köye gelen „Padişah düştü!" haberi ile başladı. Ona bu haberi söyleyenlere: „Ne yapmalı, düşmez kalmaz bir Allah..." - dedi ve bundan ürmedi. Ve padişahsız, başsız bir memleket olamayacağına inandığından: „Nikolay gitse, İvan gelir ve bu iş de olur biter" diye düşündü. Fakat nedense, İslâm ağa bu kadar sade hallettiği bu mesele ile ilgilendi. Gün geçtikçe, insanlarda artan

canlılık ona da tesir etti. Köye gelen gazeteleri herkes merakla dinler, herkes genç hocaların etrafını sarar, onun ümitli lafları bütün kalpleri sevinçle doldururdu. Artık İslâm ağayı da gazetelerde, hocaların laflarında birden anlayamadığı, mana veremediği laflar düşündürürdü. „Hürriyet“, „Serbestlik“ ne demektir? Herkesin, her istediğini söylemesinden ne çıkacaktı. Topraklar pay edilecek! Bu iş nasıl olup bitecekti... Kimin malını kime verecekler, zenginliği fukaralığı nasıl bitireceklerdi?... Bu şeyler İslâm ağasının aklını yorsalar da, onun namaz niyaza dalmasına, kendi dertleri ile kalmasına mani olamazdı...

Yalnız günün birinde köy halkının hepsinin toplanacağını ve Akmesicî“ten gençlerin gelip halka bu yeni günlerin gitişatı hakkında söz söyleyeceklerini işittiği zaman, içindeki düğümleri çözmek ve bir şeyler anlamak arzusunu yenemedi, o da köy mektebine gitti.

Mektepte hacılar, hocalar, genç yaşlı, kadın kız köy halkı ayrı ayrı sırasıyla toplanmıştı. İslâm ağa da yaşlıların yanında ön safta, söz söyleyenlerin karşısında, yerleşti.

İlk söze başlayan orta boylu, esmer genç inkılâp ve cumhuriyet hakkında konuşuyordu. Bunun Çarlığın zulmünün, haksızlığının, idaresizliğinin inkılâbı zaruri kıldığını aydınlatan sözlerini herkes gibi İslâm ağa da pek güzel anlamış ve yerinde bulmuştu. Bütün Rusya“da bir Cumhuriyet

72

kurulacağına o, pek iyi akıl erdirememişti. Bütün insanların seçeceği bir adamın baş olacağına, padişah yerine geleceğine ve onun tanınacağına o, inanmamıştı. „Bir köy halkı yazın bir su meselesini çözemez. Bu yüzden birçok haksızlık olur, birçok bahçeler yanıp giderdi... Bütün Rusya“nın anlaşip bir adamı padişah yapıp seçmelerine nasıl akıl erirdi?“ Bunu düşünmeye dalıp gitmiş olan İslâm ağa, söz söyleyen gencin lafını bitirdiğinin farkına bile varmamış, hep aklının çözemediği o kördüğümle uğraşırdı.

İkinci söz söyleyen tıknaz, kırmızı yüzlü, orta yaşlı adam bütün halkın ve İslâm ağasının en çok anlamak istedikleri meseleden bahsediyordu. Toprakların paylaşılması... „Zenginlerin topraklarını kimler işler, hayvanlarını kimler besler... Her şeyi yapan, yerleştiren fakirler olup da, zenginler niçin bütün kârı alsınlar... Neden herkesin kendi toprağı olmasın ve kendi toprağında çalışmasın?“ O, bu sözleri haklı olarak bulurdu, fakat bunun da nasıl meydana getirileceğine çare bulamazdı... „Bir adamın on desyatına toprağı olacağına, on adamın birer desyatına toprağı olsun, onlar da yaşayışlarını biraz düzene koysunlar...“. Güzel, doğru, lâkin bu topraklar nasıl alınacak, nasıl dağıtılacak, toprağın iyisi kötüsü nasıl ayrılacak. Bunun yapıldığını da farzetsek, yarın hayvan sahibi olanlar bunları satamayacaklar mı... Satarlarsa, acaba, yine birisinin payı eksilip ötekinkin artmayacak mı?... O satanların çocukları yine topraksız kalacaklar mı? Söz söyleyen adam bunların hepsine çareler gösterse de, İslâm ağa gibi bizim halkın büyük kısmı bunlara akıl erdirmez ve bunlarla yaşayışımızın alt üst edileceğinden korkarlardı.

Söz söyleyen adamın „Rus knezlerinin yalılarını saran, yaylaları bile kaplayan uçsuz bucaksız topraklarının alınıp fakirlere dağıtılacağını“ söylediği zaman, herkes gibi, İslâm ağasının da gözleri canlandı, göğsü kabardı, içten sağlam bir sevinç duydu ve „hak yerine gelir“ dedi...

Bu Rusların nasıl bizim topraklarımızı yağma ettiklerini, köylerimizi zapt ettiklerini, mezarlıklarımızı bile söküp attıklarını aklından geçirdi ve ne kadar bahtsız kardeşimizin yurttan atılmalarına, ne kadarının aşağılanmaya, yoksulluğa düşmelerine sebep olduklarını hatırlayarak, göğüs geçirdi.

Üçüncü söze başlayan ince uzun boylu genç, arkadaşlarından daha keskin sesiyle ve daha kırgın ve daha kesin sözleri ile onun yüreğini sarsmıştı. O, yalnız kendisinin değil, herkesin de kendilerini unutarak, hatta nefes almaktan çekinerek, sessizlikle onu dinlediklerini sezdi. Bu genç ne söylerdi de, bütün halk bu kadar dalıp gitmiş, kendilerini

73

unutmuşlardı. O, söze hanlık gününden başladığı zaman, İslâm ağa içinden „çok uzaktan tuttu!“ dese de, Kazak“ın Kırım istiklâlini tanıdığı, Kaynarca muahedesi üçüncü maddesinde buna hürmet edeceğine Allah“ın önünde söz verdiğini, fakat dokuz yıl sonra da bu yemini bozarak 1783“te Kırım“ı kana, ateşe boğarak zaptettiğini söylediği zaman, o, içinden „ezen ezilir!“ demiş. Ve Kazak“ın ezilmesini ilk defa bu kadar candan dilemişti. Bu gencin Kırım faciasının en kara sayfasını en acı sözlerle anlatması, bütün dertlerimizi, çektiklerimizi sayması artık yalnız İslâm ağasının değil, bütün halkın yüreğini heyecanla sarsmış ve hepsine Kazak“ın yerinde saymasına ve şansının yaver gitmemesine can-ı yürekten dua ettirmişti.

Bu gencin: „Milli topraklarımız ne olacak?! Bunu bırakalım... Toprağımız ne olacak, Kırım“ımızın, yurdumuzun geleceği ne olacak?! ... Bunu düşünelim. Çektiklerimizin sonunun gelmesi için, uğradığımız zulme, haksızlığa bir daha boyun eğmememiz için, çektiğimiz facianın intikamını alabilmemiz için bunun bir tek çaresi var. Hak yerine gelmeli! Kırım Tatar“a geri verilmelidir!“ Bu sözleri bir alkış tufanı karşılamıştı. Herkesin gözlerinden yaşlar akmakta, herkes içinden büyük bir kuvvetin canlandığını duymakta, herkes o anda düşmanla çarpışma fırsatını aramakta idi.

İslâm ağa bu laflara, bu duygulara candan sevinse de: „Acaba, bu nasıl gerçekleşir... Bu nasıl meydana getirilir. Bizim istememizle yalnız halkımız olduğu için Kazak nasıl Kırım“ı bize verir. Dün yeminini bozan, hakkı çiğnemekten kuvvet alan Kazak, bugünde de o Kazak, değil mi? Hakkımızı ondan koparmaya, tutup almaya bizlere kimler yardım edecek?! ... diye düşünmeye daldı. Ve kendi kendine: „Hakkı aramazsan, onu kimse de tanımaz. Ağlamazsan, sana kimse süt vermez, çabalamadan hiçbir maksada erişilmez. Bize yardım edecekler, belki, bulunur, fakat bunun için de bizim var olmamız, bizim hakkımız için çırpınmamız, en başta bizim bu yolda çekişmemiz ve can vermemiz lazım“ dedi ve tutulan yolun doğru olduğuna kanaat getirdi. O, artık her namazdan, her niyazdan sonra dualarını bir tek dilekle bitirirdi: „Allah“ım, Yarabbim, sen halkımızı hakkına kavuştur. Sen Kırım“ı kurtar... Sen bizde davamızı yürütecek kadar birlik, kuvvet, fedakârlık canlandır, sen düşmanlarımızın düşmanlarına kuvvet ver!...“.

İslâm ağa artık sık sık kahvelere giter, hocanın okuduğu gazeteleri dinler ve bilinmez bir merakla bir sevgiyle olup geçenleri anlamaya, haberleri öğrenmeye çalışırdı. O, hemen her gün hocanın Kırım“dan ve Rusya“dan başka mem-

74

leketlerde, kurtulmak isteyen memleketlerde, olup geçenleri anlatmasını: „Kazak ne yapar, orada neler olur?“ suali ile keserdi.

Kazakların padişahsız kaldıklarını, bir kimseyi seçemediklerini ve her işte bin baştan binbir türlü laf çıkardıklarını öğrettikçe, bir derin nefes alırdı. Alman“ın her gün bir parça daha Rusları geriye sürdüğünü, Kazakların tüfeklerini atıp kaçtıklarını, Kazak askerlerinin evlerine dönüp gittiklerini işittikçe ve: „Kazak“ın hükmünün sonu geldi!“ diye sevinmişti. Onun içinde: „Ya bizim askerler de Kazak“ın askeri gibi başsızlanırlarsa...“ diye bir korku gelip geçti, lakin ona kendi ölçüsü ile cevap vermekte güçlük çekmedi ve: „Ne de olsa, bizi ezip geçmezler ya, kendi halkımızı bırakıp düşmana geçmezler ya!..“ dedi.

Bu sıralarda: „Bahçesaray“da, Hansaray“da, Kurultay açılmış, Kırımtatar hükümeti kurulmuş, bizimkiler Kırım işlerini ellerine almışlar“ diye haberler herkesi heyecanlandırmış, ayaklandırmıştı. Artık halk kulak kesilmişti. Herkes, her şeyden evvel yurt davasında atılan adımları, yapılan işleri öğrenmek için çırpınırdı. Herkes gazete etrafında toplanır, herkes şehre gidip gelenleri karşılar, her gece köyün birçok yerinde toplaşmalar olurdu. Bu günlerde İslâm ağanın anlayamadığı bir kelime dillerde çok dolaşır, bütün halk ona karşı diş biler, herkes onu büyük bir tehlike, korkunç bir düşman olarak tanır ve meydan verilmemesini candan dilerdi: „Bolşevik“ ... ne demekti? Neden bu kadar korkunçtu?! ...“ O, bunu hocaya sormuş, şehre gitip gelenlerden anlamaya çalışmıştı. Onların sözlerini kafasında yoğurduktan sonra: „Bolşevikler“ demek, kudurmuş, delirmiş, canavarlaşmış Kazaklar demektir!..“ hükmünü vermişti. Bolşeviklerin Moskova“yı, Petersburg“u almaları, onu hayrete düşürmüştü. Bütün Kazakların bu delilerin arkasından sürüklenmelerini o çok hayırlı bir bozukluk olarak görmüştü. Onların bütün dünyanın padişahlarını alıkoyacaklarını, fabrikaları sahiplerinden alıp kendileri işleteceklerini, dinleri kaldıracaklarını, aileyi yıkıp ırz namus denilen şeyleri kaldıracaklarını işittikten sonra, o, kendi hükmünde haklı olduğuna bir kere daha inanmıştı. Çarlığını bağlayamayan Kazak“ın bütün dünyanın işlerini düzene koymaya kalkışmasına güldü ve: „Çocuklar, artık Kazak tamamen şaşırды, o büsbütün delirdi“ dedi.

Cuma akşamı köyde büyük bir hazırlık başlamıştı. Birçok evin fırınları yakılmış, birçok kadın buralarda toplanıp hamur basmış, birçok evde kurbanlar soyulmuş, büyük kazanlar asılmış, her evde büyük hazırlıklar görülmüştü. Köy onbaşısı ve gelenler, Akmesic“ten askerlerimizin ge-

75

leceğini, ve bu gece köyde misafir kalacaklarını, ve ertesi gün Yalta“ya gideceklerini söylemişlerdi. O, bu askerlerde Karpatlarda donup kalan, kefansız, namazsız gömülen zavallı oğlunun halini görür gibi oldu. Onun yüreği sanki kendi oğlunun geleceği müjdesini almış gibi sevindi. Vakit kaybetmeden kollarını sıvayıp, kendi eliyle koyunlarından birisini soydu ve gelecek

misafirler için hazırlık görmeye başladı. Onun oğlu, torunları, bütün komşuları yıllardır onda böyle çeviklik, böyle çalışma, böyle her şeyle uğraşma görmemişlerdi...

Bütün köyün sanki büyük bir düğün günü gibi, hazırlandığını, gençlerin atlara binip askerlerimizi karşılamaya gittiklerini, çoluk çocuğun damlara toplanıp onları uzaktan görmeye çalışmalarını her tarafta büyük bir canlılığın, hareketin göze çarpması, genç yaşlı herkesin bir işi yapayım diyerek dolaşması... İslâm ağaya yine bir hüküm verdirmişti: „Bugün hacının, hocanın, zengin, yığidin değil, Kırım Tatar“ın düğünü, bütün halkımızın düğünü olmakta!!!“

Bir boyda, bir renkte, sağlam kara atlarıyla uzaktan görünen askerlerimiz köye yaklaştıkları zaman, „Dolu“yu çalmaya başlamışlardı. Halkın toplandığı meydana gidecekleri zaman, hoca çocuklarla bizim marşımız diye kabul ettikleri „Ant etkenmen“i çalmaya başladılar. Bütün halk ayakta iki saf olarak dizilmişti. Askerlerimiz bunların arasından yavaş yavaş ilerlerken, bütün insanların gözlerinden sevinç yaşları aktığını gördüler. Atlarından inen askerlerle halkın kucaklaşmaları görülecek bir tablo idi. Böyle bir şey bu köyler kurulalı beri görülemedi. Onlar yaşlılarımızın ellerinden öper, gençlerin ellerini kuvvetle, candan gelen sevgiyle sıkardılar.

Bütün halk o gece değerli misafirlerine sofralar kurmuş, yüreklerini açmış, herkes elinden gelen her şeyi yapıp yıllardan beri Kazak“ın elinde küçük görülmüş, onun kazanından yemiş, yurtlarına hasret kalmış Kırım Tatar yiğitlerini ağırlamaya, rahat ettirmeye canla başla uğraşmıştı...

Sabah olup da asker köyden ayrıldığı zaman, köy hocası onlara çok yanık sözlerle şans diledikten, imam efendi de dualar ettikten sonra, ihtiyar İslâm ağa da: „Allah sizleri bir daha bizden ayırmasın!“ dedi ve köy halkıyla beraber askerlerimizi epeyce uğurladı...

İslâm ağa artık daha rahat düşünür, namazlarını daha sabırla kılardı, niyazlarını daha çok uzatırdı. Artık onun dualarının büyük kısmı askerlerimiz içindi.

Günün birinde „Bolşevik“ belasının bizimkileri yendiğinin haberi onun aklını alt üst etmişti. Bütün köy halkı, kendi büyük oğlu da çoluk çocuğu ile köyü bırakıp dağlara

76

kaçmaya başlamışlardı. Bir iki saat içinde bütün köy boşalmıştı. İkindide köy ezansız kalmıştı. Akşam ezan vakti olmakta, ortada ne imam, ne müezzin var... Her tarafı bir ölü sessizliği kaplamıştı. O, köyün ezansız kalmasından dolayı, bin türlü bahtsızlığa uğrayacağına, Müslümanlığa büyük bir bela geleceğine inananlardandı. Bütün köyün böyle bir garip hâle gelmesi de onu fena halde sarsmıştı. Allah“ın evinin öksüzlüğü ise, onu can evinden vurmuş, korkutmuştu. O, dayanamadı bastonuna dayana dayana, yavaş yavaş camiye gitti ve camideki bütün ışıkları, mumları yaktıktan sonra, yüksek minareye çıktı. Ve köyü çınlatan kuvvetli kalın bir sesle ezan okumaya başladı. Sesinin kuvvetine, gürlüğüne o da şaşmıştı. Ona nereden, nasıl bu kadar kuvvetli ses gelmişti?... O, bunda Allah“ın kendisinden razılığını gördü. O, yaptığı işin hayırlı olduğuna bir kat daha inandı.

Bu sırada köyde ışıkların yandığını gören „Bolşevik“lerden birçoğu bulundukları aşağıdaki mahalleden camiye doğru koştular. Her tarafa saldırdılar, bilhassa camiye doğru kurşun yağdırmaya başladılar. „Minareden dağdaki Tatarları çağırıyorlar...“ dedikleri İslâm ağayı kurşuna tuttular... Ezan-ı şerifi yarım bırakmak... Bu büyük günaha İslâm ağa, elbette, razı olamazdı. O, bir eliyle sanki kurşunları düşürmeye ve başını korumaya çalışıp diğer elini yine kulağında tutup ezanına devam etti...

Minareden inip de camiden namaza uyacağı sırada, birtakım patırtıların arttığını duydu ve bir sürü sarhoş, kudurmuş Kazak“ın kirli çizmeleriyle, ellerindeki tüfekleriyle camiye girmeye başladığını gördü. O, artık kendisini unutmuş olup geçeni anlamaz olmuştu... O, yalnız başına „Allah“ın evine Kazak“ı sokmamak için“ onların üstüne atılmıştı... Birkaç kurşun birden patlamış, zavallı yaşlı İslâm“ı caminin iç kapısı önünde yere sermişti... Ertesi gün Kırım Tatar askerlerinin köyü kurtarması üzerine dağlardan inen köy halkı camide al kanlara boyanarak yatan ihtiyar Kırım Tatar şehidini mavi bayrağa sardılar ve hep birden onun torunlarına söylediği, severek dinlediği „Ant Etkenmen“i söyleyerek mezarlığa götürdüler, üç kök selvi dibinde yatan rahmetli anasının, babasının ve sevgili ömür arkadaşı Esma“nın yanına gömdüler...

77

SONUÇ

Bu çalışmada Kırım Tatar Edebiyatının önde gelen temsilcilerinden olan Cafer Seydamet'in, İsmail Asanoğluerim tarafından toplanıp neşredilen hikâyeleri incelenmiştir. Çalışmamız üç ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde Kırım-Tatarların tarihi ele alınmıştır. Tarih içerisinde aynı dili konuşan aynı milli hissiyatları paylaşan, denizin öteki taraflarındaki iki Türk boyunun çok arzu etmelerine rağmen „dilde, fikirde, işte birliği“ Jeopolitik konumları sebebiyle tam olarak sağlayıp koruyamadıkları, bunun yanı sıra birçok kere göçe, sürgüne, asimilasyona, etnik kıyıma uğradıkları görülmüştür.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise Kırım Türklerinin dil ve edebiyatı incelenmeye çalışılmıştır. Türk Dilinin Kıpçak Lehçesinin kuzeydoğu ağzını konuşan kırım Türklerinin siyasi, kültürel ve coğrafik yakınlıklar nedeniyle, tarihi süreç içerisinde Oğuz Türk Boylarının konuştukları lehçenin dil özelliklerine yaklaştığı kendi dil gurubundan uzaklaştığı görülmüştür. 14. Yüzyıldan itibaren Hanlık Dönemi ile birlikte edebiyata önem veren ve şiirler yazan Kırım sultanlarının İstanbul şairlerini yakından tanıyıp onların şiirlerinden etkilenmesi Kırım Türkçesini İstanbul Türkçesine yakınlıktır. Özellikle 18. Yüzyıldan sonra uğradıkları zulümler nedeniyle Osmanlıya göç eden Kırım Türklerinin buradaki okullarda eğitim görmesi Osmanlı kültür ve medeniyetini daha yakından tanıma fırsatı doğurmuş, Kırımlı aydınların İstanbul Türkçesi ile eserler vermelerini sağladığı görülmüştür.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde ise Cafer Seydamet 'in hikâyeleri Kiril Alfabetinden Latin Alfabetine transkripsiyon yöntemi ile çevrilmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Transkript metninden hareketle kelime, kelime grupları, cümle yapısı çıkartılmış ve bu veriler ışığında iki Türkçe arasındaki ses ve şekil bilgisi incelenerek benzer ve farklı yanlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Cafer Seydamet'in eserinin tercih edilmesinin nedeni özellikle yazarın, hem bir edebiyatçı hem de bir siyasetçi olmasıdır. Hayatını Kırım Türklerinin bağımsızlığı için mücadele ederek harcayan sanatçı aldığı eğitimle Kırım-Osmanlı-Rus kültürlerine hâkim olmuştur. Bu üçgen içerisinde yazdığı eserlerin mahiyeti, doğal olarak kullandığı dilin ve yapısının önemini artırmaktadır. Güncel tarihte de önemini koruyan bu üçgenin, tarihinin bilinmesi, siyasi-kültürel bağların bilinmesi önem arz etmektedir. Bu bağları oluşturan etmenlerin en başında gelen ve en önemlisi olan dilin, yapılan bu çalışmayla katkı sağlayacağını umuyoruz.

SÖZLÜK - DİZİN

A

abdest: ibadet öncesi yapılan temizlik eylemi

25, 86

Accı:Hissesilen can yakıcı, üzüntü verici his.

accı, 26, 32, 38, 53, 57, 59, 60, 62, 71, 74 76,
78, 82, 134

a.-ları, 26, 31, 75

a.-arını, 71, 80

accılıkle, 32

Acele: Hızlı, ani bir şekilde.

32, 58, 69, 75, 91, 108, 115, 119

Acı: üzüntü veren his

a.-lar, 80

a.-ınmamı, 36, 93

a.-r, 76, 119

a.-saydılar, 35

a.-yarak, 58

acı: hacı

acıbaba: İsim

25,10, 25, 29

a.-lara, 66

a.-nın, 25, 27

a.-sının, 27

a.-ler, 29, 34, 52

a.-erden, 27

a.-şerinden, 24, 27

a.-lige, 29, 76

a.-likke, 28

a.-ni, 25, 28, 38, 84

Aç-: Bir yeri veya şeyi açmak.

22, 27, 88

a.-amayacağını, 69

a.-ık, 26, 56, 62, 66

a.-ılan, 13, 49, 51, 74, 102, 104, 118

a.-ılmış, 22, 49, 76, 83, 102, 119, 124

a.-lığını, 30

a.-mayan, 71, 116

a.-mayı, 31, 90

a.-tı, 27, 70, 75, 88, 116, 119

Ad: İsim

40, 42, 52, 55, 59, 96, 97, 104, 106, 109

Adalet: Hak ve hukuka uygunluk, eşitlik
gözetmek.i, 55, 106

Adam:Erkek kişi.

32, 41, 57, 58, 81, 91, 97, 107, 108, 122

a.-dı, 28, 88

a.-ın, 32, 35, 41, 59, 81, 91, 93, 97, 108, 122, 123

a.-ar, 27, 88

a.-e, 32

Adet: Gelenek,görenek.

a.-inden, 71

a.-lerimizi, 65, 113

a.-lerini, 29, 89

At: Atılan adım

a.-ım, 14, 29, 48, 65, 89, 101, 112

a.-ımları, 31, 39, 47, 48, 60, 83, 90, 95, 101, 110,
124

a.-ımlarile, 26, 30, 32, 44, 45, 49, 50, 56

a.-ımlarını, 63, 111

a.-ımlarile, 31, 47, 52, 55, 57

a.-larını, 54, 79, 105, 121

Aenk: Anlaşma, uyuşma, iyi geçinme.

a.-e, 44

a.-leri, 53, 56

Aferim: Tebrik

a.-ler, 63, 111

Afta: Yedi güne verilen isim.

a.-lar, 30, 70

a.-larle, 28, 48

a.-sı, 41, 44

Ağa: Kırsal kesimde geniş arazileri olan,
bulunduğu yerde sözü geçen kişi.

ağa, 24, 28, 32, 34, 51, 62, 63

a.-cını, 32

a.-larımızı 27,28

a.-larının:63

a.-lığı 27	a.-larından, 43
a.-lığını 27	a.-lı, 26, 28, 29
a.-lığının 29	a.-lılığıle, 28
jk	a.klımda, 72,79,80
Ağaç:Toprak derinlerinde kök salan gövdesi yükseklere ulaşan uzun ömürlü bitki.	a.-ımdan 39,40,44,48,70,72,75,76,79,80,81
ağaç, 33	Ak:- Bir şeyin akması.
a.-lar, 29	a.-ıtan, 27
a.-ları, 31, 29	a.-ıtarak, 38
Ağar:- Ak duruma gelmek.	a.-ıttığını, 26
a.-an, 49, 51 58	Hakim: Söz. sahibi olma
a.-ğan, 39	h.-di, 80
a.-ıp, 67	h.-dir, 52
a.-ıyur, 57	akkında: Üzerine anlamına gelen edat.
a.-masında, 74	24, 52, 55, 80
a.-mı, 41, 62	a.-ki, 66, 149
a.-sı, 27, 28, 47, 49	a.kmı, 26
Ağır: Taşınması güç olan.	Akraba: Kan bağı olunan kimseler.
ağır, 25, 26, 40, 41, 42, 47, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 66, 67, 71, 72, 74, 79	a.kraba, 68
a.-dan, 31, 54	a.-nın, 70
a.-laşmış, 25	Akran: Yaşıt, yaşdaş, arkadaş.
a.-lığı, 39	a.-larından, 71
a.-lığıle, 26, 40, 58, 60, 61	ak:Hak sahibi olmak
a.-lığın, 40	a.-asız, 26
a.-lıklar, 40	a.-sızlığa, 35, 38, 82
Ağla:- Üzüntü haliyle gözden yaş akması.	a.-sızlıklar, 73, 81
a.-ya, 33	a.kşam, 26, 40, 47, 52, 63, 68, 70
a.-nıyur, 25	Akşam:Güneş battıktan sonra olan zaman
a.-tıcı, 26	Akşam, 25, 47, 84
a.-tmayur, 35	a.-ı, 24, 83
a.-yan, 25, 51	a.-ki, 40, 41
a.-yur, 25	Al:- Bir şeyi almak eylemi.
Ağrı: Hissedilen yakıcı his.	a.-acağını, 25
a.-ları, 49	a.-mağa 49
Ak: Beyaz, akmak eylemi..	a.-mamıştı 29
a.k, 24, 27, 52, 53, 54	a.-maya 24,60,82,86,102,109,123
a.-an, 26, 30, 31, 72	a.-an, 14, 21, 55, 81, 82, 106, 123
akani, 73, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83	a.-da, 32, 33, 38, 41, 46, 49, 52, 66, 84
Akıl: Düşünme, kavrama yetisi.	a.-dı, 27, 39, 57, 58, 88, 96, 107, 108
a.kıl, 27, 29, 81	a.-dıklarını, 63, 69
	a.-mı,13,24,51,83,86,104,124

a.-mıştı 73,75,76,118,119

Alet: Bir şeyi yapmaya yarayan aletler.

a.-lerile, 61

a.-lerini, 53, 105

Alınmak: Darılmak, gücenmek

a.-ındığını, 75

a.-ınması, 15, 75, 119

a.-ınmıştı, 70, 116

Alış-: Bir şeyi düzenli yapma hali

alışık, 30

a.-mıştı, 30, 65, 90, 112

a.-tığından, 27

Allah: Yaratıcı, tanrı. 25, 39, 41, 42, 55, 67, 70, 71, 72, 76, 78, 80, 82, 84, 85

a.-ı, 67

a.-ın, 40, 42, 68, 70, 71, 72, 74, 85

Altun: Değerli maden.

25, 27, 28, 37, 46, 50, 51, 54, 56, 62

a.-ı, 37

a.-ımı, 38

a.-lar, 71

a.-lardan, 25

a.-larım, 35

a.-sız, 37

Ana: Doğuran kadın, anne.

a.-ların, 73, 117

a.-sı, 28, 30, 39, 43, 46, 50, 59, 66, 79, 88, 89, 96, 99, 100, 103, 121

a.-sına, 47, 69, 101

a.-sından, 42, 67, 68, 97, 114

a.-sını, 72, 117

a.-sınıñ, 39, 66, 68, 69, 72, 74, 79, 85

a.-sınıñ, 40, 69, 72

a.-sınıñkile, 51

Ancak: Bir edat çeşiti.

ancak, 24, 26, 27, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 64, 66

Angi:

angi, 43, 52, 54, 55, 63, 77

a.-siniñ, 65, 77

An-: Anmak.

a.-ılan, 28

Anla-: Anlamak, kavramak.

a.-lamadan, 43

a.-lamadığı, 52, 68, 152

a.-lamadığım, 62

a.-lamağa, 31, 50, 53

a.-lamağ, 42, 98

a.-lamaya, 26, 33, 68

a.-lamayur, 49

a.-lamayurdu, 27, 46

a.-lamış, 80, 89, 122

a.-mıyurdu, 43

a.-yabilseydi 62,110

a.-amadığı 83

a.-arak 69

a.-ışlı 29

a.-yurdu 25

Anlaş-: Karşılıklı anlaşmak, uzlaşmak.

a.-amasa, 28

a.-ılan, 57, 107

a.-ılmaz, 27, 44, 68

a.-ıp, 70, 81, 116, 122

Anlat-: Bir şeyi dile getirmek, aktarmak.

a.-ırken, 30

a.-ırlardı, 69, 115

a.-mağ, 73

a.-tıklarımı, 77

Araba: Dört tekerlekli, ulaşımı sağlayan araç.

a.-larında, 27, 88

a.-sına, 64, 112

Ara: Zaman zaman

arada, 25, 27, 38, 65, 75, 86, 87, 95, 112, 119

a.ki 28

a.-larında 15, 65, 113

a.-m 27,28,30,33,35

a.-sında

14,15,16,17,19,21,22,24,25,28,32,36,38,39,41,42, 43,44,45,46,47,48,49,50,51,52,53,54,56,57,61,62, 72,86,87,88,91,94,95,97,98,99,100,101,102,103,104,105,107,110,126,127

Ara-: Bulmaya çalışmak

a.-dığı, 51, 52
a.-dım, 36, 93
Araştırma: Bir konu hakkında bilgi sahibi olma.
a.-ıyur, 41
Arkadaş: Birbirini yakından tanıyan iki yakın insan.
a.-ı, 26, 72, 85
a.-ları, 27, 28, 48
a.-larıma, 50, 51
a.-lık, 27
Arka: Bir nesnenin ya da yerin görünmeyen tarafı.
a.-sı, 69, 70, 148
a.-sındaki, 31
a.-sından, 32, 38, 59, 83
a.-sını, 57, 65
Art: Fazlalık
a.-an, 19, 38, 80, 95, 122
a.-ık, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 39, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 56, 57, 68, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85
a.-ıyur, 28, 39, 40
a.-ıyurdu, 24, 47, 48
a.-kaç, 34, 46
a.-maya, 56, 107
a.-mıştı, 29, 39, 74, 78, 89, 96, 118, 121
a.-tı, 27, 57, 88, 107
a.-tığındanmı, 60
a.-tırdı, 68, 114
a.-tırdıklarına, 37
a.-tırdıklarını, 63
a.-tırılmış, 67
a.-tırmasından, 64
a.-tırmayur, 34
Arzu: Hissedilen yoğun istek, his.
arzu, 33, 46, 47, 91, 100, 101
a.-sıla, 25, 47
a.-sını, 80
As: Bir şeyi asmak.
a.-ılarak, 41
a.-ıyurlar, 50
a.-malık 66

a.nın 29,152
a.mış 27, 78, 88,120
Asker: Vatani korumak için görevli kimse.
a.-e, 75, 119
a.-lerde, 83, 124
a.-lerimizi, 84, 124
a.-likten, 75, 119
Aşağı:
a.-lara, 51
a.-larda, 26
Aşk: Karşı cinse duyulan duygusal his.
a.-a, 35
a.-ı, 55
a.-ma, 49
a.-sız, 35
At-: Bir şeyi atmak, kullanmamak.
a.-ılan, 31, 50, 83, 91, 103, 124
a.-ıldığına, 79
a.-ılmıştı, 49, 85, 102, 125
a.mışlardı, 50, 10
a.-tığ, 75
a.-tığını, 69, 77
a.-tıkçe, 29
a.-tırır, 52, 75, 104
a.-tuse, 29
Av: Bir hayvanı yakalamak
a.-a, 47, 70
a.-dan, 32
a.-cınıñ, 53
Avuç: El içi.
avuç, 27, 88
a.-ında, 26, 58
Ayak: Yürümeyi sağlayan organ.
a.-ları, 25, 45, 48, 57, 61, 71
a.-larıyla, 45, 49
a.-larında, 27, 32
a.-larını, 40, 45
a.-larının, 49
Ayat: Yaşam, döngü.
a.-a, 31, 47, 70, 153

a.-ı, 32, 33, 75, 80

a.-ın, 66

a.-ına, 26

a.-ında, 66, 71, 72

a.-larınıñ, 70

a.-tan, 75, 80

Ay: Güneş sistemindeki doğal uydu. Aydınlık.

a.-dan, 33, 41, 48, 50, 92, 97, 102, 103

a.-dın, 20, 21, 53, 89

a.-dındığı, 32

a.-dınlatan, 49, 80, 102, 122

a.-dınlatıp, 68, 115

a.-dınlık, 39

a.-dınlıklardan, 31

Aygır: Damızlık erkek at

a.-lar, 32

a.-le, 27

Ay: Haftaların bir araya gelmesi.

a.-ın, 26, 32, 44, 79, 87, 91, 99, 121

a.-ında, 25, 87

a.-lar 79, 121

a.larnen 70

a.lıklarını 33

Ayır-: yan yana olan şeyleri birbirinden uzaklaştırmak.

a.-amamıştı, 31, 90

a.-an, 27, 88

a.-mamasını, 40, 96

a.-mıştı, 31, 91

a.-lamayan, 25, 87

a.-ldı, 32, 91

a.-lmaya, 71

a.-lmayan, 42, 98

a.-lmaz, 29, 31, 36, 89, 94

Az: Miktar olarak az olunması.

az, 24, 32, 40, 41, 43, 48, 55, 66, 68, 70, 73, 75, 77, 79, 80, 86, 91, 96, 97, 98, 102, 106, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 154

a.-acı, 34

a.-açık, 33

a.-almışse, 73

a.-altmak, 74

a.-dan, 29, 89

Azır: Belirli bir durumu tamamlamış olmak.

a.-ırlamağa, 39

a.-ırlanan, 42, 98

a.-ırlanmaya, 53

a.-ırlayan, 26

a.-ırlığını, 70

arılık, 24, 49, 68, 83

Azrail: Ölüm meleği

azrail, 32

a.-in, 39, 70

B

Baar: Mevsim

Baar, 70

b.-de, 30, 70, 128

Baba: Dünyaya getiren ebeveyn

baba, 27, 28, 67, 79, 88, 114, 121

b.-larımız, 74

b.-larınıñ, 72

m, 52, 53, 54, 104, 106, 139

b.-nıñ, 78, 79

b.-sı, 15, 28, 29, 36, 37, 49, 61, 88, 89, 94, 102, 110

b.-sına, 29, 30, 42, 44, 89, 97, 99

b.-sından, 28, 65, 88, 113

b.-sını, 27, 88

b.-sınıñ, 37, 44, 45, 50, 51, 66, 67, 69, 74, 76, 85

b.-sınıñ, 30

Bağça: Evlerin önünde çevrilmiş arazi.

bağça, 73

b.-da, 25, 26, 27, 36, 66, 68

b.-dan, 26, 73

b.-lar, 31, 72, 81

b.-larınıñ, 24

b.-larıñızı, 34

b.-saraya, 71

b.-sında, 77

b.-sındaki, 32

b.-sından, 29, 76
b.-sını, 33
b.-de, 32
b.-leri, 68
Bağır-: Yüksek sesle konuşmak.
b.-ışmalarından, 63, 147
b.ıştıkları, 30
b.-mama, 38
b.-ışıyurdılar, 32
Bağış: ihtiyaç sahibi kimselere yardımcı olmak
b.-ladıkları, 49
b.-lamak, 62
b.-lanan, 50
Bağ: Kurulan ilişki. Üzüm bahçesi.
b.-lanmayı, 45
b.-lansaydı, 34
b.-lap, 29
b.-lar, 31, 53, 65, 75
b.-larımın, 24
b.-larımızı, 34
b.-lıdır, 52
b.-lıyur, 43
Bahs: Üzerinde konuşulan konu, sorun.
bahs, 52, 69, 76, 81
Bahşış: Karşılıksız verilen para.
b.-ını, 37, 55
b.-ların, 30
b.-larle, 52
Bahtiyar: Mutlu, mesut.
bahtiyar, 25
b.-dı, 44
Baht: Kader.
b.-lı, 30, 67
b.-sızların, 76
.-sızlığa, 76, 84
b.-sızlıklarının, 64
Bak-: Görme eylemi.
b.-amaz, 70
b.-an, 28, 35, 39, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 53, 56, 72
b.-lara, 49

b.-arak, 24, 37, 39, 40, 42, 45, 50, 51, 61, 62
b.-arken, 40, 46
b.-ılmaları, 74
b.-ıp, 63, 67, 76
b.-ışında, 71
b.-ıştan, 63
b.-ıyurdu, 24, 44, 48
b.-ıyurdu., 24
b.-madan, 40, 152
b.-mak, 31, 32
b.-maya, 31, 33, 55
b.-mayı, 30
b.-mıştı, 52
b.-tığça, 49, 70
b.-tım, 69
b.-tırıyurdu, 25
b.-up, 32, 37, 47, 56
Bala: Erkek çocuk.
bala, 33, 37, 39, 40, 43, 65
b.-lar, 38
b.-lara, 41
b.-ları, 33, 81
b.-larımıza, 77, 85
b.-ların, 30, 33
b.-larının, 66, 73, 129
b.-larımın, 33, 73, 129
b.-nın, 39, 43
Balkon: Evin içinde dışarıyı görmeye olanak sağlayan açık yer.
b.-dan, 30
b.-ında, 28
Bal: Tatlı yiyecek.
b.-lara, 45, 84
b.-lardan, 56
b.ları, 38
Balta: Ağaç kesmeye yarayan alet.
b.-sını, 49
Banka: Finansal işlerin yürütüldüğü kurum.
b.-nın, 27
b.-ların, 27

basar, 83
Başar:- Başarılı olma eylemi.
b.-acağına, 74
b.-dıklarını, 74
Baş: Tepe, üst.
b.-ına, 14, 16, 30, 45, 65, 66, 68, 69, 85, 88, 89, 100, 112, 113, 114, 115, 125
b.-ında, 24, 32, 42, 43, 59, 68, 69, 70, 72, 73, 75, 76, 78, 86, 91, 98, 109, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 132
b.-ında, 27, 88, 131, 132, 133
b.-ını, 40, 42, 62, 64, 75, 85, 96, 97, 111, 112, 119, 125
Başka: Alışılmışın dışında, farklı.
başka, 25, 28, 41, 42, 52, 54, 62, 64, 65, 67, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 82
b.-larına, 53, 72, 77
Başla:- Bir şeye ya da duruma başlama.
b.-dı, 26, 27, 31, 36, 39, 43, 44, 47, 49, 52, 53, 56, 57, 68, 70, 71, 80, 84, 85, 87, 88, 90, 93, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 107, 108, 115, 116, 122, 124, 125
b.-dığını, 66, 78
b.-diklerini, 77, 85
b.-diktan, 27
b.-dım, 29, 89
b.-malarını, 63
b.-mış, 13, 17, 18, 21, 25, 46, 62, 70, 71, 86, 100, 111, 116
b.-mışlardı, 84, 124, 125
b.-mıştı, 26, 30, 33, 41, 48, 68, 70, 71, 74, 77, 78, 79, 83, 87, 90, 92, 97, 101, 114, 116, 118, 120, 121, 124
b.-ndı, 29, 89
b.-rdı, 70, 116
b.-rında, 50, 103
b.-rını, 41, 60, 75, 97, 109, 118
b.-le, 27
b.-yan, 17, 26, 39, 47, 56, 80, 81, 87, 96, 101, 107, 122, 123
b.-yanlar, 24, 86
b.-yur, 56, 60
Baş: Kafa
b.-lı, 67, 114

b.-sız, 80, 122
b.-sızlansalar, 83
b.-ta, IX, 13, 18, 30, 82, 89, 123, 135
Bayrak: Bir ulusu simgeleyen kumaş.
b.-a, 85
b.-ını, 62
bayrak, 57
Bayram: ulusal ya da kutsal yönden kutsal sayılan gün.
bayram, 66, 113
b.-ı, 30
b.-lığı, 37
b.-lık, 68, 69
Bazı: Kimi, birtakım.
41, 44, 77, 97, 99, 120, 153
b.-ları, 67, 114
b.-larını, 67
Bebek: Yeni doğmuş, küçük insan yavrusu.
b.-inden, 70
Beceri: Elinden iş gelme durumu, ustalık.
b.-kli, 31, 67, 90, 114
b.-kligi, 55, 59, 67, 71, 73
b.-ksizliginden, 32
b.-ksizlikti, 71, 116
Bekle: Bekleme eylemi.
b.-mişti, 71, 116
b.-rimizin, 52
b.-riz", 75, 119
b.-yeceğim, 50
b.-yen, 51, 54, 103, 105
Bela: Çok büyük sıkıntıya yol açan durum.
b.-dan, 66
b.-sı, 84
Bel: İnsan gövdesinde bir bölüm.
b.-i, 74, 118
b.-inde, 74, 118
b.-inden, 41, 97
Beniz: Yüz ya da yüzün rengi.
b.-leri, 49
b.-emişti, 26

b.-etiyur, 24, 26, 37
b.-eyen, 24, 27, 53
b.-eyenlerden, 58, 108
b.-i, 49, 59
b.-iyur, 25
Beraber:
beraber, 18, 28, 31, 37, 41, 44, 64, 65, 71, 84, 88, 90, 94, 97, 99, 104, 112, 113, 116, 124
Bereket: Olağandan çok olma durumu.
bereket, 25, 63, 74, 87, 118
b.-lerle, 24
b.-li, 68, 114
Beri: Sıfat
beri, 24, 26, 27, 30, 33, 41, 48, 52, 65, 68, 79, 84, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 97, 102, 104, 113, 114, 121, 124
Beş: Sayı
beş, 14, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 52, 54, 58, 66, 68, 70, 71, 95, 96, 97, 98, 100, 104, 105, 106, 108, 113, 114, 115, 116, 117
b.-lerine, 68, 115
Beyaz: Bir renk.
beyaz, 28, 29, 34, 37, 39, 44, 45, 46, 47, 50, 53, 54, 59, 62, 68, 69, 72, 73, 80, 89, 92, 94, 96, 99, 100, 101, 103, 105, 109, 111, 114, 115, 117, 122
b.-lığını, 26, 46
Bez: Kumaş parçası.
bez, 28, 89
b.-i, 68, 114
b.-ni, 67
Bırak-: Bırakma eylemi.
b.-an, 78
b.-ıp, 83, 84
b.-mayacaklarını, 33
Biç-: Kesmek eylemi
b.-ilmiş, 65, 112
Bil-: Bir şeyi öğrenmiş, anlamış olmak.
b.-digi, 67, 77, 79
b.-digne, 41
b.-diklerini, 30, 90
b.-diklerini, 77
b.-diren, 75, 119

b.-dirir, 78, 121
b.-e, 17, 24, 25, 28, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 56, 62, 63, 68, 70, 74, 75, 79, 81, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 107, 110, 111, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123
b.-ecegini, 75
b.-en, 43, 48, 65, 99, 102, 113
b.-inmez, 68, 82, 115, 123
b.-ip, 30, 66, 90, 113, 153
b.-ir, 25, 31, 35, 36, 42, 43, 45, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 61, 62, 63, 65, 68, 77, 87, 111, 113, 115, 120
b.-irdiler, 25
b.-irdim, 35, 37, 94
b.-iyur, 25, 41
b.-meli, 52, 104
b.-mem, 30, 36, 38, 54, 59, 62, 90, 94, 95, 105, 109, 111
b.-mem, 36, 54, 56, 58, 60, 94, 105, 107, 108, 109
b.-meyecegine, 80
b.-meyur, 27, 55
b.-seydi, 34, 42, 98
Bin-: Binme eylemi.
biñ, 27, 50, 53, 82, 84
Biraz: Yeterli olandan az.
biraz, 25, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 41, 62, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 81, 86, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 63, 111
Bir: Sayı, aniden.
b.-den, 28, 40, 47, 49, 51, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 80, 85, 96, 101, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 112, 122, 125
b.-inciligi, 24
b.-inde, 79, 80, 84, 86, 121, 122, 125
b.-ini, 28, 88
b.-isi, 28, 34, 35, 39, 54, 55, 57, 59, 61, 78, 88, 92, 93, 96, 103, 106, 107, 108, 109, 120
b.-isile, 43, 50
b.-isine, 29, 47, 68, 89, 101
b.-isini, 31, 33, 58, 62, 83, 91, 108, 111, 124
Bit-: Bitme eylemi
b.-irdise, 30

b.-ireceğini, 29
b.-irip, 42, 94, 98
b.-irmesi, 73, 117
b.-irup, 36
b.-memiş, 25, 86, 147
b.-miş, 28, 88
Biz: Çoğul birinci kişi adılı.
b.-de, 30, 82, 90, 123, 137, 138
b.-den, 59, 84, 109, 124, 137
b.-im, 27, 28, 30, 32, 35, 36, 52, 56, 58, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 88, 90, 91, 93, 94, 104, 107, 108, 120, 121, 122, 123, 124, 137 30, 57, 60, 82, 90, 107, 109, 123, 138
b.-imkilerini, 84
Boğaz: yiyeceklerin geçtiği yer.
b.-da, 72
b.-ını, 48
Boğuk: Güçlkle çıkan kısılmış ses.
boğuk, 31, 46, 53
Boğ-: Boğma eylemi
b.-ulan, 47, 50
b.-uldıklarına, 33
b.-up, 78
b.-uyur, 58

Bol: Çok olan.
bol, 27, 54, 73, 88, 105
Borç: Geri alınmak üzere verilen değerli şey.
b.-lardan, 71
b.-luluk, 66
Bostan: Ekilen biçilen tarla.
b.-lar, 68
b.-larında, 29, 89
Boş: İçi boş olma durumu.
b.-a, 21, 24, 44, 65, 86, 99, 112
b.-altıyurdılar, 24, 51
b.-luğa, 40
b.-luğile, 38
b.-luğına, 49
b.-luklara, 50

Boya: Herhangi bir nesneye renk vermek amacıyla yapılan kaplama.
b.-larle, 28
b.-lı, 31, 69, 90, 115
Boy: Bir nesnenin tabanıyla olan mesafesi.
b.-lu, 25, 27, 54, 56, 57, 59, 69, 80, 81, 87, 88, 105, 107, 108, 109, 115, 122, 123
Boyun: Baş ve omuz hizasında bulunan yer.
b.-numa, 50, 103
b.-numdaki, 35, 51, 93, 103
b.-nuna, 28, 88, 102
b.-nunıñ, 66
boyun, 35, 37, 38, 59, 82, 93, 94, 95, 109, 123
b.-nda, 44, 62, 99
Boz-: Bir şeyi çalışmaz, işlemez hale getirme.
b.-durmak, 32
b.-durmamak, 59
Bozukluk: Demir para.
b.-uqlık, 83
b.-uqlıklarına, 75
Bölme: Ayırma işlemi.
b.-memege, 78
Böyle: Belirteç.
böyle, 30, 43, 60, 71, 74, 75, 76, 77, 79, 84, 90, 99, 109, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 125
b.-likle, 18, 76, 119
Bugün: İçinde bulunduğumuz gün.
bugün, 33, 40, 46, 68, 91, 92, 96, 100, 109, 115
b.-de, 82, 123
b.-ki, 30, 31, 32
b.-ki, 26
b.-niñ, 34, 79, 80
bulacaklarına, 41
Bul-: Kayıp olan bir şeyi bulmak.
b.-unan, III, 10, 17, 20, 45, 69, 99, 115, 126, 134
b.-undığı, 31, 32
b.-undığını, 42, 77
b.-undırmağa, 68
b.-lunır, 64, 82
b.-unmağa, 71
b.-unmamasını, 79, 121

b.-unmayan, 74, 118, 131, 150

b.-urdu, 67, 71, 81

Bulut: Çeşitli gazlarla oluşan hava kümesi.

b.-lanan, 31, 91

b.-lanıyur, 25

b.-larle, 31, 49

b.-le, 39

b.-lı, 31, 68, 75

Bu: Belirteç.

b.-ña, 30, 34, 37, 42, 70, 75

b.-dan, 26, 45, 72, 76, 79, 80, 87, 100, 117, 119, 121, 122

b.-lardan, 57, 67, 78, 107, 114, 120

bu, 45, 60, 67, 71, 74, 75, 79, 83, 100, 109, 114, 116, 118, 119, 121, 124

b.-nu, 81, 82, 120, 122, 123

b.-nunçün, 64, 74

b.-rada, I, IX, 13, 18, 21, 44, 50, 54, 55, 58, 59, 61, 99, 103, 106, 108, 110

Burun: Nefes almaya yarayan duyu organı.

b.-larını, 75, 118

Buyur-: Buyurmak eylemi.

b.-dıgına, 72

Buz: Suyun donmuş haline verilen isim.

b.-ladığını, 32

b.-lama, 59

b.-lamamıştı, 58

b.-lamaya, 46

b.-laya, 26

b.-layan, 39, 50

b.-layur, 49

Bük-: Bükme eylemi.

b.-ülmemiş, 74, 118

b.-ülmiş, 46

Bürümek: Kaplamak.

b.-di, 28

Bürüşmek: Bozulmak.

b.-şik, 73

b.-miş, 26

b.-tigini, 26

Bütün: Tamamen, hepsi.

bütün, I, 21, 24, 25, 26, 29, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 14417, 40, 65, 73, 77, 80, 81, 83, 84, 96, 112, 117, 120, 122, 124, 125

Büyük: Ölçüleri fazla olan. 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 29, 31, 33, 34, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 59, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125 24, 49, 51, 78, 80, 86, 102, 104, 121, 122

b.-mesine, 66, 113

b.-ttigi, 66

b.-yur, 25

C

Cail: Bilmeyen, okumayan kimse.

c.-ligin, 33

c.-likten, 33

Cami: İbadet yeri. 26, 44, 46, 50, 67, 78, 87, 99, 100, 103, 114, 121

c.-de, 70, 76, 85, 115, 120, 125

c.-deki, 41, 44, 85, 97, 99, 125

c.-den, 29, 89

c.-niñ, 38, 40, 42, 46, 47, 51, 66, 67, 85

c.-ye, 24, 41, 50, 63, 71, 85, 86, 97, 103, 111, 116, 125

Can: Yaşayan varlıkların sahip olduğu madde dışı durum.

c.-dan, 28, 30, 33, 35, 36, 66, 70, 73, 75, 76, 78, 82, 83, 84, 88, 92, 93, 94, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 124

c.-ım, 50, 103

c.-ımı, 47, 77, 101, 120

c.-lanan, 44, 46, 62, 63, 99, 100, 110, 111

c.-landı, 27, 81, 87, 123

c.-landır, 82, 123

c.-landıran, 33, 55, 91, 106

c.-lanır, 52, 78, 104, 121

canlanıyur, 33, 47, 57, 60, 61

c.-lanıyurdu, 25, 38, 60

c.-lanması, 40, 96

c.-lanmasını, 72, 117
c.-lanmış, 68, 114
c.-lansalar, 40, 96
c.-le, 67
c.-lı, 28, 44, 45, 56, 61, 62, 66, 69, 74, 89, 99, 107, 110, 111, 113, 115, 118
c.-lılık, 69, 80
c.-lıyı, 42, 98
c.-sız, 31, 32, 33, 39, 40, 49, 64, 90, 91, 92, 95, 96, 102, 112
c.-sızlaşan, 27, 39, 50, 51, 87, 96, 103
c.-sızlık, 58, 59, 60
Cemaat: Topluluk.
cemaat, 26, 41, 60, 65, 67, 87, 97, 109, 113
c.-a, 58, 128
c.-ın, 27, 39
c.-lar, 24
c.-ta, 52
Cenaze: Ölüm töreni.
58, 66, 108, 113
c.-si, 62, 110
c.-sini, 30
Cenk: Savaş.
cenk, 78, 79
c.-leşerek, 38, 39
c.-leşir, 35
Cennet: Ölümden sonra gidileceğine inanılan kutsal yer.
cennet, 24, 86
Cesaret: Yüreklilik, korkusuzluk.
cesaret, 49, 79, 102, 121
Ceset: İnsan ölüsü.
c.-i, 51, 104
Ceviz: Faydalı bir bitki.
ceviz, 31, 32, 75, 90, 91, 119
Cezve: Kahve yapılmasını sağlayan kap.
c.-ye, 25, 86
Ciddi: Şaka olmayan, ağırbaşlı.
c.-yleşti, 56, 57
Cinayet: İnsan öldürme.
c.-leri, 34, 92

Civciv: Tavuk yavrusu.
c.-lerinde, 24
Coş-: duyguların belli edilmesi.
c.-arak, 50, 51
c.-muş, 32, 36, 91, 93
c.-turup, 35
c.-turmayur, 34
c.-mayarak, 24
c.-ulup, 28
Cuma: Kutsal gün.
cuma, 29, 40, 66, 68, 69, 72, 89, 96, 113, 114, 115, 117
Cüyrük: Çürümüş.
c.-ler, 53, 154
Ç
Çabik: Hızlı, atik.
25, 68
ç.-likle, 24, 77, 150
Çabla: Yere yapışık o, elde yapılmış ayakkabı.
ç.-cı, 64
.ç.-larını, 68
Çağır-: Çağırma eylemi.
ç.-dılar, 25
ç.-ıyur, 38
ç.-mağa, 63
ç.-mıştı, 24
Çalgı: Müzik aleti.
ç.-cı, 51, 53, 65
ç.-cılar, 29, 53
ç.-cılara, 10, 28, 29, 32, 51
ç.-cıların, 30
ç.-cınıñ, 31
ç.-larle, 51
Çalış-: Çalışma eylemi.
ç.-arak, 31, 59
ç.-malarına, 79, 121
ç.-malarından, 27, 88
ç.-ması, VII, 70, 115, 139

Çenber: Düzlemde sabit bir noktaya eşit uzaklıkta bulunan noktaların kümesinin oluşturduğu yuvarlak, geometrik şekil.

ç.-den, 58, 135

Çenge: Kanca.

ç.-si, 32, 79

Çevre: Bir şeyi dört yönü bakımından kuşatan yakın yerler.

çevre, 24, 51, 86, 104

ç.-lerine, 47, 101

ç.-sine, 51, 103

Çevir-: Çevirme eylemi.

ç.-len, 44, 53, 99, 104

Çez-: Çizme, karalama.

ç.-ildiginden, 32

ç.-meye, 77

Çigara: Sigara.

ç.-nıñ, 56

Çık-: Çıkma eylemi.

ç.-acaıklarına, 39

ç.-an, 57, 65, 78

ç.-arak, 29

ç.-ardığı, 65

ç.-armağa, 51

ç.-armamış, 38

ç.-madı, 28, 76

ç.-tı, 25, 69, 85

ç.-tığı, 31, 69

Çın: Kulaklarda veya kafanın içinde ses duyma olayıdır.

ç.-layan, 27

Çırak: Bir iş yapmak için bir ustanın yanında yetiştirilen kimse.

ç.-lar, 51

ç.-larle, 30

Çıra: Tutuşturma, aydınlatma işlerinde kullanılan parça.

ç.-yı, 33, 41, 51, 54, 62

ç.-yına, 32, 39

ç.-yında, 29, 40

ç.-yınıñ, 39

ç.-larile, 58

ç.-lı, 25, 27, 32, 34, 44, 53, 56, 57, 72, 81

Çırpın: Bir acı etkisiyle kendini yerden yere atmak.

ç.-ınan, 45, 48, 100, 101

ç.-ınıyurdu, 47

ç.-ınması, 39, 96

Çiçek: Bir bitkinin genellikle hoş kokulu, renkli bölümü.

çiçek, 26, 38, 43, 44, 69, 72, 75, 87, 95, 98, 99, 115, 117, 119

ç.-ler, 29, 68, 89, 114

ç.-lere, 26

ç.-lerini, 37, 94

ç.-lerinin, 24

ç.-lernen, 69

ç.-ten, 26, 87

Çiğnemek: Çiğneme eylemi.

ç.-digi, 66

ç.-mekten, 82

ç.-yen, 67

Çingene: Dünyanın birçok yerinde göçebe yaşayan bir topluluk.

çingene, 64, 65, 112, 113

ç.-ler, 53, 105

Çoban: Hayvan sürülerini güderek otlatan, onlara göz. kulak olan kimse.

çoban, 56, 71, 107, 117

Çocuk: 18 yaş altı kişiler.

ç.-ıle, 84

ç.-ları, 70

Çok: Fazlalık.

çok, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 40, 43, 48, 51, 53, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 77, 81, 83, 154

ç.-a, 27, 37, 153

ç.-laştı, 27

ç.-luğunu, 30

ç.-unıp, 65

Çök-: Çökme eylemi.

ç.-er, 29, 89

ç.-mek, 68, 114, 147

ç.-tirip, 28

Çöl: Susuz ve ıssız, kurak yer.

ç.-den, 64, 112, 135

ç.-lere, 50

ç.-lerin, 42, 97

Çubuk: İnce, uzun, yuvarlak ve sert nesne.

ç.-ını, 24

Çullar: Kıldan ya da yünden kabaca dokunmuş hayvan örtüsü.

ç.-lar, 61, 110

Çuval: Pamuk ya da kenevir ipliğinden dokunmuş büyük torba.

çuval, 47, 101

ç.-larına, 64, 112

Çünkü: Bağlaç

çünkü, 35

Çürü-: Çürüme eylemi.

ç.-miş, 28, 64

ç.-rken, 37, 94

ç.-ten, 34, 92

ç.-tile, 34

ç.-tilmez, 52

ç.-tti, 30

D

Daha: Belirteç.

daa, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85

Dağ: Yerkabuğunun yüksek, çıkıntılı tepesi.

d.-ın, 30, 31, 53

d.-lar, 40

d.-lara, 24, 44, 84

d.-larda, 76

d.-ları, 63

d.-ların, 44, 56

Dağıt-: Dağıtma eylemi.

d.-masını, 78

d.-tıkları, 70

Daima: Her zaman.

daima, 74, 118

Dakika: Zaman ölçüsü.

dakika, 24, 37, 38, 41, 46, 48, 49, 50, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 62

d.-da, 25, 29, 30, 38, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 57, 58, 59, 60, 61, 62

d.-larda, 32, 47

d.-lık, 40

Dalga: Durgun durumdan dalgalı duruma, harekete geçmek.

d.-dırtarak, 62

d.-lanıyor, 40

Dal-: Düşüncelere dalmış kimse.

dalgın, 33, 44

d.-lık, 29

d.-masına, 80, 122

Dam: Üzeri toprak kaplı köy evi.

dam, 65, 69, 113, 115

d.-a, 29, 89

d.-larına, 69, 115

d.-ları, 31, 90

Damla: Çok küçük su.

damla, 26, 36, 59, 87, 93, 109

d.-ları, 26, 87

d.-larle, 27

d.-yan, 27, 88

Dane: Sayı birimi olarak kullanılan sözcük.

d.-çık, 66

Darılma: Küsme, kırılma.

d.-mamasını, 69, 115

Darlık: Fakirlik, zorluk.

d.-ları, 28

Davran-: Bir kimseye karşı belirli bir tutum almak.

d.-ıyurdu, 24

Davul: Çalgı aleti.

d.-ı, 71

d.-lar, 74, 118

Davuş: ses

d.lı

d.ları

17.44.47.48

Dayan: Uzun süre kullanılır durumda olmak.

d.-amadan, 40, 95, 96

d.-up, 24, 31

Dede: Büyük baba.

d.-m, 55, 106

De-: Söyleme.

dedi, 36, 42, 43, 54, 55, 60, 62, 69, 74, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 94, 98, 106, 109, 110, 115, 118, 121, 122, 123, 124

d.-digiñ, 50, 57, 139

d.-dirtiyurdi, 41

Defa: Kez.

d.-ki, 38

d.-sında, 25, 86

Değil: İlgeç.

degil, 29, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 59, 61, 63, 64, 65, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 91

Demir: Element. Sert bir maden.

demir, 58, 76, 105, 108, 119

d.-ci, 64, 112

d.-cilik, 57, 107

Denişik: Değişikliğe uğrama eylemi.

d.-lik, 68, 150

d.-meyen, 64

d.-tirmege, 77

Deniz: Bir su kütlesi.

deñiz, 31, 78

d.-de, 33

d.-den, 32, 33

d.-e, 44, 86, 89, 91, 94, 99

d.-e, 24, 28, 32, 37, 44

d.-i, 26

d.-in, 36, 44

d.-lere, 27

Derin: Dibi ile ağzı arasında mesafe olan.

derin, 27, 29, 31, 46, 47, 49, 55, 58, 60, 69, 82, 88, 89, 90, 93, 100, 101, 102, 106, 108, 109, 115, 123

d.-den, 31, 52, 59, 76, 79, 90, 104, 109, 119, 121

d.-liginden, 39

d.-liklere, 25, 33, 87, 92

d.-liklerinde, 37, 48, 56, 94, 101, 107

d.-liklerinden, 35, 93

d.-liklerine, 35, 38, 93, 95

Dert: İçinde bulunan kötü durum.

dert, 70, 72, 115, 117

d.-lerini, 74, 76, 118, 120

d.-leten, 34, 92

Devam: Sürekliliği olan.

devam, 18, 19, 56, 77, 85, 106, 120, 125

Devlet: Toprak bütünlüğüne bağlı siyasal, tüzel varlık.

d.-e, 14, 78, 121

Devir: Çağ

devri, 15, 68, 115.

Dip: Taban, alt.

d.-inde, 26, 33, 51, 57, 74, 78, 87, 91, 103, 107, 114, 118, 121, 125

d.-indeki, 32, 49, 91, 102

d.-inden, 42, 78, 98, 121

Didin-: Çabalama eylemi.

d.-irdi, 74, 118

Dikkat: Bütün duygu ve düşünce gücünü bir noktada toplama.

dikkat, 68

d.-le, 54, 57, 68

d.-le, 47, 61, 73

Dilek: İstek, temenni.

d.-i, 46, 48, 72

d.-imi, 25

dilek, 78, 121

d.-le, 82, 123

Dilenme-: Dilenmek eylemi.

d.-iyurdu, 25

Dilemek: İstek.

d.-r, 70, 116

Dil: Konuşmayı sağlayan organ. Lisan.

d.-i, 20, 32, 43, 91, 98, 100, 114

d.-idir, IX, 35, 93, 141

d.-imden, 36, 94

d.-inden, 78, 119, 121

d.-iniñ, 32
d.-lenir, 40, 96
d.-lerini, 40, 96
Din:
din, 19, 21, 24, 29, 86, 89
d.-cilik, 34, 92
d.-dar, 40, 43, 96, 98
d.-e, 25, 78, 86, 121
d.-leri, 83, 124
Dinle-: Dinleme eylemi.
d.-ledigi, 85
d.-diklerini, 81, 123
d.-dikten, 27, 33
d.-mek, 36
d.-mekten, 31, 90
d.-memek, 25
d.-meye, 29
d.-nen, 51
d.-nmeye, 29, 89
d.-rken, 25
d.-yemeyurdu, 35
d.-yerek, 44
d.-yurdılar, 29
Direk: Sütun, ayak.
d.-e, 48
d.-iniñ, 66
d.-ler, 26, 87
d.-leri, 25
d.-li, 33, 91
Diri: Canlı, iri.
d.-ligi, 48, 52, 56
d.-ligile, 31, 52
Divar: Dört yanı kapatan sınır.
d.-daki, 69
d.-lar, 46
d.-larda, 46
d.-ları, 38, 40, 42, 51
d.-larına, 46
divit, 47, 49, 50, 101, 102, 103
Divit: Yazı takımı.

d.-ini, 49, 102
Diye: Demek. Belirteç.
diye, 30, 33, 38, 40, 42, 44, 50, 52, 56, 63, 64, 69, 72, 75, 76, 77, 78, 80, 90, 92, 95, 96, 98, 99, 103, 104, 106, 111, 112, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124
Diz-: Sıralama, yerleştirme.
Bacak.
diz, 28, 29, 51, 88, 89, 104
d.-ilmiş, 21, 31, 55, 90, 106
d.-ilmişti, 51, 69, 103, 115, 124
d.-ini, 60, 109
d.-iniñ, 62
d.-leri, 57, 107
d.lerile, 58
d.-lerinde, 24, 86, 116, 118
Doğ-: Doğma eylemi.
d.-an, 40, 49
d.-duğına, 36
d.-maқта, 31, 144
d.-um, 40
d.-uran, 33
Doğru: Yalan olmayan, gerçek olan.
25, 45, 46, 47, 53,
57, 59, 60, 61, 64, 69, 76, 81, 82, 85
Dokun-: Dokunma eylemi.
d.-mışlardı, 30
Dokuz: Sayı.
dokuz, 30, 82
Donat-: Bir yeri veya kimseyi baştan
ayağı kuşatmak, giydirmek, doldurmak.
d.-ılmış, 30, 61
d.-miş, 69, 72, 117
d.-ılmıştı, 51, 103, 143
d.-maları, 74, 118
Dost: Yakın, güvenilir arkadaş.
dost, 68, 69, 114, 115
d.-a, 68, 74, 76, 114, 118, 120
d.-ları, 27, 28, 88
d.-larından, 28, 66, 88, 113
d.-luğ, 28

d.-tuğ, 28
d.-u, 27, 34, 88, 92
Dögmek: Vurma, dövme.
d.-digi, 65
d.-mey, 73
Dök-: Dökme eylemi.
d.-ülen, 26, 34, 51, 87, 92, 104
Dua: Tanrıya yalvarma.
dua, 37, 70, 78, 82, 94, 115, 121, 123
d.-larını, 78, 82, 120, 121, 123
d.-larının, 68, 84
d.-sını, 67, 114
Dudak: Ağzın dişleri örten organı.
d.-ına, 39
d.-ları, 36, 40, 42, 49, 79
d.-larında, 72
d.-larından, 64
d.-larını, 42, 72, 98
d.-larını, 28, 39, 72
Duman: Yanan bir şeyden çıkan gri ya da ak renkli gaz.
duman, 38, 39, 95
d.-lanan, 26, 36, 87, 93
d.-lara, 24, 40, 86, 96
d.-larına, 56, 62, 106, 111
d.-larını, 25, 86
Durak: Durup bekleme yeri.
d.-larına, 47
d.-larında, 50
Dur-: Durma eylemi.
durğun, 27, 32
Düşman: Birinin kötülüğünü isteyen kimse.
duşman, 33, 34, 83
d.-a, 68, 74, 83, 118
d.-dır, 34, 141
d.-ı, 26, 32, 35
d.-ınız, 34
d.-lar, 34
d.-larımızın, 82
d.-larınızın, 34

d.-lığa, 49
d.-nın, 34
Duy-: Duyma eylemi.
d.-ar, 64, 112
d.-duğım, 62
d.-mak, 35
d.-ulduğu, 78
d.-ulmayur, 61
d.-urmazdı, 74, 118
d.-uyurdu, 26
d.-uyurdım, 36
Duygu: His.
duygu, 52, 59, 62
d.-larını, 34
d.-larle, 31
d.-le, 29, 68
d.-sız, 38
d.-sızlıktır, 34
Düğüm: İplik gibi şeylerle yapılan boğum.
d.-leri, 80
Dükân: Çarşıda bulunan iş yeri.
dükân, 27
d.-lar, 24, 78
d.-ları, 26
Dülber: güzel- güzellik
d.-likleri 14,19,20,24da
Dün: Bir önceki gün.
d.-den, 30, 89
d.-ki, 26, 32
Dünya: Yaşadığımız gezegen.
dünya, 77, 79, 120, 121
d.-da, 40, 96
d.-da, 40, 43, 54, 74, 96, 98, 106, 118
d.-dan, 40, 72, 77, 96, 117, 120, 135
d.-larının, 51
d.-nın, 77, 79, 83
d.-sında, 34, 42, 51, 92, 97, 103
d.-sını, 43, 98
d.-sının, 39, 44

Düşünce: Görüş.
d.-lerinden, 31, 91
d.-lerini, 64, 68, 112, 114
d.-cesiz, 67, 114
d.-de, 48, 49, 69, 72, 75, 102, 115,
117, 119
d.-dikçe, 26, 32
d.-diklerimi, 55
d.-dim, 34
d.-dirmeye, 25
d.-dirtmeyen, 34
d.-ilmediklerini, 35
d.-ip, 34, 38, 71, 78
d.-irlerdi, 67
d.-iyur, 26, 32, 37, 46
d.-iyurdu, 32, 42, 98
d.-mek, 31, 90
d.-meye, 81, 82, 122, 123
d.-miyur, 28
E
Ebedi: Sonsuz.
e.-yen, 50, 102
Ebet: Sonsuz zaman.
ebet, 29, 35, 38, 44, 34, 35, 36, 38, 40, 45, 48, 49,
51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 79
Ecel: Ölüm vakti.
e.-in, 72, 117
Efendi: Saygıdeğer, sahip.
efendi, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 84, 86,
90, 124
e.-lere, 66
e.-niñ, 25, 26, 30, 32, 33, 38, 77
e.-yi, 24, 25, 31, 8
Eğil-: Eğilme eylemi.
e.-iyur, 34
e.-tikleri, 61
Eki: Bir sayı.
e.-ncisi, 57
Eksik: Bir bölümü olmayan.
eksik, 63, 64, 71, 75, 111, 112, 116, 119
e.-lik, 70, 115

e.-lteceğine, 39
e.-ltilir, 55, 106
Elbet: Belirteç.
elbette, 25, 79, 80, 85, 86, 112, 121, 122, 125
El: Organ.
e.-den, 30, 55, 106
e.-ile, 68, 85
e.-imdeki, 51, 103
e.-imle, 72, 117
e.-inde, 16, 25, 27, 52, 56, 67, 84, 87, 88, 104,
106, 107, 113, 124, 153
e.-indeki, 25, 26, 37, 38, 60, 87, 94, 95, 109
e.-inden, 16, 18, 28, 36, 72, 77, 84, 88, 89, 94,
117, 120, 124
e.-ini, 42, 47, 62, 66, 76, 85, 98, 101, 110, 113,
119, 125
e.-lerle, 43, 46, 47, 74
e.-lerindeki, 57, 61, 85, 107, 110, 125
e.-lerinden, 70, 84, 115, 124
e.-lerini, 39, 66, 83, 84, 113, 124
Elektrik: Enerji akımı.
elektrik, 31, 90
Elem: Acı, keder.
e.-lerini, 80, 122
Elli: Bir sayı.
elli, 27, 74, 88, 118
Emanet: Birine korunması için bırakılan şey.
e.-i, 72, 117
Emce: Amca.
e.-sile, 28
e.-sinden, 67
Emel: Hedef.
emel, 67, 114
e.-llerine, 50, 103
e.-leriñizi, 34
Emine: Kadın ismi.
Emine, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 38,
69, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 115
Emir: Emir verme.
emir, 49, 60
e.-nen, 71, 135

En: Kıyas belirteci.

eñ, 24, 25, 27, 31, 35, 36, 38, 45, 48, 50, 54, 60, 62, 63, 66, 68, 71, 81, 82

Enişte: Kız kardeşin ya da yakının kocası.

e.-siniñ, 69, 71

e.-siniñkinden, 71

Eppeyi: Epeyi, çok.

e.-ce, 68, 128

Epsi: Tümü, bütünü.

Epsinden, 44

Er: Belirteç.

er, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84

Erkes: Bütün insanlar.

er kes, 25, 30, 41, 45, 56, 57, 59, 60, 61, 67, 80, 81, 82, 83, 84

Er kün: Tüm günler.

er kün, 24, 31, 34, 37, 42, 44, 45, 46, 52, 67, 82

Erik: Yaz meyvesi.

erik, 71, 116

Erime: Erime eylemi.

e.-ici, 28, 88

Erkek: cinslerin dişileri dölleyen organizması.

erkek, 38, 88, 95, 96

e.-ten, 35, 93

Ermeni: Irk, millet.

e.-ler, 53

Esas: Bir şeyin özünü oluşturan şey.

e.-lı, 44, 79, 99, 121

Eski: Çok uzun zamandan beri var olan.

eski, IX, 13, 14, 17, 29, 38, 39, 42, 46, 55, 56, 89, 95, 96, 97, 98, 100, 106

e.-den, 43, 98

e.-den, 76, 120

e.-sini, 42, 97

Esma: Kadın ismi.

e.-ların, 69

e.-nıñ, 85

Estağfirulla: Bağışlanma dileme.

e.-“larını, 25

Eş: Birbirinin aynı olan.

eş, 68, 114

Eşya: Taşınabilir cansız varlıklar.

e.-nıñ, 46

Etek: Giyilebilir kadın kıyafeti.

e.-inde, 30, 53

e.-iniñ, 68

e.-lerine, 34, 92

Etraf: Yanlar, taraflar.

e.-ında, 54, 55, 61, 83, 105, 106, 110, 124

e.-ını, 31, 80, 90, 122

e.-tağileriniñ, 44

Ev: Yaşam yeri.

ev, 25, 44, 48, 64, 66, 68, 72, 73, 75, 99, 101, 112, 114, 118, 150, 154

e.-ceyen, 67

e.-çıgi, 78

e.-çikte, 65, 130, 140, 150

e.-in, 29, 65, 86, 89, 112, 124

e.-inde, 37, 41, 47, 70, 72, 73, 78, 94, 97, 101, 115, 117, 119, 121

e.-inden, 43, 50, 98, 103, 119, 125, 140

e.-ine, 25, 29, 32, 38, 49, 63, 67, 70, 72, 74, 85, 87, 89, 91, 95, 102, 111, 114, 116, 117, 118, 125

e.-ini, 67, 72, 114, 117

e.-iniñ, 39, 67, 84

evlerimize, 67, 114

evlerin, 31, 76, 83, 90, 119

evlerinde, 26, 44, 68, 71, 76, 87, 99, 115, 116, 119

evlerine, 19, 27, 28, 43, 47, 83, 88, 98, 101, 123

Evel: Önce.

evel, 41, 44, 59, 60, 63, 66, 67, 72, 83, 134, 154

e.-kilerine, 74

e.-leri, 33

e.-si, 32

Evlat: Çocuk.

e.-nıñ, 30

e.-larıle, 73

e.-larınıñ, 66

Evlen-: Karşı cins ile bir duygusal ve maddi anlaşıma.

e.-lenmiş, 26, 87

e.-lenmişti, 28, 88

e.-lerde, 83

Eyecan: heyecanlanma duygu durumu.

e.-lar, 71, 132

Eyi: Yarar sağlayan.

e.-ligi, 70, 76

e.-lik, 70

e.-likleri, 73, 74

Ezan: İslamda namaza çağrı.

ezan, 30, 41, 42, 44, 50, 84, 90, 97, 99, 103, 125

e.-ı, 30, 41, 90, 97

e.-ından, 67, 114

Ezber: Akılda tutma.

e.-ledigi, 43

e.-lemekten, 44, 99

e.-lemesi, 43, 98

e.-lemişti, 68, 115

e.-lerinde, 39, 96

Ez-: Bir şeyin üstünden geçmek, çiğnemek.

e.-en, 26, 40, 44, 76, 82, 87, 96, 99, 119, 123

e.-ici, 34, 49, 53, 56, 60, 92, 102, 105, 107, 110

e.-ildigini, 32

e.-ilen, 31, 32, 79, 90, 91, 121

e.-iyur, 58, 59

e.-meye, 34, 92

F

Fabrika: Sanayi kuruluşu.

f.-larnı, 83

Fakat: Bağlaç.

Fakat, 25, 33, 35, 36, 37, 39, 45, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 111

Fedakar: Özverili.

f.-lık, 82

Felaket: Kötü olay.

felâket, 24, 33, 49, 50, 75

f.-i, 30, 60

f.-le, 38

f.-leri, 26

f.-lerile, 51

f.-lerin, 26

Fena: Nitelikte iyi olmayan, kötü.

f.-lığı, 34

Fener: Gece görüşü sağlayan ışık.

f.-ler, 78, 120

f.-lerini, 31, 130, 133

Ferk: Fark.

f.-lıca, 73

Fikir: Düşünce.

f.-ini, 33, 47

f.-ini, 32, 42

fikir, 21, 46, 61, 67, 100, 101, 110, 114

f.-e, 75, 79, 119, 121

f.-i, 40

f.-inde, 24, 47, 67, 86, 101, 114

f.-inden, 29, 31, 32, 40, 48, 89, 96, 102

f.-ine, 20, 43, 91, 98

f.-ini, 26, 43, 44, 48, 53, 87, 91, 99, 101, 102, 105

f.-ini, 25, 43, 46, 49, 55, 58

Fırla-: Fırlama eylemi

f.-miş, 49, 102

Fısıltı: Sessiz konuşma.

f.-damağa, 41

f.-daşır, 69, 115, 131

f.-tıları, 39, 95

Filcan: Fincan.

f.-larında, 70, 133

Fistan: elbise

fistan, 25

Fukara: Fakir, yoksul.

f.-ligi, 80

Fursat: Şans.

fursat, 67

Furtuna: Şiddetli rüzgar.

f.-lar, 34

f.-larına, 66

f.-larını, 77

G

Gam: Acı, keder.

ğam, 33
g.-lara, 31
ğ.-ları, 72
ğ.-lı, 33, 56
ğ.-sız, 24
Garip: Tuhaf.
ğarip, 30, 67, 84
ğ.-senip, 66
Garp: Uzak.
ğarp, 27
Gayret: Çaba.
ğ.-le, 24
ğ.-lerle, 24
Gece: Gün battıktan sonra yaşanan zaman dilimi.
g.-lerle, 25
Geç: Geçme eylemi.
g.-eni, 85, 102, 125, 131
Gel-: Gelme eylemi.
g.-in, 30, 90, 131
Genç: Ergenliğe girmiş, yetişkinliğe ermemiş kişi.
g.-in, 31, 56, 91, 107, 109, 112, 116, 122, 123
genç, 26, 45, 87, 88, 92, 93, 97, 99, 100, 106, 107, 109, 111, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
g.-leri, 71, 104, 116
g.-liginde, 25
g.-ligini, 28
General: Rütbeli asker.
general, 53, 54, 55, 56, 60, 105, 106, 107, 109
Giz: Gizli, saklı olan.
g.-li, 18, 36, 79, 93, 94, 121
Göğercin: Güvercin. Bir kuş türü.
g.-lerin, 46
Gönül: Kalp, yürek.
gönül, 63, 80
g.-lerinde, 70, 115
g.-lerinden, 41, 140
Gramofon: Haberleşmeyi sağlayan iletişim aracı.
g.-nın, 77

Gunah: Dinen ceza gerektiren
bir iş ya da davranış
g.-lardan, 66
ğuya: Sanırsın ki, sanki. Belirteç.
ğuya, 29
Guzel: Hoşa giden, hayranlık uyandıran şey.
ğuzel, 69
Gügüm: Su kabı.
g.-leri, 68
Gül: Bir çiçek.
g.-e, 25, 87
g.-gülü, 31
g.-lendigini, 27
Gür: Kalın, tok.
g.-leyen, 34, 92
g.-lülükleri, 76
g.-ültiler, 49
g.-ültileri, 53
g.-ültisini, 55
g.-ültisiz, 62
Güzel: Göze hoş gelen.
güzel, 24, 31, 47, 51, 60, 67, 68, 77, 78, 80, 86, 87, 90, 92, 101, 103, 109, 114, 115, 116, 120, 122
g.-di, 29, 89
g.-leştirmekten, 34, 92
g.-ligi, 28, 34, 38
g.-ligim, 37
g.-ligimi, 37
g.-liginden, 25
g.-ligine, 24, 45
g.-ligini, 26, 28, 35, 46, 63
g.-liginiñ, 25, 26, 33, 76
g.-lik, 26, 34, 87, 92
g.-likler, 26, 87
g.-likleri, 24, 28, 34, 86, 88, 92
g.-liklerini, 35, 93
g.-likleriñizden, 34
g.-likligile, 28
H

Haber: Duyuru

haber, 69, 78

h.-in, 61, 79

h.-lerle, 75

Hak: Hukuka uygunluk, adalet.

hak, 25, 81

h.-kı, 67, 82

Halk: Yurttaş insan topluluğu.

halk, 34, 54

h.-ı, 25, 63, 64, 80, 81, 84, 85

h.-ımızı, 82, 83

h.-ın, 61, 62, 81, 82, 84

h.-ına, 52, 64

h.-ınıñ, 33, 80

H.-lar, 41, 53, 60, 61

h.-lar, 41, 58

h.-larda, 80

h.-lardan, 36

h.-ları, 25

h.-larle, 27

h.-tan, 27, 42

Hanım: Kız ve kadınlara verilen san.

hanım, 26, 54

h.-dı, 26

h.-ı, 30

Han: Konaklama yeri.

h.-lar, 29

h.-lardan, 55

h.-lığımızın, 67

h.-sız, 67

Hareket: Davranış.

h.-lerine, 47

Harf: Yazı dili sembolleri.

h.-lerle, 50

Hasta: Sağlığı yerinde olmayan.

h.-canlığına, 40

h.-landı, 44, 142

h.-landığını, 37

h.-lıklar, 40

h.-nın, 31, 40

Hatırla-: Unutulmuş bir şeyin akla gelmesi.

h.-mıştı, 41, 143

h.-tırdı, 66, 79

Hatice: Kadın ismi.

Hatice, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73

Hatim: Bitirme.

hatim, 72

Hayır: İyilikte bulunma.

hayır, 64, 78

h.-lap, 25, 66

h.-lı, 40, 69, 83, 85

h.-lısıyla, 72

h.-lısınen, 67

h.-sız, 49

Hazır: Tamamlanmış.

hazır, 67

Hazine: Servet.

hazine, 27

h.-leriniñ, 27

h.-si, 34

h.-sinden, 27

Hırıltı: Göğüsten gelen ses.

h.-lı, 32

Hırsız: Başkasının malını çalan kişi.

hırsız, 49, 50

h.-lığa, 49

Hıyanet: Hainlik.

h.-liklerde, 79

Hindi: Bir kuş türü.

h.-ler, 51

His: Duygu

h.-leri, 31

h.-siz, 26, 46, 49

h.-sizleri, 67

Hor: Değeri ve önemi olmayan.

hor, 46, 53, 60

h.-lananlar, 25

h.-lanmasına, 37

h.-latma, 78

h.-latmam, 29

h.-layanların, 67	i.-inde, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 44, 53, 54, 66, 72, 83, 84, 88, 99, 105, 113, 117, 123, 125, 133
h.-luğı, 35, 59, 62	i.-ini, 71, 76, 78, 117, 119, 120
h.-luğıle, 52	İçki: İçinde alkol bulunan içecek.
h.lukle, 33	içki, 67, 114
Horanta: Ev halkı.	i.-ler, 74, 118
horanta, 65	i.-lere, 28, 88
h.-nın, 67	i.-lerin, 30, 90
Hormala: Uyku halinde çıkarılan ses.	İç-: İçme eylemi.
h.-yacağına, 62	İç.-mege, 45, 65
Huda: Allah	i.-meye, 67, 100, 112, 114
huda, 29	İçün: Edat.
Huri: Cennet güzeli.	içün, 28, 31, 36, 43, 45, 46, 47, 54, 59, 60, 62, 64, 65, 69, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 82, 83, 85
h.-yler, 34	İdare: Çekip çevirme, yönetme.
Hüzün: Acı, mutsuzluk hali.	i.-sizliğini, 80
hüzün, 26, 31, 51, 56	İt-: Etme eylemi.
I	i.-ebilene, 43
Incınma: Kırılma, üzülme.	i.-erek, 27, 52, 75
1.-acağını, 37	i.-erlerdi, 29
1.-dığını, 36, 143	i.-ilmeye, 68
1.-madan, 26, 29	i.-ise, 29, 32
1.-mıştı, 25	i.-iyurdu, 24, 25, 32, 41, 45, 49, 50, 61
1.-mamış, 26	i.-up, 28
1.-maya, 34	İftar: Oruç açma.
1.-mayan, 28	i.-a, 24, 86
Isı: Sıcak enerji.	i.-lık, 26
1.-tacağını, 40	İftira: Kara çalma.
1.-tacak, 37	i.-ya, 50, 103
Islak: Suyu batmış, su emmiş şey.	İkaye: Bir olayın sözlü ya da yazılı olarak anlatılması.
ıslak, 50	i.-lerini, 26
1.-tırken, 72, 117	i.-yi, 52
İsmarla-: İkram, hediye etmek.	İki: Bir sayı.
1.-lap, 27, 148	iki, 15, 18, 21, 24, 25, 28, 32, 36, 37, 41, 42, 43, 48, 49, 53, 57, 58, 63, 64, 65, 67, 72, 73, 76, 78, 84, 86, 87, 88, 91, 94, 97, 98, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 117, 118, 120, 121, 124, 125, 126
İssız: Kimsenin olmadığı yer.	i.-nci, 15, 21, 37, 41, 48, 64, 79, 94, 97, 101, 112, 121
ıssız, 39, 95	İkmet: Bilgelik.
İ	
İbadet: Din buyruklarını yerine getirme.	
ibadet, 42, 97	
İç: Bir cismin sınırları içinde bulunan yer.	
14, 17, 18, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 38, 41, 43, 45, 47, 51, 54, 55, 57, 60, 61, 65, 68, 72, 75, 78, 82, 85, 125, 126, 28	

i.-i, 40
İleri: Yön.
i.-ledigini, 33
i.-leyur, 31

İlk: Ötekilerden önce gelen.
ilk, IX, 13, 15, 16, 21, 29, 30, 44, 82, 89, 92, 99, 115, 123
İmam: Din adamı.
imam, 25, 40, 42, 63, 66, 70, 77, 84, 86, 96, 97, 111, 113, 115, 120, 124, 125
i.-ı, 24, 41, 44, 86, 97, 99
i.-lar, 52, 104
i.-le, 41
İman: İnanmak.
iman, 39, 41, 46, 79, 83, 85, 96, 97, 100, 121
i.-dan, 40, 96
i.-landırıyordu, 43
i.-nen, 67
İnan-: İnanmak
i.-arak, 29, 67
i.-dı, 27, 88, 125
i.-dığından, 55
i.-ırdılar, 30, 48, 60, 110, 143
i.-ıyur, 37, 39, 40, 41, 42
i.-ıyurdu, 26, 33
i.-mayurım, 50
i.-mıştı, 24, 64, 79, 86, 112, 121, 124
İnce: Dar ve uzun olan, kalınlığı az olan.
ince, 24, 25, 26, 28, 29, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 44, 47, 48, 50, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 69, 71, 81, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 101, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 113, 115, 116, 123, 126
i.-den, 58, 108
i.-ligi, 36, 38
i.-likle, 41, 97
İn: İnme eylemi.
in.-erek, 41, 97
İnge: Yenge.
inge, 25, 33, 35, 36, 41, 43, 50, 51, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79
i.-ni, 27

i.-niñ, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 39, 46, 50, 66, 67, 70, 72, 73, 143
İnilti: Hastalıklı ses.
i.-leri, 31
i.-lerile, 34
i.-meleri, 31, 42
i.-ten, 63
İnkılap: Yenilik.
i.-ı, 80, 122
İnsan: Toplum halinde yaşayan, mantık kabiliyeti olan canlı.
insan, IX, 19, 20, 21, 22, 29, 44, 89, 99
i.-a, 52, 89, 104, 140, 29
i.-lar, 58, 86, 102, 105, 108
i.-lardan, 33, 65, 91, 94, 112, 119
i.-lığı, 28
i.-lığının, 36
i.-lık, 29
İpek: İnce parlak tel.
i.-lerle, 37, 94
İriş-: Erişme, yetişme eylemi.
i.-ilmez, 82
İrit-: Eritme eylemi.
i.-ti, 30
i.-tikten, 37
İrtesi: Sonraki zaman.
İrtesi, 41, 44, 45
İsap: Matematiksel işlem.
i.-ları, 77
İsi:
i.-nmeye, 31
i.-nmiş, 70
İslam: Din.
İslâm, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125
i.-ın, 66, 68, 69, 70, 71, 113
İstanbul: Bir şehir.
İ.-da, 36
İste-: İsteme eylemi.
i.-digi, 42, 49, 52, 58

i.-diginden, 27
i.-digini, 34, 54, 63, 80
i.-diklerini, 63, 69, 111, 115
i.-meden, 26, 87
i.-medigi, 36
i.-mekçün, 25
i.-r, 31, 35, 68, 79, 90, 93, 114, 121
i.-rdi, 31, 79, 90, 121
i.-yen, 26, 44, 53, 57, 82, 87, 99, 104, 107, 123
i.-yenler, 24, 51, 86, 103
i.-yurdu, 32, 33, 34, 42, 44, 47
i.-yurdu, 26
İsyân: Ayaklanma, başkaldırma.
isyan, 17, 45, 99
İş: Bir kuvvet uygulanarak yapılan eylem.
iş, 13, 43, 60, 64, 65, 69, 72, 79, 80, 98, 110, 112, 113, 115, 117, 121, 122
i.-inde, 70, 74, 116, 118
i.-inden, 66, 68, 113, 114
i.-ledigini, 67
i.-leme, 48, 102
i.-lenmiş, 36, 37, 47, 76, 93, 94, 101
i.-leri, 67, 73, 83, 114, 118, 124
i.-lerin, 64, 70, 112, 116
i.-lerine, 17, 18, 67, 70, 73, 114, 116, 118
i.-lerini, 19, 28, 65, 68, 71, 73, 74, 80, 83, 88, 113, 114, 116, 118, 122, 124
i.-leteceklerini, 83, 124
i.-teki, 71, 116
İşit: İşitme eylemi, duyma.
i.-ilirdi, 52
i.-iliyordu, 40
i.-ilmege, 49
i.-ilmiş, 25
i.-iyurdu, 26, 31
i.-ildi, 30, 90, 94, 105
i.-medigim, 36
i.-mek, 32, 91
i.-mesi, 73, 117
i.-meyurdu, 49
i.-mişti, 25, 86

i.-ti, 31, 90
i.-tigi, 24, 80
İtiraz: Bir duruma karşı çıkma.
itiraz, 23, 75, 119, 153
İt-: Etme eylemi.
i.-me, 25
i.-medigi, 61, 63
i.-medikleri, 29
i.-mek, 34, 54, 61, 75, 153
i.-melerinen, 70
i.-mesini, 40, 70, 72
i.-meyur, 33, 42, 45, 58
i.-meyurdu, 24
i.-mişti, 33, 40, 52, 64, 77, 79, 83, 84
i.-ti, 34, 40, 56, 69, 74, 79, 80, 85
i.-tigi, 35, 38, 44, 80
i.-tisini, 30, 79, 82
i.-tiklerini, 42, 81, 97
i.-tiren, 34, 62
İvan: Erkek ismi.
İvan, 16, 80, 122
İz: Bırakılan belirti.
i.-i, 33, 91
i.-leri, 25, 74, 87, 118
K
Kaba: Özenden yoksun.
kaba, 24, 38, 44
Kaba, 30
k.-ca, 53
k.-kka, 65
k.-lığı, 38
Kabar-: Artma, çoğalma.
k.-ran, 46
k.-rıyor, 35, 60
Kabul: Bir şeyi uygun bulma.
kabul, 24, 30, 34, 45, 71, 73
Kaç-: Ortamdan uzaklaşma.
k.-an, 53
k.-ınmadıklarından, 25
k.-ırdığı, 65, 66

ķ.-ırmadan, 68, 147

ķ.-ırmayan, 27

ķ.-ırmaz, 78

Kadar: Ölçüsünde, derecesinde.

ķadar, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 154

Kade: Oturuş.

ķ.-ler, 27, 29, 51

ķ.-lerden, 52

Kader: Yaşanacakların önceden tayin olunması.

ķ.-i, 72

ķ.-in, 75

Kadın: Üremeyi sağlayan insan organizması.

ķadın, 25

ķ.-a, 25, 140

ķ.-dı, 25, 28

ķ.-ı, 25, 33

ķ.-ınıñ, 51

ķ.-lar, 30, 53, 54, 55

ķ.-lara, 28

ķ.-ları, 34, 46

ķ.-larımız, 35

ķ.-larından, 34

ķ.-lıgımın, 36

ķ.-lıgın, 34, 35

ķ.-lıkımın, 35

ķ.-nıñ, 25, 26, 33, 35

ķ.-sız, 35, 150

Kadife: Yumuşak.

ķadife, 27

ķ.-li, 27

Kafa: Baş.

ķafa, 28

Kağıt:

ķağıt, 37, 73

ķ.-larda, 61

ķ

Kahkaha: Gülerken çıkan ses.

ķ.-lar, 51

ķ.-ları, 56

ķ.-larını, 26, 51, 57

ķ.-larle, 51

Kal-: Kalma eylemi.

ķ.-acak, 70

ķ.-acaķlar, 77

ķ.-acaķlarını, 83

ķ.-an, 27, 37, 43, 56, 61, 64, 65, 67, 73, 77, 83

ķ.-anlardan, 75

ķ.-anların, 74

ķ.-dıklarını, 73, 82

ķ.-dıracaklarını, 83

ķ.-dırmayacağımı, 38

ķ.-dırup, 29, 61

ķ.-madı, 28, 30

ķ.-madığından, 25

ķ.-mamıştı, 26, 74

ķ.-masa, 74

ķ.-ması, 64, 74, 75

ķ.-masından, 84

ķ.-mayacağına, 27

ķ.-maz, 29, 80

ķ.-mazdı, 29, 72, 79

ķ.-mış, 65, 67, 74, 84

ķ.-mıştı, 26, 27, 37, 45, 57, 70, 72, 84

Kalp: Kan pompalamaya yarayan organ. Duyguların hissedildiğı yer.

ķ.-e, 26

ķ.-i, 25, 29, 41, 42, 68

ķ.-ile, 43

ķ.-imi, 35

ķ.-imin, 35, 36, 37

ķ.-inden, 32

ķ.-ine, 69

ķ.-ini, 26, 34, 43

ķ.-iniñ, 39, 49, 59

ķ.-inizi, 34

Kale: Kolay girilmeyen, korunmalı yer.

ķ.-ler, 79

Kalın: İnce olmayan.
kalın, 27, 28, 39, 42, 50, 57, 60, 68, 85
k.-laşmasına, 66
k.-lığı, 38
Kalk-: Kalkma eylemi.
k.-ışı, 66, 154
k.-ıştırmadı, 34, 147
k.-ıştırdı, 31
k.-madan, 66
k.-malarında, 69
Kalpak: Başlık.
k.-ı, 71
k.-ını, 64, 68, 77
kalpak, 27, 32
k.-sız, 66, 77, 150
Kaltır-: Kaldırmak eylemi.
k.-atarak, 50
Kamaş-: Görme zorluğu.
k.-tıran, 78
Kamçı: Halat.
k.-sız, 45
Kan: Renkli hayati sıvı.
k.-a, 82
k.-ı, 59
k.-larla, 58
k.-lı, 34, 48, 49
Kanat: Uçmayı sağlayan uzuvlar.
k.-ı, 70
k.-ını, 32
k.-larla, 45
k.-larını, 58
kanat, 46
k.-ları, 39
k.-larını, 67
k.-ayan, 75
Kanfet: Şeker.
k.-ler, 71
k.-lerinden, 69
Kapak: Her hangi bir şeyin üstünü kapatmaya yarayan senne.

k.-ları, 25, 59
k.-larının, 72
k.-malarını, 49
Kapla-: Tüm yüzeyi örtmek.
k.-ndığını, 26
k.-nmamıştı, 32
k.-yan, 31, 39, 55, 81
k.-lı, 50
Kapu: Açılıp kapanan kanat.
kapu, 50, 51, 63
k.-dan, 38
K.-lar, 49
K.-ya, 25
Kara: koyu renk.
kara, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 40, 42, 44, 46, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 60, 62, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 78, 79, 82, 84
Karanlık: Güneş olmayan yer.
k.-a, 40
k.-ı, 39
k.-ına, 49
karanlık, 32, 44, 50
k.-lar, 47
k.-le, 38
k.-tan, 31
Karar: Kesin yargı.
karar, 26, 31, 39, 47, 59, 71, 75
k.-a, 30
k.-an, 39
k.-ı, 29, 30
k.-ını, 59
k.-larını, 30
Karar-: Renginin koyulaşması.
k.-mış, 33
k.-tılmaz, 52
k.-rtsalar, 68, 146
Kardaş: Kardeş.
k.-çığım, 69, 151
k.-çıklarına, 69
k.-ı, 28, 54, 70, 72, 74
k.-ını, 66

ķ.-ları, 27, 66	ķ.-sına, 43
ķ.-leriniñ, 72	ķ.-sınıñ, 42, 43, 47, 98
Karga: Bir kuş türü.	ķ.-sınıñn, 43
ķ.-ların, 46	Kart: kart.: tazeliğı bitmiş olan
ķ.-may, 73	ķ.-lar, 41, 52, 57, 63
Karı: Kadın.	ķ.-lar, 30
ķ.-lar, 83	ķ.-lara, 29, 66
ķ.-larına, 63	ķ.-lardan, 67
ķ.-sı, 25, 66	ķ.-ları, 52
ķ.-sınıñ, 76	ķ.-ların, 41, 59, 63, 66, 76, 79, 80
Kâr: Kazanç.	ķ.lıǵına, 39, 66
k.-ını, 52, 104	ķ.-tı, 29
Karış: Parmaklar arası uzaklık.	Kasap: Et satan.
ķarış, 45, 49	ķasap, 26
Karışık: Birbirine geçmiş, iç içe.	Kat: Üst üste konulmuş şey.
ķarışık, 27, 77	ķat, 28, 31, 58, 69, 85
Karış-: Araya girme, engelleme.	Katıyet: Kesin.
ķ.-larını, 77	ķ.-siz, 31
ķ.-larınıñ, 63	Katlama: Katlama eylemi.
ķ.-tıǵından, 26	ķ.-masını, 42, 98
ķ.-tırılırdı, 74	ķ.-na, 35
Karpuz: Yaz meyvesi.	Katlanma: Dayanma.
ķarpuz, 64	ķ.-amayacak, 73
Karşı: öteki taraf.	ķ.-amayurdım, 37
ķ.-dan, 31	ķ.-ır, 35
ķ.-sında, 31, 32, 36, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 58, 61, 62, 69, 127	ķ.-ırdı, 73
ķ.-sındaki, 31	ķ.-madı, 67
ķ.-sındakinden, 58	ķ.-maǵa, 73
Karşıla-: Karşılama eylemi.	Kat-: Katma eylemi.
ķ.-dıǵını, 30	ķ.-mış, 25, 61
ķ.-dıǵılarından, 61	ķ.-tı, 34, 52, 56, 61, 63
ķ.-lamak, 44	ķ.-tıǵını, 39
ķ.-landıklarını, 71	ķ.-tırmış, 59
ķ.-lar, 29, 38, 63, 83	Kave: Kahve.
ķ.-lardılar, 29	ķ.-ler, 25
ķ.-lasa, 35	ķ.-leri, 70
Kartana: yaşlı- ihityar	ķ.-yi, 25
ķartana, 42, 43	ķaviy, 31, 34, 41, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 62
ķ.-sı, 51	Kavi: Gücü yetmek.
	ķ.-y, 58

ķ.-yiligi, 55, 60	k.-enlerin, 31
ķ.-yiligile, 46	k.-er, 67, 68, 72, 77, 79, 148
Kavkas: Kafkaslar.	k.-irdigi, 27, 29, 31, 43, 79
ķ.-lardan, 78	k.-irdikleri, 43, 67, 71
Kavuŗ-: Bir araya gelme.	k.-irerek, 31
ķ.-mayacağına, 79	k.-iriyurđı, 27
ķ.-tırması, 70	k.-iriyurlardı, 39, 41
ķ.-tırmayı, 70	k.-irmedi, 75
Kaya: Taŗ parçası.	k.-irmege, 76
ķ.-lara, 44	k.-irmek, 58
ķ.-lıķlı, 31	k.-irmeleri, 42
ķ.-ya, 31	k.-irmelerinde, 66
Kaynana: Eŗin annesi.	k.-meden, 42, 48, 53, 57, 58, 60, 62, 66
ķ.-sı, 30, 39, 73	k.-mekte, 70
ķ.-sın, 26	k.-meye, 56
ķ.-sına, 27	k.-meyecek, 35
ķ.-sından, 26, 27, 73	k.-mezler, 83
Kaynama: Kaynamak eylemi.	k.-miŗ, 67, 76
ķ.-tmıŗtı, 32	k.-tigini, 60, 66
ķ.-yan, 25, 59	k.-tikçe, 75, 76, 80
Kaysı: Meyve.	Keder: ŐzŐntŐ.
ķaysı, 25	keder, 24, 70, 74, 86, 116, 118
ķ.-ların, 26	k.-i, 52, 62, 75, 76, 104, 110, 119
ķ.-ıyurken, 47	k.-le, 26, 32, 38, 47, 74, 75, 80, 87, 91, 95, 101, 115, 118, 119, 122
ķ.-malarınen, 67	k.-lendim, 34, 92, 143
ķ.-maz, 74	k.-lenen, 30, 90
ķ.-tıķta, 73, 79	k.-lenir, 75, 118
Kaza: KŐtŐ olay.	k.-lenmiyurdılar, 28
ķ.-dan, 66	k.-ler, 73, 118
Kazag: Kıŗ giysisi.	k.-lere, 31, 90
ķ.-ın, 64, 65, 75, 79, 81, 83, 84	k.-leri, 73, 91, 117
ķ.-ın, 65, 83	k.-lerini, 32, 62, 79, 111, 116, 121
ķ.-ları, 67	k.-lerle, 32, 91
Kazan-: Kazanma eylemi. Baŗarma.	k.-li, 32, 33, 38, 90, 91, 95
ķ.-acağı, 55	k.-nen, 68
ķ.-acağına, 24	Kel-: Gelme eylemi.
ķ.-dıđıķũn, 55	k.-digi, 28, 29, 32, 49, 70, 71, 74, 76
Keç-: Geçme eylemi.	k.-diklerinde, 63
keç, 47, 68	k.-dikte, 66, 72
k.-enlerden, 68	

k.-ecegini, 41, 69, 71
k.-ecekleri, 66
k.-ecekni, 78
k.-en, 28, 30, 55, 60, 63, 64, 72, 75, 77, 78, 79, (80, 84
k.-işinde, 27, 52
k.-iyur, 24
k.-iyurdu, 32
k.-mege, 49
k.-mekte, 69, 70
k.-meye, 77, 78
k.-miş, 49, 70, 71
k.-miştım, 28
k.-se, 28
k.-üp, 25, 26, 41, 55
k.-enler, 41, 51, 65, 83, 153
k.-inceye, 32
k.-ip, 48, 65, 68, 69, 71, 79, 80, 83
k.-ir, 31, 35, 55, 67, 76, 80, 81
k.-irdi, 27, 75, 77
Kelir: Düzenli gelen para.
k.-iriniñ, 27
k.-irleriniñ, 28
Keman: Müzik yayı.
k.-ler, 27, 74, 88, 118
k.-lerin, 51, 103
k.-sinden, 31, 90
Kemik: Oturmuş, sağlam. Vücuttaki sert parçalar.
k.-lenmiş, 32, 51, 59
k.-leri, 62, 111
k.-lerimle, 37, 94
k.-leşiyur, 50
k.-leten, 40, 96
Kenar: Bir yerin yanı.
k.-ındaki, 31, 90
k.-larına, 53, 105
Kendi: Kişinin kendisi.
kendi, 14, 15, 17, 18, 20, 28, 34, 38, 42, 46, 51, 52, 57, 58, 59, 61, 62, 68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 92, 95, 97, 100, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125

k.-leriniñ, 27
k.-min, 36, 94
k.-ne, 14, 27, 77, 82, 88, 120, 123
k.-ni, 13, 16, 57, 70, 79, 107, 116, 121
k.-si, 42, 60, 72, 97, 98, 109, 117, 134
k.-sile, 41, 44
k.-sinden, 66, 85, 113, 125
k.-sine, 38, 40, 43, 48, 49, 50, 52, 56, 57, 58, 65, 69, 95, 96, 98, 102, 106, 107, 108, 110, 112, 115
k.-sini, 25, 27, 29, 41, 52, 53, 57, 62, 65, 70, 74, 77, 85, 86, 88, 89, 97, 104, 105, 107, 112, 115, 118, 120, 125
k.-siniñ, 26, 27, 33, 38, 49, 55, 72, 77, 81
Keniş: Geniş, yer kaplayan.
keniş, 25, 27, 44, 53, 57, 59, 60, 68
Kere: Kez.
k.-cik, 41, 97, 121
k.-ler, 43, 58, 64, 67, 74
Kergin: Gerilmiş durumda olan.
k.-liklerle, 49
Kes-: Kesme eylemi.
k.-erek, 51, 103
k.-ik, 32, 36, 39, 50, 56, 63, 79, 91, 93, 95, 96, 103, 107, 111, 121
k.-ildi, 51, 56, 57, 103, 107
k.-ilmesini, 72, 117
k.-ilmez, 69, 74, 115, 118, 148
k.-kin, 47, 48, 49, 56, 63, 81, 101, 102, 107, 111, 123
k.-melerinden, 64, 112
k.-meli“, 75, 119
k.-miş, 71, 103, 108, 116
k.-ten, 41, 53, 59, 61, 67
Kesin: Kuşkuya yer bırakmayan.
kesin, 40, 42, 56, 57, 59, 60, 61, 80, 81, 82, 84, 123
Kestirmek: Tahmin etme.
k.-diginden, 29
k.-emedigi, 40
Getir-: Getirme eylemi.
k.-irdigi, 69, 73
k.-irileceğine, 81

k.-irilen, 30
k.-irilip, 69
k.-irip, 77
Keyif: Rahatlık.
k.-i, 27, 88
k.-le, 25
k.-lenen, 24, 54, 62
k.-leniyurdılar, 28
k.-lerini, 10, 27
k.-liliginden, 56
Kez: Gezme eylemi.
k.-inmek, 25
k.-inmeye, 26, 30
Kılma: Kılma eylemi.
k.-anların, 42
k.-arak, 42, 97
k.-ardı, 84
k.-dığını, 80, 131
k.-diklerini, 29
k.-ınmak, 69
k.-maya, 30
k.-mış, 71
Kılıç: Kesici silah.
k.-sız, 67
Kır-: Kırma eylemi.
k.-ılacağına, 40
Kırım: Ülke.
Kırım, 79, 81, 83
Kı.-lıda, 70
Kı.-tatara, 82
k.-tatarların, 64
Kırk: Sayı.
kırk, 27
k.-ında, 29
Kırmızı: Renk.
kırmızı, 25, 27, 28, 31, 32, 44, 46, 48, 50, 53, 54, 57, 60, 68, 81
k.-lığı, 28
k.-lıklar, 29
k.-lıkla, 58

Kısa: Uzunluğu az olan.
kısa, 44, 49, 63, 64, 69, 154
Kısım: Bölüm, bölüm.
kısım, 68, 70, 76
k.-ını, 70
Kış: Mevsim.
Kış, 28
K.-ın, 70
Kışla: Askerlerin barındığı yapı.
k.-lasında, 75
Kıyafet: Giysi.
k.-lerine, 10, 27
Kıymet: Değerli.
k.-li, 38, 49, 50, 52
Kız: Kadın cinsinde çocuk olanlara verilen ad.
kız, 28, 30, 66, 72, 80
Kız, 71
k.-çığın, 37
k.-çığını, 71
k.-çıklarını, 31 kızımı, 29
k.-ımın, 37
k.-ın, 30, 63
k.-ına, 67, 75
k.-ında, 75
k.-ını, 63, 73, 75, 76
k.-ını, 28, 30, 38, 55
k.-lar, 38, 50, 53, 54, 55, 71
k.-ları, 25, 37
k.-ların, 25, 56, 63, 77
k.-larını, 24
k.-lığında, 37
Kızma: Sinirlenme.
k.-aran, 43, 49
k.-gın, 40
k.-gınlık, 25
k.-ık, 55
Kızar-: Rengi kırmızıya çalma.
k.-ardı, 66, 70
k.-ardıyordı, 59

ķ.-arıntı, 40	k.-ye, 29, 89
ķ.-armış, 51	Kitap: Okumakta yararlanılan nesne.
Kibi: Belirteç.	k.-ına, 31, 90
kibi, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 35, 39, 41, 42, 48, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 98	k.-lara, 44, 50, 99, 103
k.-leriniñ, 27	k.-larınıñ, 63
Kibir: Büyükleme.	Kit-: Gitme eylemi.
k.-lenen, 24, 86	k.-ecekleri, 47, 84
Kit: Gitme eylemi.	k.-en, 45, 71, 78
k.-erdik, 28, 142	k.-erek, 45, 75
k.-up, 28	k.-ip, 76, 83
Kilid: Anahtarla açılan kapatma aygıtı.	k.-meden, 29, 72
k.-lenmişti, 32	k.-mek, 31, 32, 69, 71, 127
Kim: Hangi kişi olduğunu belirten soru edatı.	k.-tıkçe, 47
Kim, 25, 31, 40, 43, 48, 52, 61, 68, 87, 96, 115	k.-ti, 25, 56, 71, 76, 78, 80, 85
k.-in, 26, 63, 77, 87, 111, 112, 120	k.-tigini, 65, 66, 67, 77
k.-isiniñ, 67	k.-tıkçe, 25, 26, 31, 33, 36, 39, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 58, 60, 62, 68
k.-ler, 63, 81, 82, 111, 122, 123	Koca: Eş.
k.-nen, 65	ķ.-ñ, 73
k.-se, 28, 44, 45, 54, 66, 82, 89, 99, 100, 105, 106, 113, 123	ķ.-sı, 26, 33
k.-semi, 58	ķ.-sını, 50
k.-seniñ, 41	ķ.-sınıñ, 66
k.-seye, 49, 102	Kokla-: Koklama eylemi.
K.-seye, 62, 110	ķ.-nmadan, 43
k.-seyi, 28, 82, 88, 123	ķ.-laya, 37, 38
Kiramit: Pişirilmiş yapı gereci.	ķ.-lar, 25
kiramit, 31	ķ.-larla, 24
Kir-: Girme eylemi.	Kolay: Sıkıntı çekilmeden yapılan iş.
k.-di, 27, 48, 67	ķ.-lıkle, 29, 40, 43, 47, 48, 52, 55, 60
k.-digi, 25, 48	Kol: Uzun.
k.ecek, 50	ķ.-nıñ, 46
k.-erek, 47	Konak: Büyük ve gösterişli ev.
k.-mek, 36	ķ.-ını, 46
k.-miş, 67	Kon-: Konma eylemi.
Kirpik: Gözlerde bulunan kıllardır.	ķ.-durmaya, 49
k.-lerle, 44	Konuş-: İki bireyin karşılıklı iletişimde olması.
k.-leriniñ, 28	ķ.-malar, 28
Kışneme: Hayvandan çıkan ses.	Kop-: Kopma eylemi. Yerinden ayrılma.
k.-lerinde, 24, 86	ķ.-arılmış, 39
	ķ.-armış, 26

Kork-: Korkma eylemi.

k.-a, 42, 97

k.-aqlığına, 50

k.-ar, 65, 71

Ƙ.-ma, 50

k.-tuğı, 40

k.-u, 42, 48, 49, 50, 60, 67, 83

k.-ularını, 29

k.-ulı, 57, 70, 79

k.-unç, 27, 83

k.-usile, 43

k.-utmağa, 76

k.-uyı, 61

k.-uyur, 49, 58

Koru-: Muhafaza etme.

k.-masını, 66

Kostüm: Giysi.

kostüm, 27, 88

Koşu: Koşarak yapılan yarış.

k.-da, 24

k.-lacağım, 50

k.-lamayacaktı, 50

k.-ldı, 30, 39, 149, 151

k.-lıyurdu, 28

k.-lmaya, 24

Koy-: Koyma eylemi.

k.-acağını, 73

k.-duktan, 47

k.-ların, 40

k.-madığı, 66

Koyu: Kalınlığı, yoğunluğu çok olan.

koyu, 30, 38, 57, 68, 85

Koyun: Sütünden ve etinden yararlanılan hayvan.

koyun, 31

Kozu: Koyunun yavrusu.

k.-cığı, 45, 128

k.-larınıñ, 24, 128

Kök: Dip bölüm.

k.-ke, 42, 46, 52, 134

k.-lerden, 25

k.-te, 57, 77

k.-ü, 67

Köküs: Vücudun bir. bölümü.

k.-sü, 60, 61, 81

k.-süne, 27

k.-süni, 44, 49

k.-süniñ, 39

köküs, 31, 42, 45, 46, 52, 56, 66, 68, 75, 81

k.-iniñ, 39

k.-leri, 58

kölge: Işık geçirmeyen yer.

k.-de, 33

k.-leri, 26

k.-lerini, 32

k.-si, 30, 35

Köm-: Toprağın içine koymak.

k.-dikten, 27

k.-düler, 85

k.-dürdi, 70

k.-ecek, 38

k.-en, 32

k.-melerini, 37

k.-öldi, 31, 51

k.-öldiler, 35

k.-ülen, 34, 62, 83

k.-ülerek, 24

k.-üliyurdu, 31

Köpek: Dört ayaklı hayvan.

köpek, 45, 99

Köprü: Karşıya geçmeye yarayan geçit.

köprü, 63, 111, 133

k.-lerden, 52, 104

Köpük: Hava kabarcıkları yığını.

köpük, 29, 89

k.-ler, 34, 92

Kör-: Görme eylemi.

kör, 34, 81, 92

k.-digi, 24, 30, 48, 65, 66, 69

k.-dikleri, 41, 55

k.-diler, 70, 84

k.-ecegini, 64, 65
k.-en, 27, 30, 48, 70, 85
k.-enler, 25, 48, 60, 80
k.-erek, 27, 48, 67
k.-medi, 30
k.-mediklerimizi, 76
k.-mediklerine, 30
k.-mek, 32, 41, 59, 71, 73
k.-memek, 33
k.-memezlige, 76, 77
k.-memiştii, 66
k.-meye, 84
k.-meyur, 45, 49, 54
k.-müſ, 51, 70
k.-se, 33, 66
k.-sem, 67, 142
k.-seydi, 29, 30, 146
k.-üci, 26
k.-ülen, 30, 33
k.-üliiyurdu, 31, 44, 60
k.-ülmemiştir, 74
k.-ülmeyenlerin, 76
k.-ünen, 70, 84
k.-ünirdi, 71
k.-üniſe, 30
k.-üniſi, 38
k.-üniſlerle, 31
k.-üniyur, 24, 53
k.-üniyurdu, 25
k.-ünmeden, 49, 77
k.-ünmesi, 79
k.-ünmeyur, 27, 60
k.-ünmez, 67
k.-üp, 29, 50, 74, 76
k.-üſimde, 28
k.-üſiyur, 28
k.-üyur, 26, 33, 60
k.-üyurdu, 32
k.-üyür, 26
Köstek: Destek olmayan.

köstek, 27, 88
k.-lerini, 28, 88
Köster-: Gösterme eylemi.
k.-dikleri, 50
k.-ilirdi, 74
köſe: İki sokağın keſiſtiği yer.
K.-deki, 51, 103
Köſk: Eski yapılu lüks ev.
k.-üne, 44, 99
Kötek: Sopa.
k.-siz, 70
Kötür-: Götürme eylemi.
k.-digini, 72
k.-diler, 85
k.-en, 39, 41
k.-ilerek, 51
k.-ilirken, 41
k.-iyurdılar, 44
k.-miſti, 70
Köy: Kırsal keſim.
köy, 19, 24, 25, 31, 39, 40, 44, 46, 51, 63, 66, 74, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 95, 96, 99, 100, 103, 111, 113, 118, 122, 124, 125
Köy, 52, 63, 77, 83, 104, 111, 120, 124
k.-de, 24, 26, 27, 33, 36, 41, 43, 74, 78, 83, 85, 86, 87, 88, 92, 94, 97, 98, 99, 118, 120, 124, 125, 63, 67, 70, 75, 112, 114, 116, 119
k.-e, 26, 27, 32, 53, 76, 78, 79, 80, 84, 87, 88, 104, 111, 119, 121, 122, 124
k.-ler, 28, 84, 90, 124
k.-lerde, 29, 89
k.-lerdeki, 31, 53, 90, 105
k.-leri, 63, 111
k.-lerimize, 67, 114
k.-lerin, 28, 30, 88
k.-leriniñ, 44
k.-lerinkinden, 67, 113
k.-lü, 57, 59, 107, 109
k.-lülere, 27, 88
k.-niñ, 46
k.-ü, 39, 40, 41, 84, 85, 96, 97, 125
K.-ümüzün, 36

k.-ün, 19, 24, 25, 27, 31, 39, 44, 51, 62, 63, 65, 67, 68, 70, 76, 78, 83, 84, 86, 88, 90, 95, 99, 100, 103, 111, 113, 114, 116, 119, 120, 124, 125, 24, 76, 86, 112, 119, 120

k.-ünde, 24, 51, 52, 57, 103, 104, 107

k.-ündeki, 44, 99

k.-üniñ, 28

Köz: İyice yanıp ateş durumuna gelmiş odun parçası.

köz, 25, 39, 54, 61, 63, 70, 72, 74

k.-e, 56, 68, 75, 84

Köz: Görmeyi sağlayan organ.

k.-ler, 45, 62

k.-leri, 25, 27, 32, 33, 36, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 56, 62, 67, 76, 78, 81

k.-lerle, 33, 39, 41, 42, 44, 45, 48, 51, 61

k.-lerinde, 25, 29, 33, 35, 36, 46, 66

k.-lerinden, 31, 36, 42, 44, 49, 64, 74, 78, 82, 84

k.-lerine, 31, 46, 63

k.-lerini, 31, 33, 49, 57, 60, 61, 65, 79 75

k.-leriniñ, 28, 29, 40, 47, 58, 69, 74, 79

k.-leyerek, 44

k.lükleri, 42

K.-lüklerini, 39

k.-ü, 66, 72

k.-üle, 43, 61

k.-ünden, 65, 68, 69

k.-üne, 39, 57, 69

Közyaşı: Gözden akan yaş.

k.-yaş ile, 33

k.-ları, 25, 26, 30, 35, 36, 37, 74

k.-larla, 35, 46, 72, 76, 79

k.-larına, 26

k.-larını, 26, 27, 31, 38, 43, 72, 74, 80 50

k.-larınıñ, 26

k.-larıñızda, 38

k.-larle, 30

k.-lı, 32

k.-sız, 24, 30, 150

Kucak: Kollar ile göğüs arasındaki bölüm.

ķ.-laşarak, 51

Kuda: Aşk.

ķuda, 10, 68, 71

ķ.-lar, 63

ķ.-lar, 68, 71

ķ.-sinen, 75

ķ.-sının, 75

Kulak: İşitmeyi sağlayan organ.

ķ.-ları, 76

ķ.-larla, 43

ķ.-larını, 29

Kum: Çok küçük taş parçaları.

ķum, 67, 76

Kurban: Dinsel bir buyruğu yerine getirme.

ķ.-ı, 33, 35

ķ.-lar, 83

ķ.-larıñız, 34, 141

Kur-: Kurma eylemi.

ķ.-ıp, 26, 55

ķ.-ulan, 32, 55

ķ.-uldıktan, 30

ķ.-ulmuş, 40, 83

ķ.-ulup, 27

Kurşun: Mermi

ķurşun, 85

ķ.-ından, 53

Kurtar-: Kurtarma eylemi.

ķ.-ması, 85

ķ.-ılmalarını, 33

Kuru: Islak olmayan.

ķ.-maya, 26

ķ.-tacağını, 40

ķ.-ttı, 30

ķ.-yan, 43

Kuş: Uçabilen hayvanlar.

ķuş, 38, 40, 41, 48, 50

ķ.-lar, 29, 51, 70

ķ.-larla, 39

ķ.-ların, 26, 31, 39, 40, 44

ķ.-larınıñ, 24

Kuşak: Bele dolanan ince kumaş parçası.

ķ.-ını, 57, 60, 68

kuşak, 71

ķ.-larını, 57

ķ.-sız, 66

Kuvet: Güç.

ķuveti, 67, 74

ķ.-ile, 26, 42, 44, 49, 58, 61, 66

ķ.-in, 45, 82, 134

ķ.-inden, 65, 70

ķ.-ini, 55, 58

ķ.-le, 41, 48, 59, 84

ķ.-lenmesine, 66

ķ.-leri, 24

ķ.-lerile, 49, 60

ķ.-li, 65, 68, 71, 76, 85

ķ.-lice, 69

ķ.-lidi, 58

Kuyu: Su çukuru.

ķ.-ların, 42

Küçlük: Zorluk.

ķ.-le, 31

Küçük: Boyutları ufak olan.

küçük, IX, 15, 21, 22, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 60, 63, 65, 69, 70, 75, 80, 86, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 109, 111, 113, 115, 116, 119, 120, 122, 124

Kül-: Gülme eylemi.

ķ.-en, 53, 67

ķ.-küleri, 57

ķ.-mege, 70

ķ.-mek, 26

ķ.-melerini, 64

ķ.-meyen, 43

ķ.-ümsemiş, 47

ķ.-ünmekten, 65

ķ.-ünmesek, 68, 146

ķ.-ünmiş, 70

ķ.-üşmelerle, 69

ķ.-üyur, 50

Kümüş: Değerli bir maden.

kümüş, 29, 47, 48, 50, 71

ķ.-leşen, 44

Kün: Gün. Güneş.

kün, 27, 29, 32, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 53, 55, 58, 65, 68, 72, 75, 76, 85

Kün, 80

ķ.-den, 30, 43, 47, 65, 68, 79

Küneş, 53

ķ.-eşi, 31, 35

ķ.-eşin, 40

ķ.-lerce, 67, 73

ķ.-leri, 31, 33

ķ.-lerin, 80

ķ.-lük, 78

ķ.-niñ, 43, 52, 80

K.-niñ, 84

ķ.-ü, 25, 28, 36, 40, 41, 42, 47, 67, 83, 84, 98

ķ.-ündeki, 77

ķ.-ünden, 81

Küreş-: Bir tür yarış.

küreş, 53, 55, 56, 58, 60

ķ.-çilerin, 57, 60

ķ.-ecegi, 60

ķ.-lerde, 65

ķ.-meme, 60

ķ.-memekçün, 59

L

Laf: Söz.

laf, 42, 50, 61, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 77, 82, 97, 98, 103, 113, 114, 116, 117, 120, 123

l.-ın, 63, 111

l.-lar, 73, 80, 117, 122

l.-larından, 29, 76, 89, 119

Lakin: Ama, ancak, fakat.

lâkin, 31, 40, 42, 60, 81, 83, 90, 97, 122, 26, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 59, 76, 97, 99, 100, 101, 102

Lanet: Tanrının ilgisinden yoksunluk.

lânet, 34

l.-ler, 45

Leke: İz.

l.-siz, 28, 40, 88, 96

l.-sizliklerle, 62

Levha: Bir yerde asılı olan yazı.

l.-dan, 31

M

Maalle: Küçük yapılı, aynı düzeyde yaşayan insanların yaşadıkları yer.

maalle, 69, 128, 71

m.-ye, 70

Mahkeme: Yargı yeri.

m.-ler, 26

m.-nin, 59

Mal: Taşınır ya da taşınmaz varlık.

mal, 27, 81, 88

malına, 49, 102

m.-ını, 35, 80, 93, 122

m.-iñiz, 74

m.-iñizı, 34

m.-ları, 74, 118

m.-larından, 27, 69, 88, 115

m.-larını, 30, 34, 81, 90, 92

Mana: Anlam.

maña, 30, 35, 37, 43, 50, 54, 59, 62

m.-lamasını, 78

m.-lamaya, 78

m.-sını, 63, 68, 111, 115

m.-layında, 10, 25, 66

Maraz: Sıkıntı, zorluk.

m.-larle, 28

Marş: Yürüyüş buyruğu.

marşımız, 84, 124

Masraf: Harcama.

m.-a, 51, 104

m.-lar, 74, 118

m.-lardan, 34, 92

Maşalla: Tanrı esirgesin anlamına gelir.

maşalla, 75

Matem: Hüzün, yas.

matem, 33, 75, 91, 119

m.-i, 51, 60, 104, 109

m.-ini, 62, 110

m.-le, 32, 35, 74, 80, 91, 93, 118, 122

m.-lendiren, 26, 87

m.-lere, 31, 90

m.-lerle, 28, 34, 88, 92

m.-li, 30, 32, 34, 35, 38, 50, 66, 90, 91, 92, 93, 95, 103, 113

Meclis: Topluluk.

m.-inde, 52, 104

m.-lerde, 65, 113

Medrese: Dini eğitim veren yer.

m.-ye, 36, 94

Mekke: Kutsal şehir.

M.-yi, 28

Mektep: Okul.

m.-e, 32, 33, 38, 45, 48, 50, 95, 100, 102, 103

m.-in, 32, 77, 101, 120

m.-ine, 44, 80, 99, 122

m.-ini, 36, 94

mektep, 46, 51, 77, 100, 103, 120

m.-lerdeki, 50, 102

m.-siz, 43, 98

m.-te, 45, 77, 99, 120

m.-teki, 31, 46, 100

m.-ten, 30, 43, 98

Mektüp: Haberleşmeye yarayan araç.

mektüp, 78, 128

m.-lerden, 79

m.-lerle, 75

Melek: Tinsel varlık.

melek, 28, 88

m.-ligiñize, 34

Melun: Beddua almış olan.

melun, 34, 92

Memleket: Ülke, yurt.

mecxmleket, 80, 122

m.-imizde, 35, 93

m.-ler, 79, 121

m.-lere, 78, 120

m.-te, 34, 92

Men: Ben.

Men, 28, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 132

m.-im, 35, 36, 37, 38, 52, 53, 59, 60, 61, 137

Mennan: İhsanda bulunan.

Mennan, 40, 51, 95, 96, 102, 103, 104

Merak: Bir şeyi anlamak için duyulan içten gelen istek.

m.-i, 56, 57

m.-lanan, 41

m.-lanarak, 51

m.-landı, 80

m.-landırmıştı, 46

m.-le, 47, 55, 58, 80, 82

Meramet: Tamir.

meramet, 25

m.-ine, 33

m.-le, 32, 37, 52

m.-lerini, 34

Meram: Amaç, istek.

m.-siz, 34, 38, 45, 46, 49, 50

m.-sizliğile, 26

m.-sizliğin, 33

m.-sizlikle, 33, 34, 41

m.-ını, 64, 112

Merekkeb: Mürekkep.

m.-i, 47

Mertebe: Rütbe.

m.-si, 28, 88

Mesele: Sorun.

mesele, 33, 80, 91, 122

m.-den, 81, 122

m.-leri, 31, 90

m.-sini, 79, 81, 121, 122

Mesut: Mutlu.

mesut, 33, 36, 44, 45, 79, 91, 93, 99, 121, 145

Meşrebe: Su içilecek kap.

meşrebeden, 68

Meydan: Bulunulan yer. Alan.

m.-a, 20, 55, 57, 60, 61, 81, 82, 84, 106, 107, 110, 122, 123, 124

m.-ını, 58, 108

m.-nıñ, 55, 58, 59, 61

Meyva: Meyve.

m.-lıktan, 29

Mezar: Kabir, ölünün gömülü olduğu yer.

mezar, 30, 43, 89, 98

m.-a, 40, 96

m.-ları, 66

m.-lığa, 47, 51, 58, 85

m.-lığın, 46

m.-lığındaki, 74

m.-lıkları, 68

Meze: İçki içerken yanında tüketilen yiyecek.

m.ğlerle, 51, 103

Mıyık: Bıyık.

m.-larından, 36, 138

m.-larını, 71

m.-lı, 27, 53, 54, 56, 57

Mihnet: Üzüntü, sıkıntı.

m.-lerinden, 26

Millet: Ulus.

m.-in, 20, 26, 52, 55, 87, 104, 106

m.-lerden, 64, 112

Milli: Ulusal.

m.-y, 31, 52, 59, 62, 133, 52, 82

Minare: Camilerde ezan okunan yer.

m.-de, 41, 97

m.-den, 41, 97

m.-lerini, 50, 103

m.-si, 44, 67, 99, 113

Minder: oturmaya yarayan küçük şilte.

m.-lerdeki, 48, 102

m.-lerin, 46, 100

Minnetdar: İyiliğe karşı gönül borçlusu.

m.-liğile, 53

Molla: Hoca.

M.-lar, 34, 92

Muahede: Antlaşma.

m.-siniñ, 81

Muallim: Öğretmen.

muallim, 26

m.-lik, 24

Muamele: Davranış.

m.-lerini, 38, 95
Mubarek: Kutlu.
mubarek, 66, 72, 77
Muharrem: Yılın birinci ayı.
m.-in, 40
Mukadderat: Yazgı.
m.-ınıñ, 55
Mukaddesat: Kutsal sayılan davranışlar bütünü.
m.-e, 67
Mulayim: Yumuşak huylu insan.
mulâyim, 28
m.-etle, 29
Mum: Aydınlatma aracı.
m.-ları, 85, 125
Munafık: İki yüzlü.
m.-lıktan, 29
Munasebet: Uygunluk.
m.-siz, 66, 77
murat: İstek.
m.-ına, 70, 115, 116
m.-ını, 70, 116
Musafir: Konuk.
musafir, 46, 51, 83
m.-lerin, 30
m.-lerini, 53
m.-ligine, 40
Musulman: İslam dinine mensup olanlara verilen ad.
musulman, 25, 29, 34
M.-ları, 67
m.-ların, 24, 42, 97
m.-lık, 24
Mutlaka: Kesin olarak.
mutlağa, 64, 66, 67, 68, 73, 78, 113
Muvaffakiyet: Başarılı olma.
m.-le, 41, 73
Muvazine: Denge.
m.-sini, 49
Mübeccel: Kutsal, değerli anlamına gelir.
mübeccel, 49, 102

Müjde: Muştuluk, kutlu haber.
m.-lemiş, 52, 104
m.-leye, 30
M.-li, 71, 116
Mülk: Taşınmaz mal.
mülklerini, 30, 34, 90, 92
m.-ün, 27, 88
m.-üñiz, 74
Münasip: Uygun.
münasip, 75, 119
Müzevir: İlham.
m.-likte, 64
N
Nağme: Söz, mektup.
n.-ler, 52
Nail: Ulaşmış, başarmış.
nail, 50, 57, 102, 107
Namaz: İbadet.
namaz, 42, 70, 72, 78, 80, 97, 98, 115, 117, 120, 121, 122
n.-dan, 24, 41, 42, 82, 86, 97, 123
n.-ı, 42, 66, 97
n.-ına, 68, 114
n.-ını, 27, 29, 88, 89, 113
n.-larından, 66, 113
n.-larını, 72, 84, 117, 124
n.-lığına, 72
Nam: Ün.
n.-lı, 55, 61, 62
n.-lıları, 57
n.-lılarından, 65
Namus: Ahlak kuralları.
namus, 61, 83, 110, 124
Nasıl: Nitelik belirten soru. Belirteç.
nasıl, 24, 25, 29, 30, 36, 38, 40, 41, 45, 46, 48, 60, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 77, 80, 81, 82, 85, 86, 89, 90, 93, 95, 96, 97, 100, 102, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 125
n.-dı, 25, 87
Nasiat: Öğüt.
n.-ları, 10, 73

Nasip: Alın yazısı.

nasip, 40, 70, 96, 115

Nazır: Bakan.

nazır, 67, 114

nazik, 34, 37, 92, 94, 108

n.-lendirilmiş, 57

ne, 13, 14, 15, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 154

Neden: Niçin demektir. Belirteç

neden, 25, 30, 31, 36, 41, 45, 48, 49, 50, 54, 56, 58, 60, 62, 86, 90, 94, 97, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111

Nefes: Soluk.

n.-inimi, 55

n.-ler, 36, 93

n.-lerle, 32, 39, 49

n.-lerinde, 31, 91

n.-lerini, 32, 51, 103

n.-leriniñ, 39

Nem: Su buharı, rutubet.

n.-li, 27, 87

n.-senen, 78

n.-seniñ, 64

Nesil: Kuşak.

n.-imizi, 50, 103

n.-inden, 40, 96

Nişan: Tören.

n.-lamak, 67

n.-lamayı, 70, 116

n.-landı, 30, 68, 89, 114

n.-landığı, 66

N.-lı, 71, 116

n.-lık, 71

n.-lısına, 69, 115, 116

N.-lısına, 71, 116

Niyaz: Dilek.

n.-da, 72, 78, 117, 120

n.-dan, 82, 123

n.-ile, 78

n.-ları, 78, 121

n.-larını, 84, 124

Niyet: Bir şeyi yapmayı düşünme.

n.-inde, 63, 111

n.-ini, 49, 65, 70, 102, 112, 115, 116

n.-lendi, 73, 118

n.-lerini, 63, 64, 111, 112

Nokta: Benek, leke.

n.-sına, 35

Nur: Işık, aydınlık, parıltı.

nur, 32, 38, 48, 61, 62, 91, 103, 110, 111, 117

n.-lanan, 60, 61, 62

n.-lanır, 52, 104

n.-lanmasını, 72

n.-lanmayacak, 32, 145

n.-lar, 50, 103

n.-ları, 39

n.-larla, 47

n.-le, 32

n.-lu, 26, 29, 31, 32, 40, 45, 50, 52, 62, 68, 72, 80, 87, 89, 91, 96, 99, 100, 104, 111, 115, 122

n.-lulığı, 29

n.-lulığıle, 60

O

Ocak: Ev.

o.-ından, 52

ocak 24, 42, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 78, 98

o.-lardan, 72

o.-ları, 59, 68

o.-larını, 70

o.-taki, 25

Oca: Hoca.

o.-lar, 80

o.-niñ, 77, 78, 80, 82, 84

O.-niñ, 77

o.-ya, 45

Oda: Evin bölmeli yeri.

o.-da, 26, 48, 87, 101

o.-dan, 25, 86
o.-sından, 51, 69, 103, 115
o.-ya, 25, 48, 49, 69, 86, 102, 115
Odun: Yakacak olarak kullanılan ağaç.
odun, 31, 32, 64, 91, 112
o.-ların, 68, 114
Oğul: Erkek çocuk.
o.-u, 27, 28, 36, 66, 76, 84
o.-un, 50
o.-una, 72, 75, 76
o.-unu, 75
o.-unı, 70, 71, 127
o.-unı, 64, 66, 70, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 83
o.-larını, 78, 79
O.-unu, 75
Oğrama: Uğrama eylemi.
o.-madılar, 66, 147
Oğraş-: Uğraşma.
o.-ır, 74
o.-tiran, 44
o.-tırıyordu, 33, 42
Ohşa-: Okşama, dokunma.
o.-mak, 34
o.-yıcı, 36
Oku-: Okuma eylemi.
o.-dığını, 41
o.-dıkları, 47
o.-diklerini, 42, 97
o.-ma, 33
o.-madığı, 66
o.-mak, 31, 44
o.-ması, 43
o.-maya, 36, 39, 77
o.-yacak, 43, 50
o.-yanı, 41
o.-yurdu, 36, 42, 50, 127
Ol-: Olacak şey.
o.-abileceğini, 40
o.-acak, 30, 50, 57, 60, 62, 82
o.-acaklardandır, 29

o.-acaktı, 79
o. -an, I, IX, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 43, 50, 58, 62, 65, 69, 71, 72, 76, 79, 80, 81, 87, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 98, 103, 108, 111, 113, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 126, 131, 134, 144
o.-ardan, 28
o.-du, 14, 15, 27, 50, 68, 72, 76, 83, 88, 103, 114, 117, 119, 124
o.-duğı, 26, 58, 82
o.-duğundan, 26
o.-duğünü, 42, 45, 54, 57, 60, 69, 72, 77, 83
o.-duğünü, 73
o.-dukça, 54, 62
o.-duklarına, 25, 60, 138
o.-duklarından, 27
o.-duklarını, 27, 54, 63, 81
o.-madığına, 77
o.-mamıştı, 30, 75, 89, 119
o.-masa, 30, 65, 73, 112, 117
o.-masını, 70, 73, 116, 117
o.-mayup, 28
o.-mazsa, 35, 93
o.-muştı, 46, 66, 72, 75, 76, 78, 85, 100, 113, 125
o.-sam, 30, 90
o.-saydını, 50, 143
o.-up, 14, 29, 34, 36, 46, 50, 60, 68, 70, 71, 77, 80, 81, 82, 84, 86, 89, 92, 93, 100, 102, 109, 112, 115, 120, 122, 123, 124, 125, 153
o.-urdu, 30, 75, 83
o.-urmıdı, 30, 130
Omuz: Kolların gövdeye bağlandığı yerin üst bölümü.
o.-ından, 57
o.-larındaki, 55, 106
o.-lı, 27, 53, 57
On: Bir sayı.
On, 41, 65, 97, 105, 113
O: Üçüncü tekil şahıs.
o.a, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 55, 57, 58, 61, 64, 65, 67, 69, 73, 74, 75, 78, 79, 83

o.-da, 26, 76, 84, 87, 119, 124, 137, 138

o.-dan, 24, 26, 32, 36, 46, 48, 52, 54, 58, 62, 64, 73, 82, 86, 87, 91, 93, 100, 101, 104, 105, 108, 111, 112, 115, 117, 123, 137, 138

o.-u, 20, 24, 26, 29, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 25, 37, 41, 43, 46, 86, 94, 97, 99, 100

o.-nuñ, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 54, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 98, 137, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 57, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83

Onlar: 3.çoğul şahıs.

o.-lar, 15, 27, 34, 39, 43, 44, 54, 57, 60, 77, 78, 81, 88, 95, 98, 99, 106, 107, 109, 121, 122, 28, 30, 42, 44, 56, 58, 69, 72, 77, 78, 79, 84, 88, 90, 97, 99, 107, 108, 115, 117, 120, 121, 124

o.-a, 28, 29, 34, 41, 45, 62, 73, 75, 78, 84, 89, 92, 97, 100, 111, 117, 119, 121, 124, 138

o.-daki, 38, 45, 95, 99

o.-dan, 25, 27, 29, 46, 54, 59, 66, 86, 87, 88, 89, 100, 105, 106, 109, 113

o.-ı, 14, 25, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 50, 51, 54, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 66, 78, 84, 86, 91, 92, 93, 94, 95, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 121, 124

o.-ın, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 50, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 121, 125, 153, 27, 28, 29, 53, 56, 60, 73, 76, 83, 88, 89, 98, 105, 107, 109, 117, 119, 124

o.-le, 26, 44, 65

Ora: İşaret edilen yer.

o.-da, 22, 31, 33, 41, 43, 44, 46, 55, 58, 61, 67, 90, 92, 97, 98, 99, 100, 106, 108, 110, 114, 123

o.-dan, 30, 50, 51, 65, 71, 74, 90, 103, 112, 116, 118, 30, 90

Orta: Eşit uzaklıkta bulunan yer.

O.-lığı, 57

o.-sında, 13, 42, 49, 53, 56, 69, 97, 102, 105, 107, 115

o.-sındaki, 30, 51, 90, 103

Otlak: Hayvan otlatılan yer.

o.-a, 45

Otur-: Oturma eylemi.

o.-amadı, 26, 87

o.-amaz, 78, 121

o.-an, 27, 42, 57, 88, 98, 107

o.-arağ, 26, 31, 54

o.-dıkları, 25

o.-ır, 36, 78

o.-ışı, 66, 154

o.-ışması, 71

o.-ışmaya, 27

o.-mağtan, 34

o.-muş, 28, 31, 89, 90

o.-tılmış, 51

o.-uyur, 32

Otuz: Bir sayı.

otuz, 25, 39, 87, 95

Oynama: Oynama eylemi.

o.-dığını, 27

o.-ak, 27, 40, 45, 54

o.-amaya, 67, 114

o.-atan, 32, 91

o.-atmaları, 42, 97

o.-attıklarını, 42, 98

o.-ayup, 37

o.-ayur, 32, 40, 61

Ö

Öğ: Ön.

ö.-lerinde, 60, 61

ö.-lerine, 63, 67

ö.-ünde, 24, 27, 29, 34, 35, 46, 48, 51, 53, 54, 56, 59, 61, 76, 78, 82, 85

ö.-ündeki, 25, 26, 29, 36, 41, 48, 68

ö.-üne37, 63, 66, 72, 75

Öğren-: Öğrenme eylemi.

ö.-di, 57

ö.-dikten, 38

ö.-mege, 82

ö.-mek, 26, 36
ö.-mesi, 43
ö.-mişti, 67, 114
ö.-ler, 27
Öğret-: Öğretme eylemi.
ö.-melerini, 33
ö.-mişti, 67
Öksürük: Öksürme eylemi.
ö.-leri, 44
ö.-li, 32, 127
ö.-lerini, 32, 91
ö.-li, 72
Ök: Kök.
ö.-süz, 37, 43, 62, 65, 66, 94, 98, 110, 113
ö.-süzi, 34
ö.-süzlerin, 70, 76, 115, 120
ö.-süzliklerini, 67
ö.-ünçli, 30, 127
ö.-ürüp, 30
Ölç: Ölçme eylemi.
ö.-ep, 75, 76
Öl-: Hayatın sona ermesi.
ö.-dikten, 26, 29
ö.-diren, 32, 34
ö.-dirici, 28, 60
ö.-memiş, 58, 108
ö.-müşti, 28, 58
ö.-ü, 57, 59, 84, 108, 109, 125
ö.-üler, 43, 44, 62, 98, 99, 111
ö.-ülere, 43, 99
ö.-üm, 22, 44, 74, 99, 118
Ö.-üm, 70, 116
ö.-ümden, 55, 106
Ömür: Yaşam boyu geçirilen süreç.
ö.-ü, 27, 30, 46, 62, 70, 87, 89, 100, 111
ö.-ümde, 36, 61, 93, 94, 110
ö.-ümden, 35, 93
ö.-ümüzün, 36
ö.-ün, 38, 56, 62, 74, 79, 95, 107, 111, 118

ö.-ünde, 28, 43, 61, 65, 68, 69, 79, 88, 98, 110, 113, 115, 121
ö.-ünden, 29, 37, 89
ö.-ünen, 71, 140
ö.-üni, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 43, 71, 80
ö.-üni, 33, 35, 50, 55, 127, 139
ö.-ünizi, 34
ömür, 26, 28, 30, 34, 70, 72, 85, 88, 125
ö.-de, 27, 44, 99
ö.-den, 33, 91
ö.-e, 26
ö.-le, 28, 88
ö.-ler, 40, 96
Öp-: Dudaklarla birine temas etmek. Öpme eylemi.
ö.-medigini, 66
ö.-müştiler, 44
ö.-tükten, 42, 98
ö.-turdikten, 42
Örnek: Emsal.
ö.-i, 66
ö.-lerle, II, 47, 101
Örtme: Örtme eylemi.
örten, 34, 92
ö.-ülen, 32, 91
ö.-üleri, 68, 114
Öyle: Ona benzer, onun gibi olan.
öyle, 29, 34, 39, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 67, 77, 89, 92, 95, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 120
ö.-ce, 68, 115
ö.-sine, 29, 89
Özül-: Üzülme.
ö.-enleri, 63, 78
ö.-üldi, 78
P
Padişa: Hükümdar.
padişa, 79, 81
p.-ni, 77, 129
Palto: Dış giysi.
palto, 32
Para: Değiş tokuşa yarayan değerli araç.

para, 14, 16, 27, 33, 63, 88, 92, 111
p.-ların, 75, 119
p.-sı, 33, 92
p.-sını, 14, 71, 116
p.-sız, 27, 88
p.-yı, 25, 87
Parça: Kısım.
parça, 36, 39, 42, 46, 50, 52, 61, 71, 73, 74, 83, 93, 96, 97, 100, 103, 104, 110, 116, 117, 118, 123
Parla-: Işıldamak.
p.-dığını, 69
p.-k, 26, 31, 37, 47, 50, 54
p.-klığını, 58
p.-klık, 57
p.-yan, 26, 31, 60, 61, 62, 87, 91, 109, 110
Parmak: Elin parçaları.
parmak, 49
p.-ları, 48, 49, 52
p.-larıle, 38, 39, 74, 79
p.-larına, 27
p.-larının, 26, 60, 69, 129
Patırdı: Gürültü.
p.-ları, 71
p.-ların, 85
p.-sız, 63, 65, 71
Pay: paylaşılmaması gereken bölüm.
p.-ı, 66, 73, 80, 81, 113, 117, 122
p.-laşmalar, 76, 120
Pazar: Haftanın son günü.
pazar, 53, 89, 104
Pek: Belirteç.
pek, 10, 14, 17, 21, 25, 28, 30, 40, 55, 64, 65, 74, 77, 80, 81, 90, 97, 106, 112, 113, 118, 120, 122
Pekmez: Duttan ya da üzümünden yapılan yiyecek.
p.-li, 42, 98
Penbe: Renk.
p.-ligi, 28, 38
p.-ligini, 26
Pencere: dışarıyı görmeyi sağlayan bölüm.
Pencere, 68, 114
p.-lerinde, 63, 111

p.-lerini, 47, 66, 101
p.-sindeki, 39, 96
p.-sinden, 39, 95
P.-ye, 29, 89
Perçem: Saç tutamı.
p.-i, 57, 108
p.-ini, 71, 116
p.-lerini, 10, 25, 86
Peygamber: Din lideri. Allah'ın elçisi.
P.-i, 67
P.-in, 68
Piş-: Ateşte kızartılarak pişirme durumu.
p.-irdiği, 73
p.-irilen, 30, 90
R
Raat: Rahat.
raat, 70, 84, 128
r.-ını, 52
r.-lanan, 61
r.-landıktan, 36
r.-lanıyur, 32
r.-lığını, 39
r.-lıkla, 36, 43, 48
r.-sızlığı, 33
r.-sızlığıle, 43
R.lukum, 69
Ramazan: Kutsal ay.
ramazan, 24, 25
ramazan-şerifi, 24
Ramet: Rahmet.
r.-li, 28, 66, 72, 73, 74, 85
R.-li, 52, 66, 67
r.-lisini, 66, 70
Razı: Kabul eden.
razı, 24, 30, 34, 36, 42, 49, 75, 85, 86, 89, 92, 94, 98, 102, 119, 125, 153
r.-lığıle, 25
Red: Kabul etmemek.
red, 25, 52
Reis: Baş.

r.-leriniñ, 78
Renk: Renk.
r.-ler, 26, 87
r.-lerle, 31, 90
r.-li, 37, 47, 48, 50, 53, 61, 94, 101, 102, 103, 105, 110
Resim: Güzel sanatlar dalı.
r.-li, 50, 103
r.-ini, 61, 110

Rica: Dileyiş.
rica, 33, 69, 92, 115
r.-larına, 55, 106
Rıza: İstek.
r.-sıçün, 25, 127
Ruble: Para.
ruble, 71, 116
r.-ler, 29, 89
r.-lik, 27, 88
Ruh: İnsan vücudunda bulunduğuna inanılan varlık.
ruh, 58, 61
r.-iy, 25
r.-larile, 29, 34
r.-larındaki, 61, 129
r.-larını, 44, 65, 66
r.-larınıñ, 11, 39, 41, 46, 51, 53
r.-lu, 28, 34, 36, 50, 61
r.-luğından, 36
r.-u, 25, 29, 31, 32, 33, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 62, 63
r.-ule, 31, 33, 34, 44, 65
r.-umda, 36
r.-umdan, 62
r.-umın, 35, 36, 37, 52, 62
r.-un, 31, 33, 38
r.-unda, 33, 55, 61
r.-undaki, 32, 52
r.-undan, 32, 60
r.-unı, 26, 29, 34, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 68, 76

r.-unıñ, 25, 26, 33, 35, 36, 38, 40, 43, 45, 47, 49, 51, 55, 56, 73
r.-unıñ, 50
r.-uñızı, 34
Rusiye: Rusya.
R.-de, 80
r.-ların, 31, 81
Ruzgar: Esinti.
r.-lar, 70
r.-lara, 44
r.-lardan, 63
r.-ların, 42, 56
r.-larından, 52
S
saat: zaman birimi.
saat, 27, 32, 33, 37, 39, 45, 49, 51, 53, 54, 56, 58, 60, 61, 84, 87, 91, 92, 94, 95, 99, 102, 103, 105, 108, 110, 125, 38, 95
s.-lerce, 26, 77, 87, 90, 94, 98, 99, 103, 120
s.-lerle, 30, 31, 37, 42, 43, 51, 98
s.-te, 49, 53, 102, 105
Saba: Rüzgar.
saba, 45, 67, 75, 76
s.-dan, 67
s.-lara, 27
s.-sız, 66
Sabır: Telaş göstermeden bekleme.
s.-laşan, 52
s.-le, 24, 26, 53, 60, 65
s.-nen, 84, 140
s.-sızlaşan, 41, 97, 151
s.-sızlıkle, 25, 53, 56, 60, 61
s.-sızlıknen, 68, 71, 129
Saçak: İplik, püskül.
saçak, 68
s.-larını, 26
s.-lı, 40, 68
Saç-: Saçma eylemi.
s.-an, 34, 35, 92, 93
s.-ılan, 26, 87
Saç: İnsan başını kaplayan kıllar.

s.-lar, 51, 103
s.-larından, 76, 119
s.-larının, 28, 69, 74
s.-mışlardı, 34, 92
Sade: Süsten uzak olan.
sade, 80, 122
Sadık: Gerçek.
sadık, 66
Saf: Temiz.
saf, 28, 84, 88, 124
Sağlam: Uzun süre dayanıklı olan.
sağlam, 55, 64, 66, 67, 81, 84
Sağlık: Vücudun esenlik hali.
s.-ı, 34
s.-ım, 35
s.-ımızı, 32
s.-ında, 51
s.-ını, 32
sağlık, 26, 39, 52
s.-ları, 28
s.-larında, 29
s.-le, 32
Sahte: Bir şeyin aslına benzetilerek yapılan, gerçek olmayan.
sahte, 56
Saip: Herhangi bir şey üzerinde hak iddia edebilen.
s.-ini, 41
s.-lerinden, 83
s.-ligile, 73
Saife: Sayfa.
saife, 31, 53
s.-lerini, 39
s.-si, 26
s.-sini, 82
Sakal: Yetişkin erkeklerde çıkan kıl.
s.-ın, 52
s.-ından, 80
s.-ını, 64
s.-lı, 24, 27, 52, 53, 54, 72
Sakın-: Kötü durumlara karşı önlem alma.

s.-dığı, 66
s.-dıklarından, 67
s.-maz, 67
s.-mazmıdı, 34, 130
Sakla-: Gizleme.
s.-dığım, 37, 38
s.-nmış, 33
Saldır-: Zarar verme.
s.-dı, 70, 116
Salla-: Sallama eylemi.
s.-nan, 55, 105, 106
s.-nıyur, 58
s.-nmağtan, 43
s.-tan, 34, 92
Saltanat: Hükümdarlık.
saltanat, 46, 100
Sana: Sen.
saña, 43, 50, 55, 62, 72, 82
Sandık: Türlü işler için kullanılan nesne.
s.-ındaki, 70
Saniye: Zaman birimi.
s.-de, 58, 60, 62, 108, 109, 111
Sar-: Sarma, dolama.
s.-arak, 29
Sarar-: Rengi değişme.
s.-aran, 39, 96, 151
s.-dım, 29, 89
s.-mı, 26, 27, 87
Saray: Devlet büyüklerinin oturduğu görkemli yapı.
s.-larda, 35, 36, 93
Sarhoş: Alkol alan.
s.-lanarak, 24
s.-lata, 25
Sarı: Renk.
sarı, 26, 53, 54, 105,
Sarıl-: Sarılma eylemi.
s.-arak, 31
s.-dı, 49, 102
s.-mağa, 70

s.-malarından, 64, 112
s.-mamış, 47, 101
s.-mış, 72, 117
s.-mıştı, 46, 73, 100, 118
s.-tup, 34
Sars-: Sarsmak eylemi.
s.-ılmaz, 55, 60, 63, 64, 106, 109, 111, 112
s.-ıntı, 65, 113
s.-ıntılarıyla, 75
s.-mamıştı, 26, 87
s.-tı, 59, 61, 67, 74, 109, 110, 114, 118
Sat-: Bir malı bedelini ödeyen bir alıcıya vermek.
s.-amayacaklarını, 81
s.-ılacaklarını, 34
s.-ılmasına, 33, 92
s.-mayacağına, 62
s.-mıştı, 37, 94
s.-tığını, 38
Savur-: Dağıtmak, saçmak.
s.-an, 32, 57, 91, 107
s.-ılmaya, 27, 56
s.-ıp, 25
s.-mağle, 28
s.-muş, 76, 119
Saygı: Büyüklere karşı sevgi ile çekinme duygusu.
saygı, 25
s.-larından, 27
s.-larını, 29
s.-le, 29, 42, 56, 59
s.-sızlığın, 33
s.-yı, 57
Sayı: Rakamlardan oluşan bir sistem.
s.-lı, 78, 120
Sayılma: Sayılmak eylemi.
s.-lırdı, 71, 116
s.-madığıdır, 35, 141
s.-lmadıklarını, 34
Seadet: Mutluluk.
seadet, 24, 38, 45, 126

s.-ini, 52, 72
s.-le, 25, 35, 36, 46, 48, 49
s.-ler, 35, 43
s.-leri, 51
s.-li, 71
Sebep: Neden
s.-ini, 26, 43, 87, 98
s.-le, 79, 121
Seç: Seçme eylemi.
s.-ilen, 32, 91
Sefer: Yolculuk.
s.-imde, 28
Sekiz: Sayı.
sekiz, 39, 41, 53, 75, 76, 96, 97, 105, 119
s.-lerinde, 67, 114
Selam: İnsanlar arasında kullanılan esenlik temennisi.
selâm, 29
s.-dan, 63
s.-larını, 45
s.-larken, 45, 61
s.-layarak, 51, 59
s.-layurdılar, 51
Sen: 2.tekil şahıs.
Sen, 62, 78, 82, 110, 120, 121, 123
Sendeleme: Sendelemek eylemi.
s.-ye, 31, 91
Seril-: Serilmek eylemi.
s.-en, 51
Serin: Hafif bir soğukluk veren.
serin, 36, 94
Ser
sermişti, 85, 125
Serp: Serme eylemi.
s.-en, 41, 43, 97, 98
s.-erdi, 29, 89
s.-ilen, 32, 91
s.-intileri, 39, 95
s.-tığını, 39
Sert: Kırılması güç olan.

sert, 21, 27, 73, 88, 92, 104, 107, 111, 117

Ses: Duyulabilen titreşim.

ses, VII, IX, 25, 38, 41, 50, 51, 79, 85, 86, 94, 97, 103, 110, 121, 125, 126, 128, 129

s.-i, 27, 29, 33, 40, 41, 53, 56, 57, 59, 87, 89, 92, 96, 97, 103, 105, 107, 108, 134

s.-imi, 50, 103

s.-inde, 25, 86

s.-iniñ, 44, 66, 72

s.-le, 28, 50, 54, 85, 89, 103, 105, 125

s.-ler, 62, 110, 126, 127

s.-lerinde, 24, 86, 126

s.-ni, 50

s.-siz, 32, 37, 39, 62, 65, 70, 91, 94, 95, 111, 113, 116

s.-sizlikle, 39, 81, 95, 123

Sevda: Aşk, sevgi.

s.-lıktan, 29

s.-yımı, 55

Sev-: Sevmek.

s.-digi, 30, 151

s.-dikleri, 29, 89

s.-ememeleridir, 34, 92, 141

s.-en, 26, 27, 67, 87, 88, 114

s.-erdi, 30, 72, 80, 90, 117, 122

s.-erdim, 28, 88

s.-erdin, 50, 103

s.-erek, 51, 86, 103, 120, 125

s.-gile, 29, 47, 62, 82, 84

s.-gileriniñ, 24

s.-gilisine, 57, 107

s.-gisini, 37, 50, 94, 103

s.-gisiz, 35, 38, 93, 95

s.-gisizligin, 33

s.-gisizlik, 34, 92

s.-ilmedigim, 35

s.-ilmediklerini, 34, 92

s.-ilmek, 36, 93

s.-imli, 24, 26, 28, 29, 31, 33, 37, 44, 45, 46, 48, 50, 52, 56, 61, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 110, 152

s.-imlidiler, 25

Sevinç: Mutluluk

s.-inci, 41, 61, 97, 110, 115

sevinç, 24, 38, 45, 49, 60, 61, 68, 79, 81, 84, 86, 95, 99, 102, 109, 110, 114, 121, 123, 124

s.-i, 68

s.-le, 24, 26, 40, 41, 47, 48, 49, 60, 70, 80, 86, 87, 96, 97, 101, 102, 109, 111, 116, 122, 148

s.-ler, 35, 43, 93, 98

s.-li, 43, 98

Sevin-: Sevinme, mutlu olma.

s.-dikleri, 29, 89

s.-dirdigini, 62

s.-direcek, 37, 94

s.-diren, 37, 62, 76, 94, 111, 120

s.-dirirlerdi, 68, 115

s.-en, 62, 110

s.-erek, 67, 114

s.-ip, 64, 67, 112, 113

s.-ir, 52, 66, 71, 104, 113, 116

s.-mege, 51, 70

s.-mezdi, 70, 116

s.-miş, 61, 77, 110, 120

s.-p, 25, 30, 31, 37, 66, 77, 85, 90, 94, 113, 120

Sev-: Sevmek.

s.-iyur, 43

s.-iyurdım, 37, 53

s.-iyurım, 50

s.-mek, 41, 97

s.-mektir, 35, 93

s.-mişti, 33, 36, 47, 92, 94, 101

s.-miyur, 27

Sez-: Tahmin etmek.

s.-en, 65, 69, 112, 115

Sıcak: Isı veren.

sıcak, 28, 29, 30, 33, 35, 37, 40, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 55, 56, 59, 61

s.-lığı, 39, 57, 71

s.-lığile, 47, 54

s.-lık, 36, 39

s.-lıkla, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 55, 61, 62

Sıçra-: Sıçrama eylemi.	s.-larınıñ, 25
s.-tmayı, 44, 99	Silah: Ateşli yaralayıcı alet.
Sığın-: Sığınma eylemi.	s.-lılar, 49
s.-maya, 33	Sil-: Silme eylemi.
Sıgır: Hayvan çeşiti.	s.-di, 29, 89
s.-larından, 69	s.-digini, 62
Sık: Birbirine yakın olan.	s.-ineceğini, 40
sık, 27, 28, 30, 36, 39, 49, 63, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 77, 79, 82	s.-inecek, 46, 100
Sıkıl-: Bunalma.	s.-inmemiş, 29, 89
s.-dığını, 52	s.-üp, 35
s.-mamıştı, 77	Sini: Tepsi.
s.-mayurdı, 27	s.-lerin, 30, 90
s.-sam, 38	s.-ıııı, 71, 116
Sıkıntı: Ruhsal yorgunluk.	siniyi, 24, 86
s.-ları, 63, 68	Sinirlenmek: Sinir.
s.-larle, 25	s.-lendirmez, 65, 112
s.-le, 67	s.-leriniñ, 55
Sık-: Sıkma eylemi.	Sivri: Ucu keskin.
sıkıp, 68	sivri, 48, 101, 154
s.-ıyur, 47, 58	Siz: 2.Çoğul şahıs.
s.-laşması, 39	S.-in, 34, 38, 74, 92, 95, 118
s.-laştırmısından, 64	S.-ler, 34, 92
s.-maya, 26	Sofa: Oda kapılarının açıldığı geniş yer.
s.-mayur, 57	S.-da, 69, 115
s.-sık, 27	s.-lara, 46, 100
Sınır: Komşu ülkeyle birbirinden ayıran çizgi.	Sofra: Yemek yenen yer.
s.-ını, 27	s.-ya, 30, 90
Sıra: Aynı çizgi üzerinde yan yana durma.	Sofu: Dindar.
s.-da, 25, 27, 31, 50, 55, 65, 70, 72, 74, 75, 76, 85, 86, 87, 90, 103, 105, 106, 108, 112, 116, 117, 118, 119, 125, 126	s.-lğıle, 43
s.-lar, 45, 77, 99, 120	Soğuk: Isıdan yoksun.
s.-sına, 65, 67, 73, 74, 76, 81, 83, 113	s.-ıle, 26
Sır: Giz.	soğuk, 30, 34, 70
s.-daşı, 69, 115	sol: Solma eylemi.
s.-lı, 57	s.-acağına, 40
Sigara: Tütün.	s.-duklarına, 33
sigara, 26	s.-dum, 29, 89
s.-dan, 63, 111	s.-duran, 34, 49, 92, 102
s.-larını, 25, 139	s.-durdı, 28, 30, 88, 90
	s.-durıldığını, 33
	s.-durıyur, 35

s.-ğün, 25, 31, 32
s.-muş, 25, 26, 33, 87, 92
Son: Bitiş.
soñ, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 47, 51, 52, 54, 56, 61, 62, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 79, 82, 83, 84
s.-unda, 67
Sonra: Başka zaman.
soñra, 39, 44, 47, 49, 51, 52, 53, 58, 65, 66, 72, 79, 82, 83, 85
S.-ları, 30, 64, 67
Sor: Sorma eylemi.
s.-amağ, 43
s.-amayurdu, 26
s.-amıştı, 3, 98
Sön-: Yanan bir şeyin yanmaz duruma gelmesi.
s.dirmek, 24
s.-en, 68, 114
Söyle-: Söyleme, konuşma.
s.-diklerini, 77, 78, 120, 121
s.-meden, 30, 89
s.-mege, 63
s.-megi, 70
s.-mesi, 73, 77, 117, 120
s.-mesinden, 80, 122
s.-mesini, 33, 78, 92, 121
s.-mişlerdi, 33, 83, 124
s.-mişti, 30, 34, 45, 90, 92, 100, 105
s.-nilen, 24, 33
s.-nir, 26
s.-r, 79, 121
s.-rken, 30, 51, 90, 103
s.-seler, 30, 90
s.-tip, 85, 88
s.-ttigi, 76
s.-yenler, 27, 88
s.-yerek, 25, 85, 86, 125
s.-yurdu, 30
s.-yurdu, 29
Söz: Kelime.
söz, 30, 59, 62, 80, 81, 82, 89, 109, 110, 122, 123

s.-ler, 24, 33, 35, 76, 86, 92, 93, 119
s.-lerden, 35, 93
s.-leri, 25, 30, 34, 35, 42, 51, 54, 59, 61, 62, 65, 76, 81, 82, 86, 90, 92, 93, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 119, 122, 123
s.-lerinde, 71
s.-lerine, 30, 73, 90, 117
s.-lerini, 25, 30, 37, 38, 52, 69, 80, 83, 86, 90, 94, 95, 115, 122, 124
s.-lerinini, 60, 139
s.-süz, 34
s.-ü, 37, 42, 52, 53, 66, 73, 89, 94, 98, 104, 105, 113, 117
s.-üni, 41, 74, 75
Sual: Soru.
s.-i, 32, 38, 62, 91, 111, 123
s.-lerin, 44, 99
Suret: Yüz.
s.-le, 65, 66, 113
Sus-: Susmak, konuşmamak.
s.-malardan, 63, 111
s.-muş, 29, 89
s.-muştı, 30
Suv: Su içirmek.
suv, 26, 45, 63, 66, 72, 78, 81
s.-arılır, 68
s.-samış, 25
Suvuk: Soğuk.
s.-uğ, 37, 50, 58, 132
s.-kanlılığı, 48
s.-lıgını, 39
s.-lık, 35, 43, 58
s.-utılan, 51
Su: Kokusuz, tatsız bir bileşiktir.
s.-yunı, 73
Sür-: Sürme eylemi.
s.-dükleri, 46, 100
s.-müşlerdi, 74, 118
Sürükle-: Sürükleme eylemi.
s.-leyurdu, 33
Süre: Zaman

s.-leri, 39, 43	Şefkat: Merhamet.
s.-sini, 39	ş.-ı, 36
S.-sini, 42, 98	ş.-ıle, 51
Sürü: Hayvan topluluğu.	ş.-ını, 50
s.-den, 45, 99, 100	Şemşek: Hava olayı.
s.-niñ, 45	ş.-ler, 49, 77
s.-rlerini, 26	Şen: Mutlu
Süt: Hayvanlardan elde edilen yararlı içecek.	şeñ, 30, 42, 44, 51, 57, 61
süt, 39, 67, 69, 82, 96, 114, 115, 123	ş.-lenmişti, 68
s.-üni, 65	ş.-likle, 40, 51, 75
Süz-: Süzme eylemi.	ş.-likli, 30, 61
s.-en, 25, 86	Şeref: Ün, övülmek.
s.-ülen, 26, 87	şeref, 43, 55, 61, 98, 106, 110
Ş	ş.-ile, 52
Şair: Şiir yazan.	ş.-le, 58, 61, 108, 110
ş.-iniñ, 35	ş.-ile, 72
Şal: Örtü.	ş.-ler, 25
şal, 71, 116	Şey: Elle tutulabilen cansız varlık.
ş.-iyler, 61	ş.-ler, 47, 54, 57, 61, 63, 68, 69, 78, 80, 101, 106, 107, 110, 111, 115, 120, 122
Şamar: Dayak.	ş.-lerden, 29, 73, 89, 117
ş.-lanmış, 49	ş.-lerini, 44, 99
ş.-ları, 50, 102, 103	ş.-ni, 30, 34, 35, 40, 43, 45, 50, 75, 81, 84, 136
ş.-larıle, 50	ş.-niñ, 34, 38, 46
Şamata: Gürültü.	Şeytan: İblis.
ş.-sız, 37, 70, 94, 116	şeytan, 34, 92
Şan: Övgü, ün.	ş.-lar, 29, 89
şan, 55, 106	Şiddet: Zarar vermek.
Şarap: İçki.	ş.-lerine, 56, 107
ş.-ın, 27, 88	Şimdi: Şu an.
şarap, 77, 120	Şimdi, 74, 76, 118, 120
Şaş-: Şaşırmak, hayret etmek.	ş.-kiniñ, 74
ş.-an, 44, 99	Şükür: Hamd etmek.
ş.-ılacak, 43	şükür, 66
Şeer: Şehir.	T
şeer, 28, 128	Tabiat: Doğa.
ş.-ler, 79	tabiat, 70, 116
ş.-lerde, 28, 34, 75	t.-ın, 31, 90
ş.-lerdeki, 27	t.-ınıñ, 36
ş.-lere, 27, 78	t.-lı, 27, 28, 88
ş.-lerin, 27	

Tahta: Ağaç parçası.
tahta, 48, 64, 76, 77
t.-ların, 65
Takdis: Kutsama.
takdis, 29
Takım: Aynı türdeki eşyaların tümü.
takım, 31, 34, 85
t.-ı, 34
Takma: Takma eylemi.
t.-mıştı, 27, 28
Tamamı: Bütünü, hepsi.
t.-nen, 67, 73
t.-le, 26, 33, 35, 36, 38
Tanı-: Tanımak eylemi. Bilmek.
tanımağ, 41
t.-ması, 41, 97
t.-maz, 82, 123
t.-şan, 27, 87, 131
t.-şmamış, 43, 98, 149
t.-şmıştı, 26, 87, 131
t.-tmağ, 27
t.-yurdu, 25, 41, 42, 43
Tanrı: Yaraticı.
T.-niñ, 70
taptama, 78
Tarafdar: Destekçi.
t.-ı, 34
Taraf: Doğrultu, yön.
t.-ı, 71, 84, 99, 116, 125
t.-tan, 17, 26, 60, 87, 110
Tara-: Gözden geçirme.
t.-ya, 71, 116
Tarih: Bir olayın gününü belirten zaman.
t.-ine, 54
Tasarı: Plan.
t.-lamasından, 40, 96
t.-lamasını, 78, 121
Taş: Kayaç.
taş, 67, 76, 114, 119, 120
t.-ı, 30, 61, 75, 89, 110, 119

t.-lara, 47, 101
t.-lardan, 41, 97
t.-ları, 46, 100
t.-ların, 41, 51, 97, 103
t.-lı, 27, 88
t.-lıklar, 45
Taşı-: Taşımak eylemi.
t.-dığını, 67
t.-mağtağı, 32
t.-nılan, 30
t.-yur, 51
t.-yurdım, 37
Taşır-: Taşırmak eylemi.
t.-ıp, 78, 121, 130
t.-tığı, 73
Tatar: Türk boyu.
tatar, 24, 28, 33, 34, 46, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 74, 78, 104
t.-ı, 34, 57, 59, 60
t.-ın, 53, 55, 57, 61
Tatlı: Sevimli.
tatlı, 29, 46, 51, 69, 76, 89, 90, 100, 103, 115, 119, 136
t.-lar, 71, 116
t.-lıknen, 69
Tay: At.
t.-ağına, 74, 84
t.-ımdan, 51, 103
t.-ını, 44, 47, 99, 101
t.-ınıñ, 47
Taze: Diri, yeni.
taze, 32, 47, 91, 101
t.-liginiñ, 25
Tecrîbe: Deneyim.
t.-li, 29, 54
t.-ñ, 40
t.-sine, 39
Tedarik: Elde etme.
t.-i, 44
Tedbir: Önlem.
tedbir, 74, 118

Tekke: Medrese
t.-lerden, 52, 104
Tekrar: Yineleme.
tekrar, 13, 17, 22, 23, 37, 41, 56, 94, 97, 107
t.-lamış, 41, 43, 97, 98
t.-lanan, 63, 111
Telefon: İletişim aracı.
t.-niñ, 77, 127, 134, 135
Temel: En baş.
t.-den, 45, 49, 99, 102
Temiz: Kirli olmayan.
t.-lemek, 46, 100
t.-lenmiş, 68, 115
t.-liginiñ, 55
Tenkit: Uyarı.
tenkit, 25
Tepe: Dağ.
t.-cikten, 32, 91
Tepin-: Tepinme eylemi.
t.-meye, 57, 108
Teravih: Namaz.
teravih, 66
Terbiye: İyi eğitilmiş.
t.-ile, 28
Tertip: Düzenli.
t.-li, 24
Tasadüf: Kendiliğinden.
t.-iden, 68
Teselli: Acıyı hafifletmeye çalışmak.
teselli, 34, 77, 92, 120
t.-ye, 74, 118
Tesar: Etki.
tesir, 80, 122
t.-inde, 65, 75, 113, 119
t.-siz, 25, 86
Teslim: Bir şeyi sahibine verme.
teslim, 35, 72, 93, 117, 153
Tez: Çabuk.
t.-den, 27
t.-likle, 41, 47, 53, 97, 101

Tınc:
t.-lığı, 39, 61, 84
t.-lığına, 39, 51
t.-lığında, 43, 52
t.-lık, 57, 58, 59
t.-liklerinde, 51
t.-likle, 39
t.-lıkta, 50
Tırmala-: Tırmalama eylemi.
t.-maқта, 77
t.-na, 48
t.-narak, 41
Tırnak: Parmakların dış kısmını örten tabaka.
t.-ları, 45, 48, 72
t.-layarak, 26
t.-layur, 35, 59
t.-lı, 34, 73
Tik-: Dikme.
t.-ilip, 64, 67
t.-iliyurdılar, 58
t.-lenen, 45
t.-leyip, 29, 133
t.-tirilmiş, 27
Til: Dil.
t.-i, 67
Titiz: Dikkatli ve özenli davranan.
titiz, 26, 87
Titre-: Kasların kasılması.
t.-digini, 26
t.-diyor, 58, 59
t.-k, 24, 28, 31, 39, 40, 51, 86, 89, 90, 95, 96, 103
t.-meye, 33, 36, 79, 92, 93, 101, 121
t.-rken, 44, 52, 99, 104
t.-terek, 62, 103, 111
t.-ye, 25, 32, 41, 47, 87, 91, 97, 101
t.-yen, 31, 32, 33, 35, 43, 46, 48, 49, 50, 58, 60, 61, 74, 79, 90, 91, 92, 93, 98, 100, 101, 102, 103, 108, 110, 118, 121
t.-yerek, 35, 41, 67, 93, 97
t.-yur, 50, 57
t.-yurdu, 46, 49, 61

Tiyze: Teyze, anne kardeşi.

t.-lere, 63

Tiz: Diz.

t.-lerinde, 71, 75

Toku-: Dokumak, işlemek.

t.-maya, 67

t.-yur, 28

Tol-: Dolma, birikme.

t.-up, 72

Topaç: Yuvarlak.

topaç, 67

Topla-: Toplama eylemi.

t.-dı, 70, 116

t.-ndıkları, 84

t.-nıp, 68, 83, 110, 114, 124, 130

t.-nmaya, 36, 93

t.-nup, 61, 84, 127

t.-şıyurdılar, 27

t.-yacakları, 70

t.-yanlara, 33, 92

t.-yanlardan, 33, 92

Top: Yuvarlak nesne.

t.-lar, 77, 120, 121

t.-ların, 79, 121

t.-laşan, 26, 87

Toprak: Kara parçası.

t.-ı, 81

t.-ımız, 82

t.-lara, 70, 74, 79

t.-ların, 37

t.-larını, 81

Torun: Çocukların çocuğu.

t.-çığını, 71

t.-çıklarına, 85

t.-çıklarının, 63, 77

t.-ına, 42

T.-ını, 43

Tota: Tümü

t.-sı, 67

t.-sıle, 65, 73, 127

t.-sına, 69

t.-sını, 10, 68, 69, 71

Toy: Şenlik.

toy, 29, 30, 70, 71, 84

t.-dan, 29, 30

t.-larda, 65, 75

t.-larımız, 30

t.-larında, 28

t.-una, 30

t.-undan, 30

t.-unı, 71

t.-unı, 71

Toz: Un ufak olmuş toprak.

t.-unı, 46

Tök-: bir şeyi dökme, dökme eylemi.

t.-si, 70

t.-meye, 56

Töpe: Tepe.

t.-cige, 31, 128

t.cik, 30, 127

t.-li, 68

t.-lik, 71

t.-likli, 27, 56

t.-liksiz, 54

tövbe: Af dileme

tövbe, 67, 114

Tul: Boşanmış.

tul, 26, 73, 74

t.-lulğından, 66

Tut-: Tutma eylemi.

t.-amadığı, 79

t.-ıp, 47, 65, 72

t.-masıçün, 41

t.-muştı, 41, 69

t.-tu, 81, 110, 123

t.-tuğı, 66

t.-turdise, 42

t.-uldiğini, 32

t.-up, 36, 76, 82, 85, 94, 101, 112, 117, 119, 123, 125

t.-uşmalarını, 60, 109
t.-tuyur, 25, 57
Tuvar: Duvar.
t.-ların, 40
Tüfenk: Silah.
t.-lerini, 83i
Tükan: İş yeri.
tükân, 74, 78, 134
Tükenmez: Bitmez.
tükenmez, 34, 92, 147, 148
Türe-: Çoğalma.
t.-diler, 29, 89
Türkiye: Ülke
T.-ye, 36
Türkü: Halk ezgisi.
t.-ler, 27, 51, 88, 104
t.-lerini, 31, 44, 90, 99
t.-lerle, 35, 51, 93, 103ü
Türlü: Çok ve değişik.
türlü, 28, 31, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 53, 58, 64, 65, 69, 74, 82, 84, 88, 90, 99, 100, 102, 103, 105, 108, 112, 115, 118, 123, 125, 126, 127
t.-sini, 65
Tüş-: Düşmek eylemi. Hayal.
t.-erken, 41
t.-lere, 79
t.-lerini, 79
Tütün: İçerisinde nikotin bulunan ot.
t.-lep, 75
t.-leriniñ, 33
Tüzeltme: Düzeltme eylemi.
tüzelttik, 69, 143
U
Uc: Son.
u.-suz, 27, 31, 81
u.-unda, 77, 120
u.-unı, 48, 139
uç: Uçma eylemi.
u.-muş, 49, 51, 102, 103
u.-up, 78, 120
u.-urdıklarına, 26

Ufak: Küçük
u.-ını, 10, 66, 51, 63, 65, 68, 69, 71, 73, 75
Ufağ, 63, 67
Unut-: Unutma, hatırlamama.
u.-ır, 67, 76
u.-ıyurdu, 31
u.-mağ, 33
u.-mam, 28, 89
u.-maya, 71, 116
u.-mayup, 10, 25
u.-muştı, 30
u.-ttı, 27, 30
u.-tılar, 29
u.-tıran, 26, 29, 34, 62
u.-tırdığını, 62
Urba: Giysi.
u.-ları, 71
u.-larını, 29
u.-sı, 57
u.-sını, 69
Ur-: Vurma.
u.-ğını, 25
ur.-muş, 84
u.-ulışı, 39
u.-ulmuş, 50
Urmet: Hürmet, saygı.
urmet, 29
Usta: Bir zanaati yapabilen kimse.
u.-lara, 67, 76, 114, 120
Usul: Asıl, kök.
u.-larle, 57
Uvultı: Uğultu, ses.
u.-lar, 52, 132, 150
u.-ların, 56
Uydurma: Yalan.
u.-ması, 73, 117
Uyku: Vücudun dinlenmesi.
u.-ya, 39
u.-yan, 33, 91, 103
Uzak: Ötelerde olan.

uzak, 28, 54, 78
u.-lara, 32, 33, 35, 39, 45, 51
u.-larda, 30, 36, 42, 45, 47, 50
u.-lardan, 44, 53, 56
u.-laşan, 62
u.-laşmayur, 27
u.-laştı, 32, 43, 47
u.-lıklardan, 77
u.-tan, 26, 37, 45, 46, 49, 52, 53, 70, 77, 81, 84
Uza-: Boyun büyümesi. Uzaması.
u.-masına, 43, 66, 98, 113
Uzan-: Uzanma eylemi.
u.-mış, 49, 67, 102
Uzatma: Uzatma eylemi.
u.-tıyurdı, 25
Uzun: İki ucu arasında fazlalık olan.
uzun, 14, 25, 40, 41, 42, 44, 50, 51, 53, 55, 57, 62, 69, 71, 72, 77, 81, 87, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 108, 111, 115, 116, 117, 120, 123
u.-lığı, 28
Ü
Üküm: Kural
üküm, 60, 79, 84, 145
ü.-inde, 83
ü.-le, 59
Ükümet: Yönetim merkezi.
ü.-i, 83
Ümid: Umut.
ü.-iniñ, 48
ü.-le, 31, 60, 70
ü.-lenip, 38
ü.-lerin, 40
ü.-li, 37, 48, 52, 71, 80
ümit, 40, 44, 54, 58, 60, 61, 73, 96, 99, 106, 108, 109, 110, 118
ü.-siz, 40, 94, 97
ü.-sizliğini, 44
ü.-sizlikle, 32, 60, 91, 109
Üner: Hüner, kabiliyet.
ü.-leri, 24
Ürkme: Korkma.

ü.-ktense, 31, 90
Ürmet: Hürmet, saygı.
ürmet, 82
ü.-ile, 25
ü.-le, 35, 38, 53
Üst: Yukarı.Üzerinde.
ü.-leri, 26, 47, 101
ü.-ünde, 32, 43, 44, 45, 47, 48, 54, 61, 62, 91, 98, 99, 101, 102, 105, 110
ü.-ündeki, 57, 62, 69, 107, 111, 115
ü.-üne, 27, 38, 47, 48, 68, 69, 85, 88, 94, 101, 102, 114, 115, 125

V

vakıt: Zaman.
vakıt, 27, 30, 37, 38, 40, 47, 50, 62, 72, 73, 75, 154
v.-kinden, 68
v.-lara, 68
v.-lerde, 29
v.-lileriniñ, 25
v.-sız, 25, 65, 71
v.-taki, 68
v.-tan, 70
v.-ında, 27, 41, 44, 70, 73
Vakia: Olay.
vaķia, 42, 71, 80
v.-lar, 40
Vapur: Gemi
v.-ın, 33
Var: Var olan, mevcut. Gidince.
v.-acağını, 63
v.-dı, 29, 30, 43, 44, 57, 73, 74, 76, 80, 89, 90, 99, 107, 117, 118, 120, 122
v.-ınca, 29, 89, 150
v.-ırdım, 28, 88
v.-lığını, 35
v.-lığını, 32
v.-lıkları, 34
v.-lıkla, 32
v.-madan, 27, 30, 37, 56, 57, 61, 90, 107, 110, 153

Vasiyet: Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyler.

vasiyet, 37, 55, 72, 94, 106, 117

v.-ini, 55, 106

Vazgeç: Vazgeçme eylemi. Bırakma.

v.-emedim, 55, 106

v.-emezdi, 31, 90

v.-meyur, 34

Vazife: Görev

vazife, 42, 43, 97, 98

Vaziyet: Durum.

v.-in, 75, 119

Ve: Bağlaç.

ve, III, I, II, III, V, VII, IX, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 147, 193

Vefat: Ölüm.

v.-ından, 52, 104

Vekil: Yetkili işi.

v.-lerle, 26

Ver-: Verme eylemi.

v.-di, 26, 31, 38, 69, 75, 87, 90, 115, 119, 135

v.-digi, 29, 65, 69, 74

v.-digini, 60, 63, 71, 82

v.-dikleri, 29

v.-diklerini, 27, 29, 88, 89

v.-ilmiş, 19, 22, 28, 63, 88, 111

v.-ip, 18, 29, 67, 75, 89, 114, 119

v.-medi, 75, 119

v.-medigini, 66

v.-mege, 63

v.-mekte, 17, 83, 124, 152

v.-memişti, 33, 92

v.-mezse, 33

v.-sek, 62, 110

Vesile: Sebep

vesile, 73, 118

Vicdan: Ruhun yargı

vicdan, 59, 108

v.-ları, 59, 109

Vucut: Beden

v.-ı, 50, 51, 58, 62

v.-ıle, 41, 43, 49, 50

v.-ına, 49

V.-ındaki, 32

v.-ınıñ, 49, 58, 74

v.-lı, 37, 57, 59

v.-larından, 39

v.-larıñızdan, 34

Vur: Vurma eylemi.

v.-maya, 41, 56, 78, 97, 107, 121

v.-ulmuştım, 37

v.-up, 67, 76, 101, 114, 119

v.-ur, 71, 116

Y

Yabancı: Başka bir ulustan olan kimse.

y.-larını, 65, 113

Yağma: Yağma eylemi.

y.-acağını, 63

y.-an, 25

y.-dırırlar, 77, 130, 144

y.-dırmağa, 85

y.-mur, 38, 39, 63

Yahşı: İyi, güzel.

yaşşı, 65, 69, 70, 73, 77

Yahut: Fakat.

yahtut, 26, 33, 35, 36, 41, 45, 53, 59, 77

Yak-: Yakma eylemi.

y.-ılan, 63

y.-ıldığını, 69

y.-ılmış, 83

y.-tı, 73

y.-tıktan, 85

Yakın: Mesafesi az olan.

y.-ın, 28, 29, 32, 67, 69, 78

Y.-ndaki, 54
y.-dan, 37, 43
y.-lığı, 43
y.-lıkları, 28
Yaklaş-: Yaklaşma eylemi.
y.-arak, 50
y.-ırdı, 28
y.-mış, 31, 48
y.-tığı, 25, 35
y.-tığını, 31, 69
y.-tıkça, 39
y.-tıkları, 30, 84
Yalan: Gerçek olmayan.
y.-dan, 29, 89
Yaldız: Yıldız.
y.-ladığı, 31
y.-lanarak, 26
y.-lanıyur, 38
y.-lanmayacak, 32, 145
y.-larle, 48
y.-le, 47
Yalı: Gösterişli görkemli ev.
y.-da, 44, 99
y.-daki, 44, 47, 48, 99, 101, 102
y.-dan, 56, 79, 106, 121
y.-lar, 31, 90
y.-lardaki, 31, 90
y.-ları, 68, 81, 115, 123
Yalınız: Tek başına.
yalnız, 26, 27, 30, 32, 36, 41, 42, 45, 46, 52, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 81, 82, 85
Yalpak: Dalkavuk, iki yüzlü.
yalpak, 54, 64
Yalvar-: Yalvarma eylemi.
y.-dığını, 33
y.-ıyur, 25, 46
Yaman: Olağanüstü.
y.-lanmış, 70
Yanak: Yüzde bulunan genişçe bölüm.
y.-larını, 28
Yan-: Yanma eylemi.
y.-ar, 68, 114
y.-ğını, 24
y.-ık, 32, 36, 84
y.-ıkları, 80
Yanılma: Hata.
y.-ıldığı, 41
y.-mamıştı, 41
Yan: Yan yana olan.
y.-ına, 57, 59, 69, 85, 107, 109, 115, 125
y.-ında, 11, 18, 19, 34, 37, 42, 45, 53, 66, 67, 76, 80, 92, 94, 98, 99, 104, 113, 114, 119, 122, 126
y.-ından, 66, 72, 113, 117
y.-larına, 72, 78, 117, 121
Yanlış: Doğru olmayan.
y.-lığını, 76
y.-sız, 43
Yap: Yapma eylemi.
y.-ardı, 30, 89
y.-ayım, 84, 124
y.-ılan, III, IX, 19, 22, 29, 47, 48, 51, 55, 70, 71, 76, 83, 89, 101, 102, 104, 106, 115, 116, 119, 124
y.-ıldığını, 77, 79, 81
y.-ılmadığını, 30
y.-ılmış, 27, 31, 88, 90
y.-ışmıştı, 72, 117
y.-malar, 76, 120
y.-malı, 35, 73, 80, 93, 117, 122
y.-sañ, 73
y.-tığı, 66, 71, 72, 75, 78, 85
y.-tığını, 42, 73, 78, 98
y.-tıkları, 55, 73, 74
y.-tırılmadan, 30, 89
Yaprak: Bitkilerdeki bölümler.
y.-ları, 26, 29
Yara: Dokunun zarar görmesi, bozulması.
y.-lamıştı, 76, 119
Yaraşık: Uygun.
y.-sız, 27
Yardım: Olanakları başkası için harcama.

yardım, 15, 16, 28, 66, 67, 70, 76, 82, 88, 113, 115, 120, 123
y.-cı, 40, 96
y.-cısı, 38, 66, 95, 113
y.-ı, 70, 77, 115, 116, 120
Yarı: Bir bütünün parçası.
yarı, 58, 61, 68, 75, 108, 110, 115, 119
y.-m, 33, 47, 48, 53, 54, 56, 58, 60, 65, 85, 92, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 112, 125
Y.-m, 27, 49, 53, 57, 61, 87, 102, 105, 107, 110
y.-sile, 27
Yarık: Geniş çatlak.
y.-lar, 44, 85
y.-ları, 49, 68
y.-larına, 31
y.-lı, 31, 75
Yarın: Bir sonraki gün.
y.-ı, 70, 116
y.-nın, 79
Yas: Hüzün
yas, 43, 98
Yasin: İsim
Yasin, 39, 72, 96, 117
Yaşlan-: Yaslanma eylemi.
y.-arak, 24
Yastık: Yatarken başın altına konan nesne.
y.-lara, 24
y.-ların, 46
y.-lı, 27
Yaş: Ömür.
yaş, 26, 27, 34, 35, 41, 45, 55, 57, 60, 62, 68, 69, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 84
y.-ı, 53, 55, 59
y.-ıma, 53, 105
y.-ın, 60, 63, 81, 82
y.-ındaki, 39, 41, 96, 97
y.-lanan, 39, 96
y.-lanmış, 32, 41, 97
y.-ların, 25, 63, 84
Y.-ların, 76
y.-larında, 25, 27, 29, 30, 87, 88, 89

y.-larındaki, 36, 52, 54, 94, 104, 105
y.-larının, 69, 71
y.-lıca, 27, 88
y.-lığında, 35
Yaşama: Yaşama eylemi.
y.-dan, 37
y.-dıkça, 27
y.-dıklarını, 25
y.-madıklarına, 24
Y.-mak, 35
y.-maya, 18, 26, 87
y.-ndığını, 51
y.-sa, 28, 36, 40, 55, 88, 94, 97, 106
y.-tarak, 50
y.-yacığına, 24
y.-yacığını, 24
y.-yamayacağıma, 37
y.-yamaz, 35, 93
y.-yan, 13, 28, 31, 55, 56, 88, 91, 106, 107
y.-yanları, 24, 86
y.-yış, 72
y.-yışın, 66
y.-yışını, 28, 88
y.-yışları, 73
y.-yışlarına, 77, 120
y.-yurdılar, 38
Yaşlı: Yaş almış, ihtiyar.
y.-ğında, 76, 79
y.-ğındaki, 74
y.-ğini, 30, 66
y.-larla, 71
Yatak: Yatılan yer.
y.-ına, 69
y.-an, 68, 74, 85, 114, 118, 125
y.-lara, 24, 86
y.-arak, 31
y.-ıyurdu, 49
y.-lık, 57
Yatsı: Güneşin batışından sonraki vakit.
y.-yı, 68, 71, 114, 116

Yavaş: Ağır.

yavaş, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 36, 38, 48, 50, 53, 64, 67, 70, 71, 74, 80, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 102, 103, 104, 105, 112, 114, 116, 118, 122, 124, 125, 154

y.-latmalarının, 63

y.-likle, 29, 33, 37, 42, 44

y.-tan, 28, 41, 58, 63, 89, 97, 108, 111

Yavluk: Yavan.

yavluğ, 37

y.-larle, 61

Yayıl: Yayılma eylemi.

y.-an, 25, 26, 31, 51, 52, 87, 90, 103, 104

y.-ıyur, 50, 51

Yaz-: Yazma eylemi.

y.-acak, 48

y.-da, 70, 77, 81, 116

y.-ılan, 10, 47, 101, 138, 139

y.-ılı, IX, 37, 46, 50, 94, 100, 103

y.-ılır, 68

y.-maya, 77, 120

y.-mıştı, 35, 93

Yazık: Üzünülen şey.

y.-ık, 71, 76

Yaz: Yaz mevsimi.

y.-lık, 46

Yedi: Sayı.

yedi, 29, 36, 89, 94

Yel: Rüzgar

yel, 45, 100

y.-lere, 32, 91

Yemek: yiyecek

y.-inden, 47, 69

Y.-ten, 25, 86

Yemin: Söz

yemin, 59, 65, 109, 110, 112

y.-imi, 59, 109

Yenme: Kazanma.

y.-digi, 84

y.-en, 55, 57, 106, 107

Yengil: Işık

yengil, 31, 32, 33, 36, 39, 40, 45, 47, 53, 55

y.-likle, 40, 46, 50

Yeni: Hiç kullanılmamış olan.

yeni, 17, 20, 21, 48, 70, 80, 86, 88, 90, 96, 97, 102, 104, 114, 116, 122, 126

yeñi, 24, 27, 30, 31, 40, 41, 51, 52, 68, 126

Yer: Üzerinde gezilen taban.

y.-de, 22, 33, 42, 53, 66, 67, 69, 70, 78, 91, 98, 104, 113, 114, 115, 116, 121

y.-den, IX, 19, 25, 46, 55, 57, 87, 94, 100, 106, 107

y.-e, 20, 49, 52, 56, 58, 60, 61, 70, 85, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 115, 125

y.-inde, 68, 73, 80, 114, 117, 122, 123, 124

y.-inden, 58, 61, 76, 84, 108, 110

y.-ine, 10, 14, 15, 51, 55, 57, 60, 61, 74, 75, 81, 82, 103, 106, 107, 109, 110, 118, 119, 122, 123

y.-leşen, 79, 121

Yeşil: Renk.

yeşil, 27, 30, 31, 69, 72, 88, 90, 115, 117

y.-likleri, 37, 44, 94, 99

Yetim: Babasız

yetim, 72, 73, 117, 118

Yetin: Kanaat etme.

y.-ilirdi, 71

Yetişme: Yetişme eylemi.

y.-emedigi, 48

y.-tirdiklerini, 70

Yet: Yetme eylemi

y.-medigi, 40

y.-mişini, 78, 120

Yık: Yıkma eylemi.

y.-an, 67

y.-ıklığına, 46

y.-ıldığı, 51

y.-ılması, 66

Yıl: Sene

yıl, 18, 19, 21, 26, 28, 32, 36, 37, 51, 72, 82, 87, 88, 91, 94, 103, 117, 123

y.-a, 30, 90

y.-da, 64, 65, 68, 73, 74, 112, 113, 114, 118

y.-dan, 24, 52, 86, 104

y.-ın, 67, 70, 114, 116
y.-ında, 13, 14, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 73, 118
y.-ınıñ, 24, 79
y.-larında, 21, 29, 89
y.-larle, 44
y.-larnen, 75
y.-lık, 57, 71, 74, 75
Yıldız: Gökcismi
y.-ın, 31
y.-sız, 39, 40, 95, 96
Yıltır: Yıldırma
y.-amasını, 72
y.-avuk, 27, 54, 56, 57
yıltravuk: kalpak, başa takılan küllah
y.-avukluğu, 28
y.-ayan, 25
Yırt: Yırtma eylemi
y.-ıcı, 53, 105, 151
y.-ılmış, 39, 96
Yigirmi: Yirmi, sayı.
yigirmi, 27, 38, 39, 41, 51, 52, 68, 72, 135
Yigit: Güçlü, kuvvetli
yigit, 44, 55, 57, 62
y.-ligile, 31, 74
Yine: Yeni baştan
yine, 19, 20, 25, 27, 35, 36, 41, 54, 64, 70, 73, 74,
75, 78, 81, 84, 85, 86, 87, 93, 97, 105, 112, 116,
117, 118, 120, 122, 124, 125
Yine, 19, 30, 69, 77, 89, 115, 120
Yok: var olmayan
y.-luğa, 28, 33
y.-luğu, 32
y.-luqlara, 32, 38, 39
Y.-luqların, 35
y.-sa, 55, 106, 109
y.-sa, 60
y.-suzlıkle, 25, 33, 38
y.-suzlıktan, 37
Yol: Bir yere gitmeyi sağlayan şey.
yol, 53, 104, 105

Yol, 31, 90
y.-culığına, 39
y.-culık, 40
y.-daki, 30, 53, 90, 104
y.-dan, 63, 78, 111, 121
y.-lamaya, 71, 116, 147
y.-lar, 31, 71, 90, 116
y.-larını, 20, 49, 102
y.-latmayı, 33, 91
y.-latmış, 31
y.-lattığı, 38
y.-una, 20, 31, 90, 118
y.-unda, 14, 67, 114
y.-undan, 32, 91, 114
y.-unı, 71, 77
Yorgan: Yatakta örtünmeyi sağlayan örtü.
y.-ını, 69
Yo: Yorma eylemi.
y.-lığını, 30
y.-lıklarını, 32
y.-lıkle, 25
y.-salar, 80, 122
Yukarı: Yön
y.-dan, 31
Yumruk: Parmakların sıkıca kapanmasıyla aldığı
biçim.
yumruk, 34
y.-lanmış, 49
Yumuşak: Katı olmayan
y.-dıkça, 33
yumşak, 27, 28, 33, 34, 37, 41, 46, 48
, 50, 62, 65, 66, 127
y.-lığından, 36
y.-lık, 29
y.-lıkle, 33, 37, 38, 41, 42, 62, 64
y.-tacağına, 39
Yurt: Ev,vatan.
y.-larında, 19, 29, 89
y.-suzlık, 66
y.-umuza, 67

y.-unda, 27
Yuva: Ev
y.-larımı, 38, 40, 95, 96
Yügen: yular - dizgin
y.-inden, 47, 61, 132
y.-siz, 27
Yük: Ağırlık
y.-kten, 34, 92
y.-lü, 31, 91
y.-üniñ, 32
Yüksek: Altiyla üstü arasında olan uzaklık.
yüksek, 19, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 54, 56, 57, 62, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 107, 111, 125
y.-çe, 30, 31, 55, 90, 106
y.-lerde, 30, 51, 90, 104
y.-lere, 51, 103
y.-lige, 52, 62, 150
y.-likle, 61
Yüksel: Yükselme eylemi
y.-digi, 31
y.-dikleri, 26
y.-en, 24, 25, 31, 32, 39, 40, 41, 42, 49, 51, 58, 86, 87, 90, 91, 96, 97, 102, 103, 108
y.-iyurdu, 39, 49, 57
y.-meyen, 35, 93
y.-ttigi, 39, 50
Yün: Hayvanlardan elde edilen doku
y.-den, 27, 88
Yürek: Kalp, cesaret.
y.-e, 33
y.-i, 32, 45, 47, 48, 50, 51, 57, 68, 71, 72, 74, 79, 83
y.-ile, 46, 48, 50
y.-imde, 36
y.-in, 35, 38, 46, 62
y.-inde, 30, 55, 77, 78, 80
y.-inden, 42, 74
y.-ine, 47, 61, 76
y.-ini, 32, 35, 47, 59, 71, 73, 75, 76, 81, 82
y.-iniñ, 26, 32, 47, 50, 74, 76, 80, 85

yürek, 43, 58, 71, 98, 108, 116
y.-ler, 56, 62, 107, 110
y.-leri, 58, 108
y.-leriniñ, 25
y.-li, 34, 92
Yürü-: Adım atma
y.-digi, 32
y.-yerek, 67, 114
Yüz: Sayı
y.-lerce, 25, 42, 43, 45, 46, 51, 53, 54, 61, 86, 97, 98, 99, 100, 103, 105, 110, 140
y.-lü, 50, 59, 87, 91, 92, 99, 103, 105, 109, 117, 122
y.-lükler, 28, 32, 88, 91
y.-lüklerin, 27, 88
Yüz: Sıfat
y.-ü, 31, 47, 59, 75, 92, 97, 101, 103, 105, 108, 109, 111, 119
y.-üğinen, 75
y.-ünde, 25, 26, 87, 89, 96
y.-üne, 39, 91, 96
y.-üni, 36, 43, 61
y.-üniñ, 72, 133
Yüzük: parmağa takılan takı.
y.-ler, 27, 88
Z
Zabit: Subay
z.-ler, 53, 54, 105
Zaman: Vakit
zaman, 10, 18, 19, 25, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 46, 47, 48, 50, 52, 54, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 130, 25, 29, 30, 31, 32, 37, 38, 41, 42, 47, 48, 52, 54, 57, 63, 66, 69, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 98, 101, 102, 104, 105, 107, 111, 113, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124
z.-da, 17, 55, 65, 106, 113, 120
z.-dan, 55, 106
z.-ki, 38, 95
z.-lar, 31, 36, 63, 67, 69, 111, 112
z.-larda, 61, 73, 77, 110, 117

Zamet: Sıkıntı, güçlük.

z.-ile, 26

z.-lerini, 32

Zapt: Zorla alma.

zapt, 50, 81, 82, 103, 123

Zarar: Kötü sonuç

zarar, 64, 78, 112, 121

Zarf: Belli bir süre içinde

z.-ında, 70, 116

Zavallı: Aciz

Zavalı, 73, 35, 58, 70, 79, 83, 85, 89, 93, 108, 116, 121, 124, 125, 30, 80, 89, 118, 122

z.-lar, 25, 86

z.-lıkları, 26

Zeer: Zehir

z.-lanır, 37

z.-lanıyur, 28, 44

z.-lansaydı, 34

z.-ları, 51

z.-larına, 28

z.-larle, 33

z.-le, 24, 26, 27, 36, 51, 56, 58, 70, 75

z.-lerini, 27

z.-lı, 27, 28, 29, 30, 35, 43, 56, 61

z.-lıkle, 49

z.-tan, 27

Zıt: Ters.

z.-lıkta, 38

Zıncır: Birbirine geçmiş halkalar.

zıncır, 27

z.-leniyur, 48

zilli: Üzerinde zil bulunan.

z.-li, 74, 118

z.-li, 28, 30, 33, 59

Zemzem: Kutsal su

z.-lenmiş, 39, 96

Zengin: Malı mülkü olan

zengin, IX, 24, 27, 35, 37, 63, 78, 86, 88, 93, 94, 111, 120

z.-ce, 26, 87, 140

z.-ler, 53, 81, 105, 122

z.-leri, 62, 63, 111

z.-leşmekçün, 37

z.-liginiñ, 27

z.-lik, 34, 92

Zevk: Eğlence

z.-ı, 27, 57

z.-lanan, 56

ziyade: Yeterli.

ziyade, 24, 25, 29, 30, 31, 36, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 52, 53, 55, 57, 58, 61, 63, 65, 68, 71, 80, 81, 84, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 113, 114, 116, 122

z.-leşiyurdu, 28

ziya: Işık

z.-larına, 31

z.-lı, 29

Zor: Güç olan.

z.-lanıp, 67

z.-layur, 33

z.-luqlar, 25

Zulum: Haksızlık.

z.-ınıñ, 80

Zümrüt: Değerli taş

zümrüt, 26, 87

z.-leşen, 44, 99

KAYNAKÇA

- Asanoğluerim, İ. (2009). *Cafer Seydamet İkâyeler*. Akmesic: Tarpan Neşriyat.
- Buran, A., Alkaya, E. (2014). *Çağdaş Türk Yaz Dilleri II, Güneydoğu / Karluk Grubu*. Ankara: Akçağ Yay.
- Buran, A., Alkaya, E. (2014). *Çağdaş Türk Yaz Dilleri III, Kuzeybatı / Kıpçak Grubu*. Ankakra: Akçağ Yay.
- Buran, A., Alkaya, E., Yalçın, S. K. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I, Güneybatı / Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yay.
- Buran, A., Alkaya, E., Özeren M. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri IV. Kuzeydoğu Grubu*. Ankara, Akçağ Yay.
- Caferoğlu, A. (2019). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Alfa Yay.
- Çapraz, H. (2006). XIX. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kırım Politikası. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (11), 57-70.
- Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ercilasun, A.B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ercilasun, A.B. (2007). Köktürkçe ile Tatar Türkçesi Arasındaki Benzerlikler. *Makaleler (Yay. Haz. Ekrem Arıkoğlu)*. Ankara: Akçağ Yay, s. 113-118.
- Ercilasun, A.B. (1999). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. C.13*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Erkan, M. (2015). Kırım Tatar Türkçesi Grameri ve Türkiye Türkçesi Grameri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 112-129.
- Görgen, İ. (2022). Kırım'ın Jeopolitik Önemi ve Kırım Türkleri. *Odü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / ISSN: 1309-9302 / dergipark. org.tr*
- İnalçık, H. (2001). *Kırım Hanlığı, Türk Dünyası El Kitabı. C.1*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kırımlı, H. (1996). *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kırımlı, H. (2002). Kırım Hanlığı, *Rus İdaresi Dönemi. İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s.459-460.
- Kırımlı, H. (1989). Sürgündeki Kırım Tatar Türklerine Yönelik Sovyet Eğitimi ve Kültür Politikası (1944-1987). *İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (59), 35-54.
- Memetov, A. (2006). *Zemaneviy Kırımtatar Tili. Simferopol: Kırımdevokuvpedneşir. (Çağdaş Kırım Tatarcası, Çev. Aksoy, Şirin)*.
- Muzafarov, R. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça Sözlük*. (Çev. Nariman Seyityahya), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özenbaşlı, A. (2004). *Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası Yahud Tatar Hicretleri*. (Çev. İsmail Otar), Eskişehir: İsmail Otar Tarih ve Kültür Serisi.
- Sevortyan, E.V. (1966). *Crimean Tatar Language, Yazıki Narodov SSSR: Tyurkskie, Yazıki. (SSCB Halklarının Dilleri: Türk Dilleri)*. (Çev. Musayev, Mehman, Kırım Tatarcası, Gazi Türkiyat Dergisi, cilt. 1, sayı.2).
- Uzunağaç, E. (2022). Cafer Seydahmet Kırimer (1889-1960) hayatı, fikirleri ve eserleri. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış doktora tezi)*.
- Ülküsal, M. (1980). *Kırım Türk- Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*. İstanbul: Baha Yay.
- Üstüner, A., Yavi, F. (2023). Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde Şart ve Emir Eklerindeki Kalıplaşmalar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı 23.s.594*.
- Yüksel, Zühâl (2007). Kırım Tatar Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri (Editör: Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yay.

